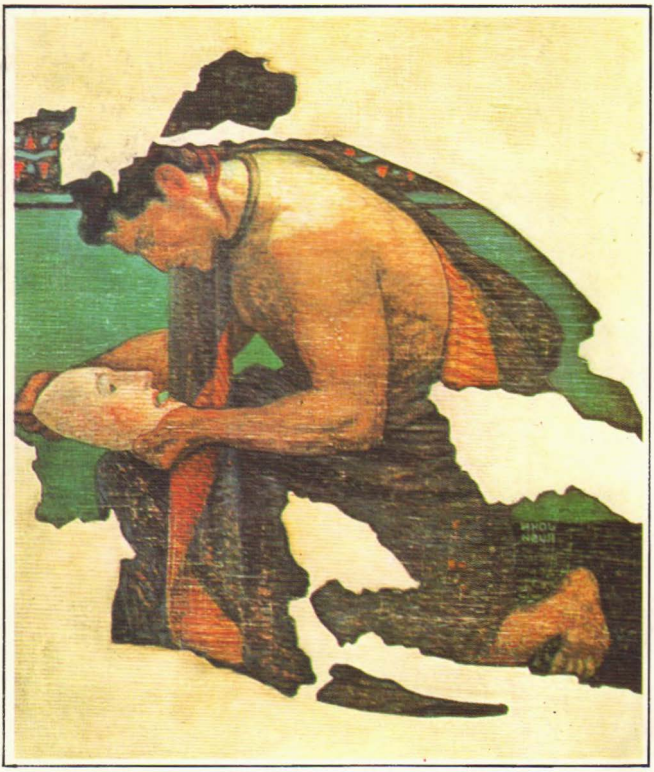
Eduardo Galeano

YÜZLER ve MASKELER

ATEŞ ANILARI 2

CAN

Türkçesi
NİHAL YEĞİNOBALI

Eduardo Galeano
YÜZLER ve MASKELER

CAN

ÇAĞDAŞ DÜNYA YAZARLARI

Bu kitap, İstanbul'da Can Yayınları'nda dizildi,
Özal Basımevinde basıldı. (1995)
Dizgi: Gülay Altunkaynak

Eduardo Galeano
YÜZLER ve MASKELER

ATEŞ ANILARI

2. KİTAP

Türkçesi
NİHAL YEĞİNOBALI

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No. 2, 80060 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0-212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33

Özgün adı
Memoria del Fuego
II. Las caras y las máscaras

İngilizce adı
Memory of Fire: II. Faces and Masks

ISBN 975-510-561-1
© Eduardo Galeano / Onk Ajans Ltd. /
Can Yayınları Ltd. Şti. (1990)

Bu kitap Tomás Borge'ye, Nikaragua'ya ithaf edilmiştir.

Amerika'nın Vaadi

Mavi kaplan dünyayı tuzla buz edecek.

Bu ülkenin mahvından, kötülük ve ölüm bilmeyen yeni bir ülke doğacak. Bu ülke istiyor bunu, ölmek için yalvarıyor, doğmak için, bu yaşlı ve gücenik diyar. Kapalı gözkapaklarının ardından döktüğü bunca gözyaşından yorgun düşmüş, kör olmuş. Günleri, bu zaman çöplüklerini ölüm halinde adımlıyor ve geceleyin, yıldızların içini merhametle sızlatıyor. Yakında ilk Baba dünyanın, başka bir ülke olmak isteyen bu ülkenin yakarılarını duyacak ve işte o zaman, hamağının altında uyumakta olan mavi kaplan yerinden fırlayacak.

Guaraní Kızılderilileri, bu anın beklentisi içinde, bu ölüme yazgılı diyarı bir baştan bir başa geçiyorlar.

"Bize diyeceğin bir şey var mı, sinekkuşu?"

Durduraksız dans ediyorlar, her an biraz daha hafif ve şen, öteki diyarın yaklaşan doğumunu kutlayan kutsal ilahileri söyleyerek.

"Şınlat ışınlarını, ışınlarını şınlat, sinek kuşu!"

Amerika'nın deniz kıyılarından ortalarına kadar her yerde cenneti aramışlardı. Balta girmemiş ormanlarla dağların, ırmakların eteklerinden geçmişlerdi o yeni ülkenin izinde: hani şu ihtiyarlığa, hastalığa, yaşamın sonsuz şenliğini bozacak hiçbir şeye yer vermemek üzere kurulacak olan yeni ülke, ilahiler, mısırların kendiliğinden büyüyeceğini, okların çalıların arasına kendiliklerinden düşeceğini ve cezanın da bağışlamanın da gerekli olmayacağını, çünkü yasak ve suç diye bir şey bulunmayacağını haber veriyor.

(72, 232)[1]

1. Bu rakamlar yazarın başvurduğu, kitabın sonunda sıralanmış olan belgesel kaynakları belirtiyor. (Ç.N.)

1701: *Salinas Vadisi*

Tanrı Zarı

Guaraní halklarından olan Chirigua Kızılderilileri bundan yıllar ya da yüzyıllar önce Pilcomayo Irmağından aşağı yelken açtılar ve İnkaların İmparatorluğunun sınırına ulaştılar. Burada, yüce And Tepelerinin bu ilkincisinin eteğinde kalıp kötülüğü ve ölümü bilmeyen ülkenin doğumunu beklediler.

Ermin Francis tarikatının keşişleri uzun bir yolculuk sonrasında heybelerinde kutsal kitaplarla çıkıp geldikleri zaman Chirigua' lar kâğıdı ve yazılı sözü keşfediyorlar.

Kâğıda da, kâğıda gereksinmeleri olduğunu da bilmedikleri için Kızılderili halkların dilinde, bu anlama gelen sözcük yoktu. Bugün kâğıda, Tanrı zarı adını verirler, çünkü kâğıt uzaklardaki dostlara haber göndermek içindir. (233, 252)

1701: *Sao Salvador de Bahia*

Amerika'nın Sesi

Rahip Antonio Vieira yüzyılın bitiminde öldü, ama sesi ölmüş değil, hâlâ savunmasızları esirgemeyi sürdürüyor. Kendini yoksullarla ezilmişlere adayan bu misyonerin sözleri, Brezilya topraklarının her köşesinde hâlâ aynı canlılıkla çınlamaktadır.

Bir gece Peder Vieira eski peygamberlerden konuşuyordu. Onların, kurban ettikleri hayvanların iç organlarında geleceği okumaları yanlış bir iş değildi, iç organlar, diye ekledi, iç organlarda, kafada değil. Çünkü sevmesini bilen bir peygamber, kafasını kullanabilen bir peygamberden yeğdir. (351)

1701: *Paris*

Amerika'nın Baştan Çıkartıcılığı

Paris'teki çalışma odasında bilgin bir coğrafyacı kafasını kaşıyor. Guillaume Deslile yeryüzüyle gökyüzünün aslına uygun haritalarını çıkarmaktadır. Amerika haritasında El Dorado'yu da göster-

meli mi? Kendisi de geleneğe uyarak, yukarı Orinoco'da bir yerde olduğu söylenen bu gizemli gölü belirtmeli mi? Deslile, Sir Walter Raleigh'nin, Hazer Gölü büyüklüğünde, diye tanımladığı o altın suların sahiden var olup olmadığını kendi kendine soruyor. Ve de meşale ışığında bu sulara dalıp yüzen o prensler, o kıvrımlı altın balıklar: bunlar gerçekten var mı, hiç var olmuşlar mı?

Bazan El Dorado, bazan Parima adıyla anılan bu göl şimdiye değin çizilmiş olan haritaların hepsinde yer almış. Yine de duyup okudukları Deslile'i kuşkuya düşüyor. Nice serüvenci El Dorado'yu bulmak için o uzaklardaki yeni dünyanın içlerine, dört rüzgârın bir araya geldiği ve bütün renklerle acıların harman olduğu o yerlere sokulmuş, ama hiçbir şey bulamamışlardı. İspanyollar, Portekizliler, İngilizler, Fransız ve Almanlar, Amerikan tanrılarının düşleri ve tırnaklarıyla kazdıkları uçurumları aşmışlar, tanrıların tüttürdükleri tütünlerin dumanlarıyla ısınmış ormanların bekâretini bozmuşlar, tanrıların köklediği dev ağaçlardan doğma ırmaklarda teknelerini yürütmüşler, tanrıların tükürükten, nefesten ya da düşlerden yarattığı yerlileri işkenceden geçirip öldürmüşlerdi. Gelgelelim göl, daha ulaşılmadan gözden yitip gittiği için, bir türlü elle tutulamayan o altınlar da her seferinde duman olup havaya karışmıştı ve hâlâ karışmaktaydı. El Dorado, içinde tabut ve kefen bulunmayan bir mezarın adıydı sanki.

Dünyanın büyüyüp yuvarlaklaşmasından bu yana geçen iki yüzyıl içinde sanrı izleyicileri, her iskeleden, Amerikan diyarlarına doğru yelken açmayı sürdürdüler. Denizcilerle fatihleri kollayan bir Tanrının koruması altında gemilerine tıklım tıkış doluşarak uçsuz bucaksız okyanusu geçiyorlar. Avrupa'nın savaş, salgın ve açlıkla öldürmeyi başaramadığı çobanlar ve ırgatların yanısıra komutanlar, kaptanlar, tacirler, serseriler, mistikler ve serüvenciler de var. Hepsi de mucizenin peşinde. Okyanusun, kanı temizleyip alın yazılarını değişime uğratan bu sihirli okyanusun ötesinde, bütün zamanların en büyük umudu sere serpe uzanmakta. Orada dilencilerin öcü alınacak. Orada, ne idiği belirsizler birer prense dönüşecekler, serserilerle suçlular ermişlere, darağacı kaçkınları usta zanaatçılara. Aşk satıcıları da çeyizle çimenli birer aile kızı olup çıkacaklar. (326)

Amerika'nın Nöbetçisi

Çok, çok eskiden, And Sıradağlarında yerliler sonsuz gecede yaşarlardı. Onlara güneşi getiren, uçan yaratıkların en eskisi olan Güney Amerika akbabasıdır. Akbaba güneşi –küçücük bir altın top– ta yükseklerden dağların arasına bıraktı. Kızılderililer topu aldılar ve olanca nefeslerini toplayarak göğe doğru üflediler. O gün bu gündür güneş gökte temelli asılı durur. Güneşten akan altın terlerden de Kızılderili yerliler, yeryüzünde yaşayan hayvanları ve bitkileri yarattılar.

Gecelerden bir gece, çevresinde üç aylayla ay doğarak ışığını doruklara yaydı: kanlı ayla savaş habercisiydi; yalazlı ayla yangın, kara ayla da felaket habercisi. O zaman yerliler, kutsal altını alarak yücelerdeki buzlu, çorak yerlere kaçtılar ve bunu göllerin derinliklerine, yanardağların içine gönderdiler.

And dağlılarına güneşi getirmiş olan akbaba bu hazinenin emanetçisidir. O ulu, kaygan kanatlarıyla karlı dorukların, suların, dumanı tüten yanardağ ağızlarının üstüne yükselir. Açgözlülüğün yaklaştığı sıralarda altın uyarır onu. Altın seslenir ona, ıslık çalar, bağırır. Akbaba kanat çırparak alçalır. Gagası hırsızların gözlerini oyar, pençeleri ellerini paralar.

Akbabanın arkasını ancak güneş görebilir, o dazlak kafayı, o buruşuk boynu, Akbabanın yalnızlığını ancak güneş bilir. Yeryüzünden bakılınca Akbaba yenilmezdir. (246)

1701: *Ouro Prêto*
Ne Sihirdir Ne Keramet

Gümüş Potosí Dağı bir yanılsama değildir; Meksika'nın o derin tünellerinden yalnızca delilik ve karanlık bulunduğu söylenemez; Orta Brezilya ırmaklarının, prit yatakları üstünde uyudukları da asılsızdır.

Brezilya'da altın, piyango ya da yumrukla üleştirilir, şans ya da ölümle. Canlarından olmayanlar muazzam servetler edinirler ki bunların beşte biri Portekiz Kralının alacağıdır. Ne var ki gerçe-

ğe bakacak olursanız bu beşte bir kral hakkı, masaldan başka bir şey değildir. Yığın yağın altın, yasak yollardan kaçırılır; yöredeki sık ormanların ağaçlarına eş sayıda bekçi dikseniz bile bu akışı durduramazsınız.

Brezilya madenlerindeki Katolik papazları altın alışverişine, insanların ruhlarının selameti için harcadıklarından daha çok zaman harcarlar. İçi boş ahşap ermiş heykelcikleri kap olarak kullanılır. Ta uzaklarda, kıyıda oturan Keşiş Roberto için sahte mühür boyası yapmak Tespih Duası okumak kadar doğaldır, böylece kaçak altın külçelerinin üzerinde krallık mührü görülür, Sorocaba manastırından gelme bir Benedictine keşişi olan Roberto, aynı zamanda bütün kilitleri yenilgiye uğratan üstün kudretli bir de anahtar imâl etmiştir. (11)

1703: *Lisbon*
Altın, Transit Yolcu

Üç beş yıl önce bir Brezilya Genel Valisi birtakım kehanetlerde bulundu ki bunlar kös dinleşildikleri oranda doğru çıktılar. Joao de Lencastre, Bahia Kentinden Portekiz Kralına uyarıda bulunarak sürü sürü sergüzeştçinin çok geçmeden maden bölgesini bir suçlular ve serseriler yatağına dönüştürebileceğini ileri sürdü. Daha da ciddisi, altınla birlikte Portekiz de, Amerika'dan gelen gümüşü almasıyla gözyaşları arasında yitirmesi bir olan İspanya'nın akıbetine uğrayabilirdi. Brezilya altını ülkeye Lizbon Körfezinden girip Portekiz topraklarında hiç oyalanmadan, Tagus Irmağından yukarı, İngiltere'ye, Fransa'ya, Hollanda'ya, Almanya'ya yönelebilirdi...

Valinin sesini yankılarcasına Mentheun Antlaşması imzalanır. Portekiz, Brezilya altınını İngiliz kumaşına karşılık olarak ödeyecekti. Bir başka ülkenin sömürgesi olan Brezilya'dan gelen altınla, İngiltere kendi sınai kalkınmasına muazzam bir hız kazandıracaktır. (11, 48, 226)

1709: *Juan Fernández Adaları*
Robinson Crusoe

Gözetleme kulesindeki nöbetçi uzak bir yangın haber veriyor. Bunu araştırmak üzere Dükün korsanları, rotalarını değiştirerek Şili kıyılarına yöneliyorlar.

Gemi Juan Fernández Adalarına yaklaşıyor. Kıyıdaki bir dizi meydan ateşinden beri, bir köpük serpintisiyle, bir kano gemiye yaklaşıyor. Güverteye, ateşten titreyen ve ağzından birtakım sesler çıkaran bir saç ve kir yumağı yuvarlanıyor.

Günler sonra Kaptan Rogers olup biteni öğreniyor. Bu kazazede Alexander Selkirk adında biridir, yelken rüzgâr ve yağma konusunda iyice bilgili bir İskoç meslektaş. William Dampier adındaki korsanın seferi sırasında Valparaiso kıyılarına çıkmış. İncil'i, bıçağı ve tüfeği sayesinde bu ıssız adaların birinde dört yılı aşkın bir süre yaşayabilmiş. Keçi barsaklarıyla balık avlama sanatını öğrenmiş, kayaların üstünde kristalleştirdiği tuzla yemek pişirmiş ve dünyasını fok yağışla aydınlatmış. Yüksek bir yerde bir kulübe, yanında da keçiler için bir ağıl yapmış. Zamanın geçişini bir ağaç gövdesinde işaretlemiş. Bir fırtına ona batmış bir geminin kalıntılarıyla boğulmak üzere olan bir yerli getirmiş. Selkirk ona, adaya o gün geldiği için, Cuma adını vermiş. Ondan bitkilerin gizlerini öğrenmiş. Büyük gemi yanaştığı zaman Cuma adada kalmayı seçmiş. Selkirk yine geleceğine yemin etmiş ve Cuma ona inanmış.

Aradan on yıl geçmeden Daniel Defoe, gemisi batan bir denizcinin serüvenlerini konu edinen romanını Londra'da yayımlayacaktır. Selkirk, Yorklu Robinson Crusoe olup çıkacaktır. Peru ve Şili kıyılarını yağmalayıp harabeye çeviren İngiliz korsanı Dampier'in seferi saygın bir ticaret girişimi niteliğine bürünecektir. Tarihi olmayan o ıssız, çorak ada Pasifik Okyanusundan Orinoco'nun ağzına kayacak ve kazazede gemici orada yirmi sekiz yıl yaşayacaktır. Robinson vahşi bir yamyamın hayatını kurtaracaktır. Ona öğrettiği ilk İngilizce sözcük, 'Efendi,' olacaktır.

Selkirk yakaladığı her keçinin kulağını bıçak ucuyla işaretlemişti. Robinson kendi mülkü saydığı adayı parselleyerek satışa sunabileceği arsalara bölecek; gemi kalıntısında bulduğu her şeye fiyat biçecek, adada yetiştirdiği bütün ürünlerin hesabını tutacak ve

her durum için bir bilanço çıkaracaktır: kötü talihin 'zarar' hanesiyle iyi talihin 'kâr' hanesi. Robinson da Selkirk gibi yalnızlık, korku ve deliliğin zorlu sınavından geçecektir, ne var ki Alexander Selkirk kurtarıldığı zaman konuşamayan ve her şeyden korkan titrek bir sefildir, oysa Robinson, doğanın bu yılmaz evcilleştiricisi, İngiltere'ye sadık Cuma'sıyla birlikte dönecektir, hesaplar çıkarıp yeni serüvenler tasarlayarak. (92, 149, 259)

1711: *Paramaribo*
Sessiz Kadınlar

Hollandalılar ilk kez kaçan kölelerin Aşil kirişini keserler, ikinci bir girişimde bulunanlarınsa sağ bacakları kökten budanır, yine de giderek yayılan özgürlük vebasının Surinam'da kökünü kazımanın yolu yoktur.

Kaptan Molinay ırmaktan aşağı, Paramaribo'ya yelken açıyor. Gemi bu seferden iki başla dönmektedir. Kaptan Molinay, biri Flora, öbürü Sery adında olan iki kadının başlarını kesmek zorunda kalmıştır, çünkü geçirdikleri işkenceden sonra kadınlar, balta girmemiş ormanlarda yürüyecek durumda değildiler. Gözleri hep göğe dikiliydi. Kırbaçlara, ateşe, kızgın maşalara karşın asla ağızlarını açmıyor, inatla suskun duruyorlardı, sanki–şişmanlatılıp yağa bulandıktan sonra–Paramaribo pazarında satılabilsinler diye kazınan kafalarına yıldız ve yarım ay damgaları vurulduğu o uzak günden bu yana hiç ağızlarını açmamışlardı. Hep dilsizdiler, bu Flora'yla Sery; askerler kaçak kölelerin nerede gizlendiklerini sordukça onlar gözlerini hiç kırpmadan göğe bakıyor, ta yüksekler-den geçen dağ gibi şişkin bulutları izliyorlardı. (173)

Saçlarında Hayat Taşıyorlar

Çarmıha gerilen, kaburgalarından demir çengellere asılan tüm kara derililere karşın Surinam kıyısındaki dört yüz büyük çiftlikteki köle firarları hiç durmuyor. Balta girmemiş ormanların derininde bir kara aslan, kaçkınların sarı bayrağını süslemekte. Kur-

şun yokluğundan ötürü kölelerin tüfekleri küçük taşlar, kemik düğmeler püskürtüyor, ama onların Hollandalı sömürgecilere karşı en yakın müttefikleri sık çalılıklardır.

Kadın köleler kaçmazdan önce pirinç, mısır, buğday çalıyorlar, fasulye ve kabak tohumu. O gür, kabarık saçları tahıl ambarı yerine geçiyor. Ormanın içindeki sığınağa vardıklarında kadınlar başlarını şöyle bir sarsıyor ve böylece özgür toprağı tohumluyorlar. (173)

Maroon

Kendini kütüğe benzetmiş bir timsah güneşin keyfini çıkarıyor. Salyangoz minik boynuzlarının tepesindeki gözlerini deviriyor. Erkek kuş dişisine sirk cambazlıklarıyla kur yapıyor. Erkek örümcek dişi örümceğin o tehlikeli ağını –hem gerdek çarşafı hem kefen– tırmanıyor, kucaklanmak ve de gövdeye indirilmek üzere. Bir maymun sürüsü dallardaki yaban meyvelerini koparmak için sıçrışıyor. Maymun çığırışları cırcırların nakaratlarıyla kuşların sorgulamalarını bastırarak çalılıkları serseme çeviriyor. Gelgelelim yerdeki yaprakların halısında yabancı ayak sesleri yürümüştür: orman anında sus pus oluyor. Felce uğramışçasına kendi içine çekilerek beklemeye geçiyor: ilk tüfek patlaması ortalığı çınlattığında bütün orman ayağa kalkıp kaçmaya başlıyor.

Tüfek patlaması kaçkın kölelerin peşine düşüldüğünü belirtmektedir. Yani, Antil'lerin dilinde, 'özgürlük arayan ok'anlamına gelen deyimle cimarrone'lerin, İspanyolların, ormana kaçan boğalar için kullandıkları bu deyim *chimarrao, maroon, marron* biçiminde başka dillere de geçiyor ve Amerika'nın her köşesinde ormanların, bataklıkların, derin kanyonların güvenliğine sığınan, buralarda, efendinin gözünden uzak özgür bir yurt kurarak yanıltıcı izler ve ölümcül tuzaklarla bu yurdu savunan köleleri tanımlamak için kullanılıyor.

'Maroon' sömürge toplumunun ürünüdür. (264)

1711: *Murri*
Hiç Yalnız Kalmazlar

Kızıldereli Maroon'lar da vardır. Bunları papazlarla askerlerin denetiminde tutmak için hapisaneler kurulur. Chocó yöresinde yeni kurulmuş Murri Köyü bu hapisanelerden biridir.

Epey bir süre önce buraya, sıra dağlardan aşağı akan altın ırmaklarının peşinde, beyaz kanath kocaman kanolar gelmişti ya, o gün bugündür Kızılderili yerliler kaçmaktadırlar. Ormanların arasından, ırmakları aşarak yol aldıkları sırada sayısız ruhlar onlara eşlik eder.

Sihirbaz, ruhları çağıran sözcükleri bilir. Hastalara şifa vermek için deniz kabuğundan yapma borusunu yaprakların arasına, domuzların, cennet kuşlarının ve şakıyan balıkların yaşadığı yerlere doğru üfürür. Sağlıklıları hasta etmek içinse, bir ciğerlerinin içine ölüm kelebeğini yerleştirir. Chocó bölgesinde ruhlardan arınmış tek bir toprak, su ve hava parçası olmadığını sihirbaz bilir.

(121)

1711: *Ermiş Basil Sığınağı*
Kara Kralla Beyaz Ermiş ve Mübarek Karısı

Yüzyılı aşkın bir süre önce siyahi Domingo Bioho, Batı Hint Adalarındaki Cartagena Kentinin kadırgalarından kaçarak bataklıkların savaşçı kralı oldu. Sürü sürü köpeklerle silâhşörler onu aramaya çıktı ve Domingo birçok kereler ipe çekildi. Birçok coşkulu bayram gününde Domingo, bir katırın kuyruğuna bağlanıp kent sokaklarında sürüklendi ve kaç kez penisi kesilerek uzun bir kargının ucuna çivilendi. Onu yakalayanlar her seferinde toprak bağışlarıyla ödüllendirilip 'markiz' unvam aldılar, ama Dique Kanalının ve Cauca uçurumlarının köle sığınaklarında Domingo Bioho hâlâ egemenliğini sürdürüyor ve o kendine özgü boyalı yüzüyle gülüp duruyor.

Özgür siyahiler, doğdukları andan itibaren kaçmaya alıştırılarak sürekli tetik durumda yaşarlar; zehirli dikenlerle döşeli derin hendeklerin, ırmak yataklarıyla uçurumların korumasına güvenir-

ler. Yörenin, yüzyıldır varlığını sürdürebilmiş olan en önemli sığınağına bugünlerde bir ermiş adı verilecek: heykelinin yakında Magdalena Irmağı yoluyla gelmesi beklenen Ermiş Basil. Ermiş Basil, bu yöreye girmesine izin verilen ilk beyaz adam olacak. Rütbesini belirten başlığı ve asasıyla gelecek ve beraberinde, bol mucize stoklamış olan küçük, ahşap bir kilise getirecek. Ermiş Basil çevresindekilerin çıplaklığına kaş çatmayacak ve hiçbir zaman bir efendinin sesiyle konuşmayacak. Maroon'lar ona bir evle eş sağlayacaklar. Mübarek bir kadın olan Catalina'yı verecekler ona, öteki dünyada Tanrı onu bir merkeple evlendirmesin, bu dünyada da birlikte olmanın tadını çıkarabilsinler diye. (108, 120.)

Maríapalito

Domingo Bioho'nun, kayadan duvarlar ardında hüküm sürdüğü yörede bol hayvan çeşidi vardır. Bunların en korkulanları kaplanlar, boa yılanları ve sarmaşıklara sarılarak kulübelere sızan öteki yılanlardır. En ilginçleri de kafalarından işeyen mayupa balıklarıyla mariapalito'lardır.

Örümcek gibi dişi maríapalito da sevgililerini yer. Erkeği ona arkadan sarıldığı zaman dişi mariapalito o çenesiz yüzünü döndürür, o iri, fırlak gözleriyle erkeği şöyle bir ölçer, sonra dişlerini geçirir ve tam bir serinkanlılıkla, geriye kırıntı bile bırakmadan onu gövdeye indirir.

Mariapalito son derece dindardır. Karnını doyururken daima kollarını kavuşturup dua eder. (108)

1712: *Santa Marta*
Korsanlıktan Kaçakçılığa

Ayaklarını denizde ıslatan Sierra Nevada Dağlarının eteklerindeki yeşil tepelerde, çevresi tahta ve samandan yapılma evlerle çevrili bir çan kulesi yükselir. Bu evlerde Santa Marta limanındaki otuz beyaz aile yaşar. Dört bir yanda, palmiye yapraklarının gölgesindeki saz ve çamurdan yapılma kulübelerde de kimsenin saymak

zahmetine katlanmadığı Kızılderililer, siyahiler ve kırmalar yaşar.

Korsanlar eskiden beri bu kıyıların korkulu düşü olmuştur. On beş yıl önce Santa Marta piskoposu yoktan mühimmat yaratabilmek için kilise orgunu sökmek zorunda kalmıştı. Geçen hafta İngiliz gemileri, limanı savunan kalelerin top ateşini yarıp geçtiler ve gün doğumunu sakin sakin, kumsalda karşıladılar.

Herkes dağlara kaçtı.

Korsanlar beklediler. Bir mendil bile çalmadıkları gibi tek bir ev de yakmadılar.

Köylüler, güvensizlik içinde, bir bir yanaştılar ve Santa Marta böylece sevimli bir pazar yeri olup çıktı. Tepeden tırnağa silâhlı olan korsanlar alışverişe gelmişlerdi. Gerçi pazarlık ediyorlardı ama borçlarını ödeme konusunda çok titizler.

Orada, ta uzaklarda, İngiliz imalathaneleri geliştikçe pazarlara gereksinme duyuyor. Gerçi bir teki bile, 'kapitalist birikim'in ne anlama geldiğini bilmiyor, ama birçok korsan artık kaçakçı olma yolunda. (36)

1714: *Duro Prêto*
Maden Doktoru

Bu doktor ilaçlara inanmıyor, ne de Portekiz'den gelen o pahalı, küçük toz paketlerine. Kan almalarla lavmanlara güven duymadığı gibi üstat Galen'le kurallarına da pek kulak asmıyor. Luis Gomez Ferreira hastalarına —Avrupa'da olsa açık bir delilik ya da allahsızlık belirtisi sayılacak olan bir tutumla— her gün yıkanmalarını öğütlüyor ve ilaç olarak yörenin bitki ve köklerini öneriyor. Dr. Ferreira, Kızılderililerin sağduyusuyla eskil bilgileri, bir de can çekişenleri bile dirilten 'beyaz halayık', yani şekerkamışı brendisi sayesinde birçok hayat kurtarmış.

Gel gör ki madencilerin kurşun ya da bıçakla birbirlerinin karnını deşmelerine karşı elinden pek bir şey gelmiyor. Bu ülkede her şey hızlı yaşanır ve açıkgözlülük cesaretten daha değerlidir. Bağrında güneşler gizliyen bu kara balçığa karşı yürütülen amansız fetih savaşında hiçbir bilimin oynayacak rolü yoktur. Kralın haznedarı Yüzbaşı Tomás da Souza altın aramaya çıkmıştı, kur-

şun buldu. Doktorun onun için yapabileceği hiçbir şey yoktu, haç çıkarmak dışında. Herkes Yüzbaşının bir yerlerde saklı kilolarca altını olduğunu sanıyordu, ama alacaklılar ancak birkaç köle bulup paylaştılar.

Doktorun kara derili bir hastaya baktığı pek nadirdir. Brezilya madenlerinde köleler kullanılır, sonra çöpe atılırlar. Ferreira efendilere —Tanrıya ve kendi çıkarlarına karşı günah işlediklerini söyleyerek— boş yere daha iyi bakım tavsiye eder. Toprağı yıkayarak altın çıkarılan yerlerde ve yeraltındaki dehlizlerde hiçbir kara derili on yıldan çok dayanmaz, ama bir avuç altın yeni bir çocuk satın alır ki o da bir avuç tuz ya da bütün bir domuz değerindedir. (48)

1714: *Vila Nova do Príncipe*
Jacinta

Bastığı toprağı kutsallaştırıyor o. Jacinta de Siquiera, Brezilya'nın Afrikalı kadını, bu Príncipe kasabasının ve Quatro Vintens uçurumlarındaki altın madenlerinin kurucusudur. Kara kadın, yeşil kadın, Jacinta etçil bir bitki gibi açılıp kapanarak erkekleri yutuyor, her renkten çocuklar doğuruyor, hâlâ haritası çıkartılmamış olan bu dünyada. Eski tüfeklerle donanmış olarak katır sırtında ve yalınayak gelen, madenlere girerken vicdanlarını dışarıda bir dala asılı bırakan ya da bataklara gömen serserilerin başında ilerliyor. Jacinta, balta girmemiş ormanları yararak: Jacinta, Angola'da doğmuş, Bahia'da köle olmuş. Minas Gerais altınlarının anası. (89)

1716: *Potosí*
Holguin

Lima Genel Valisi, Don Rubico Morcillo de Aunón, dövme gümüşten yapılma yüz yirmi zafer takının altından Potosí'ye giriyor; Icarus'la Eros'u, Mercury'yi, Endymion'u, Rodos heykelini, Aeneas'ın Truvadan kaçışını temsil eden tablolardan bir tünelin

içinden geçiyor.

Potosí, zavallı kent, o eski Potosí değil artık. Nüfusu yarı yarıya azalmış ve şimdi valiyi gümüş değil tahta döşeli bir yoldan buyur ediyor. Yine de, o eski şan ve görkem günlerindeki gibi borazanlar ve davullar çalınıyor; şık üniformalar giymiş saray oğlanları, geçit resmindeki süvarilerle yargıçları, yöneticileri, elçileri ellerindeki meşalelerle aydınlatıyor. Gece olunca maskeli gösteri başlıyor: toza bulanmış ziyaretçisine kent, İspanya'nın on iki kahramanıyla Fransa'nın on iki soylusunun ve on iki Sibilin saygılarını sunuyor. Çiğ renkli giysileriyle yiğit Cid ve İmparator Charles'ın yanı sıra dünyadan ve düşlerden gelmiş geçmiş kaç orman perisiyle Arap prensesi ve Habeş kralı varsa hepsi, Genel Valiyi selâmlıyor.

Melchor Pérez Holguín bu harikalar gününü resimliyor. Gösteriye katılan yüzlerce kişiyi teker teker çiziyor, sonra Potosi'yi ve dünyanın en cömert dağını, gümüşle yaldızlanmış toprak ve kan renkleri kullanarak. O koca tuvalin dibine de kendi imgesini çiziyor: Holguín, elli yaşlarında, kartal burunlu bir mestizo, yan yatırılmış şapkasının altından taşan uzun saçları, bir elinde tuttuğu paletiyle. Bastonlarına dayanmış duran iki yaşlı adamın da resmini yaparak ağızlarından çıkan sözleri yazıyor:

"*Bunca harika bir arada, hiç görülmüş mü?*"

"*Yüzü aşkın yıldan beri böyle şahane bir şey görmedim.*"

Asıl harikanın kendi yarattığı şey olduğundan Holguín'in belki de haberi yok, çünkü o yalnızca kopya çıkardığına inanıyor; Potosi'nin debdebesi yeryüzünden silinip gittiği ve genel valileri kimsenin anımsamaz olduğu zaman bile kendi yapıtının yaşayacağını bilmiyor. (16, 215)

1716: *Cuzco*
İmge Yaratıcıları

Holguín'in ustası Diego Quispe Tito, gözlerinin ölümünden kısa bir süre sonra öldü. Körlüğün ilk sisleri içinde kendisini, alnında İnkaların imparatorluk püskülüyle, Cennet yolunda gösteren bir portre çizmeyi başardı. Quispe, Cuzco'lu Kızılderili res-

samların en yeteneklisiydi. Yapıtlarında papağanlar melekler arasında göğe yükselir ve Ermiş Sebastian'ın oklarla delik deşik olmuş gövdesine konarlar. Avrupa'yı ve Cenneti gösteren manzara resimlerine kaçak sokulmuş Amerikan yüzleri, Amerikalı kuşlarla meyveler görürsünüz.

İspanyollar Plaza Mayor'da fülütler, ponçolar yakadursun, Cuzco'nun imge yaratıcıları İsa'nın son yemeğini görüntülerken bir yolunu bulup sofraya tas tas avokado, rokoto çilisi, çirimayo, çilek ve ayva koyarlar ve Bebek İsa'yı Kutsal Bakire'nin karnından çıkarken, Kutsal Bakireyi de altın bir döşekte Yusuf Peygamberin kollarında uyurken gösterirler.

Bu resimlerdeki insanlar ellerinde mısırdan yapılma ya da patates hevenkleriyle süslenmiş haçlar taşırlar, sunak önlerinde de Tanrıya sunulmuş bal kabaklarıyla karpuzlar durur. (138, 300)

Meryem, Toprak Ana

Bu yöredeki kiliselerde Meryem Anayı bir İnka prensesi gibi, başı tüylerle süslü, güneşe karşı şemsiyelerle korunmuş olarak görmek olağandır; Tanrı Baba da maymunların tuttuğu, tropik meyveleri, balık ve kuşlarıyla bezeli sütunlar ve kornişler arasında duran bir güneş biçiminde görünebilir.

İmzasız bir tuvalde Bakire Meryem, gümüş Potosi Dağında, ayla güneş arasında görüntülenmiş. Bir yanda Roma'daki Papa duruyor, öbür yanda İspanya Kralı. Ne var ki Meryem Ana dağın üstünde değil de içinde, dağın ta kendisidir: ellerini uzatmış, kadın yüzlü bir dağ, dağ Meryem, taş Meryem, Tanrıca döllendirilmiş, toprağın güneşçe döllendirildiği gibi. (137)

Pachamama

And Dağlarının yaylalarında Kutsal Bakire, '*ana*'dır, toprakla zaman da '*ana*'dırlar.

Toprak, Toprak Ana, yani Pachamama, onu davet etmeden susuzluk giderenlere kızar. Çok susadığı zaman testiyi kırıp içinde-

kini yere döker.

Yeni doğmuş çocukların plasentası ona sunulur ve çocuk ömürlü olsun diye çiçekler arasına gömülür; aşkları ömürlü olsun diye âşıklar da saç örgülerini toprağa gömerler.

Toprağın tanrıçası bir zamanlar kendinden çıkmış olan yorgunlarla düşkünleri bağrına basar, yollarının sonunda sığınabilsinler diye kucağını açar onlara. Yerin altında da ölüler ona vermek için çiçekler yaparlar. (247)

Denizkızları

Puno katedralinin anakapısınm üstüne Simon de Asto, taştan iki denizkızı oyacaktır.

Gerçi denizkızları günahı simgeler, yine de yontucunun canavar yaratmaya niyeti yoktur. İki güzel Kızılderili kız yaratacaktır o, zerrece suçluluk duymadan sevmesini bilen, şen şakrak *çarango* çalıp oynayan iki kız. Bu And'lı denizkızları, Quesintuu ile Umantuu, eskil zamanlarda Titicaca Gölünün sularından çıkarak Tanrı Tunupa ile sevişmişler. Aymara'nm ateş ve şimşek tanrısı olan Tunupa oralardan geçerken ardında bir dizi yanardağ bırakmış. (137)

1717: *Quebec*
Kışa İnanmayan Adam

Rabelais'nin dediği, Voltaire'in de yinelediği üzere, Kanada'nın soğuğu öylesine soğuktur ki sözler ağızdan çıkarken donar ve havada asılı kalır. Nisan sonunda ilk güneş ırmakların üstündeki buzları çatlatıp kırar ve bir dirilişin çatırtıları arasında ilkbahar fışkırır. O zaman, işte ancak o zaman, kışın konuşulan laflar duyulur.

Fransız sömürgecileri kışı Kızılderililer'den daha korkunç bulurlar ve kışı uyuyarak geçiren hayvanları kıskanırlar. Soğuğun sıkıntılarından ne ayının haberi vardır, ne de dağsıçanının: soğuk, tabanca patlamasına benzer seslerle ağaçları ikiye ayırır ve kanları donmuş, etleri mermerleşmiş insanları heykele çevirirken onlar

birkaç aylığına dünyayı terk ederler.

Portekizli Pedro da Silva kış mevsimini, Saint Lawrence Irmağının buzları üstünden bir köpek kızağıyla posta taşıyarak geçirir. Yazın kanoyla yol alır ve kimi zaman, rüzgâr yüzünden, Quebec'le Montreal arasında gidip gelmesi tam bir ay sürer. Pedro, valinin genelgelerini, rahip ve bürokratların raporlarını, kürk tüccarlarının tekliflerini, dost vaatleriyle sevda gizlerini taşır.

Kanada'nın ilk postacısı çeyrek yüzyıldır kış izni istemeden çalışmıştı. Şimdi öldü. (96)

1717: *Dupas Adası*
Kurucular

Kanada haritası bütün bir duvarı kaplamış. Doğu kıyısıyla büyük göllerin arasında birkaç şehir, birkaç kale. Bir başka duvarda, çatılı tüfeklerin namluları altında düşman Kızılderililer'in tütün dumanından kararmış kelleleri asılı.

Pierre de La Vérendrye bir salıncaklı sandalyeye oturmuş, piposunu dişlemekte. Gözlerini kısarak haritaya bakar ve henüz hiç bir Avrupalının görmemiş olduğu azgın ırmaklardan aşağı kendini bırakırken La Vérendrye yeni doğmuş oğlunun yaygarasını işitmiyor bile. Avrupa'dan, çeşitli hançer yaraları ve göğsünde bir kurşunla ölü sanılarak bırakıldığı savaş meydanlarından dönmüş. Kanada'da, tarlalarındaki buğday ve bir de *savaş malulü teğmen* aylığı sayesinde yiyeceği bol ama can sıkıntısından delirmek üzere.

Yaralı bacakları bir gün en çılgın düşlemlerinden daha çok yol alacak. La Vérendrye'in keşif gezileri şu haritayı utanmış düşürecek. O, insanı Çin kıyılarına götüren okyanusun peşinde. Batıya doğru giderek kuzeyde, ateşlenen tüfek namlusunun soğuktan patladığı yerlere gidecek ve güneyde, bilinmeyen Missouri Irmağından bile aşağılara inecek. Yanıbaşında, tahta beşiğinde ağlamakta olan şu bebe, Rocky Dağlarının aşılmaz duvarını keşfeden kişi olacak.

Misyonerler ve kürk tüccarları onun izinden gidecek. Hep böyle olagelmiştir zaten. İşte Cartier, işte Champlain, işte La Salle.

Avrupa kunduzların, susamurlarının, zerdeva, geyik, tilki, ayı

gibi hayvanların derilerine iyi para veriyor. Bu derilerin karşılığında Kızılderililer silâh alıp birbirlerini öldürüyor ya da onların toprakları için kavga eden İngilizlerle Fransızların arasındaki savaşlarda ölüyorlar. Kızılderililerin payına aynı zamanda, en zorlu savaşçıyı deriyle kemiğe çeviren ateşsuyu ve en azgın kar fırtınalarından daha korkunç hastalıklar da düşüyor. (176, 330)

Kızılderililerin Portresi

Kanada Kızılderililerinin arasında şiş göbek yoktur, ne de kambur, diyor Fransız rahipleriyle kâşifleri. Topal, kör ya da tek gözlü birini görürseniz bilin ki bu, bir savaş yarasının sonucudur.

Bu insanlar mülk sahibi olmak ve kıskanmak nedir bilmez, diyor Pouchot, paraya da 'Fransız'ın yılanı' derler. Bir başka insana boyun eğmeyi gülünç bulurlar, diyor Lafitau. Kendilerine hiçbir ayrıcalığı olmayan reisler seçerler ve hotzot etmeye başlarsa onu reislikten indirirler. Kadınlar erkeklerle eşit düzeyde fikir ve karar sahibidirler. Son söz kabile büyüklerinin meclisleriyle kamu toplantılarındadır, ama hiçbir insan sözü düşlerin sesinden öte öncelik taşımaz.

Hıristiyanlar nasıl Tanrısal buyruklara boyun eğerlerse onlar da düşlerin sözünü dinlerler, diyor Brebeuf. Her gün kulak verirler düşlere, çünkü ruh, her gece düşler yoluyla konuşur. Kış sona erip de dünyanın buzu çözüldüğünde bu insanlar düşlere adanmış bir şenlik düzenlerler. O zaman Kızılderililer türlü kıyafetlere bürünürler ve her türlü çılgınlığa göz yumulur.

Kızılderililer karınları acıktığı zaman yemek yerler, diyor Cartier. İştah onların tanıdığı tek saattir.

Serbest ahlâklıdırlar diye gözlemliyor Le Jeune. Erkek de kadın da canı istediği zaman evlilik yeminini bozabilir. Bekâret hiç bir anlam taşımaz onlar için. Champlain, yirmi kez evlenmiş olan kadınlar görmüş.

Le Jeune'ün dediğine bakılırsa Kızılderililer çalışmayı sevmez, ama yalan üretmeye bayılırlar. Sanat konusunda hiç bilgileri yoktur, düşmanlarının kafa derisini yüzme sanatı dışında, öç severdirler; öç almak için bitleri, solucanları, insan etinden hazzeden

her türlü böceği yerler. Biard onların herhangi bir soyut fikri kavramak yeteneğinden yoksun olduklarını belirtiyor.

Brebeuf'a bakılırsa Kızılderililer cehennem fikrini kavrayamazlar. Ebedi ceza diye bir şey duymamışlardır. Hıristiyanlar onların gözünü cehennemle korkutunca Kızılderililer sorarlar: Dostlarım da orada olacaklar mı, cehennemde? (97)

Büyük Göller Yöresindeki Chippewa Kızılderilileri'nin Şarkıları

Kimi zaman
Kendime acırım
Rüzgâr beni sürüklerken
Göklerde

* * *

Funda
Oturmuş bir ağaç altında
Şarkı söylüyor. *(38, 340)*

1718: *Sao Jose del Rei* Teşhir Sehpası

Sergüzeştçiler ordusu ormanları yerle bir ediyor, dağları yarıyor, ırmakların yatağını değiştiriyor. Ateş, paslı taşlarda bir parıltı çaktırdığı sürece bu altın arayıcıları kökler ve kurbağalarla beslenecek ve kentler kuracaklardır, açlık ve cezanın çifte yaftası altında.

Brezilya'nın altın havzasında her bir kentin doğumunu, teşhir sehpasının kuruluşu belirtir. Teşhir sehpası her şeyin merkezidir; onun etrafında evler kurulacaktır ve tepelerin üstünde kiliseler. Tepesinde bir taç ve kırbaçlanmayı hak eden kölelerin ellerini bağlamaya yarayan iki demir halkayla, teşhir sehpası.

Şimdi kılıcını bu sehpanın önünde havaya kaldırarak, Assumar Kontu, Sao Jose del Rei kentini resmen dünyaya getiriyor.

Rio de Janeiro'dan buraya gelmesi dört ay sürmüş ve yolda kont, maymun eti yiyip karınca közlemek zorunda kalmıştır.

Bu ülke, Minas Gerais Valisi olan Assumar Kontunu paniğe uğratıyor. Kendisi başkaldırı güdüsünün bu köksüz, yola gelmez yerlilerin doğasında varolduğu kanısındadır. Bu yerde, diye konuşuyor, yıldızlar asayişsizliği kışkırtıyor, sular ayaklanmaları sayıklıyor, topraktan karmaşa buharları tütüyor; bulutlar küstah burada, rüzgârlar isyancı, altınlar taşkın.

Kont bütün kaçkın kölelerin kellesini vurduruyor, siyah bozgunculuğu bastırmak için milis örgütleri kuruyor. *IRKSIZ* olanlar, ne ak ne kara, efendiyle kölenin bahtsız çocukları ya da yüzlerce kanın karışımı olanlar, kaçakların peşine salınıyor. Yasaların dışında yaşamaya doğuştan yazgılı olan bu kişilerin yaradığı tek iş, birer katil olarak ölmektir. Kırma ya da mestizo denen bu kişilerin sürüsüne bereket. Burada beyaz kadın olmadığı için, Lisbon'daki tahtından, 'kusurlu ve bozuk kanlı çocuk' yapmayı yasaklayan Kralın buyruğuna uymanın yolu da yok. (122, 209)

1719: *Potosí*
Veba

Üç yıl önce göklerden bir uyarı gelmişti, felâket habercisi olan müthiş bir ateş. Kuyrukluyıldız —başıboş güney, deli güneş— kuyruğunu, suçlarcasına, Potosí Dağına doğru uzatmıştı.

Bu yılın başında San Pedro Barrio'sunda iki başlı bir çocuk dünyaya geldi ve papaz, bir mi yoksa iki mi vaftiz töreni yapsın, kestiremedi.

Kuyrukluyıldız ve de acibeye karşın Potosí, '*Tanrı tarafından kınanan... cinsiyetin ayıbı olan, doğaya aykırı, toplumsal ve politik ahlâka karşıt*' Fransız tarzı yaşam ve giyimlerini, Fransız âdetlerini sürdürmekte direniyor. Kent, büyük perhiz yortusunu her zamanki gibi '*ahlâka çok aykırı*' olan işret âlemleri ve şamatalarla kutluyor ve altı genç dilber, anadan doğma dans etmeye başladıklarında, veba şamarı indiriyor.

Potosí'de yüzlerce kişi hastalanıp ölüyor. Tanrının acımasız davrandığı Kızılderililer kentin günahlarının bedelini ödemek için

oluk oluk kan akıtıyor. '*Bilimsel ve çok kalifiye hekim*' Don Matías Ciriaco y Selda'ya bakarsanız Tanrı öcünü almak için Saturn'ün kötücül etkisini kullanarak kanı sidiğe ve safraya dönüştürmüştür. (16)

1721: *Zacatecas*
Tanrıyı Yemek

Çalınan çanlar herkesi kutlamaya çağırıyor. Zacatecas madencilik merkezi, Huichol Kızılderilileriyle bir barış antlaşması imzalamıştır.

Çok eskilerde Nayarit Dağlarına sığınan Huichol'lar, sürekli saldırılara karşı koyarak iki yüzyıldır bağımsızlıklarını korumuşlar. Şimdi İspanya kralına boyun eğiyorlar. Antlaşma, onların madenlerde çalışmaya zorlanmayacaklarım sağlama bağlıyor.

Kutsal topraklarına yaptıkları hac yolculukları sırasında Huichol'ların, her zaman yutacak işçi arayan madenler bölgesinden geçmekten başka seçenekleri yoktur. Ateş Dede onları akreple yılandan korur, ama Kızılderili avına çıkmış olanlara karşı pek bir elinden gelen yoktur.

Uçsuz bucaksız, taşlık çoraklıklardan geçerek Viricota yaylasına yapılan yolculuk onların, tanrıların güzergâhı boyunca kendi köklerine doğru yaptıkları yolculuktur. Viricota'da Huichol'lar, cedlerinin geleneği olan geyik avını yeniden yaşarlar; Geyik Tanrısının, boynuzlarını yeni doğmuş güneşe karşı kaldırdığı, insanoğlu yaşayabilsin diye kendini kurban ederek mısırları öz kanıyla suladığı, o başlangıcı ve sonu olmayan âna dönerler.

Tanrılar tanrısı geyiğin ruhu şimdi, son derece güç bulunan peyote türü kaktüsün içinde yaşamaktadır. Ufak ve çirkin peyote kaktüsü kendini kayalar arasına gizler. Huichol'lar bunu bulduklarında ok yağmuruna tutarlar; kaktüs kıstırıldığı zaman ağlar. O zaman yerliler onun kanım akıtır, derisini yüzer, etini ince ince dilimlere bölerler. Meydan ateşinin çevresinde kutsal kaktüsü yerler, sonra da kendilerinden geçerler. Deliliğin sınırında, her şeyin sonsuz, her şeyin hiç olduğu o vecd içinde, iletişim sürdüğü sürece tanrılaşırlar. (31)

Kazara Ruhunuzu Yitirecek Olsanız

Doğum yapmak üzere olan şu Huichol yerlisi kadın... ne yapıyor o öyle? Anılarını tazeliyor. Doğmak üzere olan çocuğun yaratıldığı o aşk gecesini, zihnini yoğunlaştırarak, anımsıyor. O anının, o mutluluğun var gücüyle anımsıyor o geceyi ve bedeni o geceki kıvançla açılarak dünyaya, kendini yaratan kıvanca lâyık olacak bir Huichol getiriyor.

İyi bir Huichol, ruhunun o ışıltılı yaşam gücünün üstüne titrer. Gelgelelim herkesin bildiği gibi ruh karıncalardan ufak, fısıltılardan hafiftir, küçük bir hiç, bir nefes rüzgâr. Savruk bir dakikada yitip gidebilir.

Genç bir çocuk, ayağı takılarak bayırdan aşağı yuvarlanıyor. Ona ancak bir örümcek ağının ibrişimiyle bağlı olan ruhu bu arada kopuyor. Başı dönüp içi bulanan genç Huichol kekeleyerek, kutsal şarkıların bekçisi olan büyücü-rahibi çağırıyor.

Dağın yamacında kafasını kaşımakta olan şu yaşlı Kızılderili, neyi arıyor o? Yaşlı adam hasta çocuğun geçtiği yolun izini sürüyor. Sivri kayalara sessizce tırmanıp bitkileri yaprak yaprak inceliyor, ufak taşları kaldırıp altlarına bakıyor. *Nerede düşmüş bu çocuk? Ruhu şimdi nerede korkudan titriyor?* Yaşlı adam çok yavaş yürüyor çünkü kaybolmuş ruhlar ağlar, kimi zaman da rüzgâr gibi ıslık çalarlar.

Büyücü-rahip yitik ruhu bulduğunda bir tüyün ucuyla kaldırıp minik bir pamuk parçasına sarıyor ve küçük, kof bir saz parçasının içinde sahibine götürüyor; çocuk ölmeyecektir. (124)

1726: *Montevideo Körfezi*
Montevideo

Uruguay Irmağının dönemeç yaptığı yerin doğusunda uzanan dalgalı çayırlık topraklarda otlayan ineklerin sayısı yoncalardan çoktur. Bu uçsuz bucaksız et ve deri madeni de Brezilya bandeirante'lerinin, o sınır yutucularının ağzının suyunu akıtır. İşte şim-

di Plata Irmağı kıyılarında, Colonia del Sacramento Kalesinin üstünde Brezilya bayrağı dalgalanmaktadır. Brezilyalıların saldırısını durdurmak için İspanya Kralı, Montevideo Körfezinde bir kent kurulmasını buyurur.

Top ve haçın koruması altında yeni kent ortaya çıkar. Sert rüzgârları alan ve Kızılderililerin tehdidi altında olan kayalık bir dilin üzerinde gelişir. Buenos Aires'den ilk göçmenler gelir, on beş genç insan, on dokuz çocuk ve listede yer almayan birkaç köle; balta, bel ve darağacı kullanacak kara eller, süt verecek memeler, sokaklarda öteberi satmak için bağıracak sesler.

Hemen hepsi kör cahil olan kurucular Kraldan şövalyelere layık ayrıcalıklar koparıyorlar. Mate (Arjantin çayı), cin ve yaprak sigarası içilen sofralarda "Don" diye çağrılmak hakkının alıştırmasını yapıyorlar.

"Sağlığınıza Don."

"Sağlığınıza."

Marketin içi mate ve tütün kokuyor. Kalenin gölgesinde serpiştirilmiş duran, inek derisinden yapılma kulübelerin arasında bu market, kapısı tahtadan, duvarları balçıktan yapılmış ilk binadır. Bu dükkân, içki, tütün ve gitar sesi sunuyor: aynı zamanda düğme, tava, kraker, falan filan satıyor.

Marketten zamanla kafe doğacaktır. Montevideo bir kafeler kenti olacaktır. Kafesiz köşe kalmayacaktır: sır alışverişi ve gürültü yapmaya yarayan bir kafe, bütün yalnızlıkların sığınabileceği, bütün karşılaşmaların kutlanabileceği, sigara dumanının tütsü yerine geçtiği bir küçük tapmak. (278, 315)

1733: *Ouro Prêto*
Fiestalar

Ouro Prêto sokaklarının üzerinde çiçekten kemerler kavisleniyor ve bu kemerlerin gölgesinde, ipek ve damıska kumaşların duvarları arasından kutsal kilise ayininin alayı geçiyor. Değerli taşlarla zırhlanmış atların üzerinde Dört Rüzgâr ve Yedi Gezegen geçit resmi yapıyor. Yüksek tahtlara kurulmuş olarak ay, orman perileri, sabah güneşi ve bunların meleklerden oluşma kortejleri çev-

reye ışık saçmakta. Havai fişekler ve dur-duraksız kutlamalarla geçmiş bir haftanın sonunda geçit resmi yapan alay, Altm'a şükran, Elmas'a minnet ve Tanrıya bağlılık sunan ilahiler okuyor.

Elmas bu yöre için yeni bir şey. Son zamanlara değin elmas kâğıt oyunlarında çetele tutmak için kullanılırdı. Bu küçük kristallerin ne olduğu anlaşılınca Portekiz Kralı eline ilk geçen elmasları Tanrıyla papaya sundu, sonra da kendisi için, son derece pahalı olan, 'En Sadık Kral' unvanını satın aldı.

Ouro Prêto'nun sokakları hançer ağızları gibi dimdik inip kalkar, ahalisi doruklarla dipler arasında bölünmüştür. Tepedekilerin fiestaları zorunlu kutlama gösterileridir, ama alttakilerin fiestaları kuşku ve cezayı çeker. Koygun renkli tenlerde büyücülük olasılığı ve başkaldırı tehlikesi gizlidir. Yoksulların şarkılarıyla müziği günah sayılır. Gülmeyi seven kırma, hapis ve sürgün tehlikesine açıktır ve herhangi bir pazar sabahında şen şakrak gezen bir kara derili köle, kellesini yitirebilir. (209)

1736: *St. John's Antigua*
Öfke Parlamaları

Onlar yeminlerini, bir rom, mezar toprağı ve horoz kanı karışımını aynı kaptan içmekle pekiştirirken davul gümbürtüleri patlamıştı. Antigua'nm valisiyle belli başlı kişilerini havaya uçuracak güç ellerinde hazırdı. Savcı böyle diyordu. Yargıçların inancı da bu yoldaydı.

Kazıklara bağlanan altı kara derili köle açlıktan ölüyor, beşinin de kemikleri paramparça kırılıyor. Yetmiş yedi köle diri diri yakılıyor. İki köleyse öz babalarını yanmaya mahkûm ettiren yalanlar söyleyerek kendi canlarını kurtarıyorlar.

Kumpasçılar birer kömür ve kokuşmuş et yığını artık, yine de gün ağarırken kumsalda dolanıyorlar. Çekilen suların kumlarda hazineler bıraktığı saatlerde balıkçıların yolu, öteki dünya yolculuğunu sürdürebilmek için yiyecekle su arayan ölülerin yoluyla kesişiyor. (78)

1738: *Trelawny Kenti*
Cudjoe

Batı Jameyka'nın kıllı dağlarında bitkiler de, insanlar da oluk oluk terlerler. Borazanın feryadı, düşman reisin boğaza geldiğini haber verdiği zaman güneş bile kendini gizler.

Bu kez Albay Guthrie savaşmaya gelmiyor. İngiliz kölecileri Maroonlar'a barış önermekteler. Maroonlar'm uzun savaş yıllarında kazanmış oldukları özgürlüğe saygı göstereceklerine, onların, üstünde yaşadıkları toprakların sahibi olduklarını kabul edeceklerine söz veriyorlar. Buna karşılık olarak Maroonlar kendi tutsak kardeşlerinin jandarmalığını üstleniyorlar; bundan böyle şeker üreten büyük çiftliklerdeki köle ayaklanmalarının cezalandırılmasında yardımcı olacak, onlara sığınmaya gelen kaçakları geri vereceklerdir.

Reis Cudjoe, Albay Guthrie'ye karşı çıkıyor. Cudjoe kenarsız bir başlık ve bir zamanlar mavi renkli ve uzun kollu olan bir ceket giymiş. Jameyka'nm kırmızı tozu suratla giysiyi aynı renge bular, oysa Albayın tek bir yelek düğmesi bile eksik değil, peruğunun beyazlığıysa hâlâ seçilebilmekte. Cudjoe yere çöküyor ve Albayın çizmelerini öpüyor. (78, 80, 264)

1739: *Yeni Sütana Kenti*
Sütana

Rüzgâraltı Maroonları'nın reisi olan Cudjoe'yu yola getirdikten sonra Albay Guthrie doğu yönünde ilerliyor, gelgelelim bilinmez bir el romuna öldürücü bir zehir koyunca kurşun gibi atından aşağı yuvarlanıyor.

Üç beş ay sonra, çok yüksek dağın eteğinde Yüzbaşı Adair, doğu bölgesinde barış sağlamayı başarıyor. Rüzgârüstü Maroonları'nın reisi Quao, bir tören kılıcı kuşanıp gümüşü bir başlık giymiş olarak, İngiliz'in koşullarını kabul ediyor. Gelgelelim bu doğu doruklarında Sütana'nın kudreti Quao'nunkinden üstündür. Dağılmış Rüzgârüstü kabileleri, tıpkı dağlardaki sivrisinek filoları gibi, onun buyruğunu dinliyorlar. Ateşli balçıktan yapılma, iri bir kadın

olan Sütana, İngiliz askerlerin dişlerinden yapılmış bir gerdanlık dışında giysi taşımıyor.

Kimse göremiyor onu, herkes görüyor. Onun ölü olduğunu söylüyorlar ya, o, çırılçıplak, dövüşün orta yerine atılıyor, kara bir mermi. Düşmana arkasını durup çömeliyor ve o şahane kıçıyla düşman kurşunlarını tutuyor. Kimi zaman Sütana bu kurşunları faiziyle geri yolluyor, kimi zaman da pamuk topçuklarına dönüştürüyor. (78, 264)

Jameyka'da Hac Yolculuğu

Ağaç kabuklarından çıkıp geliyorlar, yer deliklerinden, kaya çatlaklarından.

Yağmurlarla ırmaklar durduramıyor onları. Bataklıklardan geçiyorlar, yarlardan, ormanlardan. Ne sisler yollarından çevirebiliyor onları, ne de kızgın güneş. Ağır ağır, aman dinlemeden, dağlardan aşağı iniyorlar. Sıraya girip düz bir rota izleyerek, sağa sola sapmadan yürüyorlar. Kabukları güneşte ışıldıyor. Hac kafilesinin başında savaşçı erkeklerden oluşmuş bölükler var. En ufak bir tehlike belirtisinde hemen silâhlarını kaldırıyorlar; kıskaçları! Yol açayım derken birçokları ölüyor ya da kollarının birini yitiriyor. Jameyka'nın, bu muazzam yengeç ordusuyla kaplanan toprağı çatırdıyor.

Denize yapılan yolculuk uzundur. İki, üç ayın sonunda yengeçler bitkin durumda kıyıya ulaşıyorlar, yani ulaşabilenler. O zaman dişiler ilerleyip dalgaların üstlerini örtmesine izin veriyorlar, deniz de onların yumurtalarını dışarı çekiyor.

Denize doğru yola çıkan milyonlardan pek azı geri dönüyor. Ne var ki deniz, kumların altında yeni bir yengeç halkı üretiyor. Ve çok geçmeden bu yeni halk, analarının gelmiş olduğu dağlara doğru yola çıkıyor. Onları durdurabilecek kimse yoktur.

Yengeçlerin kafası olmaz. Eski Afrika'da, Tanrı Kralın pamuk ve bakırdan, sarayında yaptığı kafa dağıtımına yetişememişler. Yengeçlerin kafası yoktur, ama hâyâl kurarlar ve çok şey bilirler. (86)

1742: *Juan Fernández Adaları*
Anson

Şili'lilerin inanışına göre bu okyanusun dalgaları, büyücülerin yosun gem vurarak sürdükleri ağzı köpüklü atlardır. Dalgalar saldırılarını, büyücülere inanmayan koca kayalara yöneltir ve taştan kaleler bu saldırıya uzak bir küçümsemeyle boyun eğer. Ta tepede, saygın sakalıyla krallar kadar vakur bir erkek keçi, dalgaların püskürmesini dalgın gözlerle süzmektedir. Juan Fernandez Adalarında pek az keçi kalmış. Yıllar önce İspanyollar Şili'den, bu kolay yemeği kapsınlar diye bir sürü köpek getirmiş ve böylece korsanları, yiyeceksiz bırakmışlar. Komutan Anson'un adamları kayalıklarla uçurumlarda boş yere boynuzların gölgesini arıyor ve ele geçirdikleri bir keçinin kulaklarında Alexander Selkirk'ün damgasını tanır gibi oluyorlar. Geminin direklerinde İngiliz bayrağı sapasağlam dalgalanıyor. Lord George Anson'un filosu Londra'ya, açlık ve iskorpitten perişan durumda dönecek, ama getirdikleri ganimet öylesine muhteşem olacak ki limandan alıp götürmeye kırk öküz arabası yetmeyecek. Bilim adamı Anson, haritacılık, denizcilik, coğrafya, astronomi ve geometri bilimlerini mükemmelleştirmek adına bir sürü, İspanyol gemisini toplarıyla kıstırmış, bir sürü kenti ateşe vererek her şeyi almıştır, peruklara, işlemeli iç çamaşırlarına kadar.

Bu yıllarda, korsanlıktan kaçakçılığa geçiş döneminde, İngiliz İmparatorluğu doğmaktadır, ama Anson hâlâ eski tarz bir korsandır. (10)

1753: *Sierra Leone Irmağı*
Gelin Tanrıyı Övelim

Tanrının gerçeği şimşek parıltıları arasında ayan olmuştu. Kaptan John Newton bir küfür ve işret gecesinde, ansızdan patlayan bir fırtına gemisini denizlerin dibine indireyazdığı zaman Hıristiyanlığı benimsedi.

O gün bugündür kendisi Tanrı'nın ayrıcalıklı kullarından biridir. Her akşam öğretici bir vaaz verir. Her yemekten önce dua eder ve her yeni güne, mürettebatın da boğuk seslerle katıldığı ila-

hiler okumakla başlar. Her yolculuğun sonunda Liverpool'a dönünce para vererek En Yüce Varlığa şükranlarını sunan özel bir tören düzenletir.

Şimdi Sierra Leone Irmağının ağzında, yük almayı beklediği sırada Kaptan Newton korkularla sivrisinekleri başından kovuyor ve *African* adındaki gemisiyle mürettebatını korusun, yüklemek üzere oldukları malların Jameyka'ya bir selamet ulaşmasını sağlasın diye Tanrı'ya yakarıyor.

Kaptan Newton'la sayısız meslektaşı, İngiltere, Afrika ve Antil Adaları arasında, üç köşeli bir ticaret yürütmektedirler. Liverpool'dan yükledikleri kumaş, rom, tüfek ve bıçakları Afrika kıyılarında kadın, erkek ve çocuklarla değiştokuş ediyorlar. Gemiler buradan Karaip Adalarına doğru bir rota izliyor, orada da kölelere karşılık şeker, ağda, pamuk ve tütün alarak Liverpool'a götürüp döngüyü yeni baştan başlatıyorlar.

Boş zamanlarında kaptanımız ilahiler besteleyerek kutsal müzik dağarcığına katkıda bulunuyor. Bu gece, köle kervanının gelmesini beklerken kamarasına kapanıp yeni bir ilahiye başlıyor. Yolda birkaç köle balçık yiyerek intihar etmeye kalkıştığı için kervan gecikmiştir. Kaptan yeni ilahinin adını koymuş bile: "*Ne hoş gelir kulağa İsa'nın adı.*" İlk dörtlükler yazılmış durumdadır; üst güverteden sarkan fenerin sallantılı aydınlığında kaptan, bu sözlere yaraşacak melodiler mırıldanıp duruyor. (193)

1758: *Cap Français*
Macandal

Kaçak kölelerden oluşma büyük bir kalabalığın karşısında François Macandal, bir bardak suyun içinden sarı bir mendil çıkartıyor.

"*Başlangıçta Kızılderililer vardı.*"

Bir de beyaz mendil.

"*Şimdi de beyazlar efendi oldu.*"

Bir Maroon'un burnunun dibinde siyah bir mendil sallıyor. Afrika kökenlilerin saatinin artık geldiğini ileri sürüyor. Mendili tek eliyle sallıyor, çünkü öbür elini şeker fabrikasının demir dişle-

ri arasında bırakmış.

Kuzey Haiti ovalarında tek elli Macandal ateş ve zehirin efendisidir. Onun buyruğuyla kamış tarlaları yanıp kül olur, tarla sahipleri onun yaptığı büyülerle sofra başlarında yığılır kalırlar, ağızlarından kan ve tükürük sızarak.

Macandal, galsama, boynuz ve kanat takınarak kendini iguanaya, karıncaya, sineğe dönüştürmesini bilir ama yine de ele geçer, yargılanıp cezaya çarptırılır, işte şimdi de diri diri yakılmaktadır. Halk kalabalığı alevlerin arasından onun gövdesinin kıvranıp sarsıldığını görüyor. Birden bir haykırı, keskin bir acı ve sevinç çığlığı toprağı paralıyor ve Macandal kendini kazıktan ve ölümden kurtarıyor: uluyarak, alev alev, dumanları yarıp göklere karışıyor.

Köleler için şaşılacak şey değil bu. Onlar Macandal'm Haiti'de kalacağını zaten biliyorlardı: gecelerin kol gezicisi, tüm gölgeler renginde. (63, 115)

1761: *Cisteil*
Canek

Maya Kızılderilileri Yucatán'ın bağımsızlığını ilan edip Amerika'nın da yakında bağımsız olacağını bildiriyorlar.

"İspanyol iktidarı bize dertten başka hiçbir şey vermedi. Dertten başka."

Ağaç yapraklarını okşayarak borazan öttürmesini bilen Jacinto Uc krallığını ilan ediyor. Seçtiği ad Canek'tir, kara yılan. Yucatán Kralı sırtına Concepcion Bakiresinin pelerinini giyiyor ve öteki Kızılderililere nutuklar çekiyor. Kızılderililer yerlere darı taneleri serpmiş ve savaş şarkıları söylemişlerdir. Peygamberler, tanrıların aydınlattığı bu sıcak bağırlı mübarek adamlar, dövüşte ölenlerin yeniden uyanacağını buyurmuşlar ya! Canek kendisinin iktidar hırsıyla kral olmadığını söylüyor; diyor ki kudretin canı durmadan daha çok kudret ister ve testi dolduğunda su dışarı taşar. Canek kendisinin kudretlinin kudretine karşı gelmek için kral olduğunu söylüyor ve köleliğin, teşhir sehpalarının, el öpme kuyruklarının sonunu ilan ediyor.

"Bizi bağlamayı başaramayacaklar; ipleri yetişmeyecek buna."

Cisteil' de ve öteki köylerde yankılar çoğalıyor, sözcükler çığlıklara dönüşüyor ve keşişlerle komutanlar kanlar içinde yere yuvarlanıyor. (67, 144)

1761: *Merida*
Parçalar

Pek çok kan döküldükten sonra onu tutsak almışlardır. Bu sömürge zaferinin koruyucu ermişi, Ermiş Joseph olmuştur. Canek'i, İsa'yı kamçılamak, İsa'nın ağzına ot doldurmakla suçluyorlar. Canek hüküm giyiyor. Merida'nın büyük meydanında demir çubuklarla dövülüp kemikleri kırılarak öldürülecektir.

Canek katır sırtında giriyor meydana, kocaman bir kâğıt taç, yüzünü nerdeyse gözden gizlemiş. Tacın üzerinde suçu yazılı: *"Tanrıya ve Krala karşı gelmiştir."*

Ölümün rahatlığına izin vermeden, ufak ufak kırıp parçalıyorlar onu, mezbahaya giren hayvanlarınkinden beter bir son, sonra parçalarını meydan ateşine atıyorlar. Uzayıp giden bir alkış, töreni noktalıyor. Ve alkışların altına gizlenen fısıltılar, kölelerin, efendinin ekmeğine ezilmiş cam katacağını söylüyor. (67, 144)

1761: *Cisteil*
Kutsal Mısır

Cellatlar Canek'in küllerini, Kıyamet Gününde dirilemesin diye, havaya savuruyorlar. Canek'in reislerinden sekizi, boğazları vidalı demir halkayla sıkılarak idam ediliyor ve iki yüz Kızılderili' nin birer kulağı kesiliyor. En kutsal olanı mahvetmek amacıyla askerler, başkaldıran toplumların mısır fidelerini ateşe veriyorlar.

Mısırın canı vardır. Ateşe verilirse acı çeker, çiğnenirse gururu incinir. Mısır düşlerinde Kızılderilileri mi görür yoksa, onların mısırı düşlediği gibi? Bu mısır etinden olma halklar mısır için zamanı, mekânı ve tarihi düzene sokar.

Canek dünyaya geldiğinde göbeğini mısır koçanıyla kesmişlerdi. Yeni doğan yavru adına, onun kamna bulanmış mısır taneleri toprağa ekilmişti. Canek bu tarlanın ürünüyle beslenip akşam yıl-

dızmı yansıtan duru sulardan içmiş ve böylece büyümüştü.

(1, 67, 144, 228)

1763: *Buraco de Tatú*
Bozguncular Kötü Örnek Olur

Gözleri aysız gecelerde bile gündüzki kadar iyi gören kılavuzlar, tuzaklardan kaçınabiliyorlar. Onlar sayesinde askerler, sivri uçlu kazıklardan yapılma labirenti geçmeyi başarıyor ve şafakta, özgür siyahilerin köyünü basıyorlar.

Barut dumanı, alev dumanı... Itapoa kumsalının üstünde göz gözü görmüyor. Öğle saatlerinde artık Buraco de Tatú Köyünden, yakındaki Sao Salvador de Bahia kentinin yirmi yıldır öylesine fiyakasını bozan bu kaçak köleler sığınağından ortada hiç bir şey kalmamıştır.

Genel Vali, Brezilya'yı kaçak kölelerden temizlemeye yemin etmiş, ama meretler dört bir yandan yerden bitiyorlar. Minas Gerais'de Kaptan Bartolomeu'nun dört bin çift kulak kesmesi de boşa gidiyor.

Buroca de Tatú'yu savunurken düşmemiş olanlar tüfek dipçiklerinin zoruyla hizaya sokuluyor. Hepsi de göğüslerine, '*fugitive-firari*' sözcüğünün başharfi olan 'F' damgası vurularak sahiplerine geri veriliyor. Para sıkıntısı çekmekte olan Kaptan Joaquim da Costa Cardoso, çocukları indirimli fiyatlarla satışa sunmaktadır.

(264, 284)

Komünyon

Tarih, kazananlara dudaklarını sunan bu pembe peçeli kadın, çok şeyleri saklamak zorunda kalacaktır. Unutkanlık numarası yapacak, hatta düzmece bir bellek yitimiyle hastalanacaktır; yalan söyleyerek Brezilya'daki kara kölelerin, yazgılarına razı, uysal, hatta mutlu kişiler olduklarını ileri sürecektir.

Gel gör ki büyük çiftliklerin sahipleri, aşçıların her yemeği, kendi gözlerinin önünde tatmasında dayatıyorlar. Sofradaki lezzetli çeşnilerin arasında uzun, acılı kıvranmalara yol açan zehirler gizli olabiliyor. Köleler can alır; aynı zamanda kendi canlarını da alır

ya da kaçarlar ki bu, efendinin başlıca varlığını çalmak için onların kullandığı yoldur. Ya da köleler ayaklanırlar, inanarak, dans edip şarkılar çağırarak ki bu da onların günahlarından arınmak ve yeniden doğmak için kullandıkları yoldur.

Kesilmiş şekerkamışlarının kokusu çiftliğin havasına bir baygınlık vermiş, toprağın ve insan bağırlarının içinde ateşler yanıyor: ateş, kamçılara su veriyor, davullar gümbürdüyor. Davullar eski zaman tanrılarını çağırıyor; tanrılar yitik çocuklarının içlerine girip onlarla sevişiyorlar ve dudaklarından kopardıkları müzik ve ulumalar yoluyla, o kırılmış yaşamlarını onlara sağlam olarak geri veriyorlar.

Nijerya ve Dahomey'de davullar, kadınlar ve tarlalar için doğurganlık diler. Burada öyle değil. Burada kadınlar köle doğuruyor ve tarlalar onları eziyor. Burada davullar doğurganlık değil öç istiyor ve demir tanrısı Ogum saban yerine hançer biliyor. (27)

Bahia Portreleri

Bahia'da komutayı ellerinde tutanlar diyorlar ki, "*Kara adam dilediği kadar dua etsin, asla cennete gidemez çünkü Peygamberimizin tenini dalayan sert saçları vardır.*" Diyorlar ki kara adam uyumaz, horlar. Yemek yemez, yutar. Konuşmaz, sözünü ağzının içinde geveler, ölmez, sona erer. Diyorlar ki Tanrı beyaz adamı yarattı, kara adamı ise boyayla çizdi. Kara adam, Şeytan sıçırığı.

Bütün kara bayramların Şeytanı — hani kuyruğu, pençesi ve üç dilli mızrağı olan şu iğrenç Zenci— kutsamasından kuşkulanılır, yine de komutayı ellerinde tutanlar bilirler ki köleler arada sırada güler eğlenirlerse daha çok iş yapar, daha çok yaşar, daha çok çocuk peydahlarlar. *Capoeira* denilen ve sonu ölümle biten törensel, el ele dövüş nasıl renkli bir oyun olmak savındaysa *candomble* denilen törenin de dans ve şamatadan başka anlam taşımadığı ileri sürülür. Zaten bu törenlere başka bir çehre vermeye yarayacak ermiş ve bakirelerin kıtlığı yoktur. Ogum'u şu Ermiş George denilen sarışın şövalyeye dönüşmekten kimse alıkoymaz, hatta hınzır kara tanrılar kimi zaman İsa'nm yaralarının içine bile gizlenirler.

Kölelerin Kutsal Haftasında beyaz Judas'ı —kireçle boyanmış bir kukla— havaya uçurarak haine cezasını veren kişi bir siyahidir. Köleler Kutsal Bakireyi geçit resmine çıkardıkları zaman da kutsamaların odağı kara renkli Ermiş Benedict'tir. Kilise bu ermişi tanımamaktadır. Kara derililere sorarsanız Ermiş Benedict kendileri gibi bir köleymiş, bir manastırda aşçılık yapıyormuş ve o dualarını okurken tenceresindeki aşı melekler karıştırırmış.

Efendilerin yeğlediği ermişse Anthony'dir. Ermiş Anthony asker rütbesi taşır, maaş alır, uzmanlığıysa kara derilileri zapturapt altında tutmaktır. Bir köle kaçtığında efendi bu ermişi çöplerin arasına atar. Köpekler kaçağı tutuncaya kadar Ermiş Anthony, yüzüstü pişmanlık getirerek, orada kalır. (27, 65)

Öteki Başın, Öteki Belleğin

San Francisco manastırında, güneş saatinin üstündeki iç karartıcı bir yazı, gelip geçene zamanın nasıl uçup geçtiğini anımsatır: "Geçen her saat seni yaralıyor, en sonuncusu da öldürecek."

Sözcükler Latince yazılmış. Bahia'daki kara köleler Latince bilmiyorlar, ne de okumayı. Afrika'dan mutlu, haşarı tanrılar getirmişler; onlarla birlikteler, onlara gidiyorlar. Kim ki ölür, içeri girer, ölen kişi yolda kaybolmasın da bir selamet Oxala'ya varsın diye davullar çalınır. Orada, Yaratıcıların Yaratıcısının evinde, öteki başı onu beklemektedir: ölümsüz başı. Hepimizin iki başı, iki belleği vardır. Toprağa dönüşecek olan çamurdan bir baş, bir de zamanın ve tutkunun kemirmesine sonsuza değin bağışıklı kalacak olan bir ikincisi, ölümün öldürdüğü bir bellek: yolculuğun sonunda işi biten bir pusula, bir de öteki, insanoğlunun yeryüzündeki serüveni sürdüğü sürece yaşayacak olan kolektif bellek.

Evrenin havası, ilk kıpırdayıp soluduğu ve Tanrılar Tanrısının doğduğu sırada, dünyayla ahret arasında bir ayrılık yokmuş, şimdiyse bu ikisi birbirinden kopmuşa benziyor, ama ne zaman bir doğum olsa, ne zaman birileri yaşamla yürek gibi çarpan bedenlerine tanrıları kabul etse, dünyayla ahret yine bir araya gelir. (361)

1763: *Rio de Janeiro*
Burada

Bir çeyrek yüzyıl önce Luis da Cunha, Portekiz Kralına sarayını Lisbon'dan Rio de Janeiro'ya taşımasını ve bu kentte kendini Batı İmparatoru ilan etmesini önermişti. İmparatorluğun merkezi burada olmalıydı, bolluğun orta göbeğinde, çünkü Portekiz, Brezilya'nın zenginliği olmazsa yaşayamazdı, ama Brezilya... diye uyarıyordu Luis da Cunha, Portekiz'siz de yaşayabilirdi.

Şimdilik taht Lisbon'da kaldı, ama sömürgenin merkezi kuzeyden güneye kaymış durumda. Şeker limanı Bahia, yerini altın ve elmas limanı Rio'de Janeiro'ya bırakıyor. Brezilya güneye ve batıya doğru büyüyerek İspanyol sınırlarına dayanıyor.

Yeni başkent dünyanın en güzel köşesini tutmuş. Burada dağlar sevdalı çiftlere benzer, havada insanı mutluluktan güldüren aromalar vardır ve ılık bir esinti kuşları heyecana getirir. İnsanlar ve nesneler müzikten yapılmıştır ve deniz gözlerin önünde öyle bir parıldar ki insan sularda boğulmanın bir zevk olacağını düşünür. (48)

1763: *Tijuco*
Elmasın İçindeki Dünya

Ejderhaya benzeyen yüce kırmızı kayalar arasında, insan eliyle yaralanmış kırmızı toprak dalga dalga uzanıyor. Elmas yörenin soluğundan, Tijuco kentinin duvarlarını kırmızıya boyayan ateşli bir toz saçılıyor. Kentin yanından bir ırmak geçiyor, ufukta deniz ve kül renkli dağlar var. Irmağın yatağından, bu dağları aşarak Rio de Janeiro'dan Lisbon'a, Lisbon'dan Londra'ya yelken açacak olan elmaslar çıkartılıyor. Londra'da kesilince fiyatları kat kat artacak olan elmaslar daha sonra ışıltılarını bütün dünyaya saçacak.

Birçok elmas, kaçakçıların eline geçiyor. *Corpus delicti* pire gözü kadar küçük de olsa, yakayı ele veren kaçak madencilerin leşi gömülmeyip kargalara yem oluyor ve yasak nesneleri yutmuş olmaktan kuşkulanılan kölelere de sıcak çili biberiyle yapılmış kuvvetli müshiller veriliyor.

Bütün elmaslar Portekiz Kralının ve burada kralın sözleşmesiyle egemenliğini yürüten Joao Fernandes de Oliveira'nm malıdır. Oliveira'nm yanında, Buyuran Chica, diye de tanınan Chica da Silva var. Melez bir kadın olan Chica, koygun tenlilere yasak olan Avrupa tarzı giysiler giyiyor ve kiliseye, prensesler gibi giyinmiş bir kara kadınlar kortejinin izlediği tahtırevanıyla giderek gösteriş yapıyor. Kilisede şeref koltuğunda oturuyor. Bu yörede onun önünde eğilip altın yüzüklere boğulmuş elini öpmeyen, dağlardaki konağında düzenlediği toplantılara gitmeyen hiçbir soylu yoktur. Bu konakta Chica da Silva ziyafetler ve tiyatro partileri veriyor — *Medea'nın Cazibeleri* adındaki oyunun ya da günün modası olan başka oyunların temsilleri— ve sonradan konuklarını gölde yelken gezisine çıkarıyor. Canı deniz istediği halde bu dolaylarda deniz bulunmadığı için bu gölü Oliveira yaptırtmıştır, ona özel. Konuklar yaldızlı bir merdivenle iskeleye çıkıyor ve on denizcinin yönettiği şahane bir tekneyle gezinti yapıyorlar.

Chica da Silva beyaz buklelerden oluşma bir peruk takmıştır. Bukleler alnına düşmüş, köle alındığında alnına kızgın demirle vurulmuş olan damgayı gizlemektedir. (307)

1763: *Havana*
İlerleyiş

Bir yıl önce İngilizler, silâhları ateş püskürerek Cojimar kumsalına çıktılar.

Uzun bir kuşatmanın sonunda Havana teslim antlaşmasını imzalarken köle gemileri limanın dışında beklemekteydi. Limana demir attıkları zaman alıcılar malları kapışmıştı. Tüccarlar çoğunlukla savaşçıların peşinden giderler. Tek bir köle tüccarı, John Kennion, İngiliz işgali sırasında bin yedi yüz köle sattı. Kennion'la meslektaşları büyük çiftliklerdeki işçi sayısını ikiye katladılar. Bu çiftlikler öylesine eskimişlerdi ki hâlâ çeşit çeşit yiyecek yetiştiriyor ve yalnızca bir tip makine kullanıyorlardı; şekerkamışını ezmeye yarayan ve dönen öküzlerin hızıyla çevrilen değirmen.

Küba üzerindeki İngiliz egemenliği pek on ay bile sürmüyor ama İspanyollar geri aldıkları sömürgeyi tanıyamıyorlar. İngilizler

burasım öyle bir sarsmışlar ki Küba uzun süren tarımsal uykusundan uyanmış. Gelecek zamanlarda bu ada, köleleri öğüten ve bulduğu başka her şeyi ezen dev boyutlu bir şeker fabrikasına dönüşecek. Tütün çiftlikleri, sebze bahçeleri, mısır tarlaları yakılıp sökülecek. Ormanlar kırana uğrayıp ırmaklar kurutulacak. Her bir kara köle yedi yıla kalmadan ezilip posaya dönecek. (222)

Köleler İnanırlar ki:

Kana ve özsuyuna can veren, tanrılardır. Küba'nın her sap otunda bir tanrı solur; orman işte bu yüzden canlıdır. Afrika tanrılarının tapınağı, Afrikalı cedlerin yurdu olan orman kutsaldır ve sır saklamasını bilir. Onu selâmlamayı savsarsanız orman, öfkesi kabararak sizi sağlık ve varlıktan yoksun bırakır. Yaraları iyileştiren, kötü talihi uzakta tutan yaprakları edinebilmek için insanın ormana bir armağan sunması gerekir. Ormanı törensel sözcüklerle selâmlamak gerekir, ya da dudağınızdan hangi sözcükler dökülürse. Her insan tanrılarla içinden ya da elinden geldiğince konuşur.

Hiçbir Tanrı tam olarak iyi ya da tam anlamıyla kötü değildir. Aynı tanrı can kurtardığı gibi can da alabilir. Esinti can tazeler, kasırga mahveder, oysa ikisi de havadır. (56)

Ceiba Ağacı

"İyi akşamlar, ana Ceiba. Tanrı seni korusun."

Ulu ceiba ağacı gizemli bir ağaçtır. Cedlerle tanrılar onu kayırırlar. Seller onu sayar. Şimşeklerle kasırgalar ona zarar veremez.

İnsan Ceiba ağacına arkasını dönemez, izin almadan gölgesinde duramaz. Onun kutsal gövdesine balta vuranlar baltayı kendi bedenlerinde hissederler. Denilene göre zaman zaman ceiba ağacı yanarak ölmeye razı olur, çünkü ateş onun en gözde oğludur.

Sığınak dilediğinizde ceiba ağacı bağrını açar ve kaçakları korumak için de dikenlere bürünür. (56)

Kral Palmiye

Bu kibirli palmiyenin içinde Shangó yaşar: Hıristiyan kadın kılığına büründüğünde Ermiş Barbara adını alan kara tanrı. Ağacın tepesindeki yapraklar Shangó'nun kollarıdır. O, ta yükseklerden göksel mermilerini savurur. Shangó ateş yer, şimşek giyer, sözlerini gök gürültüsüyle dile getirir, ışınlarıyla toprağı sarsar. Shangó düşmanlarını küle çevirir.

Hem savaşçı hem satir olan Shangó, şakalaşıp sevişmekten hiç bıkmaz. Öteki tanrılar ona diş biler, tanrıçalar onun için çıldırır. Shangó kendi erkek kardeşi Ogum'un kadını Oyá'yı almıştır. Oyá'nın Candelaria Bakiresi olduğu ve Shangó'nun yanında çifte kılıçla dövüştüğü söylenir. Irmaklardaysa Shangó Oshún'la sevişir; ikisi baş başa şeker ve tarçından yapılma nadide tatlılar yerler.

(28, 56)

1766: *Areco Tarlaları*
Yabanatları

Buenos Aires'de, Cizvitlerin San Javier Misyonunun korosunda olan yirmi Kızılderili çocuk, katedralde ve hıncahınç dolu kiliselerde ilahiler okumuşlar, ahali de bu cennetten gelme sesler karşısında duyduğu şükranı belirtmiştir. Kemanlarla tek telli *trompas marinas*'lardan oluşma Guarani orkestrası da harikalar yaratmıştır.

Müzikçiler, başlarında Fray Hermann Paucke'yle dönüş yolculuğuna başlıyorlar. Kıyıdaki evleriyle aralarında iki haftalık bir yol var. Yol boyunca Paucke, gördüğü her şeyin koleksiyonunu yapıp resmini çiziyor: bitki, kuş, yerel âdetler.

Areco kırlarında Paucke ile yönetimindeki Guaraní müzikçileri başıboş atların kurban edilişine tanık oluyorlar. Irgatlar bu yabanatlarını evcilleriyle birlikte tarlalara getiriyor, gem vurduktan sonra birer birer kırlara çıkartıyorlar. Orada atları deviriyor ve tek bir bıçak vuruşuyla karınlarını yarıyorlar. Yabanatları yine de kendi barsaklarını çiğneyerek dörtnala koşmaktan geri kalmıyor, sonunda otların arasına yıkılıp kalıyorlar ve ertesi gün güneş, kö-

peklerin bembeyaz bıraktığı kemiklerin üzerine doğuyor.

Yabanatları pampalarda, daha çok balık sürülerini andıran kafilelerle koşuşup duruyorlar, havayla otlar arasında kanatlı balıklar ki bulaşıcı özgürlük mikrobunu evcil atların arasına da yayıyorlar. (55)

1767: *Misiones*
Yedi Köyün Öyküsü

İspanya Kralı, kayınpederi olan Portekiz Kralına yedi köy armağan etmişti. Boş olarak sunmuştu, ama köylerde yaşayan vardı. Bu yedi köy Cizvit papazlarının Uruguay Irmağının doğusunda yaşayan Guaraní Kızılderilileri için kurduğu yedi misyondu. Guaraní yöresindeki daha birçok misyon gibi bunlar da, her an saldırı altında olan smır boyunca birer siper oluşturuyorlardı.

Guaraníler köylerinden çıkmayı reddettiler. Sırf adamın biri dedi diye otlaklarını mı değiştireceklerdi yani? Cizvitler onlara saat, saban, çıngırak, klarnet yapmayı ve kendi dillerinde yazılmış kitaplar basmayı öğretmişlerdi, ama aynı zamanda silâh yapıp kendilerini köle avcılarına karşı savunmayı da öğretmişlerdi.

Portekiz ve İspanyol askerleri Kızılderilileri köylerden kovarlar, ama Kızılderililer geceleyin gizlice dönerler. Yine kovalanırlar, yine dönerler ama bu kez gökgürültülü fırtına kılığında, kaleleri ateşe veren bir şimşekler sağanağı.

Keşişlerin onlardan yana olduğunu herkes biliyor. Loyola Tarikatının büyüğü, "*Kralın iradesi, Tanrının iradesidir; bizi sınavdan geçiren aşılmaz bir irade,*" diyor, "*İbrahim o tanrısal sese kulak verip de kılıcı öz oğlunun boynuna dayadığı zaman Tanrı, son anda darbeyi durdursun diye bir melaike yolladı.*" Gelgelelim Cizvit keşişleri Kızılderilileri boğazlamayı reddediyorlar. Buenos Aires Başpiskoposunun, hem Cizvitleri hem de yerlileri afaroz etmekle gözdağı vermesi para etmiyor. Misyonların, İspanyol sınırına yapılan yüzlerce Portekiz saldırısını durdurmakta kullandıkları barutla tüfeklerin, mızrakların yakılmasını kilise hiyerarşisi boş yere buyuruyor.

Yedi köyün iki krala karşı verdiği savaş uzun sürüyor. Caybate tepesindeki vuruşmada bin beş yüz yerli ölüyor. Yedi köy yerle bir ediliyor, ama Portekiz Kralı, İspanyol Kralının armağanının ta-

dını çıkaramıyor.

Krallar bu saygısızlığı asla bağışlamıyorlar. Caybaté muharebesinden üç yıl sonra Portekiz Kralı Cizvitleri bütün topraklarından kovuyor. İspanyol Kralı da onun gibi yapıyor. (76, 189)

1767: *Misiones*
Cizvitlerin Kovuluşu

Yönergeler, balmumuyla mühürlenmiş zarflar içinde Madrid'den geliyor. Amerika'nın her köşesinde Genel Valilerle valiler bunları hemen uyguluyorlar. Cizvit keşişlerini geceleyin gafil avlayıp derhal gemilere bindirerek uzaklardaki İtalya'ya yolluyorlar. İki bini aşkın papaz sürgüne gidiyor.

İspanya Kralı, Loyola'nın oğullarını cezalandırıyor: Amerika'nın oğulları olup çıktıkları, birçok kereler itaatsizlik ettikleri ve bağımsız bir Kızılderili krallığı kurmayı tasarladıklarından kuşkulanıldığı için.

Onların ardından kimse Guaraní'ler kadar gözyaşı dökmüyor. Cizvitlerin Guaraní yöresindeki sayısız misyonları yerlilere, kötülük ve ölümü bilmeyen o vaat edilmiş ülkenin müjdesini getirmişti; yerliler keşişlere, kendi peygamberleri için kullandıkları *Karai* adını takmışlardı. San Luis Gonzaga misyonunun yıkıntıları arasından Kızılderililer Buenos Aires valisine bir mektup yolluyorlar. "*Bizler köle değiliz,*" diyorlar. "*Herkesin birbirine yardım edeceği yerde sizin, 'Herkes kendi başının çaresine baksın,' diyen göreneğinizi sevmiyoruz.*"

Çok geçmeden her şey dağılıyor. Ortaklaşa mülkiyet geleneği, kamusal üretim ve yaşam biçimleri ortadan kalkıyor. En güzel misyon kuruluşları en yüksek fiyatı verene satılıyor. Kiliseler, fabrikalar, okullar darmadağın oluyor. Çayırlarla buğday tarlalarını otlar bürüyor. Kitapların sayfaları barutla mermi yapmak için kopartılıyor. Yerliler ormana kaçıyorlar, kalanlarsa serseri, orospu, ayyaş olup çıkıyor. Kızılderili doğmuş olmak bir kez daha, bir rezilliğe ve suça dönüşüyor. (189)

1767: *Misiones*
Dillerinin Kopartılmasına İzin Vermiyorlar

Paraguay misyonlarının basımevlerinde, sömürge dönemi Amerikası'nın en iyi kitapları basılıyor: Kızılderililerin yaptığı tahta oymalarıyla bezeli, Guaraní dilinde yazılmış dinsel kitaplar.

Guaraní, misyonların konuşulan ve yazılan diliydi. Cizvitlerin sürülmesinden sonra Kastilya dili tek ve zorunlu dil olarak dayatıldı.

Hiç kimse belleksiz ve dilsiz olmayı sineye çekmez. Buyruğa kulak asan olmadı. (117)

1769: *Londra*
Amerika'da Yazılmış İlk Roman

On yıl önce Londra'da çanlar, Britanya İmparatorluğunun zaferlerini kutlamaktan yorgun düşmüşlerdi. Yoğun bombardımanların sonunda Quebec kenti düşmüş, Fransa Kanada'daki topraklarından olmuştu. İngiliz ordusunun komutanı, genç general James Wolfe, '*Kanada belâsını*' ezeceğini söylemiş ama bunu göremeden ölmüştü. Dedikodulara bakılırsa Wolfe her sabah uyandığında boyunu ölçer, biraz daha uzamış olduğunu görürmüş, ama günün birinde bir kurşun, büyümesini yarıda kesmiş.

Derken Frances Brooke Londra'da bir roman yayımlıyor: James Wolfe'un subaylarının, silâhlarıyla fethettikleri ülkede gönüller fethetmelerini anlatan, *Emily Montague'nun Tarihçesi*. Tombul, güleryüzle bir İngiliz kadını olan yazar, Kanada'da yaşamaktadır. Yeni İngiliz kolonisindeki deneyim ve izlenimlerini iki yüz yirmi sekiz mektup biçiminde kaleme alıyor ve üniformalı İngiliz yiğitleriyle yüksek Quebec sosyetesinin dilberleri arasında geçen aşklara değinmekten de geri kalmıyor. Bu iyi öğrenim görmüş tutkular elbet moda evleriyle balo salonları ve adalarda yapılan piknikler yoluyla evliliğe kadar gidiyor. O görkemli şelalelerle azametli göller bu olaylara uygun bir arka plan meydana getiriyor. (50, 52, 176)

Frances Brooke'un Romanlarında Kızılderililer ve Rüyalar

"Kızılderililer eski kör inançlarının çoğunu elde tutmuşlar. Özellikle rüyalara olan inançlarını vurgulamak isterim: rüyaların defalarca boşa çıkması bile onları bu aptallıktan kurtaramıyor... Bir vahşinin anlattığı kehanet rüyasını dinlerken gülümsemişim. Vahşi, bu rüyaya dayanarak, yaşadığını çok iyi bildiğim bir İngiliz subayının öldüğünü ileri sürüyordu. 'Siz Avrupalılar,' dedi adam. 'Dünyanın en mantıksız insanlarısınız. Bizim rüyalara olan inancımıza gülüyorsunuz ama bundan bin kat inanılmaz olan şeylere inanmamızı bekliyorsunuz.'" (50)

1769: *Lima*
Genel Vali Amat

Ev halklarının diz çöküp tespih duasını, kutsal duayı, Novena'yı okuyup ölmüşlerin ruhuna dua ettikleri saatte Genel Valinin tiyatroya giden arabasının sesi duyuluyor. Yarı açık panjurların arasından bir skandal mırıltısı yayılıyor. Dualar yarıda kalıyor. Dedikodu başlıyor. Lima'nın o sert genel valisi, o çapkın, o serseri, o düzenbaz adam, üç paralık bir komedyene vurulmuştur.

Her tanrının gecesi Don Manuel de Amat y Junyent tiyatroya gidiyor ve Micaela Villegas'ın sahnede kalça kıvırıp topuk teptiği hangi zarzuela, fars ve komedi varsa hepsini izliyor. Konular umurunda değil. Micaela, bu nefis, saf tarçın çiçeği, gönül okşayan şarkılarını söylemeye başlayınca yaşlı Genel Valinin peruğu başından düşüyor.

Amat, deliler gibi el çırparak bastonuyla yerde delikler açıyor. Micaela da gözlerini devirip o olmazsa olmaz beninin ucundan gülümseyerek karşılık veriyor ve pullu reveranslarla memelerini sunuyor.

Genel Vali kışlalardan gelmiş bir adamdır, salon toplantılarıyla balolardan değil. Kuzey Afrika savaşlarında kazanılmış beş büyük arabası olan asık suratlı bir bekâr, Lima'ya ortalığı at ve sığır hırsızlarından temizleyip aylaklarla miskinleri kovmak için gelmiş.

Gökyüzünden çok tavana benziyen bu kurşun göğün altında kendini öldürmek istemişse de başkalarını asarak bu isteği yenmiş.

Lima'ya gelişinden sekiz yıl sonra Genel Vali çalmayı, çili biberli çakal eti yemeyi, çıplak göğüsleri opera dürbünüyle seyretmeyi öğrenmiştir. Onu Valparaíso'dan getiren geminin pruvasında çıplak bir kadın oyması vardı. (26, 245)

1769: *Lima*
La Perricholi

Limalı bütün kadınlar gibi Micaela Villegas göğsünü açıyor ama ayaklarını gizliyor; beyaz satenden yapılma minicik pabuçlarla koruyor onları. Öteki kadınlar gibi o da, göbeğine bile, yakut ve safir taşlar takmayı seviyor, bu taşlar yalancı da olsa... ki onunkiler yalancıdır.

Yoksul bir taşra mestizosunun kızı olan Micaela sırf Lyons ipeklilerini, Felemenk yünlülerini görüp ellemek zevki için kent dükkânlarını dolaşmış, soylu bir hanımın yavru kedisinin boynunda elmaslı altın bir gerdanlık görünce dudağını ısırmıştı.

Micaela tiyatroya geçti ve oyun sürdüğü sürece bir kraliçeye, şehvet simgesine, şıklık timsaline ya da tanrıçaya dönüşmeye başladı. Şimdi artık bütün gün ve bütün gece Baş Kurtizanlık da yapıyor. Çevresini kara kölelerden bir bulut sarmış, takılarının gerçekliği kuşku kaldırmıyor, kontlar elini öpmekte.

Limalı hanımefendiler ondan, Perricholi diye söz ederek öç alıyorlar. Ona bu adı takan Genel Valinin kendisi olmuştu, o dişsiz ağzıyla *perra chola* (kırma kancık) demeye çalışırken. Limalılar onun Micaela'yı kucağında, yüksek karyolasının basamaklarından yukarı taşırken, bir tür günah çıkartma kabilinden böyle lanetlediğini, çünkü kadının onun içinde tehlikeli telaşlar, elini ayağını titreyerek onu alıp gençliğine götüren ıslak ve kuru heyecanlar yarattığını ileri sürüyorlar. (95, 245, 304)

Çerezler Saati

Sabahın yedisinde, sütçü kadının belirmesiyle, Lima'nm civcivli yaşamı başlar. Sütçü kadının peşinden, bir sofuluk kokusu yayarak, şifalı ot çayları öneren satıcı gelir.

Saat sekizde ekşimik satıcısı geçer.

Saat dokuzda bir ses tarçınlı şekerleme sunar.

Saat onda tamale'ler zevk vermeye damak arar.

On bir, karpuzlarla hindistancevizli şekerlemelerin, közlenmiş mısırların saatidir.

Öğle üzeri muzlarla tutku meyveleri, ananaslar, sütlü, yeşil kadife chirimoya'lar, yumuşak et umduran avokadolar geçer.

Bir de sıcak ballı çörekler görünür.

İkide, bir gezgin satıcı kadın, *picarone* börekleri gezdirir, onun ardından da hiçbir damağın unutamadığı, tarçına batırılmış, şekere bulanmış mısır pastaları gelir.

Üçte, közlenmiş kırık kalplere benzeyen *anticucho*'lar dolaştırılır, ardından da bal ve şeker satıcıları sökün eder.

Dörtte çili satıcısı baharat ve ateş satar.

Cebiche, yeşil limon suyuna batırılmış çiğ balık, saat beşi belirler.

Altıda, kuruyemiş.

Yedide, üstü açık kiremit damlarda nar gibi kızarmış *mazamorra* çörekleri.

Sekizde, renk renk, lezzet lezzet dondurmalar, yürek tazeleyen esintiler misali, gecenin kapılarını ardına değin açar. (93, 245)

1771: *Madrid*
Krallar Zirvesi

Peru'nun tutuşmuş çöllerinden gelme kocaman kasalar saraya ulaşıyor. İspanyol kralı kasaları yollayan görevlinin raporunu okuyor: Bu, bir Mochica reisinin eksiksiz mezarıdır. İnca'lardan çok daha eskilere giden Mochica'larla Chimu'ların torunları şimdi gitgide azalarak büyük bir sefalet içinde yaşıyorlarmış ve yurtları

olan vadiler, 'birkaç açgözlü İspanyol'un elinde'ymiş.

Kasalar açılıyor. Charles III'ün ayakları dibinde bin yedi yüz yıllık bir kral beliriyor. Hâlâ yerli yerinde duran dişleri, tırnakları, saçları, kemiklerine yapışmış parşömen etleri var ve sırtındaki haşmetli giysiler altın ve tüylerle ışıldıyor. Bitkilerle çelenklenmiş bir Mısır tanrısını simgeleyen asası, bu uzaklardan gelen ziyaretçiye eşlik etmiş; onunla birlikte gömülen vazolar da Madrid yolculuğunu yapmış.

İspanyol Kralı, şaşkınlıktan dili tutularak, ölmüş meslektaşını kuşatan seramikleri süzüyor. Mochica'ların Kralı zevkler, sefalar arasında yatmaktadır. Seramiklerde birbiriyle kucaklaşan ve bin bir biçimde çiftleşen âşıklar gösterilmiştir: Hıristiyanların 'ilk günah' kavramından habersiz, bu itaatsizlik edimi yüzünden insanoğlunun cennetten kovulup dünyada yaşamaya mahkûm edildiğini bilmeden, keyif süren çiftler. (355)

1771: *Paris*
Aydınlanma Çağı

Avrupa'da katedrallerle sarayların o saygın, yaşlı duvarları çatırdamaktadır. Burjuvazi saldırıya geçmiş, buharlı makinelerle *Encyclopedia* ciltleri ve endüstri devriminin o ağır, karşı durulmaz silâhlarıyla donanmış olarak.

Paris'te tomurcuklanan öyle meydan okuyucu fikirler var ki *hoi poloi*'un tepelerinden uçup geçerek yüzyıla damgasını vuruyor. '*Öğrenmek hırsı*' ve '*bilmek ateşi*'yle dolu bir çağ, Aydınlanma Çağı, insan aklının, düşünen azınlığın aklının bayrağını, kilisenin dogmalarına ve soyluların ayrıcalıklarına karşı yükseltiyor. Suçlamalar, baskılar, zulümler ve sürgün, İngiliz düşünürlerinin ve '*işe her şeyden kuşkulanmakla başlamış*' Descartes'ın bilgili oğullarını ancak teşvik etmeye yarıyor.

Yerçekimi kuramından kilise adamlarının bekârlığına kadar hiçbir konu Aydınlanma düşünürlerinin alanı dışında değildir. Kölelik kurumu onların sürekli saldırısını çekiyor. Kölelik doğaya ters düşer, diyor Denis Diderot, *Encyclopedia, Akılcı Bilim, Sanat ve Meslek Sözlüğü*'nün yöneticisi: İnsan, efendisinin malı olamaz,

nasıl ki çocuk babasının, kadın kocasının, kul kralının malı olamaz; bunun tersini düşünenler insanları eşyalarla karıştırıyorlar demektir. Helvetius, *"Avrupa'ya ulaşan hiçbir şeker fıçısı kanla lekelenmemiş değildir,"* demiş, Voltaire'in kahramanı Candide de, Surinam'da, bir elini şeker değirmenine kaptırmış, bir ayağını da kaçmaya yeltenirken yitirmiş bir köleye rastlıyor:

"Sizin Avrupa'da yediğiniz şekerin fiyatı budur işte!"

Kara derililerin insan olduğunu kabul edersek kendi Hıristiyanlığımızın ne denli zayıf olduğunu kabul etmiş oluruz, diyor Montesquieu, Baş Keşiş Raynal da, köleciliğe rağbet eden din yasaklanmalıdır, diyor. Jean- Jacques Rousseau'ya gelince, kölecilik onu insan olmaktan utandırıyor. (95, 98)

1771: *Paris*
Fizyokratlar

Kölecilik, suçtan çok ekonomik bir hatadır, diyor fizyokratlar. *Citizen's Ephemerides*'in son sayısında Pierre Dupont de Nemours köleciliğin, eskimiş tarım yöntemlerinin süregelmesine neden olarak, Fransa'nın Antiller'deki ve Amerikan kıtasındaki sömürgelerinin genişlemesini yavaşlattığını ileri sürüyor. Tükenen iş gücünün sürekli yenilenmesine karşın kölecilik, yatırım sermayesinin yitimi ve israf anlamına gelmektedir. Dupont de Nemours, bilançolar çıkarılırken kölelerin erken ölümlerinin, kaçakların çıkardığı yangınlarla bunlara karşı sürgit verilen mücadele giderlerinin, son derece kötü kaldırılan hasatların, bilgisizlik ya da kötü niyet yüzünden bozulan aletlerin de hesaba katılmasını öneriyor. Kötü niyet ve tembellik, diyor, kölenin, efendisi tarafından çalınan kişiliğini hiç değilse kısmen kurtarabilmek uğruna kullandığı silâhlardır; beceriksizlikse köleyi, zekâsını geliştirmeye özendiren hiçbir etkenin bulunmamasından kaynaklanır. Köleyi köle yapan, doğa değil, köleciliktir.

Fizyokrat takımının ekonomici-düşünürlerine göre, ancak özgür bir iş gücü yetkin biçimde verimli olabilir. Bunlar mülkü kutsal saymakla birlikte bunun ancak özgürlük ortamında değer üretebileceğine inanıyorlar. (98)

1771: *Paris*
Koloniler Bakanı, Melezlerin, Doğuştan Gelme 'Aşağılık Durum'dan Niçin Kurtarılmamaları Gerektiğini Açıklıyor

"Majestelerinin görüşüne göre böyle lütuf, beyazlarla siyahlar arasına doğanın koyduğu, politik yargının da renkli derili insanlarla çocuklarının asla aşamayacakları bir mesafe olarak koruduğu ayrımları yıkmaya eğilimli olacaktır. Son olarak, bu ırkın doğuştan gelme aşağılık durumunu değiştirmemek asayiş ve düzenin yararınadır ve bu inanç kölelerin ta yüreğinden kaynaklandığı için kolonilerdeki barışın korunmasına büyük katkıda bulunmaktadır..." (139)

1772: *Cap Français*
Fransa'nın En Zengin Sömürgesi

"Keşişler, Cape Comedy'nin Diva'sı Mademoiselle Morange'm son duasını okumayı reddetmişler, oysa Diva'nın ardında bıraktığı doldurulamaz boşluğa, Haiti'deki altı tiyatroda ve bundan daha çok sayıdaki yatak odasında yas tutuluyor. Tiyatro sonsuza değin lanetlenmiş, kepaze bir meslek olduğundan hiçbir aktris duaya değmez, yine de aktörlerden biri, elinde çıngırak, göğsünde haç, siyah cübbe giyip kafasını kazıtmış olarak ve makamlı, Latince dualar okuyarak ölmüş aktrisin cenaze alayının başında yürüyor.

Alay daha kabristana varmadan polisler bu baritonla suç ortaklarını kovalamaya başlamışlardır bile. Suçlular göz açıp kapayana dek ortadan kayboluyorlar. Halk onları koruyor ve saklıyor. Haiti'nin çekilmez baygınlığında bir kültür deliliğinin tatlı rüzgârını estiren bu sahne insanlarına kim yakınlık duymaz?

Fransa'nın en zengin sömürgesi olan bu koloninin sahnelerinde, Paris'te yeni açılmış oyunlar alkışlanıyor, tiyatrolar da Paris'e benziyor... daha doğrusu benzemek istiyor. Gelgelelim burada seyircilerin oturdukları yerler derilerinin rengine göre düzenleniyor:

ortada fildişi, sağda bakır, soldaysa abanoz, yani bir avuç Zenci.

Varlıklılar tiyatroya, çırpınan yelpazelerin dalgaları üstünde giriyorlar, havanın sıcağı pudralanmış peruklarının altından seller akıtıyor. Her beyaz kadın bir kuyumcu dükkânını andırmaktadır: altın, inci ve elmaslar, ipeklilerin içinden fırlayarak, itaat ve arzu isteminde bulunan nemli memeleri çerçeveliyor.

Haiti'nin en güçlü sömürgecileri güneşten yanmak ve boynuzlanmak tehlikesine karşı tetikte yaşıyorlar. Karanlık basıp sıcağın zehiri hafifleyinceye değin evden çıkmayı göze alamıyorlar; ancak o saatte tahtırevanlarıyla çok atlı arabalarında kendilerini gösteriyorlar. Hanımlarınsa çok aşk yaşamak ve sık dul kalmak konusunda adları çıkmıştır. (115, 136)

1772: *Léogane*
Zabeth

Yürümeyi öğrendiğinden beri bu kadın kaçmaktadır. Ayak bileklerine ağır bir zincir takmışlardı; zincire vurulmuş olarak büyüdü, ama yüzlerce kez parmaklığın üstünden atladı ve yüzlerce kez köpekler onu Haiti dağlarında yakaladılar.

Yanağına kızgın demirle *fleur-de lys* damgası vurdular. Boynuna demir boyunduruk geçirip, ayaklarına demir pranga vurarak onu şeker fabrikasına kapadılar, ama o parmaklarını öğütücü değirmene soktu, sonra da sargı bezlerini dişleriyle kemirip kopardı. Ölümü demirden olsun diye yeniden zincirlediler onu. Şimdi o, lanet duaları okuyarak sönüp gidiyor.

Zabeth, bu demir kadın, Nantes'de yaşıyan Madame Galbaud du Fort'un malıdır. (90)

1773: *San Mateo Huitzilopocho*
Taşların Gücü

Şu köy kilisesi zavallı bir yıkıntı durumunda. İspanya'dan yeni gelmiş olan papaz, Tanrının böylesine sefil ve harap bir evde yaşayamayacağına karar vererek kolları sıvıyor. Sağlam duvarlar ku-

rabilmek için Kızılderili yerlilere o dolaylardaki, putperest çağlardan kalma yıkıntıların taşlarını alıp getirmelerini buyuruyor.

Hiçbir korkutmaca ve ceza, yerlilerin bu buyruğa boyun eğmelerini sağlayamıyor. Kızılderililer, dedelerinin dedelerinin kendi tanrılarına tapındıkları bu yerlerdeki taşlara dokunmayı reddediyorlar. Bu taşlar gerçi onlara hiçbir şey vaat etmiyor ama unutmayı önlüyor. (132, 322)

1774: *San Andrés Itzapan*
Dominus Vobiscum

Kızılderililer ne zaman tanrılarından birinin adını ansalar yere tükürmeye zorlanıyorlar. Yeni dansları: Amerika'nın fethedilmesiyle inançsızların aşağılanmasını kutlayan Fetih Dansını ve Mağribiler ve Hıristiyanlar Dansını yapmak zorunda bırakılıyorlar.

Bedenlerini örtmeye zorlanıyorlar, çünkü putperestliğe karşı verilen savaş aynı zamanda çıplaklığa karşı verilen bir savaştır; Guetamala Başpiskoposuna bakılırsa, görenin 'beyninde büyük tahribat' yaratan tehlikeli bir çıplaklık.

Tanrıya övgü, Selam Meryem Ana ve babamız, dualarını ezberden okumak zorunda bırakılıyorlar.

Guetamala'mn Kırılderilileri Hıristiyan mı olmuşlar?

San Andrés Itzapan misyonunun öğretmen keşişi bundan pek emin değildir. Anlattığına göre kutsal üçlünün gizemini Kızılderililere, bir örtüyü üçe katlayıp göstererek açıklamış: "İşte bakın, tek bir örtü, üçe katlanmış. Tıpkı böyle, Tanrının tekliği de üçlenmiştir." Keşişin dediğine göre bu, Kızılderilileri, Tanrının kumaştan yapılma olduğuna inandırmış.

Yerliler Bakire Meryem'i, tüylerle süslenmiş arabalarda dolaştırıyorlar. Onu, Aydınlıkların Ninesi, diye anarak her gece, ertesi günün güneşli olması için ona dua ediyorlar, ama ayağının altında ezdiği yılanı daha büyük bir saygıyla kutsuyorlar. Yılana, hasatta bol ürün, avda bol geyik sağlayan ve düşmanlarını öldürmelerine yardım eden bu eski tanrıya, günlük sunuyorlar. Ermiş George'dan çok, öldürdüğü ejderhaya tapıyor, onu çiçeklere boğuyor-

lar. Atlı Santiago'nun önüne bırakılan çiçekler de havarinin değil atın onurunadır. Yerliler, tıpkı kendileri gibi hiç kanıtsız cezaya çarptırılan İsa'da kendilerini buluyorlar, ama istavroza, İsa'nın ölümünün simgesi olarak değil de, yağmurla toprağın verimli buluşmasının biçiminde olduğu için yüz sürüyorlar. (322)

1775: *Guatemala City*
Ayinler

Kızılderililer Paskalya yortusunu, ancak yağmur, hasat ya da ekim günlerine rastladığı zaman kutluyorlar. Guetamala başpiskoposu, Pedro Cortés Larraz, unutkanlığın ruh selametini tehlikeye düşürebileceğine ilişkin uyarıda bulunan yeni bir genelge çıkarıyor.

Kızılderililer Pazar ayinine de gelmiyorlar. Çağrı ilanlarına ve çanlara karşılık vermiyorlar. Onları, ata binip köylerde, tarlalarda arayarak, zorla kiliseye sürüklemek gerekiyor. Devamsızlık, altı kırbaç vuruşuyla cezalandırılıyor, ama pazar ayini de Maya tanrılarını kızdırmaktadır ve bunun etkisi kırbaç korkusundan üstündür. Onlara göre yılda elli kez pazar ayini yapmak, tarla işlerini, yani her gün yenilenen, toprakla iletişim ayinini bölmektedir. Kızılderililer için, mısırın ölüp yeniden dirilme döngüsünü adım adım izlemek, dua etmekle birdir; toprak, bu muazzam tapınak, hayatı durmadan tazeleyen mucizenin gündelik kanıtıdır. Onların gözünde bütün topraklar kilise, ormanlar dua evidir.

Kent meydanındaki kamçılama sehpasından kaçabilmek için kimi Kızılderililer günah çıkartmaya gelip günah işlemesini öğreniyor ve sunağın önünde diz çökerek, kutsal ekmek niyetine mısır tanrısını yiyorlar. Ama çocuklarım vaftiz edilmeye ancak, ilkin ormanın ta derinlerinde, eski tanrılara sunduktan sonra getiriyorlar. Bu tanrıların önünde, yeniden doğuşun bayram sevincini yaşıyorlar. Dünyaya gelen her şey yeniden doğacaktır. (322)

1775: *Huehuetenango*
Bilen, Kanayan, Konuşan Ağaçlar

Keşiş, Huehuetenango'ya günlük sisleri arasından giriyor. İnançsızların gerçek Tanrıya böylece tapındıklarını sanıyor. Oysa anneler küçük bebelerini, papaz bakıp da hasta etmesin diye, bezlerle örtüyorlar. Günlük bulutları şükran ya da konukseverlik belirtmek değil şeytan kovmak amacı taşıyor. Kopal reçinesi yandıkça dumanı, Hıristiyanların getirdikleri felaketleri durdursun diye yalvararak, eskil Maya tanrılarına doğru yükseliyor.

Kanıyla günlük akıtan kopal kutsal bir ağaçtır. Geceleri kadına dönüşen ceiba ağacı, sedirler ve insan dertlerini dinlemesini bilen bütün ağaçlar kutsaldır. (322)

1775: *Gado-Saby*
Bonny

Bir kurşun yağmuru, Hollanda'dan gelen sekiz yüz askerin yolunu açıyor. Gado-Saby adındaki Maroon köyü ateşte çatırdayarak düşüyor. Bir duman ve alev perdesi ardında, kan izleri orman sınırında kayboluyor.

Avrupa savaşlarının gediklisi, İsviçreli Albay Fourgeaud, kampını yıkıntıların arasında kurmaya karar veriyor. Gün kararırken çalılıkların arasından gizemli sesler duyuluyor ve ıslak çalan kurşunlar askerleri yere yatmaya zorluyor.

Bölük, geceyi kurşunlar, küfürler, başkaldırı ve zafer şarkılarıyla kuşatılmış olarak geçiriyor. Albay Fourgeaud, yere yatmış durumda, teslim olmalarına karşılık özgürlük ve yiyecek vaat ettiği zaman, gözle görünmeyen Maroonlar kahkahadan kırılıyorlar.

"Aç köpek!" diye bağırıyor, yapraklar arasından yüzlerce ses "Korkuluk!"

Sesler, Hollandalı askerlere, "beyaz köle" diyor ve Bonny Reis'in yakında bütün Surinam'm başına geçeceğini bildiriyorlar.

Tan attığında Albay Fourgeaud bir de bakıyor ki askerleri meğer kurşunla değil de küçük taş, düğme ve paralarla yaralanmış. Aynı zamanda albay, Maroonların geceleyin bir yandan Hol-

landalıları bağırış ve atışlarıyla uğraştırırken bir yandan da çuval çuval pirinç, cassava ve tatlı patatesi ormana taşımış olduklarının ayırdına varıyor.

Bu oyunun sorumlusu Bonny'dir. Maroonların önderi Bonny, bedeninde kızgın demirin damgasını taşımıyor. Köle olan annesi, efendisinin yatağından kaçmış ve onu ormanda özgür olarak dünyaya getirtmiştir. (264)

1776: *Cape Coast Kalesi*
Afrika'daki Köle Ticaretinin Simyacıları

Kaptan Pegleg Clarke'ın Afrika kıyılarında yürüttüğü pazarlık uzun sürmüş. Gemisi leş gibi kokuyor. Kaptan gemicilerine, satın alınmış kölelerin güverteye getirilip yıkanmasını buyuruyor, gelgelelim zincirleri çıkartılır çıkartılmaz Zenciler denize atlayıp kıyıya doğru yüzüyorlar. Akıntı onları yutuyor. Mal kaybı, çoktandır bu sürülerin çobanlığını yapan Kaptan Clarke'ın onuruna dokunduğu gibi Rhode Adası köle tacirlerinin saygınlığına da zarar veriyor. Kuzey Amerika tersaneleri, Guiena yolculuğu için en güvenlikli gemileri inşa etmekle övünüyorlar. Yaptıkları yüzer zindanlar öyle amacına uygun ki dört buçuk yılda ancak bir tek köle ayaklanması oluyor: Fransızların ortalamasından dört kez daha az ve İngiltere'nin uzmanlaşmış girişimcilerinin ortalamasının yarısı kadar.

Yakında Amerika Birleşik Devletleri olup çıkacak olan on üç koloni, köle tacirlerine çok şey borçludur doğrusu. Beden ve ruh için şifalı bir ilaç olan rom, Afrika kıyılarında kölelere dönüşüyor. Sonra bu kara köleler, Antil Adalarından Jameyka ve Barbados'ta melasa dönüşüyorlar. Melas buradan kuzeye yönelerek Massachusetts içki fabrikalarında rom oluyor ve rom yine okyanusu geçerek Afrika'ya ulaşıyor. Her yolculukta tütün, kereste, demir eşya, un, tuzlanmış et ve baharat alınıyor. Elde kalan siyahiler Güney Carolina, Georgia ve Virginia eyaletlerindeki büyük çiftliklere gönderiliyor.

Böylelikle köle ticareti, denizcilere, tüccarlara, tefecilere, içki ve kereste fabrikası, un değirmeni ve tersane sahipleriyle büyük çiftliklere ve sigorta şirketlerine kâr sağlıyor. (77, 193)

1776: *Pennsylvania*
Paine

Adı *Sağduyu.* Bu kitapçık, bu yılın başlarında yayımlanmış ve Kuzey Amerika kolonilerinin her köşesinde peynir ekmek gibi satılmış. Yazarı, bu ülkeye birkaç yıl önce gelmiş Thomas Paine adındaki İngiliz, işi fazla uzatmadan bağımsızlık ilan edilmesini istiyor: "Kendimize ait bir hükümet doğal hakkımızdır. Neden duraksıyoruz?"

Paine, 'bir monarşinin terkibinde', 'son derece büyük bir gülünçlük' bulunduğunu söylüyor. Ona göre hükümetler, en iyi durumlarda, gerekli bir belâ, en kötü durumlardaysa 'çekilmez bir belâ'dırlar. Paine, 'tek bir dürüst insanın, gelmiş geçmiş tüm başı-taçlı haydutlarından daha değerli' olduğu görüşündedir. George III'ü, 'Büyük Britanya'nın Haşmetlu Ayısı' diye tanımlıyor.

Paine özgürlüğün bütün dünyada şiddetle kovalanıp bastırıldığını ileri sürüyor. Avrupa'da özgürlük yabancı uyruklu sayılmaktadır. Asya'yla Afrika onu çoktan sınır dışı etmişler, İngilizler de ülkeyi terk etmesi için uyarıda bulunmuşlardır. Paine, Amerikan kolonisinin başındakilere, bu toprağı özgür insanların sığınağına dönüştürsünler diye sesleniyor: "Evet, kaçaklara kucak açın ve zamanla tüm insanlık için bir sığınak hazırlayın." (243)

1776: *Philadelphia*
Birleşik Devletler

İngiltere, Kuzey Amerika'nın Atlantik kıyısındaki on üç kolonisiyle hiçbir zaman fazla ilgilenmemiştir. Buralarda altın, gümüş yoktur, şeker yetişmez. Bu toprakları asla vazgeçilmez saymadığı için İngiltere bu kolonilerin gelişmesini asla önlememiştir. Onlar kendi başlarına olup bitmişlerdir ve bu, ilk göçmenler Yeni İngiltere (New England) adım verdikleri taşlı topraklara ilk adımlarını attıklarından bu yana böyle süregelmiştir. New England toprakları öylesine sertmiş ki göçmenler ilk tohumları kurşunlarla ekmek

zorunda kalmışlar ya da böyle söylenir. Şimdi artık iyice gelişmiş olan on üç koloni evden kaçmak istiyor.

Kıtanın Batı Bölgesi on üç koloninin iştahını kabartıyor. Birçok öncüler, yanlarına tüfek, bir balta, bir avuç da darı alarak dağları aşıp gitme düşleri kuruyorlar, gelgelelim İngiliz Hükümdarı sınırı Appalachian Dağlarının doruklarından çekmiş ve bunun ötesindeki toprakları Kızılderililere ayırmış. On üç koloni kendi dünyalarını kurmak tutkusuna kapılmışlardır. Daha şimdiden gemileri bütün açıkdenizleri dolaşmakta, gelgelelim İngiliz Hükümdarı onları, kendi istediği şeyleri satın alıp kendi buyurduğu yerlerde satmaya zorluyor.

Koloniler tek bir çekişte bağları koparıyorlar. Böylesine uzak bir adanın hükümdarına boyun eğip para ödemeyi reddediyorlar. Kendi bayraklarını dalgalandırıyor. Amerika Birleşik Devletleri adını almaya karar veriyor, çayı küçümseyerek yerel bir ürün olan romu ulusal içki ilan ediyorlar.

Bütün insanlar eşit yaratılmıştır, diyor Bağımsızlık Bildirgesi. Kölelerin, yarım milyon kara derili kölenin, bundan haberi bile olmuyor. (130, 224)

1776: *Monticello*
Jefferson

Amerika'nın doğum belgesi olan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarı, yüzlerce yetenek ve merak sahibi bir insandır.

Yorulmaz bir termometre, barometre ve kitap okuru olan Thomas Jefferson, arayıcı ve bulucudur; doğanın gözler önüne serdiği gerçekleri izler ve insan düşüncesinin bütün boyutlarını kucaklamak ister. Şahane bir kitaplığın yanısıra, taş, fosil ve bitkilerden oluşma bir evren kurmaktadır. Neoplatonik felsefe konusunda bilinebilecek her şeyi bilir; Latince gramer, Eski Yunan dilinin yapısı ve başlangıçtan bu yana toplumların düzeni konularında da bilgisi vardır. Kendi memleketi olan Virginia'yla ilgili her şeyi bilir: her ailenin dedesiyle torununu, toprağın her sap otunu. Dünyadaki bütün teknik yenilikleri de günü gününe izler. Buharlı makinalar, yeni tip sabanlar, tereyağı ve peynir yapmakta değişik yöntemler kul-

lanmasını sever. Monticello adındaki malikânesini hayalinde canlandırmış, sonra kusursuz biçimde çizip kurmuştur.

Püritenler nüfusu, can ve ruh olarak sayarlardı. Jefferson, 'insan soyunun bireyleri,' olarak ele alıyor. Bu soy içinde kara derililer hemen hemen eşit sayılıyor. Kara derililerin bellekleri fena değilse de imgelemleri zayıftır ve o kıt zekâlarıyla Euclid'i okusalar da anlamalarının olanağı yoktur. Bir Virginia aristokratı olan Jefferson, demokrasi öğretmenliği yapıyor, mülk sahiplerinden, düşünce ve din özgürlüğünden oluşma bir demokrasi, ama cinsiyet ve renk hiyerarşisini savunuyor. Kurduğu eğitim ve öğrenim tasarıları, kadınları ve Kızılderilileri içermiyor, ne de siyahileri. Jefferson köleliği lanetliyorsa da kendisi köle sahibidir ve olmayı sürdürecektir. Kırma kadınları beyaz kadınlardan daha çekici bulmakla birlikte ırk saflığının elden gitmesini düşündükçe paniğe uğruyor ve kanların birbirine karışmasını, beyaz sömürgecileri baştan çıkarabilecek en büyük günah olarak görüyor. (41, 161)

1777: *Paris*
Franklin

Kuzey Amerikalıların en ünlüsü, çok ivedi ve duyarlı bir görevle Paris'e geliyor. Benjamin Franklin, Philadelphia'yı ve daha başka özgürlükçü üsleri işgal etmiş olan İngiliz askerine karşı yardım dilemeye gelmiştir. Kişisel saygınlığının tüm ağırlığını kullanarak Fransız bağırlarında yeniden, şan ve öç alevlerini körüklemek niyetindedir.

Bir uçurtma uçurtarak gökyüzündeki ateş ve gümbürtülerin tanrısal gazap değil de havada elektrik anlamına geldiğini bulguladığından bu yana, yeryüzünde Benjamin Franklin'in adını duymamış olan, kral ya da kul, hiç kimse yok. Franklin'in bilimsel bulguları gündelik yaşamdan kaynaklanıyor. En karmaşık olanların kökeni en sıradandır: şafaklar ve hiçbiri ötekine benzemeyen ışık düzenleri; suyun üstüne dökülünce dalgaları sakinleştiren yağlar; şaraba düşünce boğulan ama güneşte yeniden canlanan sinek. Terin, boğucu sıcaklarda gövdenin serinliğini koruduğunu gözlemleyen Franklin, buharlaşma yoluyla soğutma yöntemini akıl ediyor.

Bunların yanı sıra sobalar, cep saatleri ve Mozart'a esin veren bir müzik aletini, cam harmonikayı yaratıp üretiyor. Uzağı görmek ve okumak için durmadan gözlük değiştirmekten sıkıldığı için de gözlük camlarını kesip aynı çerçeveye yerleştirerek bifokal gözlüğü yaratmış oluyor.

Franklin'i insanlara en sevdiren bulgu, yıldırımın sivri şeyleri sevdiğini gözlemleyip, bir kulenin tepesine demir bir çubuk yerleştirerek yıldırımı alt etmesi oluyor. Franklin Amerikalı isyancıların sözcüsü olduğu için, İngiliz Kralı, İngiliz yapımı yıldırım çekicilerinin yuvarlak uçlu olmasını buyurmuştur. (79)

Kadın Doğmuş Olaydı

Benjamin Franklin'in on altı kız ve oğlan kardeşinin arasında, yetenek ve irade gücü konusunda ona en az benzeyeni Jane' dir.

Ne var ki Benjamin'in kendi yolunu çizmek için evden ayrıldığı yaşta Jane, onu çeyizsiz, ağırlıksız kabul eden yoksul bir saraçla evleniyor ve on ay sonra ilk çocuğunu doğuruyor. Ondan yarım yüzyıl boyunca Jane, her iki yılda bir çocuk dünyaya getiriyor. Çocukların kimileri ölüyor ve her ölüm annenin bağrında bir yara açıyor. Hayatta kalan çocuklara yiyecek, barınak, eğitim ve sevgi gerekmektedir. Jane geceler gecesi ağlayanları kucağmda pışpışlayarak sabahı ediyor, dağ gibi çamaşır yığınlarını yuğuyor, boy boy çocuk temizliyor, çarşıyla mutfak arasında koşturuyor, sayısı belirsiz bulaşık yıkıyor, çocuklarına abc ve ev işleri öğretiyor, saraç işliğinde kocasıyla omuz omuza çalışıyor ve ödedikleri kiralar sayesinde tencerenin kaynamasına katkıda bulunan kiracılarla uğraşıyor. Jane kocasına bağlı bir eş, örnek bir dul oluyor ve çocuklarını büyüttükten sonra kendi yaşlanmış, hastalıklı ana-babasmm, evlenmemiş olan kızlarıyla yetim kalmış torunlarının bakımını üstleniyor.

Benjamin'in, ilerlemiş yaşına karşın yapmaktan hoşlandığı gibi, bir uçurtmanın ipine bağlanmış durumda göl sularında kayıp gitmenin keyfini Jane asla tatmamış. Jane asla düşünecek zaman bulamıyor ve kendi kendisine, asla kuşku besleyebilmek izni vermiyor. Benjamin ateşli bir âşık olmayı sürdürüyor, gelgelelim Ja-

ne, seksin insana çocuktan başka herhangi bir şey verebileceğini bilmiyor.

Benjamin, bir icatçılar ulusunun kurucusu, tüm çağların adamı, Jane'se kendi çağının kadınıdır: bu dünyadaki görevini yerine getirmiş, İncil'in öngördüğü günahtan kendi payına düşen cezayı çekmiştir. Delirmemek için elinden geleni yapmış ve boş yere, azıcık sessizlik arayıp durmuştur.

Onun durumu tarihçilerin ilgisini çekmeyecektir. (313)

1778: *Philadelphia*
Washington

Askerin arasında birinci olan kişi, aynı zamanda çiftçilerin arasında en saygın, süvarilerin arasında en hızlı, avcıların arasında da en iyi nişancıdır. Kimseye elini uzatmaz, kimsenin, gözünün içine bakmasına izin vermez. Kimse onu, George diye çağıramaz. Dudaklarından ne övgü dökülür ne de yakınma; ülserlerinden, diş ağrılarından, ateşli hastalıklardan çektikleri ne olursa olsun, o her zaman bir dinginlik ve yüreklilik örneğidir.

Fransa'dan gelen asker ve silâh yardımıyla Washington, Philadelphia kentini İngilizlerden geri alır. Birleşik Devletlerin bağımsızlığı uğruna verilen savaş, kırmızı ceketlilere karşı kara ceketlilerin savaşı, uzun ve acılı bir aşamaya girer. (224, 305)

1780: *Bologna*
Clavijero, Lanetlenmiş Toprakları Savunuyor

Amerika'dan kovulan Cizvitlerden biri, Francisco Javier Clavijero, İtalya'da, *Eski Meksika'nın Tarihi* adlı kitabını yazmıştır. Dört ciltte, bu papaz, 'bir yiğitler halkının yaşamını' anlatıyor; Yeni İspanya'ya, 'Meksika' demeye başlamış olan ve 'anavatan' sözcüğünü daha şimdiden gururla dile getiren yerli halkın ulusal ve tarihsel bilincinin uyanışım belirtiyor. Yapıt, bu yıllarda Paris, Berlin ve Edinburgh'dan yaylım ateşine tutulan Amerika'yı savunma amacını üstlenmiştir: "Amerika'da buğday yoksa, Avrupa'da mısır

yok... Amerika'nın başlangıçta narı, limonu yoktuysa bile şimdi var; oysa Avrupa'da asla chirimoya, avokado, muz, chicozapote olmadı ve asla olmayacak..."

Ateş ve saflıkla Clavijero, Yeni Dünyayı bir kötülükler ve iğrençlikler diyarı olarak tanımlayan Ansiklopedicilere saldırıyor. Kont Buffon, Amerika'da göklerin cimri davrandığını, yağmurların toprağı çürüttüğünü söylüyor; o ülkedeki aslanların ufacık, kel ve korkak, tapirlerin cep boyu birer fil olduğunu, atların, domuz ve köpeklerin cüceleştiğini, yılan gibi soğuk olan Kızılderililerinse ruhları bulunmadığını, dişilere karşı istekle tutuşmadıklarını ileri sürüyor. Voltaire de kılsız aslan ve erkeklerden söz ederken Baron Montesquieu, sıcak ülkelerde yetişen insanların değersiz ve adi olduklarım dile getiriyor. Rahip Guillaume Raynal, Amerika'daki sıra dağların gerektiği gibi doğudan batıya değil de kuzeyden güneye uzanmalarına sinir oluyor, Prusyalı meslektaşı Corneille de Pauw'sa Amerikan Kızılderilisini hımbıl, yoz bir hayvan olarak tanımlıyor. Ona bakılırsa Amerika kıtasının iklimi yüzünden oradaki hayvanlar cılız, hasta ve kuyruksuzdur; kadınlar öylesine çirkindirler ki erkeklerle karıştırılırlar ve ne şekerin tadı vardır, ne de kahvenin aroması. (73, 134)

1780: *Sangarara*
Amerika Dağdan Denize Kadar Yanıyor

Cellat baltasının, son İnka Túpac Amaru'nun boynunu Cuzco kentinde, Plaza Mayor meydanında vurduğundan bu yana iki yüzyıl geçmiş. Onun ölümünden doğan söylence şimdi gerçekleşiyor. Kehanet doğru çıkıyor; baş gövdeyle birleşiyor ve yeni bir Túpac Amaru saldırıya geçiyor.

José Gabriel Condorcanqui, Túpac Amaru II, dev deniz kabuklarının çaldığı müzik eşliğinde Sangarara Köyüne giriyor: 'Bal yapmayan ama peteklerimizdeki balı bile çalan bu hırsız arıların oluşturduğu kötü hükümeti devirmek için,' José Gabriel'in beyaz atının ardında canını dişine takmış bir ordu toplanıyor. Sapanlar, çomaklar, bıçaklarla, dövüşüyorlar bu çıplak askerler. Çoğunluğu Potosí'nin kuytularında yaşamlarını kanlı balgamlarla tüküren ya

da işlik ve haciendalarda çalışmaktan yıpranıp tükenen Kızılderililerdir.

Gök gürültüsünü andıran davul sesleri, bulut bulut bayraklar, Sierra'yı taş gibi kuşatan elli bin asker: Túpac Amaru, Kızılderililerle siyahilerin kurtarıcısı, 'bizi böyle acı bir ölüm durumuna düşürmüş olanların' celladı, ilerliyor ve düşmanı silip süpürüyor. Atlarım dörtnala süren haberciler Cuzco Vadisinden Arica Kıyılarına ve Tucuman sınırlarına kadar her yerde sayısız kabileyi ayaklandırıp başkaldırıya sürüklüyorlar, 'çünkü bu savaşta düşenlerin daha sonra yeniden hayata dönecekleri kesindir.'

Birçok mestizo isyana katılıyor. Avrupa kanı taşımakla birlikte Amerika doğumlu olan kimi Creole'lar da öyle. (183, 144)

1780: *Tungasuca*
Túpac Amaru II

Yargıç Arriaga'nın kölesi olan Antonio Oblitas, bu Tungasuca kentinin plazasında bir ip çekti, sağlam bir ip, katır ipi. Ve bütün bir hafta rüzgâr Arriaga'mn ölüsünü salladı durdu: Kızılderililerin efendisi, siyahilerin sahibi, Antonio Oblitas'ın sahibi olan Arriaga.

Resim çizen şu el, darağacının ipini çekmiş olan eldir. Antonio Oblitas, Peru'daki bütün kölelerin serbest bırakılmasını buyuran adamın portresini çizmektedir. Resim sehpası olmadığı için tahta parçası, mısır çuvallarına dayalı duruyor. Pürüzlü tahtanın üzerinde renkler yaratarak gidip geliyor fırça, kendi efendisinin celladı olan, bir daha asla köleliğe dönmeyecek olan, Antonio'nun fırçası. Túpac Amaru meydanlıkta, at üstünde poz vermiş. Her zamanki siyah kadife ceketiyle üç köşeli şapkasını giymemiş, İnkaların mirasçısı bu kez, Güneşin Oğullarının krallık nişanlarını kuşanıp gelmiş: kendinden öncekiler gibi başında tüylü başlıklı üçlü taç ve sarkık püskül, göğsünde altın güneş, elinde dikenli yetke asası. Hareketsiz duran süvarinin çevresinde, sömürge güçlerine karşı kazılan yeni zaferi belirten sahneler görülüyor. Antonio'nun fırçasından minik askerler fışkırıyor, öbek öbek dumanlar, savaşan yerliler, Sangarrara kilisesini yutan yalazlar, zindandan kaçan

mahpuslar.

Tablo iki savaş arasında, silâhlı ateşkes anlaşması sırasında doğuyor. Túpac'la atı epeydir poz vermekteler, öylesine taş kesilmiş gibi duruyorlar ki Antonio, acaba nefes alıyorlar mı, diye kuşkuya düşüyor. Parlak renkler, iyice yavaş, tahtanın üstüne yayılıyor. Bu uzun ateşkes dakikası ressamın iliklerine işlemiş, onu içine çekmiştir. Böylece ressamla modeli zamandan kaçıyor ve resmin çizilmesi süresinde yenilgi ve ölümü kendilerinden ırak tutuyorlar. (137, 183, 344)

1780: *Pomacanchi*
İşlik Kocaman Bir Gemidir

Amerikan toprakları üzerinde yelken açmış, asla ulaşamayacakları bir limana doğru kürek çeken Kızılderililerin yürüttüğü, hızım asla kesmeyen bir kadırga. Hep geriye çekilen kıyıya doğru Kızılderililer habire küreklere asılıyorlar, uykuya yenik düştükleri zaman da kırbaç onları uyandırıyor.

Erkeklerle kadınlar, çocuklarla yaşlılar işliklerde pamuk ve yün eğiriyorlar, bez dokuyup nakışlarla beziyorlar. Yasalar çalışma saatleriyle ücretleri belirlemiştir, ne var ki bu kocaman köle barınaklarına ya da hapisanelere atılan Kızılderililer buralardan ancak cenazeleri kaldırıldığı zaman kurtulabiliyorlar.

Cuzco'nun güneyinde Túpac Amaru, dokuma tezgâhlarına bağlanmış Kızılderilileri kurtarmayı sürdürüyor. Büyük başkaldırının rüzgârı Lima'da, Buenos Aires'de, Bogotá'da, genel valilerin uykularını dağıtıyor. (170, 320)

Bir Sömürge Şiiri: Zafer Yerlilerin Olsa...

... işe koşarlar bizi
şimdi çalıştıkları gibi
yağmalandıkları kadar
bizleri yağmalarlar.
Ne ev kalır ne konak, ne de debdebe
elveda deriz artık şana, şerefe

Hepimiz isimsiz bir hiç oluruz:
özgür Yerlinin malı. Elinde kırbaç,
O güder bizi. (183)

1781: *Bogotá*
Halk Tabakası

Bogotá Başpiskoposu öfkeden titredikçe koltuğunun meşini inleyerek gıcırdıyor. Başpiskoposun elleri, yakut ve zümrütlerle bezeli lokum eller, mor cübbesine yapışmış, çok Yüce Don Antonio Caballero y Gongora, yemek yemediği halde ağzı doluymuşçasına küfürler savuruyor, çünkü dili de her yeri gibi şişmandır.

Socorro kentinden tepesini attıran haberler gelmiştir. Avam tabakası, rütbesiz, unvansız sıradan insanlar takımı, yeni konulan vergilere karşı ayaklanmış ve zengin Creeole'ları kendilerine önder seçmişler. Mumdan bala kadar her şeyi cezalandıran vergiler, yoksulları da zenginleri de vurmuş, rüzgârı bile esirgememiştir: gelip geçen tüccarlardan alman vergilerin adı, 'rüzgâr satışları' vergisidir.

Bogotá'daki genel valinin önceden gördüğü başkaldırı, kayalar kenti Socorro'da gerçekleşmiştir. Pazar kurulduğu bir gün, oracıkta, plazada çıkmıştır ilk olay. Manuela Beltrán diye halktan bir kadın, Valilik kapısındaki bildirge kâğıdını koparıp yırtarak yere atmış ve çiğnemiştir. Kısa bir süre sonra da ahali dükkânlara saldırıp zindanı yakmıştır. Şimdi de sopa ve tırmıklarla silâhlanmış binlerce insan davullar çalarak Bogotâ'ya yürümektedir.

İlk çatışmada İspanyol gücü çöküyor. Genel Validen daha büyük yetki sahibi olan Başpiskopos dışarı çıkıp isyancılarla yüzleşmeye karar veriyor. Onları vaatlerle aldatmak için kilise komisyonunun başında yürüyecektir. Katırı ona ürküntüyle bakıyor.

(13, 185)

1781: *Támara*
Ovalılar

Túpac Amaru'nun adını haykıra haykıra, bin beş yüz Kızılderili süvari And Dağlarının doğusundaki ovalardan dörtnala kopup geliyor. Amaçları sıradağlara ulaşıp, Bogotá'ya yürüyen halk seline kavuşmaktır. Ovaların valisi tabanları yağlayarak kellesini kurtarıyor.

Bu isyancılar, Orinoco'ya akan ırmakların kıyılarındaki çayırlıklarda yaşayan Kızılderililerdir. Kaplumbağaların yumurtalarını bıraktığı Orinoto kıyılarında bir zamanlar pazar kurarlardı. Eskiden de daha eski zamanlardan bu yana orada, Guyana ve Amazonya yerlileriyle buluşup tuz, altın, çömlek, sepet, ağ, kurutulmuş balık, kaplumbağa yağı, ok zehiri, çıplak bedeni sivrisineklerden koruyan kırmızı boya gibi şeyler alıp satarlardı. Kullandıkları para salyangoz kabuklarıydı, ta ki köle hırsıyla tutuşmuş Avrupalılar gelip de onlara, insan karşılığında balta, makas, ayna ve brendi sununcaya değin. Ondan sonra Kızılderililer birbirlerini tutsak almaya, kendi kardeşlerini satmaya başlamışlardı; şimdi her avcı aynı zamanda avdı ve bunların birçoğu kızamık ve çiçek hastalıklarından ölüp gidiyordu. (121, 185)

1781: *Zipaquirá*
Galán

Zipaquirá Köyünde barış antlaşması imzalanıyor. Başpiskopos, imzasını atıyor; antlaşmaya uyacağına melaikeler adına yemin ediyor ve bunu resmi bir pazar ayiniyle kutsuyor.

Anlaşma, isyancıları haklı çıkarmıştır. Ama yakında bu kâğıt parçası yanıp kül olacak. Zengin Creole önderler de bunu pekâlâ biliyor, ama bu baş döndüren fırtınayı, her an büyüyerek Bogota ufuklarını karartan ve İspanyol tahtı kadar zengin Amerikalıları da tehdit eden bu, 'halk tabakasının had kargaşası'm bir an önce dindirmek onların da yararınadır.

İsyancı önderlerden biri tuzağa düşmeye karşı çıkıyor. Jose Antonio Galán, ateş sınavını Cartagena'daki melezler taburunda

vermiş olan kırma, savaşımı sürdürüyor. Kentten kente, haciendadan haciendaya giderek köleleri kurtarıyor, haraç vergilerini kaldırıyor, toprakları bölüştürüyor. Bayrağında, 'Ezilenlerin ezenlere karşı birliği,' denmektedir. Dost da düşman da onu, "Bugünün ve Buranın Túpac Amaru'su" diye anıyor. (13, 185)

Halk Arasında Sevilen Bir Balad

Davullar sussun
sen de kulak ver,
çünkü avamın, halkın
gerçek sesidir bu:
Keçi dağa tırmanır
dağ da göklere
gökler nereye gider? Tanrı biliyor ancak,
benim hiç haberim yok.
Zengin yoksulu çekeler,
Kızılderili'yi ise
hem yoksul hem de zengin çekeler
ve yardan ayırır... (13)

1781: *Cuzco*
Dünyanın Merkezi, Tanrıların Evi

Cuzco, bu kutsal kent, benliğini yeniden bulmak istiyor. Sevgi dolu bir sarmaşmayla birbirine kenetlenmiş, doğa ve insan afetlerinden zaferle çıkmış siyah, eski zaman taşları silkinmek ve onları ezmekte olan kilise ve saraylardan kopup kurtulmak istiyorlar.

Micaela Bastidas, aşağılarda uzanan Cuzco'ya bakarak dudağını dişliyor. Túpac Amaru'nun eşi bir tepeden dünyanın merkezine bakmaktadır, tanrıların seçmiş olduğu yere. Oracıkta, çamurla dumanın renkleri elle dokunabilecek kadar yakın, İnka'ların başkenti beklemektedir.

Micaela bin kez üstelemiş, ama boşuna! Yeni İnka bir türlü saldırıya geçmiyor. Túpac Amaru, güneşin oğlu, Kızılderilileri öl-

dürmeyi reddediyor. Túpac Amaru, yaşam kurucusunun yaşayan timsali, yeniden dirilişin diri simgesi, Kızılderilileri öldüremiyor. Oysa bu İspanyol kalesini savunanlar, Reis Pumacahua'nın buyruğundaki Kızılderililerdir.

Micaela bin kez üstelemiş, daha bin kez üsteliyor, gelgelelim Túpac sessiz kalıyor. Micaela artık Gözyaşları Plazası'nda acıklı olaylar geçeceğini ve kendisinin ne olursa olsun bu işin sonuna kadar gideceğini biliyor. (183, 344)

1781: *Cuzco*
Toprak ve Üzgüdendir Peru'nun Yolları

"Kurşunlarla delik deşik, kimi oturur durumda kimi yerde, hâlâ kendilerini savunuyor ve taşlar atarak bizi öfkelendiriyorlardı..." Dağ yamaçlarına saçılmış cesetler: zaferi kazanmış olanlar, ölülerin ve yırtık bayrakla mızrakların arasında, arada bir karabina görüp alıyorlar.

Túpac Amaru kutsal kente, coşkun askerlerinin başında bir fatih gibi girmiyor. Katır satırdanda uçları yolda sürüklenen zincirlerle yüklü olarak giriyor Cuzco'ya. İki sıra askerin arasından hapse gidiyor. Kilise çanları delicesine çalınmaktadır.

Túpac Amaru, Combapata Irmağını yüzerek geçip kurtulmuş, sonra komutanlarından biri, aynı zamanda dostu olan Francisco Santa Cruz tarafından Languisold kentinde pusuya düşürülerek ele geçmiştir.

Hayır, bu hain şimdi kendini asmak için ip aramıyor, iki bin peso, bir de soyluluk unvanı kazanıyor. (183, 344)

1781: *Cuzco*
İşkence Odasında Kutsal Ayin

Túpac Amaru işkence gergefine gerilmiş, kanlari içinde, çırılçıplak yatmakta. Cuzco Hapisanesinin işkence odası karanlık ve basık tavanlıdır. İsyancı önderin üzerine bir güneş ışını vurmuş, incitisi, keskin bir ışık. Joes Antonio de Areche'nin başında bukleli

peruk, sırtında askeri tören üniforması var. İspanya Kralının temsilcisi, ordunun başkomutanı ve başyargıç olan Areche, gergefin kolu dibine oturmuş. Kolu çevirince halat yeniden geriliyor ve Túpac Amaru'nun kollarıyla bacakları silkindikçe bastırılmaya çalışılan boğuk iniltiler duyuluyor.

Areche: Vah, krallar kralı, üç paraya satılmış küçük kral! Don Jose I, İngiliz hükümdarının ücretli ajanı! Paranın yetke hırsıyla nikâhı... bu düğüne neden şaşmalı? Olağandır... İngiliz silâhları, İngiliz parası. Neden yalanlamıyorsun bunu, ha? Zavallı sefil. (*Kalkıp Túpac Amaru'nun kafasını okşar.*) Kiliseye karşı gelen Luther'ciler senin gözünü bağlamış, beynini uyuşturmuşlar. Zavallı sefil! Jose Gabriel Túpac Amaru, bütün bu toprakların ilk ve doğal efendisi... Don Jose I, Yeni Dünya Hükümdarı! (*Bir parşömen rulosunu açarak yüksek sesle okur.*) "Don Jose I, İnka, Tanrının inayetiyle Peru Kralı, Santa fe, Quito, Şili, Buenos Aires ve güney denizleri kıtalarının hükümdarı, Ulusların dükü, Sezarlar ve Amazonlar başkanı, büyük Paititi bölgesinde dominyon sahibi, tanrısal merhamet temsilcisi..." (*Birden Túpac Amaru'ya döner.*) Hadi, yadsı bakalım! Bu bildirgeyi senin cebinde bulduk... özgürlük vaat ediyordun... Kilise inkârcıları sana kaçakçılık yapma ayıbını öğretmişler, özgürlük bayrağına sarılmış olarak ülkeye sen en zalim baskı yöntemini soktun. (*İşkence gergefine bağlanmış duran adamın çevresinden dolanır.*) "Bize köpekmişiz gibi davranıyorlar," diyordun. "Diri diri derimizi yüzüyorlar," diyordun. Oysa en ufak bir vergi ödemiş miydiniz, sen ve senin gibiler? Silâh kullanıp ata binmek ayrıcalıkları tanınmıştı size. Saf kan Hıristiyan muamelesi görüyordunuz! Biz size beyaz adamın yaşantısını verdik, siz ırkçı nefret kustunuz. Biz, diş bilediğiniz İspanyollar, konuşmasını öğrettik size. Ya siz ne dediniz? "İhtilâl!" Size yazmasım öğrettik ama siz ne yazdınız? "Savaş!" (*Oturur, Túpac Amaru'ya arkasını döner, bacak bacak üstüne atar.*) Peru'yu harabeye döndürdünüz. Cinayetler, kundakçılık, soygun, dine saygısızlık... Sen ve yanındaki teröristler cehenneme çevirdiniz bu toprakları. Demek İspanyollar Kızılderilileri yerlerde süründürüyor, öyle mi? Ben da-

ha şimdiden zoraki satışların durdurulmasını, işliklerin açılıp hakça ücretler ödenmesini emrettim, öşür ve gümrük vergilerini kaldırdım. İnsanca muamele yeniden kurulduğu halde savaşmayı neden sürdürdün? Kaç bin ölüme yol açtın, ey düzmece imparator? İşgâl edilmiş topraklarda ne kadar acıya yol açtın? (*Yerinden kalkıp Túpac Amaru'ya doğru eğilir; o, gözlerini açmaz.*) Demek zorunlu işçi devşirmek ağır suçtur, madenlere giden her yüz işçiden yalnızca yirmisi geri gelir, öyle mi? Zorunlu işçiliği buyruğumla yasakladım ben. Hem zaten bu, yere batası işçi devşirmesi senden önce gelenlerin icadı değil miydi? İnka'ların icadı... Hiç kimse Kızılderililere onlardan kötü davranmamıştır. Sen, damarlarındaki Avrupalı kanma sövüyorsun. Jose Gabriel Condorcanqui Noguera... (*Duralar ve kurbanının çevresinde dolaşarak konuşur.*) Cezan kesinleşti. Bunu ben tasarladım, ben yazıp imzaladım. (*Eli, Túpac'ın ağzının hemen üstünden bıçak gibi geçer.*) Seni sürükleyip sehpaya çıkaracaklar, cellat da dilini kesecek. El ve ayaklarından dört beygire bağlayacaklar seni, dörde ayrılacaksın. (*Elini Túpac'ın çıplak göğsünün üstünde sürür.*) Gövdeni Picchu Dağında yakılan meydan ateşine atıp küllerini havaya savuracaklar. (*Túpac'ın yüzüne dokunur.*) Kellen, Tinta Kentinde, bir darağacında üç gün sallanacak, sonra kent kapısındaki bir direğe çivilenecek; tepene de takındığın on bir imparatorluk unvanını simgeleyen on bir demir çivi çakılacak. (*Túpac'ın kollarını okşar.*) Kollarının birini Tungasuca'ya yollayacağız, ötekini de Carabaya'da halka göstereceğiz. (*Bacaklarını da okşar.*) Bir bacak Livitaca Kentine, öbürü Santa Rosa de Lampa'ya. Oturmuş olduğun evler ortadan kaldırılacak. Topraklarının üstüne tuz serpeceğiz. Soyundan gelenlerin adı yüzyıllar boyunca kötüye çıkacak. (*Bir mum yakıp Túpac Amaru'nun yüzüne tutar.*) Hâlâ zamanın var. Söyle bana: senin başlattığın isyanı kim sürdürüyor? Suç ortakların kimler? (*Tatlı sesle kandırmaya çalışarak.*) Hâlâ zamanın var. Darağacını sunuyorum sana. Onca rezillik ve işkenceden kurtulmaya hâlâ zamanın var. İsimler ver bana. Anlat. (*Kulağını yaklaştırır.*) Sen kendi kendinin celladısın, Kızılderili kasap! (*Sesini yeniden tatlılaştırır.*) Oğlun Hipolito'nun dilini keseriz. Kadının Mica-

ela'nın dilini kesip boğazım burgulu demir halkayla sıkarak gebertiriz... Tamam, pişmanlık getirme ama bari onu kurtar. Kadınını. Eşini rezilce ölmekten kurtar. (*İyice yaklaşır. Bekler.*) Omzunda kaç cinayetin yükünü taşıyorsun. Tanrı bilir. (*İşkence aletinin sapını şiddetle döndürür ve kan dondurucu bir bağırtı duyulur.*) Sessizlik. En yüce yargıcın huzurunda sana hiç bir şey kazandırmaz, küstah Kızılderili! (*Acıyarak,*) Vah vah, bir kulun, çekeceği sonsuz cezaya böyle koşarak gitmesi bana üzüntü veriyor... (*Bir öfke patlamasıyla.*) Son kez soruyorum, suç ortakların kim?

TUPAC AMARU: (*Başını müthiş bir çabayla kaldırıp gözlerini açarak en sonunda konuşur.*) Burada seninle benden başka ortak yok. Sen, zalim baskıcı, ben kurtarıcı olarak, ikimiz de ölümü hak ediyoruz. (183, 344)

1781: *Cuzco*
Areche'nin İnka Giyimini Yasaklayan, Kızılderilileri İspanyolca Konuşmaya Zorlayan Buyruğu

Kızılderililer'in, yüksek tabaka mensupları ve özellikle soylu sınıfı gibi giyinmeleri yasaklanmıştır. Bu giyim tarzı onlara eski İnkaların giyimini anımsatıp egemen ulustan giderek daha nefret etmelerine yol açan anılar canlandırdığı gibi onları gülünç gösterir ve dinimizin saflığına uygun düştüğü de söylenemez, çünkü ilk tanrıları olan güneşin suretleriyle doludur. Bu buyruk Güney Amerika'nın bütün illerini kapsayarak bu giyim tarzını... ve aynı zamanda İnkaların bütün resim ve portrelerini yasaklamaktadır.

Bu Kızılderililerin İspanyollara karşı geliştirdikleri nefretten kurtulmalarını, yasaların belirttiği tarzda giyinmelerini, bizim İspanyol geleneklerimizi benimseyip Kastil diliyle konuşmalarını sağlamak amacıyla okullar eskisinden daha sıkı biçimde özendirilecek ve belirli bir süre sonra bu okulları kendi eğitim ve aydınlanmaları için kullanmayanlar en sert ve adil cezalara çarptırılacaktır. (345)

1781: *Cuzco*
Micaela

Toprağı doğum sancılarıyla inleten bu savaşta Micaela Bastidas rahat, dirlik ve avuntu yüzü görmemiştir. Bu kuş boyunlu kadın durmadan ülkenin bir köşesinden ötekine gezerek, 'daha çok insan üretmiş', cepheye yeni askerler yollamıştır, birkaç tüfek, birilerinin istemiş olduğu bir teleskop, koka yaprakları, olgun mısırlar. Atlılar dörtnala, dur duraksız dağları aşarak ondan gelen buyrukları, izin kâğıtlarını, rapor ve mektupları taşımıştır. Micaela, Túpac Amaru'ya birçok mesaj yollamış, İspanyollar savunmalarını güçlendirip isyancıları çökerterek püskürtmezden önce askeriyle Cuzco'ya soncul bir saldırı düzenlesin diye onu üstelemişti. "Chepe," diye yazmıştı. "Chepe, biricik sevgilim: yeterince uyarıda bulundum sana..."

Bir beygirin kuyruğuna bağlanmış olarak Micaela, Cuzco'nun ana meydanlığına giriyor. Kızılderililerin, Gözyaşı Plazası dedikleri yere, Paraguay'dan mate çayı getirmekte kullanılan cinsten bir meşin torbanın içinde. Başka beygirler de kocası Túpac Amaru ile oğulları Hipólito'yu darağacına sürüklemektedir. Öteki oğulları Fernando bunları kenardan seyrediyor. (159, 183)

1781: *Cuzco*
Kutsal Yağmur

Çocuk, başım çevirmek istiyorsa da askerler onu bakmaya zorluyorlar. Fernando, cellatm, ağabeysi Hipólito'yu, dilini koparıp söktükten sonra sehpa basamaklarından aşağı ittiğini görüyor. Cellat, Fernando'nun amcalarından ikisini ve Túpac Amaru'nun portresini yapmış olan köle Antonio Oblitas'ı asıyor, sonra da baltasıyla köleyi ufak ufak parçalara doğruyor ve Fernando bunları görüyor. Ellerinde zincirler, ayaklarında demir ağırlıklarla, onu bakmaya zorlayan iki askerin arasından Fernando, cellatın Tomasa Condemaita'nın boynuna burgulu demir halkayı geçirmesini izliyor. Aco'larm bu kadın başkanının kadınlar taburu, İspanyol ordusuna ağır darbeler indirmiştir. Derken Micaela Bastidas sehpa-

ya çıkıyor ve Fernando pek iyi göremez oluyor. Cellat elini Micaela'nın diline uzatırken çocuğun bakışları bulanıyor ve işkenceyi artık sona erdirmek için annesini yere oturttuklarında, gözlerinden aşağı bir gözyaşı perdesi iniyor: demir halka Micaela'nın o güzelim boynunu tam sıkmadığı için, 'boğazının çevresine ilmikler geçirip çeşitli yönlerden asılmaları gerekiyor ve kadının işini, karnına, göğsüne tekmeler atarak bitiriyorlar.'

Dokuz yıl önce Micaela'dan doğmuş olan Fernando artık hiçbir şey görmemekte, hiçbir şey işitmemektedir. Babası Túpac Amaru'nun getirildiğini ve yüzü yukarı durumda, elleriyle ayaklarından dört atım kolanlarma bağlandığını görmüyor. Atlılar üzengilerini bastırarak atlarını pusulanın dört yönünde sürüyorlar, ama Túpac Amaru parçalanmıyor. 'O hızla havaya kalkmış, örümcek gibi asılakalmıştır.' Üzengilerle karınları deşilen atlar tüm güçlerini kazanabilmek için art ayakları üstünde şaha kalkıyorlar, yine de Túpac Amaru parçalanmıyor.

Cuzco Vadisinde uzun bir kuraklık mevsimi yaşanmaktadır. Tam öğle saatinde, atlarm çabalamasına karşın Túpac Amaru'nun parçalanmadığı sırada gökten şiddetli bir sağanak boşanıyor, yağmur taneleri birer topuz ağırlığıyla yere düşüyor: sanki Tanrı ya da Güneş ya da işte her kimse, dünyayı kör edecek bir yağmur yağmasının zamanı geldiğine karar vermiştir. (183, 344)

Kızılderililer İnanırlar ki:

İsa Peygamber, Cuzco'ya gelmek için beyazlar giyinmiştir. Bir çoban çocuk onu görüyor, onunla oynuyor, onun peşine takılıyor. İsa da çocuktur: yeryüzüyle gökyüzü arasında koşuşturup durur; ırmağı ıslanmadan geçer, İnkaların kutsal vadisinden, son zamanlarda yaralanmış olan bu topraklara sürtünmemeye çalışarak, usulca süzülüp geçer. Buzlu soluğu yaşam gücünü yayan Ausangate yamaçlarından Coylloriti Dağına doğru yürür. Eski zaman tanrılarının barınağı olan bu dağın eteğinde İsa beyaz giysisini çıkarır. Kayaya tırmanır ve durur. Sonra kayanın içine girer.

İsa kendini, fethedilmişlere vermek istemiştir, onlar için taşa dönüşür, bu yörenin eski tanrıları gibi, "Ben Tanrıyım, ben sen'

im, ben düşmüşler'im," diyen ve diyecek olan bir taş.

Cuzco Vadisinin yerlileri, sonsuza değin alaylar kurup onu selâmlamaya gidecekler. Dağ sularında yıkanıp arınacaklar, ellerinde meşalelerle onun için dans edecekler, ona sevinç aşılamak için; İsa öylesine boynu bükük, öylesine eziktir, orada, taşın içinde.

(301)

Kızılderililer Dans Ederek Cennetin Görkemini Kutluyorlar

Cuzco'dan çok uzaklarda, İsa'nın üzgünlüğü Tepehua Kızılderililerinin de içine işlemiştir. Yeni Tanrı, Meksika'ya geldiğinden beri Tepehua'lar bir bandoyla kiliseye giderek, danslar, kostümlü oyunlar, nefis tamalelerle güzel içkiler sunuyorlardı, ama hiçbir şey O'na mutluluk vermiyordu. İsa, sakalını göğsüne bastırmış, acı çekip duruyordu. Bu böyle sürüp gitti, Tepehua'lar, İhtiyarlar Dansını icat edinceye değin.

Bu dansı, masklı iki adam yapar. Biri İhtiyar Kadın, öteki de İhtiyar Adamdır. İki ihtiyar, armağan niyetine sepette karides taşıyarak deniz kıyısından gelir, yaşlılığın büktüğü belleriyle tüy süslü bastonlara dayanarak San Pedro kentinin içinden geçerler. Sokaklarda kurulmuş sunaklara gelince durur, şarkıcının söylediği ezgiye ve çalgıcının kaplumbağa kabuğunda çaldığı havaya uyarak dans ederler. Civelek İhtiyar Kadın kalça kıvırarak kendini buyur eder, sonra kaçıyormuş gibi yapar: İhtiyar Adam peşinden koşarak onu arkadan yakalayıp kucaklar, omzuna kaldırır. İhtiyar Kadın kahkahadan kırılarak bacaklarını havada sallar, bastonuyla kendini savunuyormuş gibi yapar ve eşinin bedenini neşeyle mıncıklar. İhtiyar Adam da, seyircilerin alkışları arasında sarsak adımlarla koşup kahkahalar atarak Kadını mıncıklayıp durur.

İhtiyarların cilveleştiğini gördüğünde İsa başım kaldırdı ve ilk olarak güldü. Şimdi de, Tepehua'lar onun hatırına bu edepsiz dansı her yaptıklarında İsa gülüyor.

İsa'yı hüzünden kurtarmış olan Tepehua'lar çok eski zamanlarda Veracruz Dağının yamaçlarında, pamuk yumakçıklarından yaratılmışlar. "Gün doğuyor," diyecekleri yerde, "Tanrı geldi," derler.

(359)

1781: *Chincheros*
Pumacahua

Orta yerde Montserrat'nın Kutsal Bakiresi ışıldıyor. Mateo García Pumacahua diz çökmüş, şükranlarını bildirmekte. Arkasındaki alayda karısıyla bir grup arkadaşı ve birkaç komutan görülüyor. Pumacahua, İspanyol tarzında giyinmiş, yelekle ceket, tokalı kundura. Geride savaş yapılmakta: oyuncağa benzer minik askerlerle toplar: Pumacahua, yani puma, ejderha Túpac Amaru'yu yeniyor. Üstte, "Veni, vidi, vici," yazılı.

Adsız ressam, aylar süren çalışmadan sonra tabloyu bitirmiştir. Chincheros kentindeki kilisenin kapısının üstünde, Pumacahua Reisin Túpac Amaru'ya karşı verdiği savaşta şanım ve imanını ölmezleştirecek olan imgeler gözüküyor.

Kendisi de İnkaların soyundan gelen Pumacahua'ya İspanya Kralı bir madalya ve Cuzco Piskoposu bir 'mutlak endüljans' sertifikası vermişlerdir. (137, 183)

1781: *La Paz*
Túpac Catari

O yalnızca kendi halkının dili olan Aymara dilini konuşabilirdi. Kendisini ve karısını, henüz Bolivya adını almamış olan bu yerlerin genel valisi ilan etmişti. Karargâhını, bir çukurda gizli olan La Paz kentine yukarıdan bakan tepelerde kurdu ve kenti kuşattı.

Topallayarak yürüyordu ve şimdiden derin çizgileri olan o genç yüzünde, derinlerden bakan gözleri olağanüstü bir ışıkla parıl parıldı. Siyah kadifeler giyiyor, buyruklarını bastonuyla veriyor, mızrağıyla savaşıyordu. Kendisini lanetleyen ayinler düzenlediğinden kuşkulandığı papazların kellesini uçurtuyor, casus ve hainlerin kollarını kesiyordu.

Julián Apaza, Túpac Catari olmazdan önce kiliselerde hizmet görevlisi olarak çalışmış, fırıncılık yapmıştı. Karısı Bartolina Sisa'yla birlikte kırk bin Kızılderiliden kurduğu ordu şimdi, Bue-

nos Aires'den genel valinin yolladığı askerlere geçit vermiyordu.

Uğradığı yenilgi ve kıyımlara karşın Túpac Catari ele geçirilemiyordu. Geceleri yol aldığı için, bütün kuşatma ve kıstırma girişimlerinden yakayı sıyırıyordu. Ta ki İspanyollar, Titicaca Gölünün kıyısındaki Achacachi kentinin valiliğini, onun en yakın arkadaşı olan ve 'uslu' sanıyla bilinen Tomás İnca Lipe'ye verinceye değin. (183)

1782: *La Paz*
İsyancı Kadınlar

Yeni Dünyanın, Tanrıya ve Krala armağan olarak kurulan İspanyol kentlerinin, yoğrulmuş topraktan oluşma kocaman yürekleri vardır. Her kentin ana meydanlığında darağacıyla hükümet konağı, katedralle hapisane, adliye binasıyla pazar yeri bulunur. İnsanlar bu ana plazada, darağacıyla havuzun çevresinden dolanarak piyasa yaparlar; bu istihkamlı garnizon plazasından şövalyeler de geçer, dilenciler de, gümüş mahmuzlu süvariler de geçer, yalınayak köleler de; ruhlarını Kutsal Ayine taşıyan sofu hanımların yanısıra şiş karınlı toprak testilerde chica taşıyan Kızılderililer de geçer.

Bugün La Paz'ın ana plazasında bir gösteri var. Yerel başkaldırının lideri olan iki kadın kurban edilecekler. Túpac Catari'nin karısı Bartolina Sisa, boynundaki iple bir atın kuyruğuna bağlanmış olarak hapisane kapısından çıkıyor. Túpac Amiri'nin kız kardeşi Gregoria Apaza merkep sırtında getiriliyor. İkisinin de sağ ellerinde, asa gibi tuttukları, çomaktan yapılma birer haç, başlarında da dikenlerden örülme birer taç var. Önleri sıra giden köleler yerleri dallarla süpürüp temizliyor. Bartolina'yla Gregoria plazada birçok kereler dönüyor ve onları, 'Kızılderili Kraliçe' diye alaya alanların kahkahalarıyla taşlarına göğüs gererek infaz saatinin çalmasını bekliyorlar. İdam hükmüne göre kesik başlarıyla elleri yöre illerinde gezdirilerek halka gösterilecektir.

Güneş, ihtiyar güneş de törende hazır bulunur. (183, 288)

1782: *Guaduas*
Camlaşmış Gözlerle

Tahta bir kafesin içinden José Antonia Galán'm kafası Charalá kentini süzüyor. Doğum yeri olan Charalá'da onun sağ ayağını teşhir ediyorlar. Bir eli Socorro Plazasmdaki bir direğe çivilenmiştir.

Sömürge sosyetesinin kreması, dik başlılık günahından pişmanlık getirmiştir. Bu zengin Creole'lar İspanyol kralına boyun eğip vergi ödemeyi sürdürerek, Galán'm —tıpkı o gazap günlerindeki Túpac Amaru ve Túpac Catari gibi— canlandırıp yaydığı 'veba salgını'ndan uzak kalmayı yeğliyorlar. Ayaklanan halk tabakasının başkomutanı olan Galán, kendi silâh arkadaşları tarafından satılmış ve ele geçirilmiştir. Uzun bir izleyişten sonra, yanında son kalan on iki adamıyla birlikte bir kulübede kıstırılıyor.

Don Antonio Caballero y Góngora, o kurumlu başpiskopos, Galán'ın kafasını kesen kılıcı kendi eliyle bilemiştir. Öylesine umdurucu ve bir o kadar aldatıcı olan barış antlaşmasını ateşe atarken Haşmetli Kişi, 'bu kinci aşağı tabaka adamının'rezilliklerine ekleyecek rezillik arıyor. Galán yalnızca bir isyancı olarak değil, 'çok aşağı tabakadan gelme bir adam ve kendi kızının sevgilisi' olarak öldürülüp cesedi dört atın kuyruğuna bağlanarak parçalanıyor.

Başpiskoposun iki tahtı vardır artık. Dinsel konumuna ek olarak Bogota'nın başvalilik unvanını da kazanmıştır. (13, 185)

1782: *Sicuani*
Bu Lanetlenmiş Ad

Diego Cristóbal, Túpac Amaru'nun birinci göbekten kardeş çocuğu olan ve Peru'daki savaşını sürdüren reis, bir barış antlaşması imzalamıştır.

Boylu boyunca yere kapanarak Diego Cristóbal, krala bağlılık yemini ediyor. Sürü sürü Kızılderili dağlardan inerek silâhlarını bırakıyorlar. Polis müdürünün düzenlediği şölende kadehler neşeyle kaldırılıyor, piskopos bir şükran ayini yönetiyor. Lima'daki genel vali bütün evlerin üç gün üç gece aydınlatılmasını buyuru-

yor.

Aradan daha bir buçuk yıl geçmeden Cuzco'nun Mutluluk Plazasında cellat, Túpac Amaru'nun bu kardeş çocuğunu darağacında sallandırmadan önce etlerini kızgın maşayla koparacaktır. Diego Cristóbal'in annesi de asılacak ve cesedi dört atın kuyruğuna bağlanarak parçalanacaktır. Yargıç Francisco Diaz de Medina'nın verdiği karara göre, "Túpac Amaru'nun lanetlenmiş adının yerliler arasında uyandırmış olduğu büyük kargaşa ve etki dikkate alınınca, onun tohumundan ya da soyundan gelme herhangi birinin hayatta kalması ne Tanrı, ne de Kral indinde uygun görülemez." (183)

1783: *Panama City*
Ölüm Aşkı Uğruna

Tan attığından beri toprak, dumanı tüterek su dileniyor, canlılar da sığınacak gölge arayarak yelpazeleniyorlar. Bu sıcak, canlıların iliğini kurutuyorsa yelpazeleri olmayan ölülere ne yapmaz ki!

Önemli ölüler kiliselerde yatıyor. Castile mesalarında gelenek bunu buyurmuş ya, Panama'nın bu kızgın topraklarında da ille böyle olacak! İnançlılar gömüt taşları üstünde duruyor ya da diz çöküyorlar ve aşağıdan ölüm onlara fısıldıyor: *Yakında seni almaya geleceğim.* Ne var ki gözlere yaş getiren şey ölüm korkusu ve umarsız yitimlerin acısından çok, çürüyüp bozulmanın leş kokusudur.

Sebastián López Ruiz, doğa incelemeleri yapan bu bilge adam, bir rapor yazarak, 'oraların' bu geleneğinin 'buralarda' kamu sağlığı için ölümcül tehlike taşıdığım ve Panama ekabirlerini uzak bir mezarlığa gömmenin daha sağlıklı olacağını belirtiyor. Sonunda aldığı yanıt, özetle, ölülerin kilisede saklanmasının yerinde bir şey olduğu ve bu işlerin nasıl gelmişse öyle gideceği yolundadır. (323)

1783: *Madrid*
İnsan Elinin Hakkı Veriliyor

Borazanlar dört bir yana, İspanya Kralının, insan eline saygınlığım geri vereceğini ilan ediyor. Bugünden başlayarak, eliyle çalışan kişiler soyluluk payelerini yitirmeyecekler. Kral çalışkanlığın, çalışan için de ailesi için de onursuzluk sayılamayacağını, her türlü emeğin ve zanaatın İspanyolluğa layık olduğunu buyuruyor.

Charles III, iktidarının çağı yakalamasını istemektedir. Başbakanı Campomanes, endüstriyi ve halk eğitimini geliştirmek, tarımda reform yapmak düşleri kurmaktadır. Amerika'da gerçekleştirdiği büyük emperyalist başarıdan İspanya'ya yalnızca şan ve şeref düşmekte, parayı öteki Avrupa krallıkları toplamaktadır. Sömürgelerin gümüşü, İspanya'nın üretmediği malların bedelini ödemeyi daha kaç zaman sürdürecek? İspanyol tekelinin ne anlamı kalıyor. Cadiz Limanından yüklenen ürünler İngiliz, Fransız, Felemenk ve Alman olduktan sonra.

İspanya'da keşişler kadar bol bulunan soylu şövalyelerin elleri ancak İspanya için ölmeye ve öldürmeye yarıyor. Bu kişiler meteliksiz de kalsalar burunlarını kırıp şan ve şereften başka herhangi bir şey üretmiyorlar. Uzun yıllar önce bu eller işlemeyi unutmuş, tavuk kanatlarının uçmayı unutmuş olduğu gibi. (175)

1785: *Mexico City*
Avukat Villarroel, Pulque Meyhanesine Karşı

Bütün pulque meyhaneleri, zinaların, ırza geçmelerin, yankesiciliğin, hırsızlığın, cinayetlerin, kavgaların, bıçaklamaların ve başkaca suçların üretildiği yuvalardır... Bu yerler erkeklerle kadınların en iğrenç birer cehennem ifritine dönüştükleri birer tiyatrodur; dudaklarından en ayrıntılı ayıp sözler, en pis laflar dökülür ve öylesine edepsiz, adi, yüz kızartıcı ve kışkırtıcı şeyler söylerler ki en ahlâksız kimseler bile, dünyanın bu en kokuşmuş, en iğrenç içkisiyle başları dönmemiş olsa böyle konuşamazlar... Bütün bunlar yargıçlarımızın savsaklığıyla hoşgörüsünün bir sonucudur; yargıçlarımız, köpekler gibi sokaklarda yatan, kendileri kadar sarhoş bir arabacı tarafından çiğ-

nenmek tehlikesine açık olan ve nitekim çok zaman bu talihsiz durumda öteki dünyayı boylayan kadın ve erkeklerin görüntüsü karşısında dehşete düşmemektedirler. (352)

Pulque Meyhanesi

Genel Vali, pulque içkisini Mexico City'den dışarı attığında sürgün, kentin kenar mahallelerinde barınak buldu.

"*Ey yeşil bitkilerin içkisi...*" Kent eteklerindeki meyhanelerde meyhanecinin, o koca fıçılarla hevesli kupalar arasında mekik dokuması hiç bitmezken, "*sen serseme çeviriyorsun beni, öldürüyorsun, dört ayak üstünde yürütüyorsun*", bir köşede yeni doğınuş bir bebe ağlar, bir başka köşede sızıp kalmış bir ihtiyar uyku çeker.

Dışarıda, demir halkalara bağlanmış merkepler, atlar, dövüş horozları bekle bekleye yaşlanır giderler. İçeride, parlak renkli fıçıların üstünde meydan okuyucu adlar yazılıdır: 'Uzatma, çabuk iç beni,' 'Güçlülerin içkisi,' 'Yiğidim benim.'

İçeride kanun diye bir şey yoktur, ne de zaman kavramı. Toprak zeminde zarlar yuvarlanıp, çiçek bezeli kumar kartları fıçı üstlerine çarpılır. Delinin biri, şen bir arp sesine uyarak şarkı söylerken ötekileri çift çift olup dans ederek yerden toz kaldırırlar; bir keşiş bir askerle çene çalmaktadır, asker bir katırcıya göz dağı verir: "*Zorluyumdur ben ha, yaman zorluyumdur,*" ve göbekli meyhaneci araya karışır, "*Birer tane daha ister misiniz?*" (153, 266)

Pulque

Pulque, belki de Kızılderililere eski tanrılarını geri getiriyordur. Kızılderililer bu içkiyi onlara sunarlar, yere ya da ocaktaki ateşe serperek, kupalarını yıldızlara kaldırarak. Belki de tanrıların, bir zamanlar Mayahuel Ananın dört yüz memesinden emdikleri pulque'ya olan susuzlukları hiç kanmaz.

Ve belki de Kızılderililer dayanıklı olmak ve öç almak için içiyorlardır. Unutmak ve unutulmak için içtikleri kesin.

Piskoposlara bakılırsa pulque tembellikle yoksulluğun sorum-

lusudur; puta tapmayı ve başkaldırıyı kışkırtır. Kralın temsilcilerinden biri, "*Barbar bir halkın barbar huyu,*" diyor. Bu ağır '*maguey*' şarabının etkisi altında, "*çocuklar babalarını, kullar efendilerini yadsır,*" diye ekliyor. (153, 331)

Maguey Ağacı

Yeşil mızraklarla donanmış olarak *maguey* ağacı kuraklıklara ve dolu yağışlarına, Meksika çöllerinin buzdan soğuk geceleriyle azgın güneşlerine karşı koyar.

Pulque, maguey'den elde edilir, '*emziren ağaç*'tan. Maguey'den hayvan yemi, evlerin damları için kereste ve kiremit, çit direkleri ve yakacak odun da çıkar. O etli yapraklarından urgan, kese, hasır, sabun ve kâğıt; dikenlerinden de iyi iğne olur.

Maguey ağacı ancak öleceği zaman çiçek açar. Veda edercesine yarılır ve çiçek verir. Belki yelken direği belki de penis olan uzun, dik bir sap, magueyin bağrından fışkırarak sayısız sarı çiçek öbekleri arasında göğe doğru uzanır. Sonra o kocaman sap kopar ve onunla birlikte maguey ağacı da, kökünden sökülerek devrilir.

Çorak Mezquital Vadisinde çiçek açmış maguey ağacı görmek olağan dışıdır. Koca sap daha yeni fışkırmaya başlarken Kızılderililer ağacı sünnet ederek yarayı aşağı doğru açarlar ve böylece maguey ağacı susuzluğu gideren, doyuran, avutan pulque sıvısını dışarı salar. (32, 253)

Kupa

Meksikalı çömlekçinin uzun bir tarihçesi vardır. Hernán Cortés'den üç bin yıl önce onun elleri toprağı kaplara ve insan figürlerine dönüştürüyor, ateş de bunları pişirip zamana karşı dayanıklı kılıyordu. Çok daha sonradan Aztekler iyi bir çömlekçinin, '*çamura can verdiğini, yapıtlarını yaşattığını*' ileri süreceklerdi.

Bu eski gelenek günbegün üreyen şişe, kavanoz, çömlek ve –de en çok– içki kupalarıyla çoğalarak hâlâ süregelir: Oaxaca'nın şiş karınlı, cilalı kupaları, Chilililco'nun alçakgönüllü, ufak kupaları, Toluca'nın kara gözyaşları döken kırmızımtrak kupaları...

Pişmiş balçıktan yapılma kupa, fiestalarla mutfakların demirbaşı, mahpuslarla dilencilerin yoldaşıdır. Toprak kupa, kristal kadehin burun kıvırdığı pulque'yi alıp kabul eyler ve sevdalıların başlıca armağanıdır:

Ben ölünce, kadınım toprağımı al,
Kupa yapıp üzerine şu yazıyı yaz:
Susayınca dudağına götür beni,
Islanırsa dudağın şunu bilesin ki
Erkeğindir sana öpücük veren, (18, 153, 294)

1785: *Mexico City*
Sömürge Döneminde Hikâye

Meksika Genel Valisi Matias de Galvez, yerli işçileri kayıran yeni bir ferman kaleme alıyor. Kızılderililere hakça ücret ve iyi yiyecek verilip doktor bakımı sağlanacak: öğleyin iki saat dinlenebilecekler ve istedikleri zaman işverenlerini değiştirebileceklerdir: (146)

1785: *Guanajuato*
Rüzgâr, Canının İstediği Yere Eser

Duru hava içinde bir ışık uçurumu açılıyor ve sıra dağların kapkara duvarları arasından çöl ışık saçıyor, çölde, parıldayan kubbe ve kulelerle, Meksika'nın maden kasabaları yükseliyor. Valinin başkenti kadar kalabalık olan Guanajuato bunların en seçkinidir. Maden sahipleri kiliseye, bir dilenciler sürüsünün izlediği tahtırevanlarla gidiyorlar, labirenti andıran daracık yollardan geçerek; Öpücük Yolu, Kaydırak Yolu, Dört Rüzgâr Yolu; zamanın adımlarıyla cilalanmış taşların arasında otlar ve hayaletler bitiyor.

Guanajuato'da yaşamı kilise çanları düzenleyip şans yönetiyor. Kaypak parmaklı, esrarengiz jokerin biri dağıtıyor kartları. Burada insan nereye gitse altına, gümüşe basar, diyorlarsa da her şey toprağın altında yılan gibi kıvrılıp bükülen ve kendilerini, akıllarına estiğince verip saklayan damarlara bağlıdır. Dün şanslı bir

beyefendi yüzüne gülen talihi kutlayarak herkese en iyisinden şarap sundu, para verip flüt çaldırttı, serenat söyletti, pahalı Cambray danteli, kadife pantolon, ipek lame ceket, Hollanda işi çamaşır satın aldı; oysa bugün, onu bir günlüğüne kral yapan gümüş damarı, hiç iz bırakmadan yoklara karışmış bulunuyor.

Beri yandan yerlilerin yaşantısı şansa bağlı değil. Alaşım fabrikalarında civa solumak onları ömür boyu titrek ve dişsiz bırakıyor; madenlerdeki katil tozlarla zehirli dumanları içlerine çekmekten göğüsleri çatlıyor. Kimi zaman patlayan toz bombaları onları parçalayıp tuzla buz ediyor, kimi zaman taş yüklenerek madene indiklerinde ya da onlara 'küçük at' diyen işçi başlarını sırtlarında taşıyarak madenden yukarı çıkarlarken, ayakları kayıp boşluğa düşüyorlar. (6, 261, 349)

1785: *Guanajuato*
Gümüş Portre

Çırpınan yelpazelerin diliyle konuşarak hanımlar, gölgeli bahçelerde çene çalıyorlar. Adamın biri kilise duvarına işiyor, güneşte oturmuş iki dilenci birbirini bitliyor. Taş bir kemerin altında, kocaman bir pelerine bürünmüş, seçkin bir doktor İnsan Haklarından konuşuyor, bir keşiş önüne çıkan ayyaşlara, orospu ve kopuklara sonsuz lanetler okuyarak yoldan geçiyor. Kentin biraz dışında, *'toplayıcılar'* ellerinde kementlerle Kızılderili avlıyor.

Gunajuato, Potosi'yi tahtından indireli çok olmuş. Dünyanın gümüş kraliçesi emeğe doymuyor. İşçiler, bu *'özgür ücretliler'* ömür boyu borç tutsağı olduklarından para yüzü görmüyorlar. Çocuklarına miras olarak bu borçlar kalacak, sonra işkence, hapis ve açlık korkusu ve –eski ve yeni– bir sürü tanrı. (261, 349)

1785: *Lisbon*
Sömürge İşlevi

Portekiz Hükümeti Brezilya'daki dokuma tezgâhlarının kapanmasını emrediyor; bundan böyle tezgâhlar yalnızca köleler için yerli bezi dokuyacaklar. Kraliçe adına Bakan Melo e Castro fer-

manı ilan ediyor. Fermanda Melo, "*Brezilya'nın çoğu eyaletlerinde kurulan ve her gün daha başıboşçasına yayılan fabrika ve tezgâhlarda, çeşitli niteliklerde, hatta altın ve gümüş iplikten kumaş dokunmaktadır,*" diye gözlemde bulunuyor. Bakana göre, "*Bunlar tehlikeli yasa ihlâlleridir.* "Durum böyle giderse, "*bu önemli kolonilerin bütün zenginlikleri ve kamu hizmetleri sonunda yerli halkların mülkü olacaktır.*" Brezilya çok verimli bir ülke, meyve ve sebzeden yana çok zengin olduğu için de, "*bu yerliler hükümet merkezinden tamamen bağımsız olup çıkacaklardır. Sonuç olarak sözü geçen fabrika ve tezgâhların ortadan kaldırılması vazgeçilmez bir zorunluluktur.*" (205)

1785: *Versailles*
Patates, Soylu Bir Hanımefendi Olup Çıkıyor

İki buçuk yüz yıl önce İspanyol konquistadorları onu Peru'dan getirmişlerdi. Kızılderililerden büyük övgüler aldığı için Avrupa onu domuzlara, hapisane kuşlarına, ölüm döşeklerindekilere layık gördü. Patates ne zaman domuz ahırlarından, hapisanelerden, hastanelerden kaçmaya çalışsa alaya alındı, kınandı. Bir çok yerlerde yasaklandı, hatta Besonçon'da cüzama neden olmakla suçlandı.

Antoine Parmentier patatesle hapisanede tanışmıştı. Burası Prusya'da bir hapisaneydi, patatesten başka yiyecek vermiyorlardı. Parmentier onu aptal buldu önceleri, ama sonradan sevmeye başlayarak cana yakınlığını, tadını keşfetti.

Özgürlüğüne kavuşup Paris'e döndüğünde Parmentier bir şölen düzenliyor. Şölene D'Alembert, Lavoisier, Amerikan Büyükelçisi Benjamin Franklin ve daha başka tanınmış kişiler geliyor. Parmentier salt patatesten oluşmuş bir mönü sunuyor onlara: patates ekmeği, patates çorbası, patates püresi, lezzetli salçaların çeşni kattığı patates salataları, kızarmış patates, patatesli hamur işleri. Tatlı olarak patates turtası, içmeye patates brendisi. Parmentier onu savunan bir konuşma yapıyor. Onun besin değerini övüyor, damak zevki ve kan kuvveti için vazgeçilmez bulduğunu söylüyor; kolay yetiştiği, kardan yağmurdan etkilenmediği için onun Avrupa'da açlığı ortadan kaldırabileceğini ileri sürüyor. Patatesle dol-

muş, taşmakta olan çağrılılar Parmentier'yi inanç ve heyecanla alkışlıyorlar.

Bundan sonra Parmentier, Kralın da aklım yatırıyor. Kral Lous XVI. Paris dolaylarındaki Sablons Malikânesinde patates ekilmesini buyuruyor ve tarlanın çevresinde, günün yirmi dört saatinde nöbetçi asker bulunduruyor. Böylelikle bu yasak meyveye karşı merak ve istek uyandırıyor.

Kesin kutsama töreni Versailles Sarayında yapılıyor. Kraliçe Marie Antoinette, patates çiçekleriyle bir bahçe gibi bezenmiş olarak, Antoine Parmentier'nin yanağına öpücük konduruyor. Henüz kellesi elden gitmemiş olan Kral Louis, Parmentier'yi kucaklıyor. Patatesin yüceltilmesi törenine Fransa'mn tüm soyluları katılıyor, çünkü bu ülkede mutfak sanatı, allahsızı olmayan tek dindir.

(156, 250)

Patates, Sevgi ve Cezadan Doğmuştu: And Dağlarında Böyle Söylerler

Derler ki, İnka, kutsal yasalara karşı gelmiş olan iki sevgiliyi cezaya çarptırmış. Diri gömülsünler ama birlikte, deyip çıkmış.

Kadın, Güneş Tanrısına adanmış bir bakireymiş. Tapınaktan kaçarak kendini bir köylü serfe vermiş.

Diri diri, hem de birlikte, diye buyurmuş İnka. Sevgilileri birbirine bağlayıp yüz yukarı, derin bir çukura gömmüşler, üstleri toprakla örtülürken gençlerden en ufak bir sızlanma bile duyulmamış.

Gece olmuş, yıldızlar gökte alışılmadık biçimlerde dönmeye başlamışlar. Kısa bir süre sonra ülkenin ırmak yataklarındaki altın yok olmuş, tarlaları çoraklaşmış, toz ve taştan ibaret kalmış. Yalnızca sevgilileri örten toprak bu kuraklıktan etkilenmiyormuş.

Yüce rahipler İnka'ya, iki âşığın naaşım topraktan çıkarıp yakarak küllerini rüzgâra savurmasını öğütlemişler, öyle olsun bakalım, diye buyurmuş İnka.

Gel gör ki sevgilileri bulamamışlar. Derin mi derin, geniş mi geniş bir çukur açmışlar, ama tek buldukları bir kök olmuş. İşte bu kök üreyip çoğalmış ve o günden sonra patates, And Dağlarındaki insanların baş yemeği olmuş. (248)

1790: *Paris*
Humboldt

Yirmi yaşındayken Alexander von Humbolt Denizi ve devrimi keşfediyor. Dunkirk'te denizi görünce dili tutuluyor. Calais'de ay ışığının dalgalarda çiçek açtığını görünce dudaklarından bir hayat ve hayranlık bağırışı kopuyor. Denizin verdiği şaşkınlık, devrimle açılan gözler: On Dört Temmuzdan bir yıl sonra Paris'te Humboldt kendini sokaklarda esen tatlı bayram fırtınasına kaptırıyor, yeni doğmuş özgürlüklerinin sevinciyle şarkı söyleyip dans eden halkın arasma karışıyor.

O, yanıtlar arayarak yaşamış ve hep sorular bulmuştur. Dur durak bilmeden kitaplara, gökyüzüne, yeryüzüne sorular yönelterek ruhun bilmecelerini, evrenin gizlerini, böcek ve taşların sırlarını izlemiştir. Her zaman dünyaya, hayata kör kütük âşık olmuş, kadın, erkek, bütün insanların karşısında başı dönerek ürküntüye kapılmıştır. "Alexander hiç mutlu olamayacak," der ağabeysi Wilhem, annelerinin gözbebeği.

Yirmi yaşında, yaşamak ve yeni yerler görmek için hummalı bir istekle dolu, Humbolt Fransız Devriminin bayrağına ebedi bağlılık yemini ediyor ve Balboa ve Robinson Crusoe gibi denizleri geçerek, her zaman öğle saatinde yaşayan diyarlara gitmeyi aklına koyuyor. (30, 46)

1790: *Petit Goâve*
Sihir Noksanı

Kesenin çapı kimi zaman derinin renginden daha büyük önem taşır. Haiti'de yoksul melezler Zencidir, yeterince para edinmiş olan özgür Zencilerse, melez. Zengin kırmalar beyaz olabilmek için muazzam servetler ödüyorlar. Yine de efendiyle köleden olma çocuklara doktor olabilmek, kendine 'Monsieur' dedirtebilmek, kılıç taşımak ve beyaz kadınlara –kolu kopartılmadan– dokunabilmek izni veren o sihirli kâğıdı pek azı elde edebiliyor.

Şurada bir darağacmdan, geçenlerde Paris'te ilan edilen yurt-

taşlık haklarına sahip çıkmak isteyen bir kırma sallanmakta; Petit Goâve kentinin sokaklarındaysa, uzun bir sopaya çivilenmiş olarak, polis olmak isteyen bir başka kırmanm kellesi gezdiriliyor.
(115)

1791: *Bois Caiman*
Haiti Kumpasçıları

Tanrılarla içli dışlı olan ihtiyar köle kadın palasını siyah bir yabandomuzunun boynuna gömüyor. Haiti toprağı akan kanı içiyor. Savaş ve ateş tanrılarının kanadı altında iki yüz kara derili, şarkı söyleyip dans ederek özgürlük andı içiyorlar. Çakan şimşeklerin ışık tuttuğu yasak voodoo töreninde iki yüz köle, bu cezalar ülkesinden bir anavatan yaratmaya karar veriyorlar.

Haiti, Creole dili üzerine kurulmuştur. Davul gümbürtüsü gibi Creole lisanı da, Afrika'dan koparılıp çeşitli Antil Adalarına dağıtılmış olanların ortak dilidir. Büyük çiftliklerde filizlenmiştir, tutsaklar birbirlerini tanıyıp direnmeyi gereksemeye başladıkları zaman. Afrika kökenli, Afrika müziklidir ve Norman'larla Breton'ların deyimleriyle beslenir. Karaip yerlilerinden, İngiliz korsanlarından, hatta Doğu Haiti'deki İspanyol sömürgecilerinden sözcükler kapmıştır. Creole dili sayesinde, Haitililer konuştukları zaman birbirlerine dokunduklarını hissederler.

Creole dili sözcük, voodoo ise tanrı biriktirir. Bu tanrılar efendi değil sevgilidirler, dans etmeye bayılır ve içine girdikleri her bedeni müzik ve ışığa dönüştürürler, dalgalı kutsal hareketin saf ışığına.
(115, 265)

Haiti Aşk Şarkısı

Odunları yakıyorum.
Bacaklarım şekerkamışları gibi titrek.
Hiçbir yemek ağzımı sulandırmıyor.
En sert içki suya dönüyor.
Seni düşündüğümde,
gözlerim yaş doluyor
ve beynim acıma

yenik düşüyor.
Doğru değil mi güzelim
yakında döneceğin?
Dön bana artık, vefalım benim!
Dokunmak beklemekten daha güzel!
Fazla gecikme sakın!
üzüntüm büyük
Gel de kurtar kafesinden
Şu acıkmış kuşu. (265)

1792: *Rio de Janeiro*
Brezilya Kumpasçıları

Yarım yüzyıldan kısa bir zaman önce Brezilya madenlerinin kıyamete kadar dayanacağı sanılıyordu, gelgelelim altınlarla elmaslar gitgide azalıyor, Portekiz kraliçesiyle maiyetindeki salaklara ödenen vergiler de günden güne ağırlaşıyor.

İlk günden bu yana Portekiz'den buraya birçok gözü doymaz bürokrat yollanmış, ama tek bir maden teknisyeni atanmamış. Oradakiler pamuklu tezgâhlarının köle kumaşı dışında herhangi bir şey dokumasını yasaklamışlar; yine oradakiler, el altında duran demir madenlerinin işletilmesini ve barut yapımını da yasaklamışlar.

'*Bizi sünger gibi emen*' Avrupa'dan kopmak umuduyla bir avuç beyefendi bir kumpas kurmuşlardır. Üç yıl önce, maden ve mülk sahipleri, keşişler, şairler, doktorlar, emekli kaçakçılar bir araya gelerek bu sömürgeden, siyahilerle yerli kırmaların özgür olacağı ve herkesin Brezilya kumaşından giysi giyineceği bağımsız bir Cumhuriyet kurmayı amaçlayan bir ayaklanma düzenlemişler.

Daha ilk tüfek patlamadan ajanlar harekete geçmiş. Vali, Ouro Prêto kumpasçılarım hapse atmış. Bunlar işkence altında itiraflarda bulunmuşlar, coşkulu ayrıntılarla birbirlerini suçlamışlar. Basílio de Britto Malherio masum olduğunu ileri sürmüş ve "Brezilya'da doğmuş olan herkes siyahilerle kırmaların, Kızılderililerin ve daha başka gülünç halkların kötü huylarım öykünür," diye açıklamada bulunmuş. Cláudio Manuel da Costa, mahpusların bu en

seçkini, hücresinde kendini asmış, ya da asılmış, itirafta bulunmadığı ya da çok fazla şey itiraf ettiği için.

İçlerinden biri sessiz kalmış. '*Sacamuelas*', diş çekici, adıyla anılan Teğmen Joaquim Jose da Silva Xavier, ağzını yalnızca, "*Tek sorumlu benim,*" demek için açmış. (205, 209)

1792: *Rio de Janeiro*
Diş Çekici

Mum ışığında birer kadavrayı andırıyorlar. Kocaman zincirlerle pencerelere bağlanmış olan tutuklular on sekiz saatten beri, tek kelimesini kaçırmaksızın yargıcı dinlemekteler.

Yargıcın hükmü tasarlaması üç ay sürmüştür. Gecenin ilerleyen saatlerinde tutuklular öğreniyorlar: içlerinden altısı ölüme mahkûm edilmiştir. Bu altı kişi asılacak, kafaları uçurularak dört atın kuyruğuna bağlanıp parçalanacaklar.

Sonra yargıç susuyor ve Brezilya'nın bağımsızlığını istemiş olan adamların birbirlerine suç yüklemelerini, özür dilemelerini, hakaret edip gözyaşı dökmelerini, boğuk seslerle pişmanlık ve itiraz belirtmelerini dinliyor.

Sabaha karşı Kraliçenin af fermanı geliyor. Altı suçludan beşi asılmayıp sürgüne yollanacaktır. Ama altıncısı, kimseyi ele vermeyip herkesin sattığı tek adam, tan ağarırken darağacının yolunu tutacaktır.

Onun için davullar çalınacak ve kent çığırtkanının yaslı sesi sokak sokak dolaşarak bu kurban eylemini ilan edecektir.

Diş çekici hiç de sararıp solmuş değildir. Orduya teğmen olarak girmiş ve hep teğmen olarak kalmıştı o, ek gelir sağlamak için diş çekerek, Brezilyalıların Brezilyalı olmasını istemişti. Gün doğarken dağların ardında gözden yiten kuşlar bunu iyi bilirler.

(205)

der, kara derili bilgeler; tanrılarsa bunu oldum olası bilmişlerdir. Haiti'li köleler artık köle değiller.

Beş yıl boyunca Fransız Devrimi kulaklarını tıkamıştı. Marat'yla Robespierre'in protestoları boşa gitmişti. Kolonilerde kölecilik sürüyordu. İnsan Hakları Bildirgesine karşın, Antil Adalarının o uzak çiftliklerinde insanın malı olan insanlar ne özgür doğuyorlardı ne de eşit. Ne de olsa, Guinea'deki köle satışları Nantes, Bordeaux ve Marseilles'deki devrimci tüccarların başlıca işiydi ve Fransız rafinerileri Antil şekeriyle dönüyordu.

Toussaint L'Ouverture'ün önderliğindeki Zenci ayaklanmalarına dayanamayan Paris Hükümeti en sonunda köleciliğin ortadan kaldırılmasına karar veriyordu. (71)

İki yıl önce ortaya çıktı. Paris'tekiler ona, *'Siyah Spartaküs'* diyorlar.

Toussaint L'Ouverture'ün bedeni bir kurbağa yavrusu gibidir ve dudakları yüzünün neredeyse yarısını kaplar. Eskiden büyük çiftliklerin birinde arabacıymış. İhtiyar bir kara adam ona okuyup yazmasını; hasta atları iyileştirmesini ve insanlarla konuşmasını öğretmiş, ama çevresine yalnızca gözleriyle bakmamayı o kendiliğinden öğrenmiş; şimdi kuşların uyuyuşlarında, uçuşlarını görebiliyor. (71)

Haiti'deki kölelerin özgürlüklerine kavuşturulmasından ürken İspanya Kralı, Santo Domingo Eyaletini Fransa'ya bırakıyor. Bir mürekkep çizgisi adayı ikiye bölen ve İspanyol sömürgelerinin

en yoksulunu Fransız sömürgelerinin en zenginlerinden ayıran sınırı ortadan kaldırıyor. Madrid'de, sarayın en parlak yıldızlarından Don Manuel Godoy, Haiti'deki isyanın bütün adayı, *'beyazlar için lanetlenmiş bir ülkeye'* dönüştürdüğünü söylemektedir.

Bu ada İspanya'nın Amerika'daki ilk kolonisiydi. İmparatorluk, kolonilerdeki ilk mahkemesini, ilk katedralini, ilk üniversitesini burada kurmuş, fetih alayları Küba ve Puerto Rico'ya buradan yelken açmıştı. Böyle bir doğum görkemli bir geleceğin müjdecisiydi, ne var ki iki yüzyıl önce Vali Antonio de Osorio bu adayı kül etmişti.

Osorio gece gündüz didinerek bu günah ülkesini yakmış, palmiye ağaçlarını tek tek ateşe vererek evleri, hisarları, gemileri, tezgâhları, değirmenleri, domuz ahırlarını, at tavlalarını, tarlaları, tuza bulayıp tutuşturmuştu. Karşı koyanların gırtlağını kendi elleriyle sıkmıştı. Yalazların çatırtısı arasından Kıyamet Gününün borazanları duyuluyordu. Bir buçuk yıl süren yangınların sonunda kundakçı, harabeye çevirdiği adada göğsünü gererek ayağa kalkmış ve ateşle arındırma konusundaki çabalarına karşılık İspanyol Kralından ödül olarak iki bin duka altını almıştı.

Flanders savaşının emeklisi olan Vali Osorio bu toprağı günahtan temizlemişti. İşe kuzeydeki kentleri yakmakla başlamıştı, Çünkü İngiliz ve Felemenk korsanları buralarda karaya çıkıyor ve yanlarında *'Luther mezhebinin'* İncil'ini getirerek Mübarek Cumalarda et yemek gibi dine aykırı âdetleri yaygınlaştırıyorlardı. Vali yakıp yıkmaya kuzeyde başlamış, sonra da artık kendini tutamamıştı. (216)

1795: *Quito*
Espejo

Tarihin içinden keserek ve yaratarak geçti.

Sömürge rejimiyle bu rejimin eğitim sistemi konusunda, -*'köleler için eğitim'* – en sert sözleri o kullandı ve Quito retorikçilerinin kurumlu biçeminin karnını o deşti. Zehir gibi acı eleştirilerini, ağızdan ağıza çoğalsınlar diye kilise kapılarına, kalabalık sokak köşelerine asıyordu, çünkü, *'imzasız yazılar belki yalancı bilgelerin maskesini düşürebilir ve onların gerçek ve doğal cahilliklerini gözler*

önüne serebilir' di.

O, Amerika'da doğmuş olanların yönettiği bir Amerika istiyordu. Bağımsızlık çığlığının bütün valiliklerde aynı anda yükselip çınlamasını, bütün sömürgelerin birleşip demokratik, cumhuriyetçi hükümetlerle yönetilen birer anavatan olmasını istiyordu.

Bir Kızılderili'nin oğluydu. Doğumunda ona, samanlık baykuşu, anlamına gelen Chusig adını vermişlerdi. Hekim olabilmek için, köklü bir soy çağrışımı yapan, Francisco Javier Eugenio de Santa Cruz y Espeio adını almaya karar verdi: ancak bu yoldan hekimlik yapabilir, çiçeğe ve daha başka ölümcül salgın hastalıklara karşı bulduğu şifaları uygulayabilirdi.

Quito'nun ilk dergisi olan *'Kültürün İlk Meyveleri'*ni o kurdu, kapaktan kapağa o doldurduğu gibi derginin başyazarlığını da o yaptı. Halk kitaplığının müdürü oydu; maaşını hiçbir zaman ödemediler.

Krala ve tanrıya karşı birçok suç işlemekten hüküm giyince Espejo'yu pis bir hücreye kapadılar. Orada, hapislikten öldü ve son nefesiyle alacaklılarından özür diledi.

Quito kenti, başlıca hemşerilerinin listesinde, Hispanik Amerikan bağımsızlığının öncüsü olan bu en parlak oğlunun adına yer vermiyor. (17, 249)

Espejo Bu Zamanların Söylevlerini Alaya Alıyor

"Esinimin uçucu nefesine veda ediyorum; bu retorikçi kavramların dağlayıcı anlaşılmazlıklarını duyduğumda yaşamın dalgalanan nabzını elimden kaçırıyorum. Bu söylev kuğularının, uyumlu hecelerinde ağıtlar cıvıldaşan tatlı melodilerini işitmek nasıl da nefis bir zevk oluyor insana! Peygamber kelamlarını çağrıştıran tanımlamaların uyumlu yankılarında insan ruhu öyle şahane doyum anlarının lezzetini duyuyor ki!" (17)

1795: *Montego Körfezi*

Savaş Araçları

Küba köpekleri, ünlerini hakkıyla kazanmışlardır. Bu köpeklerle Fransızlar, Haiti dağlarında nice kaçak siyahiyi izleyip yakalamışlardır; Küba köpekleri aynı zamanda, Nikaragua sahillerinde üç İspanyol alayını ortadan kaldıran Miskito Kızılderililerini de yenik düşürmeye de yetmişlerdi.

Jamaica'daki İngiliz toprak sahipleri, Albay William Dawes Quarrell'i Küba'ya gönderiyorlar, köpek almaya. Meclis, adanın ve adalıların can güvenliğinin buna bağlı olduğunu ileri sürüyor. Köpekler savaş aracıdır. Asyalılar savaşlarında fil kullanmıyorlar mı? Büyük çiftlik sahiplerinin yürüttüğü mantığa göre, Avrupa'nın en uygar ve kibar ulusu olan İngilizler de düşman piyadelerini at üstünde kovalıyorlar ya! Öyleyse kaçak kölelerin izini bulmakta köpekler neden kullanılmasın, hem zaten kara adamlar köpeklerden daha vahşi olduğuna göre?

Albay Quarrell Küba'da aradığım buluyor. Dona Maria İgñacia de Contreras y Justiz'in yardımları sayesinde: bu bayan San Felipe ve Santiago markizi, Castile kontesidir, Bejucal'ın sahibi ve hanımı, askerler ve köpekler Mercury uskunasıyla denize açılıyorlar.

Montego Körfezinde alaca karanlığın sisleri. Köpekler Jamaica'ya varmışlardır. Anında sokaklar boşalıyor, kapıları sımsıkı örtülüyor. Kırk Kübalı korucu, meşale ışığında sıraya giriyor. Her biri kemerine zincirle bağlanmış, zincirlerini zorlayarak yürüyen dev boyunda üç köpeği gütmektedir. (86, 240)

1795: *Havana*

Galileli İsyancı Gün Gelip Köle Kâhyası Olacağını Hiç Düşünmüş müydü?

Küba'nın büyük şekerkamışı çiftliklerindeki kölelerin ihmâl edildiği söylenemez. Efendileri onları çalıştırarak ruhlarını selamete kavuşturup bu ölümlü dert dünyasında geçirecekleri süreyi kısaltmış oluyor, keşişler de onları cehenneme gitmekten kurtarıyor-

lar. Kilise, şeker ürününün yüzde beşine karşılık kölelere, tanrının onları köle olarak yarattığını öğretiyor, bedeni tutsak ama ruhun özgür olduğunu, günahsız ruhların beyaz şeker gibi, Arafat'ta lekelerden arınıp ağardıklarını ve İsa peygamberin her şeyi gözleyip değerlendiren, ödül ve ceza biçen, zararları gideren yüce kâhya olduğunu öğretiyor.

Zaman zaman İsa peygamber yalnızca kahve olmakla kalmıyor, efendinin kılığına da bürünüyor. Casa Bayona Kontu, mübarek perşembe gecesi on iki kara adamın ayaklarını yıkıyor, onları sofrasına alıyor, yemeğini onlarla paylaşıyor. Köleler şükranlarını onun şeker fabrikasını ateşe vererek dışa vuruyorlar ve on iki kara kelle, bir sıra mızrağa geçirilmiş olarak şeker kamışı tarlalarının önüne diziliyor.

1796: *Ouro Prêto*
El Aleijadinho

El Aleijadinho, '*küçük kötürüm,*' bolluklar yaratıcısı, yontularını elsiz kolunun kütüğüyle yapıyor. Brezilya'nın maden bölgesindeki en yüce güzelliklerin yaratıcısı, iğrenç biçimde çirkindir. Satın aldığı kölelerden biri, böylesine ürpertici bir efendiye hizmet etmemek için kendini öldürmeye kalkışmıştı. Hastalığı, cüzam, frengi ya da esrarengiz bir lanet, küçük kötürümü lokma lokma yiyip bitirmekte. Hastalığın etinden kopardığı her lokma ete karşılık o, dünyaya tahta ve taştan yeni harikalar armağan ediyor.

Congoshas do Campo'dakiler onu bekliyorlar. Bu işin altından kalkabilecek mi, acaba? On iki peygamberi taştan yontup mavi göklerin en mavisine doğru yükseltmeye gücü yetecek mi? Tanrının sevgisini ve öfkesini önceden haber vermiş olanlar, yaralı hayvanları simgeleyen azap dolu danslarını yapabilecekler mi?

Onun bütün bunlara yetişecek kadar ömrü kaldığına kimse inanmıyor. Ouro Prêto sokaklarında onu, yüzü kukuletasının altına gizlenmiş olarak, köleler taşıyor; keskiyi, elinden arta kalan yumruya köleler bağlıyor. Yüzüyle bedeninin harap durumunu yalnızca onlar görüyor. Bu acibeye yalnızca onlar yaklaşıyor. Antonio Francisco Lisboa, El Aleijadinho ufalanıp gitmektedir, ama

hiçbir sokak çocuğu ona tükürmeyi aklından bile geçirmiyor.
(29, 118)

1796: *Mariana*
Ataide

Manuel Costa Ataide, El Aleijadinho'nun tahta oymalarına altın yaldız ve renk renk boyalar sürüyor. Oysa kendisi de ün sahibi bir ressamdır.

Kiliselerde yaptığı resimlerle cenneti yeryüzüne indirmektedir. Çiçek ve bitkilerin doğal boyalarım kullanarak Meryem Ana'ya, buralı bir kadın olan María do Carmo'nun yüzünü veriyor; varlığından güneş ve yıldızlar fışkıran esmer Madonna! Sonra göz kapakları ve dudakları iyice etli olan kabarık saçlı, ürkek ya da hınzır gözlü, küçük melek çalgıcılar ve şarkıcılar da çiziyor. Bu kırma melekler onun çocuğudur, Meryem de çocuklarının anası.

Mariana'daki San Francisco kilisesinde, kentin, kurtları kuzulara dönüştürmüş olan koruyucu evliyası Assisi'yi, Afrikalı yüz çizgileri belirliyor. Onun yanı başında da, deli kadınları andıran yüzleri ve sahici saçlarıyla, beyaz ermişler duruyor. (123)

1796: *Sao Salvador de Bahia*
Gece ve Kar

Kırma âşık , seks âlemleri umduruyor, beyaz kadınsa toplumsal saygınlık. Beyaz bir eş edinebilmek için kırma, kendini beyazlaştırmak zorundadır. Çok parası varsa, alnından köle ninesinin lekesini silen, ona kılıç takıp şapka ve deri potin giymek, ipek şemsiye taşımak hakkı veren bir takım kâğıtlar satın alabilir. Torunlarının, salonlarında yüzleri kızarmadan duvara asabilecekleri bir portresini de yaptırabilir. Brezilya'ya öyle ressamlar gelmiş ki tropik modellere Avrupalı görünümü vermeyi beceriyorlar. Aile büyüğünün yüzü oval altın çerçeve içinde duruyor; pembe tenli, düz saçlı, ciddi ve tetik bakışlı bir adam. (65, 119)

1796: *San Mateo*
Simon Rodriguez

Fare kulaklar, kırmızı bir burun, faraş gibi bir ağız. Genç yaşta kelleşmiş başını örten takkeden kırmızı bir püskül sarkıyor. Kaşların üstüne kaldırılmış gözlüğün, o mavi, heves dolu, fıldır fıldır gözlere pek yararı yok. Kendine Rodriguez adını seçmiş olan Simón Carreño gezdiği yerlerde acayip doktrinler telkin ediyor.

Bu Rousseau okuru, okulların halka ve melezlere açılması, erkek ve kız çocukların aynı sınıflarda okumaları gerektiğini ve bol bol beyefendi ve keşiş yerine marangoz, inşaat ustası ve demirci yetiştirmenin ülke için daha yararlı olacağına inanıyor.

Öğretmen Simón'la öğrenci Simón, Simón Rodríguez yirmi beş yaşındadır ve Simón Bolivar, Venezuela'nm bu en zengin yetimi, büyük çiftlikler ve malikânelerden oluşma bir mirasa konmuş olan, bin tane kara kölesi bulunan çocuk, on üç yaşındadır.

Caracas'tan çok uzaklarda öğretmen, çocuğa evrenin gizlerini açıyor ve ona özgürlükten, eşitlik ve kardeşlikten söz ediyor. Onun için çalışan kölelerin çetin yaşamını gözlerinin önüne seriyor ve unutma-beni çiçeğine aynı zamanda *myosotis palustris* dendiğini öğretiyor. Tayın nasıl kısrağın karnından doğduğunu, kakao ve kahve bitkilerinin yaşam döngülerini nasıl tamamladıklarını gösteriyor. Bolivar yüzücü, dağcı ve binici olup çıkıyor; dikiş dikmesini, iskemle yapmasını, Aragua göklerindeki yıldızları tanımasını öğreniyo . Hocayla çömez diledikleri yerde kamp kurarak Venezuela'yı boydan boya dolaşıyor ve kendilerine can vermiş olan ülkeyi yakından tanıyorlar. Fener ışığında *Robinson Crusoe*'yu ve Plutarch'ın *Hayatlar*'ını okuyorlar. (64, 116, 298)

1799: *Londra*
Miranda

Francisco de Miranda, Venezuela'dan ayrılalı, otuz yıl oluyor. Kendisi Cadiz'deyken Mason olmuş ve Amerika'nın bağımsızlığı için silâh ve para bulmak amacıyla bir Avrupa yolculuğuna çıkmıştı. Bir sihirli halı üstünde saraydan saraya dolaşmıştı; yanında

flütünden, yalancı, 'kont' ünvanından ve sayısız takdim mektuplarından başka eşya yoktu. Krallarla yemek yedi, kraliçelerle yattı. Fransa'da devrim, onu general yaptı. Parisliler onu bir kahraman olarak göklere çıkarırken Robespierre vatan haini olarak suçladı. Miranda da kellesini kurtarmak için, yalancı bir pasaport, bir peruk ve siyah gözlükle Manş Denizini geçerek Londra'ya gitti.

İngiliz hükümetinin başkam William Pitt onu makam odasında kabul ediyor. General Abercromby'yi de çağırıyor; yere serilmiş dev bir harita üstünde dört ayak olup emeklerken konuşuyorlar.

MIRANDA (İngilizce): Şurası açıkça anlaşılmalıdır ki bütün bunlar, bu toprakların özgürlük ve bağımsızlığı uğruna yapılacaktır, aksi durumda... (gözlerini tavana dikip İspanyolca konuşmaya başlayarak)... alçaklık olur.

ABERCROMBY (Başını sallayarak): Özgürlük ve bağımsızlık.

MİRANDA: Dört yüz askerle altı savaş gemisi istiyorum. (Parmağıyla haritayı gösterir.) İşe, Caracas'a saldırmakla başlamalıyız, sonra da...

PITT: Gücenmeyin, açık konuşacağım sizinle. Ben İspanya'nın baskıcı hükümetini Fransa'daki iğrenç sisteme yeğ tutarım.

MIRANDA (Gözlerini yumarak İspanyolca fısıldar): Düşmanımın düşmanı benim dostumdur. Düşmanımın düşmanı benim dostumdur. Düşmanımın düşmanı be...

PITT: Ben Amerikalıları böyle bir ihtilâlin felâketlerine sürüklemek istemem.

MIRANDA: Kaygınızı anlıyor ve paylaşıyorum, Ekselans. Ben de bu yüzden sizin dostluğunuzu istiyorum ya, Fransız özgürlüğünün korkunç ilkelerine karşı birlikte savaşabilelim diye. (Haritanın başına döner.) Caracas kolayca düşecektir.

ABERCROMBY: Peki, ya renkli derililer silâha sarılırlarsa? İktidarı ele geçirirlerse, Haiti'deki gibi?

MİRANDA: Benim ülkemde özgürlük bayrağı uygar gelenekli insanların elindedir. Plato'nun kendi cumhuriyetine uygun görülebileceği nitelikte kimseler. (Elini Santa Fe eyaletine doğru kaydırır, üçü de gözlerini Cartagena Limanına dikerler.)

ABERCROMBY: Zora benziyor.

MIRANDA: Aşılmaz görünüyor. Ama ben savunmanın son dere-

ce zayıf olduğu bir yer biliyorum. Hisarın sağ kanadında...

(150, 191)

Miranda, Rus Çariçesi Katerina'yı Düşlüyor

Kimi geceler, çok geç saatlerde Miranda, Saint Petersburg'a dönüyor ve Katerina'yı Kış Sarayının mahrem odalarında hayal ediyor. İmparatoriçenin giysisinin, binlerce genç nedim tarafından havaya kaldırılan o sonsuz eteği, nakışlı ipekliden bir tüneldir; Miranda bu tünele var hızıyla dalıyor ve sonra bir dantel denizine gömülüyor. Alev alev yanarak bekleyişe geçmiş olan o bedene kavuşmak için Miranda altın kopçaları, inci dizilerini çözüyor, hışır hışır kumaşlar arasından kendine yol açıyor. O geniş, kabarık eteğin altındaki kasnağın telleri etini tırmalıyor ama o, bu engeli aşarak iç eteklerin birincisine ulaşıyor ve bunu bir çekişte çıkarıyor. Altında bir iç etek daha buluyor, bir tane, bir tane daha, sedef kayganlığında sayısız iç etekler. Miranda bu soğan kabuklarım, hevesi giderek azalan parmaklarla soyuyor, soyuyor ve büyük bir çabayla en son iç etekliği de yırtıp attığı zaman karşısına korse çıkıyor; bir kemerler, kopçalar, şerit ve düğmeler ordusunca savunulan aşılmaz bir burç! Ve bu arada haşmetli hatun, o yorulmak bilmeyen et, inildeyerek yalvarıp duruyor.

1799: *Cumaná*
Katır Üstünde İki Bilge

Yeni Dünya, biraz önce Cumanâ'da karaya çıkmış olan iki Avrupalının gözlerine sığmayacak kadar büyük. Irmak kıyısındaki liman, güneşle tutuşmuş, pırıl pırıl, taş surların yanında beyaz kereste ya da bambudan yapılma evler; geride de yeşil deniz, yeşil kıyı, ışıyan körfez. Hepsi de gerçekten yepyeni, hiç kullanılmamış, görülmemiş; flamingoların tüyleri, pelikanların gagaları, yirmi metre boyunda hindistancevizi ağaçları, kocaman, kadifemsi çiçekler, mantar ve yaprakla sıvalı ağaç gövdeleri, timsahların sonu gelmeyen uyuklaması, sarılı kırmızılı, gök mavili yengeçler... Ilık kumların üstünde çırılçıplak uyuyan Kızılderililer var; işlemeli bez

giysiler içinde, çıplak ayaklarıyla bastıkları yeri okşayan kırmalar var. Burada, yitik İrem Bağının orta yerinden insana yasak meyve sunmayan hiçbir ağaç yok, sanki.

Alexander von Humboldt ve Aime Bonpland ana plazaya bakan bir ev kiralıyorlar; teleskoplarını koyabilecekleri güzel, düz bir damları var. Bu damdan yukarı bakarken bir güneş tutulması ve bir meteor yağmuru —kızgın göğün gece boyu ateş püskürtmesi— görüyorlar, aşağı baktıkları zamansa, Cumaná pazarına yeni getirilen Zencilerin ağızlarını açıp inceleyen köle alıcılarını. Bu evde yaşamlarının ilk zelzelesini yaşıyorlar ve sonra yöreyi keşfe çıkıyorlar. Eğreltiotlarıyla nadide kuşları sınıflıyorlar; kadını hastalanınca memelerinden mis gibi süt gelerek beş ay oğlunu emziren Francisco Loyano'yu aramaya çıkıyorlar.

Humbolt'la Bonpland daha sonraları güneydeki yüksek topraklara doğru yola çıkıyorlar. Araç gereçleri yanlarındadır: pusula, sekstant, termometre, higrometre, magnetometre. Çiçek kurutmak için kâğıt; kuşlara, balık ve yengeçlere otopsi yapmak için neşter; gördükleri harikaların resmini yapmak için mürekkeple kalem getiriyorlar. Ağır yük tutan araç gereçleriyle birlikte, katır sırtında yol alıyorlar: siyah silindir şapkalı bir Alman ve doymak bilmez büyülteciyle bir Fransız.

Amerika'nın ormanlarıyla dağları, şaşkın, bu iki tımarhane kaçkınının önünde açılıyor. (30, 46)

1799: *Montevideo*
Yoksulların Babası

Plata Irmağının bu kıyısında Francisco Antonio Maciel, ilk et tuzlama tesisini kurmuştur. Sabun ve mum fabrikası da onundur. Akşam saatinde, bir elinde meşale, öteki elinde merdivenle Montevideo sokaklarını dolaşan fenerci, Maciel'in mumlarını yakıyor.

Tarlalarını gezmediği zamanlarda Maciel et fabrikasında, Küba'ya, Brezilya'ya göndereceği kurutulmuş etleri gözden geçiriyor ya da rıhtımlarda, ihraç ettiği derileri denetliyor. Ermiş adları taşıyan gulet teknelerine, çok zaman, körfez dışına kadar eşlik ediyor. Montevideolular, '*Yoksulların babası*,' diyorlar ona, çünkü

Maciel, Tanrıya terk edilmiş hastalara yardım etmek için, mucize kabilinden, daima zaman buluyor. Bu sofu adam kurmuş olduğu parasız hastane için her zaman, her yerde bağış topluyor. Paskalya bayramını Miguelete Irmağının ağzındaki kışlada geçiren siyahileri görmeye gitmeyi de savsaklamıyor. Gemilerinin Rio ve Havana'dan getirdiği her kölenin asgari fiyatını kendisi saptıyor. Dişleri eksiksiz olanlar iki yüz pesoya satılıyor, duvarcılık ve marangozluk sanatım bilenlerse dört yüz pesoya.

Sığır etini insan etiyle değiştokuş etmekte uzman olan Maciel, Montevideo'daki işadamlarının en önemlisidir. (195, 251)

1799: *Guanajuato*
Egemen Sınıfın Yaşamı, Tutku ve Uğraşları

Can çekişmekte olan yüzyıl boyunca Guanajuato ve Zacatecas'daki maden sahipleri soyluluk unvanları satın alıp durmuşlar. On maden sahibi kont, altısı da marki olmuş. Onlar '*aile ağaçlarını*' dikip başlarında peruk deneyedursun, yeni bir iş yasası onların işçilerini ücret tutsaklarına dönüştürmektedir. On sekizinci yüzyılda Guanajuato, altın ve gümüş üretimini sekiz kat artırmış.

Bu arada paranın sihirli değneği, Mexico City'den yedi tüccara da dokunmuş. Kuzey İspanya dağlarından gelme birer tarım işçisi olan bu kişiler de marki ve kont olup çıkmışlar.

Aristokrat saygınlığı kazanmaya hevesli olan kimi maden sahipleriyle tüccarlar, unvanla birlikte toprak da satın alıyorlar. Meksika'nın her köşesine yayılan hacienda'lar Kızılderili toplumların dededen kalma yurtlarını yutuyor.

Kimi kişiler de tefecilik yapmayı yeğliyorlar. Örneğin faizci Josè Antonio del Mazo, az rizikoyla çok para kazanıyor. "*Dostumuz Mazo,*" diye yazıyor Francisco Alonso Teran, "*Guanajuato'da en çok iş yapanlardan biri, Tanrı uzun ömür nasip ederse tüm kenti kamına sokabilir.*" (49, 223)

1799: *Kraliyet Kenti Chiapas*
Tameme'ler

Chiapas Valisi olan Augustin de las Quentas Zayas, Guatemala güzergâhında, Tulijá Irmağıyla Comitan arasında yeni bir yol tasarlıyor. Gereken malzemeyi bin iki yüz *tamame* taşıyacak.

Tamame, yani iki ayaklı katırlar, 75-80 kilo yük taşıyabilen Kızılderililerdir. Alınlarına urganla bağlanmış olarak sırtlarında muazzam yükler –koltuğa oturmuş insan bile– taşırlar ve böylece yüksek dağlardan ve uçurum kenarlarından geçerler, bir ayakları hayatın içinde, öteki dışında. (146, 321)

1799: *Madrid*
Fernando Tùpac Amaru

Sokakta birileri gitar tellerinden iniltiler koparmakta. İçeride Fernando Tùpac Amaru ateş nöbetleriyle titriyor ve ağzından kar sızdığım düşleyerek ölüyor.

Peru'nun büyük önderinin oğlu otuz yaşım bulmuyor. Beş parasız, hapis ve sürgünde geçen kısa ömrünü Madrid'de noktalıyor.

Yirmi yıl önce boşanan sağanakla Cuzco'nun ana plazasını sel götürmüştü. O gün bugündür dünyaya yağan yağmur dinmedi.

Doktor, Fernando'nun melankoliden öldüğünü söylüyor.

(344)

1800: *Apure Irmağı*
Orinoco Yolunda

Amerika, kendi güneşleriyle tutuşup başı dönmüş, yalazlı bir fırıldak gibi çevrilmekte. Dev ağaçlar ırmakların üstünde kavuşuyor ve gölgelerinde iki bilgenin kanosu ışıl ışıl süzülüyor.

Kanonun peşi sıra kuşlar geliyor, aç tatarcık ve sivrisinek sürüleri. Humboldt'la Bonpland, kumaş ve deriden geçerek kemiğe işleyen bu mızraklara karşı kendilerini aralıksız tokatlarla savunuyorlar. Bu arada Alman, elleri olan şişman *manatee* balığını, yılanbalığındaki elektriği ve piranhalarm dişlerini incelerken Fransız

da bitki toplayıp sınıflandırıyor, timsahların boyunu ölçüp yaşını hesaplıyor. Birlikte haritalar çiziyor, suyun ısısıyla havanın basıncını ölçüyor, kumdaki mikayla salyangoz kabuklarını inceliyor, Orion küme yıldızının gökte çizdiği yolu gözlemliyorlar. Amerika'nın onlara bütün bildiklerini anlatmasını istiyorlar ki burada tek bir yaprak, tek bir çakıl taşı bile dilsiz değil.

Araç gereçlerini indirerek ufak bir koyda konaklıyorlar. Sivrisinekleri uzakta tutmak için ateş yakıp yemek pişiriyorlar. Birden, köpek bir jaguarın yaklaştığını haber vermek istercesine havlayarak koşup Bonpland'ın bacakları arasına siniyor. Homboldt'un omzunda taşıdığı tukankuşu, tedirgin, hasır şapkayı gagalıyor, çalılar çatırdıyor ve ağaçların arasından çıplak bir adam çıkıyor: bakır ten, Kızılderili yüz, Afrikalı saç.

"Topraklarımıza hoş geldiniz beyler."

Onları eğilerek selâmlıyor. "Don Ignacio, emrinizdeyim."

Don Ignacio bilgilerimizin yaktığı uyduruk ateşe bakıp burun kıvırıyor. Ateşte bir *kapibara* faresi kızarmaktadır. "Kızılderili yemeği!" diyor Don Ignacio dudak bükerek. Sonra yabancıları, okla yeni vurulmuş nefis av eti yemek üzere kendi evine çağırıyor.

Don Ignacio'nun evi, ırmağın oldukça yakınında, ağaçlar arasına gerilmiş üç ağdan ibarettir. Burada kendisi konuklarına –kendisi kadar çıplak olmayan– karısı Dona Isabela'yla kızı Dona Manuela'yı tanıştırıyor. Yaprak sigarası sunuyor. Av eti kızaradursun, o, konuklarını soru yağmuruna tutuyor. Don Ignacio, Madrid sarayından son dedikoduları ve Avrupa'da yaralar açmakta olan sonu gelmez savaşların son haberlerini işitmeye can atmaktadır.

(338)

1800: *Esmeralda del Orinoco*
Zehir Uzmanı

Irmak boyunca yollarına devam ediyorlar.

Yalçın bir dağın eteğinde, ırak bir köşedeki Esmeralda misyonunda zehir uzmanıyla tanışıyorlar. Uzmanın laboratuvarı köyün en temiz, en derlitoplu kulübesidir. Dumanı tüten kazanların, testilerin arasındaki bu ihtiyar Kızılderili, muz yaprağından yapılma

külâhlara, palmiye yapraklarından borulara sarımsı bir sıvı akıtıyor: dehşet verici kürar zehiri damla damla düştükçe fokurduyor. Ucuna kürar sürülmüş bir ok, ete saplanıp can almakta yılan dişinden daha etkilidir.

"En etkilisi," diyor yaşlı adam, bir yandan liana sarmaşığıyla ağaç kabuğundan macun hazırlarken, "Sizlerin yaptığınız hiçbir şey bunun kadar etkili olamaz."

Ve Homboldt, "*Bu adam da tıpkı bizim eczacılar gibi ukâla ve kasıntı,*" diye düşünüyor.

İhtiyar, "Sizler kara tozu icat ettiniz," diye konuşmasını sürdürürken büyük bir titizlikle, son derece yavaş, macuna su ekliyor.

"Biliyorum," diyor, bir duralamadan sonra. "O toz beş para etmez. Patırtılı bir şey. Güvenilmez. Barut sessizce öldürmeyi bilemez. Hem hedefi şaşırdığınız zaman bile can alabilir."

İbriklerle tencerelerin altındaki ateşi canlandırıyor. Dumanların arasından, "Sabun yapmasım bilir misiniz?" diye soruyor.

"O biliyor," diyor Bonpland.

Yaşlı yerli, Humboldt'a saygıyla bakıyor. "Kürarden sonra," diyor. "En büyük şey sabundur." (338)

Kürar

Guam, Tukan Kızılderililerinin çocuk tanrısı, zehirler krallığına ulaşmayı başarmıştı. Orada Kürar'm kızını yakaladı ve onunla sevişti. Kızın bacakları arasında örümcekler, akrepler, yılanlar gizliydi. Guam onun içine her girişinde ölüyor ve yeniden dirildiği zaman gözlerinin önünde, bu dünyada bulunmayan renkler görüyordu.

Kız onu babasımn evine götürdü. İnsan yiyici, ihtiyar Kürar dudaklarım şapırdattı. Gelgelelim Guam kendini pireye dönüştürdü, pire kılığında ihtiyarın ağzından girip boğazından aşağı kayarak karaciğerine girdi ve bir ısırcık aldı. Pire kaçacak delik bulamasın diye Kürar ağzını, burnunu, kulaklarıyla gözlerini, göbeğini, kıçını ve penisini tıkadıysa da Guam onu içerden gıdıkladı ve hapşırığıyla birlikte dışarı çıktı.

Uçarak kendi ülkesine döndü, Kürar'ın karaciğerinin bir par-

çasını da gagasında götürdü.

Tukan Kızılderilileri böylece zehri elde etmiş oldular... diye anlatır, zamanı bol olan öykücüler, anı bekçileri. (164)

1800: *Uruana*
Ölümsüz Toprak

Uruana Adasının karşısında Humboldt, toprak yiyen Kızılderililere rastlıyor.

Orinoco, '*Irmaklar Babası*', her yıl taşar ve kıyıları iki üç ay basar. Taşkın sürdüğü sürece Otomaco Kızılderilileri ateşte hafifçe pişirdikleri yumuşak balçığı yerler ve bununla beslenirler. Humboldt onların bu yediklerinin mısır unu, kaplumbağa ya da timsah yağıyla karıştırılmamış, saf toprak olduğunu doğruluyor.

"*Bu göçebe Kızılderililer*" yaşamlarını böyle sürdürüyorlar işte, toprak olmak yolundaki toprak, gün gelip onları yiyecek olan toprağı yiyen iki ayaklı toprak topakları. (338)

1801: *Guatavita Gölü*
Suların Dışındaki Tanrıça

Amerika haritaları üstünde El Dorado hâlâ, Guyana'nın önemli bir bölümünü kaplar. Bu altın göl, onu arayanlar yaklaştıkça kaçar, peşindekileri lanetler ve öldürür, oysa haritada yukarı Orinoco'ya bağlı, dingin, mavi bir lekedir.

Humboldt'la Bonpland bu erişilmez gölün gizemini çözüyorlar. Sanrının bir bölümünü, Kızılderililerin Altındağ dedikleri bir yamaçta parlayan mikalarda buluyorlar; öteki bölümünü de Orinoco kaynağının yakınlarındaki minik bir gölde; bu göl, yağmur mevsiminde kaynağın geniş ovasını basmakta, yağmurlar dindiği zaman da ortadan yitmektedir.

Guyana'daki göl hayalet göldür, Amerika'nın sayıkladığı düşlerin en baştan çıkartısı. Gerçek El Dorado çok uzaklarda, Bogota yaylasındadır. Kano ve katırla uzun yollar gittikten sonra Humboldt'la Bonpland onu Guatavita Gölünde buluyorlar. Bu sudan

ayna, çevresindeki koruların en ufak yapraklarını bile yansıtmakta, dibindeyse Muisca Kızılderililerinin hazineleri yatmaktadır.

Bu kutsal köşeye bir zamanlar çıplak gövdeleri altın tozuyla parlayan prensler gelir, kuyumcularının en güzel yapıtlarını gölün ortasında suya bırakır, sonra da kendileri dalarlarmış. Tenlerinde tek zerre altın tozu kalmadan su yüzüne çıkarlarsa Tanrıça Furatena bağışlarını kabul ediyor demekmiş. Yılan tanrıça Furetana o zamanlar dünyayı suyun derinlerinden yönetirmiş. (326, 338)

1801: *Bogota*
Mutis

İhtiyar keşiş bir yandan konuşurken portakal soyuyor ve ayaklarının arasındaki kovaya sonu gelmez bir altın yağmuru düşüyor.

Humboldt'la Bonpland onu görüp dinlemek için güneye giden rotalarından sapmış, kırk gün, ırmaktan yukarı yol almışlardır. Amerikan botanistlerinin babası José Celestino Mutis, söylev dinlerken uyur, ama dost söyleşilerinden herkes kadar zevk alır.

Üç adam, evrenin güzelliği ve gizemi karşısında hep şaşkına dönen bu bilge kişiler, birbirleriyle bitki, düşünce, kuşku, keşif değiştokuşu yapıyorlar. Guatavita Gölü, Zipaquira'daki tuz madenleri ve Tequendama şelaleleri üstüne duydukları, Mutis'i heyecan içinde bırakıyor. Yaşlı keşiş Humboldt'un Magdalena Irmağı haritasını övüyor ve alçakgönüllü birtakım değişiklikler öneriyor, çok gezmiş olan, çok bilen ve dünyada kendinden birşeylerin kalacağına inanan kişilerin güveniyle.

Mutis konuklarına her şeyi gösteriyor, her şeyi anlatıyor. Bir yandan portakal yer ve sunarken Linnaeus'un ona yazdığı mektuplardan, bu mektupların ona ne çok şey öğrettiğinden ve Engizisyon'un başına açtığı sorunlardan konuşuyor. Kinin kabuğunun iyileştirici etkileri konusundaki bulgularını konuklarıyla paylaşıyor, ayışığının barometre üstündeki etkisini, tıpkı insanlar gibi uyuyan ve uyanınca gerinip yavaş yavaş açılan çiçeklerin döngülerini anlatıyor. (148)

1802: *Karaip Denizi*
Napolyon Köleciliği Canlandırıyor

Yabanördeklerinin filoları Fransız ordusuna eşlik etmekte. Balıklar kaçışıyor. Mercanlarla pıtır pıtır, firuze bir denizde gemiler, Haiti'nin mavi dağlarına doğru yol alıyorlar. Zafer kazanmış kölelerin ülkesi çok geçmeden ufukta belirecek. Uzun boyuyla General Leclerc filonun başında duruyor. Gemi pruvalarındaki oymalar gibi, dalgaları ilk yaran onun gölgesi oluyor. Arkada başkaca adalar gözden siliniyor, kayadan kaleler, en gür yeşillerin görkemi, üç yüzyıl önce, onu aramayan insanlarca keşfedilen bu yeni dünyanın nöbetçileri.

"*Kolonilerin en zengin dönemi hangisi olmuştur?*"

"*Bundan önceki dönem.*"

"*Eh, bu dönemi geri getirin öyleyse,*" diye Napoleon karar veriyor.

"*İster kırmızı derili olsun, isterse siyah ya da beyaz, hiç kimse komşusunun malı olamaz,*" demişti Toussaint L'Ouverture. Oysa şimdi Fransız filosu köleliği Karaip Denizine geri getiriyor. Geçmişi silâhla diriltmek için Fransa'dan elliyi aşkın gemi, yirmi bini aşkın asker geliyor.

Amiral, gemisinin kamarasında bir köle kadın Pauline Bonaparte'ı yelpazelerken bir ikincisi usulca başını kaşıyor.

1802: *Pointe-à-Pitre*
Onurlarına Dokunmuştu

Bütün Fransız sömürgelerinde olduğu gibi Guadeloupe Adasında da özgür siyahiler yeni baştan köle oluyorlar. Kara derili yurttaşlar sahiplerinin envanterlerinde ve vasiyetlerinde yeniden, satılabilir mal olarak görülüyor; adları yeniden büyük çiftliklerin araç listelerinde, gemilerin donanım, ordunun mühimmat dökümlerinde boy gösteriyor. Koloni hükümeti adadan ayrılmış olan beyazları geri çağırıyor, mülklerinin geri verileceğini garanti ediyor

onlara. Sahiplerinin el koymadığı siyahiler, hazine dairesi adına, açık artırmayla satılıyor.

Av, kıyıma dönüşüyor. Guadeloupe yetkilileri her isyancı kellesine kırk dört frank vermektedirler. Asılanlar Constantine Tepesinde, sonsuza kadar çürüyüp kokuşmaya terk ediliyor. Pointe-à-Pitre'in Place Victoria Alanında, zencilerle yakılan meydan ateşi hiç sönmüyor ve alevlerin boyu evlerin boyunu geçiyor.

Üç beyaz, duruma karşı çıkıyor. Onurları yüzünden, bu durum onurlarına dokunduğu için, hüküm giyiyorlar. Bir çok nişan sahibi bir Fransız subayı olan Millet de Girardière, halka açık demir bir kafes içinde, dikenli bir yaprak üstünde çırılçıplak otururak ölmeye mahkûm ediliyor, öbür ikisi, Barse'la Barbet, kemikleri kırıldıktan sonra diri diri yakılacaklardır. (180)

1802: *Chimborazo Yanardağı*
Dünyanın Damında

Bulutların üstüne tırmanıyorlar, karlı uçurumlar arasından, Chimborazo'nun sert gövdesine yapışarak, ellerini yalçın kayalar üstünde paralayarak.

Katırları yarı yolda bırakmışlar. Humbolt omzuna bir heybe dolusu taş vurmuş. Bunlar, yer yuvarlağının ateşli karnından püskürmüş, olağandışı bir kusmuğu simgeleyen And Sıradağlarının kökenini açıklamaya yarıyor. Bin yedi yüz ayak yükseklikte Bopland, bir kelebek yakalamıştır, daha yükseklerdeyse inanılmaz bir sinek. Ve acı soğuğa, baş dönmelerine, ayak kaymalarına, gözleriyle damaklarından, aralık dudaklarından fışkıran kanlara karşın onlar tırmanmayı sürdürmüşlerdir. Çevrelerini saran sislerin içinden, kör gibi, yanardağın yamacında ilerlerken, en sonunda bir güneş ışını dumanı delip geçerek doruğu, o yüksek beyaz kuleyi, yolcuların şaşkın gözleri önüne seriyor. Gerçek mi bu, gördükleri, gerçek olabilir mi? Daha önce hiçbir insan, göğe bu kadar yaklaşmamıştır. Dünyanın damında gözlerin, bulutlara şahlanan atlar ve güpegündüz rengârenk parlayan yıldızlar gördüğü söylenir ya! Kuzey ve güney gökleri arasında başım kaldırmış duran bu kar katedrali bir yanılsama olmasın? İncinmiş gözleri onları aldatıyor olsa

gerek, öyle değil mi?

Humbolt, yüksek ateşli hastalıklarda görülen sanrılardan bile daha yoğun bir ışık bolluğu hissediyor: ışıktan yapılmışız biz, diye düşünüyor: kendimiz ışıktan, toprakla zaman ışıktan yapılmış... ve bunu hemen şimdi, doğduğu kent olan Weimar'daki can dostu Goethe'ye söylemek için, zapt edilmez, müthiş bir istek duyuyor. (338)

1803: *Fort Dauphin*
Ada Yeniden Yanıyor

Özgür siyahların önderi Toussaint L'Ouverture, Fransa'daki bir şatonun zindanında öldü. Zindancı şafakta asma kilidi açıp sürmeyi çektiğinde Toussaint'i, sandalyesinde donmuş buldu.

Ama Haiti'de yaşamın akışı sürdü ve siyah ordu, Toussaint'siz de, Napoleon Bonaparte'ı yendi. Yirmi bin Fransız askeri öldürüldü ya da ateşli hastalıklardan öldü. General Leclerc kapkara, ölü kanlar kusarak yığılıp kaldı. Esir almayı tasarladığı toprak onun kefeni oldu.

Haiti, nüfusunun yarısını yitirmiştir. Leş kargalarının bile beğenmediği bu cesetlerle kaplı kül yığınında silâh sesleri hâlâ duyuluyor, tabutlara çivi çakan çekiş sesleri ve davullar iki yüzyıl önce, bir felaket meleği tarafından yakılmış olan bu ada şimdi yeniden, savaşan insanların yangınına yem olmuş.

Dumanı tüten toprağın üstünde, eski köleler bağımsızlık ilan ediyorlar. Fransa bu aşağılanmayı bağışlamayacaktır.

Sahilde, rüzgâra karşı eğilmiş palmiyeler, mızraklardan bir sıra oluşturuyor. (71)

1804: *Mexico City*
İspanya'nın En Zengin Kolonisi

Din bilimi öğretmenleri hâlâ, cerrahi ve gök bilimi dallarındaki meslektaşlarının beş katı para alıyorlar, yine de Humboldt, Mexico City'de, şaşırtıcı bir genç bilim adamları birikimi buluyor. Deneysel fizikle yeni kimyayı tanımış ve –Engizisyona karşın öğreti-

lerinin mikrobu buralara kadar yayılan– Descartes'ın kimi kuramlarını benimsemiş olan bir takım Cizvit papazlarının mirasıdır bu birikim. Aynı zamanda da Genel Vali Revillagigedo'nun eseridir. Kendini zamanın rüzgârlarına açık bırakan ve dogmalara karşı çıkan bu adam, birkaç yıl önce buraları yönetirken, makine ve laboratuvar yokluğunu, okunacak çağdaş kitapların kıtlığını derinden, kaygılanarak hissetmişti.

Humboldt Madencilik Okulunu ve buradaki seçkin hocaları keşfedip övüyor. Meksika, tekbaşına, dünyanın geri kalan bölümünden çok daha fazla gümüş üretmektedir: Veracruz limanından Avrupa'ya akan bir gümüş ırmağı. Beri yandan Humboldt, tarıma ayrılan toprakların az ve kötü işlenmiş olduğu konusunda uyarıda bulunuyor. Ticaretin sömürgecilerin tekelinde oluşuyla halkın yoksulluğunun da sanayi ürünlerinin gelişmesine engel olduğunu ileri sürüyor. *'Meksika eşitsizliğin ülkesidir,'* diye yazıyor defterine, *'Hak ve varlık konusundaki ürkünç eşitsizlik'* insanın suratına tokat gibi çarpmaktadır. Kontlar ve Markizler, arabalarının üstüne yeni satın almış oldukları armalarını çizdirirken halk, tüm endüstrinin düşmanı olan bir yoksulluk içinde yaşıyor. Kızılderililer iğrenç ve zalim bir sefillik içindedir. Bütün Amerika'da olduğu gibi burada da, kişinin toplumda hangi sınıfa ait olacağını, teninin beyazlık derecesi saptıyor. (163, 217)

1804: *Madrid*
Hint Adaları Konseyinin Başsavcısı, Beyazlık Belgelerinin Satımında Aşırıya Kaçılmasına Karşı Uyarıda Bulunuyor

"Derileri renkli olan kişiler bu lütufları genelleştirmeye kaçarak bu belgelerin kendilerini beyazlara eşit kıldığına, arada renk rastlantısından başka hiçbir ayrım bulunmadığına, böylelikle her türlü yaşam tarzıyla işi elde edebileceklerine, meşru ve safkan ailelerle bağlantı kurabileceklerine inanmamalıdırlar... monarşi rejimlerinde bu gibi sonuçlardan sakınmak uygun düşer, çünkü sınıflar arasındaki ayrım, toplum yaşantısındaki dirlik ve düzene katkıda bulunarak yönetimin daha iyi işlemesini sağlar...

"Kirli kan karışımlarından oluşmuş renkli ve esmer kişiler çok aşağı düzeyde bir ırktırlar ve bozuk kanları, dik başlılıkları ve özgürlük eğilimleri yüzünden hükumet ve ulusumuza karşı her zaman çok az bağlılık göstermiş ve göstermektedirler..." (174)

1804: *Catamarca*
Ambrosio'nun Günahı

Camatarca'nın ana meydanlığında bir direğe bağlanmış olan Ambrosio, yirmi beş kırbaç darbesi yiyor.

Komutan Nieva y Castillo'nun malı olan kırma Ambrosio, okuma-yazma öğrenmek suçunu işlediği için yetkililere ihbar edilmiştir. Ambrosio'nun sırtına kamçı vuruşlarıyla dilim dilim yardılar, *"İspanyolları maymun gibi taklit etmeye özenen kalem kâğıt meraklısı Kızılderililerle melezlere ders olsun diye."*

Yerdeki taşların üstüne yığılıp kalmış olan Ambrosio inleyip sayıklayarak öç düşleri kuruyor, *"Özür dilerim,"* diyor hayalinde ve bıçağı sapına dek saplıyor. (272)

1804: *Paris*
Napoleon

Orgun ağırbaşlı notaları, Fransa'yı yönetmiş olan altmış kralın ve aynı zamanda belki de melaikelerin anısına seslenirken Papa, tacı Napoleon Bonaparte'a sunuyor.

Napoleon kendi başına Sezarların çelengini geçiriyor. Sonra, ermin kürküyle mor pelerininin görkemi içinde ağır ağır basamakları inerek Josephine'in başına, bu kadını Fransa tarihinin ilk imparatoriçeliğine yüceltecek olan tacı takıyor. Altın ve kristalden bir araba içinde bu ulusun tepesindeki tahta yükselmişlerdir. Korsika'nın haşin dağlarından fırlamış bu küçük yabancı, büyük savaşçı ve karısı Josephine, sevişmesinin erkekleri yakıp kül ettiği söylenen Martinique doğumlu bir Antilli. Napoleon, Fransızlardan nefret eden bu topçu teğmeni, böylece I. Napoleon olup çıkıyor.

Bugün tahta çıkmakta olan hanedanın kurucusu, bu taç giy-

me törenini bin kez prova etmiştir. Alaydaki her kişi, her oyuncu, onun söylediği biçimde giyinmiş, onun istediği sıraya girmiş, onun buyurduğu gibi hareket etmiştir.

"*Ah Jose! Babamız bizi görebilseydi....*"

Aç gözlü akrabalar, Fransa'nın yeni sarayının prens ve prensesleri, görevlerini yerine getirmişler. Gerçi evet, ana kraliçe Laeticia törene gelmemiş, hıncından dırıldanarak sarayda kalmış, ama Napoleon, saray ressamı David'e, bu törenin tablosunu yaparken Laeticia'ya gözönü bir yer vermesini söyleyecektir.

Çağrılılar Notre Dame Katedralini doldurup taşırmışlar. Aralarındaki genç bir Venezuelalı, hiçbir ayrıntıyı kaçırmamak için boynunu uzatıp duruyor. Yirmi yaşında, sanrılar içinde bir Simón Bolívar, Napoleon monarşisinin doğumunda hazır bulunmaya gelmiştir: "*Ben Bonaparte'ın kılıcının kabzasına kakılmış bir elmastan öte bir şey değilim....*"

Geçenlerde, yaldızlı bir Paris salonunda Bolívar, Alexander von Humboldt'la tanışmıştı. Amerika'dan yeni gelmiş olan serüvenci bilge, Bolivar'a, "Bana sorarsanız sizin ülke bağımsızlığa hazır," dedi. "Ama bunu kim başarabilir, bilemiyorum..." (20, 116)

1804: *Seville*
Fray Servando

Meksika'nın bağımsızlığını istediği ve eski tanrı Quetzalcoaltl'un aslında havari Ermiş Thomas olduğuna inandığı için, Fray Servando İspanya'da sürgüne mahkûm edilmiş.

Bu kilise karşıtı Meksikalı hapisaneden hapisaneye, firardan firara geçerek İspanyol zindanlarının her türlüsünde konuk edilmiş. Yine de bir eğe, tünel ve yüksek atlama sanatçısı olduğundan eski dünyada epey yol almayı başarmış

Dünya gezgini, dünya kıranı, çevik kanatlı, çelik gagalı bir kuş... Fray Servando gördüğü her şeyi lanetleyerek Avrupa'nın cazibesine karşı koyuyor. Attığı her adımda, "Ben bir Meksikalıyım," diyor ve Fransız kadınlarını basık burunlu, koca ağızlı, kurbağalara benzetiyor; Fransa'da erkeklerin kadınsı, kadınların çocuksu olduğunu ileri sürüyor. Ona göre İtalyanca ancak yalan söy-

lemeye yarar ve İtalya abartılar ve yapmacıklar yurdudur. Ancak, Meksika kentlerini andırdığı için dikkate değer bir tek kenti vardır: Floransa, İspanya aleyhindeyse bu küstah keşiş tespih çekercesine aşağılamalar sıralıyor: İspanyolların maymun gibi Fransızları öyküdüğünü söylüyor: Sarayın bir genelev, Escorial'm bir taş yığını olduğunu, Basque'ların çivileri alınlarıyla çaktıklarını, Aragonluların da aynı şeyi çivinin sivri ucu dışta olarak yaptıklarını, Katalanların fenersiz tek adım atmadıklarını, yemek getirmeyen akrabalarını bile evlerine almadıklarını, Madridlilerinse sekiz ayı kış, dört ayı cehennem bir iklime mahkûm, bücür kalmış birer tespih dizicisi ve hapisane mirasçısı olduklarını ileri sürüyor.

Şimdi Seville zindanında Fray Servando göğsünden avuç avuç bit koparırken, bir ordu tahtakurusu battaniyesini dalgalandırmakta, pireler onun tokatlarını, farelerse sopa vuruşlarını alayla karşılamaktadırlar. Hepsi de karınlarını onunla doyurmak istiyorlar, o da bir ateşkes yapmak için yalvarıyor. Bundan sonraki firarının, hemen hemen tamamlanmış olan planının son ayrıntılarım tasarlamak için bir parça başını dinlemeye gereksinmesi vardır.

(318, 346)

1806: *Trinidad Adası*
Serüvenler, Terslikler

Yıllar yılı boşu boşuna bekledikten sonra Francisco de Miranda, Londra'dan ayrılıyor. İngilizler ona oldukça iyi bir maaş bağlamışlar, birkaç söz verip dostça gülümsemişler, ama onun özgürlük girişimine tek bir kurşun bile sağlamamışlardır. Miranda İngiliz diplomasının satranç tahtasından kaçarak şansını Amerika Birleşik Devletlerinde deniyor.

New York'ta bir gemi buluyor. İki yüz gönüllü ona katılıyor. Miranda, otuz altı yıllık sürgünden sonra Coro Körfezinin Venezuela kıyısında karaya çıkıyor. Derlediği gönüllülere görkemli bir törenle karşılanacaklarını vaat etmiştir; çiçekler, çalgılar, onur payeleri ve servet. Ne var ki onları sessizlik karşılıyor, özgürlük ilanlarına karşılık veren çıkmıyor. Miranda birkaç kenti işgal edip bayrak ve yazılarla donatıyor, sonra Caracas'tan gelecek beş bin aske-

rin onu silip süpürmesini beklemeden Venezuela'dan ayrılıyor.

Trinidad Adasına vardığında tepesini attırtan bir haber duyuyor. İngilizler Buenos Aires Limanını ele geçirmişler, şimdi de Montevideo, Valparaiso ve Veracruz'u fethetmeyi tasarlamaktaymışlar. Londra'daki Savaş Bakanı açık yönergeler vermiş: *"Yenilik yalnızca ve tam olarak, İspanya Kralının egemenliğinin yerini, Majeste Britanya İmparatorunun egemenliğine bırakmasından ibaret olacaktır."*

Miranda, Londra'ya, Grafton Sokağındaki evine dönecek ve protestosunu yüksek sesle haykıracaktır. Londra'dakiler de onun yıllık ödeneğine üç yüz sterlinden yedi yüz sterline çıkaracaklardır. (150)

1808: *Rio de Janeiro*
Judas Yakımı Yasaklanıyor

Brezilya'ya yeni gelmiş olan Portekiz prensinin emriyle, Kutsal Hafta içinde Judaslarm yakılması, sömürgenin her yanında yasaklanacaktır. Buranın halkı İsa'nın öcünü almak ve kendi hınçlarını çıkarmak için yılda bir gece, kodamanları ateşe atmak âdetindedir: komutanla başpiskopos, zengin tüccar, büyük toprak sahibi, polis şefi! özenle süslenip havai fişeklerle doldurulan bu bez kuklaların alevler arasında acıyla kıvranıp patlamasını çulsuzlar keyifle seyredegelmişlerdir.

Ama bundan böyle yetki sahipleri Kutsal Haftada bile sıkıntı çekmeyecekler. Kısa bir süre önce Lisbon'dan gelmiş olan kral ailesi sessizlik ve saygı istiyor. Bir İngiliz gemisi Portekiz prensini bütün maiyeti ve mücevherleriyle birlikte kurtarıp bu uzak diyarlara getirmiş.

Bu etkin manevra Portekiz hanedanını, İspanyayla Portekiz'i işgal etmiş olan Napoleon Bonaparte'ın tehlikesinden kurtardığı gibi İngilizlere, Amerika'da elverişli bir hareket merkezi sağlıyor. İngilizler Plata Irmağında müthiş bir yenilgiye uğramış. Buenos Aires ve Montevideo'dan atılmışlardı. Bundan sonraki sızma harekâtını Rio de Janeiro üzerinden başlatıyorlar, hiçbir koşul ileri süremeyecek kadar çaresiz olan müttefikler yoluyla. (65, 171)

1809: *Chuquisaca*
Haykırı

'*Amerika*'nın özgürlük haykırısı Chuquisaca'da kopuyor. Fransız işgalcilerine karşı silâhlanan İspanya kaynayadursun, Amerika başkaldırıyor. Napoleon'un erkek kardeşi Joseph Bonaparte'ın Madrid'de tahta çıkmasını Creole'lar kabul etmiyor.

Cuquisaca başı çekiyor. Amerika'daki Salamanca'da kopan isyan, İspanya'nın, Batı Hint Adalarındaki sömürgelerini yitireceğini haber veriyor.

Chuquisaca, eski adıyla La Plata ve Charcas, gelecekteki adıyla Sucre, birbirine sevdalı iki dağın eteğinde kuruludur. Avlularıyla bahçelerinden limon ve portakal çiçeklerinin kokusu yükselir ve sokaklarında dolaşan soylu şövalyelerin sayısı avamlardan daha çoktur.

Burada pelerinlerden ve papaz cübbelerinden daha bol hiçbir şey yoktur. Ellerindeki altın topuzlu bastonlar gibi dimdik yürüyen hekimler ve ortalıkta dolaşıp zufa otu serperek evleri kutsayan keşişler tipik birer Chuquisaca'lıdır.

Buradan bakınca dünya insana güvenlikli ve değişmez gibi gelirdi. Oysa, şaşılacak şey, özgürlük haykırısı işte bu, peltek Latince konuşmaya alışmış ağızdan koptu. La Paz, Quito ve Buenos Aires bu haykırıyı derhal yankılayacaklardır. Kuzeyde, Meksika' daysa... (5)

1810: *Atotonilco*
Guadalupe Bakiresine Karşı Remedios Bakiresi

Halk kitlesi, toz bulutlarım yararak Atotonilco kentinden geçiyor. *"Bin yaşasın Amerika! Kahrolsun hain hükümet!"*

Peder Miguel Hidalgo kiliseden Guadalupe Bakiresinin heykelciğini alıp bir mızrağın ucuna bağlıyor. Havaya kaldırılan bayrak kalabalığın üzerinde dalgalanıyor.

"Bin yaşasın kutsal Guadalupe Bakiremiz! Kahrolsun İspanyol köpekler!"

Devrim ateşi, dinsel tutku. Dolores kilisesinin çanları çalın-

mış, Papaz Hidalgo halkı mücadeleye çağırmıştır; böylece Meksikalı Guadalupe Bakiresi, İspanyol Remedios Bakiresine savaş açmış oluyor. Kızılderili Meryem Ana, beyaz Meryem Anaya kafa tutuyor; Tepeyac tepelerinde yoksul bir Kızılderiliyi seçmiş olan Bakire, Hernán Cortés'i Tenochtitlán'dan kaçarken kurtaran Bakirenin üstüne yürüyor. Remedios'lu Meryem Ana general kılığına bürünecek ve infaz mangası genel valinin emriyle Guadalupe Bakiresinin bayrağını kurşunlarla delik deşik edecektir.

Hem anne, hem kraliçe, hem de Meksikahların tanrıçası olan Guadalupe Bakiresi, eskiden, Tepeyac manastırının duvarlarına Cebrail tarafından resmi çizilmezden önce, Azteklerin Tonantzin'iydi. Her tanrının yılı halk oluk Tepeyac'a akar, "*Selâm sana, ey bakire ve gebe, Selâm, ey hamile kızoğlankız...*" Dizlerinin üstünde sürünerek O'nun ilk göründüğü kayaya tırmanırlar, güllerin açtığı yere... "*Selâm sana, Tanrının el koyduğu, Selâm, Tanrının en sevdiği....*" Buradaki pınarlardan su içerler... "*Selâm, Tanrıya yuva kuran...*" ve onlara sevgi ve tansıklar bağışlasın, öğüt versin, onları esirgesin diye Meryem Ana'ya yakarırlar, "*Ave Maria, Ave Ave!*"

İşte şimdi Guadalupe Bakiresi yola çıkmış, Meksika'nın bağımsızlığı uğruna kan dökerek ilerliyor. (178)

1810: *Guanajuato*
El Pípila

Hidalgo'nun askerleri çalıların arasından saldırıya geçerek Guanajuato'yu taş yağmuruna tutuyorlar. Bu madencilik kenti de isyan çığına katılıyor.

Kralın yaylım ateşiyle saçtığı ölüme karşın halk kitleleri sokaklara taşıp askerleri bir yana itiyor ve İspanyol egemenliğinin kalesi olan Mısır Borsasının kapısına dayanıyor. Burada, binanın otuz salonunun kubbeli tavanları altında sekiz bin kile mısır durmaktadır ve de külçe altınla gümüş ve değerli taşlardan oluşmuş, hesaplara sığmaz bir servet. Korkularından akıllarını kaçırmış olan sömürge yöneticileri bu hazineyle birlikte içeri kapanıp kapıları kilitlemişler.

Kibar beyler boş yere merhamet dileniyorlar. Boğazlamalar,

yağmalamalar ve içkili taşkınlıklar alıp yürüyor. Kızılderililer, bakalım kuyrukları var mı, diye ölülerin giysilerini çıkarıyorlar.

Bir maden işçisi olan El Pípila günün kahramanıdır. Denilene göre El Pípila sırtına koskocaman, yassı bir taş alıp kurşun yağmurunun içinden kaplumbağa gibi geçmiş, elindeki meşale ve ziftle Mısır Borsasının kapısını ateşe vermiş. Denilenlere göre El Pípila'nın asıl adı Juan José Martinéz'miş, ama başka adlar da taşırmış o, Guanajuato madenlerinde çalışan ve çalışmış olan bütün Kızılderililerin adları. (197)

1810: *Guadalajara*
Hidalgo

Dolores kentinde herkes bilirdi ki papaz Hidalgo'nun sokakta yürürken kitap okumak gibi kötü bir huyu vardı. Şapkasının o sivri kanatları güneşle sayfa arasma girerdi ve bunca zamandır ne bir atın ne de Engizisyonun ona çarpmamış olması resmen mucizeydi, doğrusu, çünkü okuduğu şeyler, sokakta kitap okumasından daha tehlikeliydi. Dolores sokaklarındaki toz bulutları arasından ağır adımlarla yürürken papazın yüzünün önünde her zaman Fransızca bir kitap görebilirdiniz, hani şu toplumsal uzlaşmadan, insan haklarından, vatandaş özgürlüklerinden falan dem vuran kitaplardan biri. Papaz, yoldaki insanlara selâm vermiyorsa bu kabalığından değil, okumaya dalmış olmasındandı.

Hidalgo ve birlikte çanak çömlek yaptığı yirmi Kızılderili baş kaldırmışlardı ve hafta sonunda sayıları elli bini bulmuştu. O zaman Engizisyon onun peşine düştü. Meksika Diyanet Dairesi onu, *'kilise ve din düşmanı, Meryem Ananın bakireliğini yadsıyan bir dönek, bir maddeci, ahlâksız, zina savunucusu, fitneci, bölücü ve Fransız özgürlük akımının aşırı yandaşı,'* olmakla suçluyor.

Guadalupe Meryem Anası bir isyancılar ordusunun başında Guadalajara'yı işgal ediyor. Miguel Hidalgo, Kral Ferdinand'ın portresini duvarlardan indirtiyor, Engizisyona köleliği kaldıran bir fermanla karşılık verip Avrupalıların mallarına el koyuyor, Kızılderililerin ödediği vergileri kaldırıyor ve çiftlik topraklarını zorbaların elinden kurtarıyor. (127, 203, 321)

1810: *Pie de la Cuesta*
Morelos

Bir köy papazıdır, Hidalgo gibi. Yine Hidalgo gibi Tarasca yöresinde doğmuştur. Michoacán dağlarında, iki yüz elli yıl önce Piskopos Vasco de Quiroga'nm kendince bir Komünist ütopya kurduğu yerlerde: kurtarılmış topraklar ki sonradan, Guanajuato madenlerine zorla sürüklenen Kızılderili kölelerin kazmaları ve salgınlarla çöle dönecekti.

"*Şiddetimle gidiyorum, kızgın güney beldelerine.*"

Jose María Morelos, katır sürücüsü ve çoban, Caracuaro köyünün papazı, devrime katılıyor. Mızraklı yirmi beş adam ve bir kaç av tüfeğiyle yollara koyuluyor. Başına sardığı beyaz mendilin ardından gelen askerler günden güne çoğalmaktadır.

Morelos, palmiye bahçelerinde gizlenen Atoyac Kızılderililerini arayarak, Pie de la Cuesta kasabasından geçiyor.

"*Kim var orada?*"

"*Ulu Tanrı,*" diyor Kızılderililer.

Morelos onlarla konuşuyor. Bundan böyle, "*Kim var orada?*" diye soranlara herkes, "*Amerika!*" diye karşılık verecektir.

(332, 348)

1811: *Buenos Aires*
Moreno

Birkaç elde biriken büyük servetler, diye düşünüyordu Mariano Moreno, toprağı ıslatmayan durgun sulara benzer. '*Zorbalardan kaçarken zorbalığı da yıkabilmek için*' sömürgelerde edinilmiş olan asalak sermayenin kamulaştırılması şarttır. Burada bol bol var olan parayı, tefeci faizleriyle Avrupa'da aramanın anlamı ne? Dış ülkelerden Stoddard piyanoları ve Çin vazoları getirileceği yerde makine ve tohum getirtilmelidir. Devlet, diye düşünüyordu Moreno, bağımsızlığına yeni kavuşmuş olan ulusun en girişimci işadamı durumuna geçmelidir. Devrim, diye düşünüyordu, akıllı ve korkunç olmalıdır: düşmanlarına karşı amansız, dışarıdan bakanlara

karşı tetikte.

Moreno kısa bir süre sonra yetke sahibi oldu ya da olduğunu sandı.

"*Tanrıya şükürler olsun,*" diye Buenos Aires tüccarları rahat bir soluk aldılar. *Cehennem ifriti* Mariano Moreno açıkdenizlerde ölmüştür. Dostları French'le Beruti sürgüne yollanıyorlar. Castelli hapse mahkûm ediliyor.

Cornelio Saavedra, Rousseau'nun, Moreno tarafından basılmış ve yayımlanmış olan *Toplumsal Kontrat* adlı kitabının kopyalarını toplatıyor ve Plata Irmak Bölgesinde hiçbir Robespierre'e yer olmadığını ilan ediyor. (2, 267)

1811: *Buenos Aires*
Castelli

İki taneydiler: bir kalem ve bir ses. Yazılar yazan bir Robespierre, yani Mariano Moreno ve bir de konuşan Robespierre. "*Bunların hepsi sapık,*" demişti bir İspanyol komutanı. "*Ama Castelli'yle Moreno hepsinden daha sapık.*" Büyük konuşmacı Juan Jose Castelli, Buenos Aires'deki bir hapisanededir.

Tutucuların ele geçirmiş olduğu devrim şimdi devrimcileri harcıyor. Suçlamalar üst üste yığılıyor: Castelli zamparanın biridir, bir ayyaş, bir kumarcı, bir kilise düşmanı. Tutuklu, Kızılderilileri ayaklandıran, yoksullar için adalet arayan, Amerikan davasının temsilcisi olan bu adam, kendini savunamıyor. Ağzı kanserin saldırısına uğramış. Dilinin kesilmesini gerekiyor.

Buenos Aires'de devrimin dili tutuluyor. (84)

1811: *Bogota*
Narino

"*Efendilerimizi değiştirdik,*" diye yazıyor Antonio Narino, Colombia'da.

La Bagatela, kendisinin kurmuş olduğu, kendi yönettiği, başyazarlığını yaptığı ve kapaktan kapağa kendi başına doldurduğu

bu gazete, kuklaları başsız, kodamanları dayanaksız bırakıyor. Narino, vatansever Colombialıların ayaklanmasının giderek bir karnavala dönüşmeye başladığını yazarak bağımsızlığın derhal ve kesinlikle ilan edilmesini istiyor. Aynı zamanda –çölde yükselen bir feryat– yoksulların oy kullanma hakkının tanınmasını ve çulsuz vatandaşın iradesine, kadifeler giymiş beyefendilerinkiyle eşdeğer biçilmesini istiyor.

"*Efendilerimizi değiştirdik,*" diye yazıyor. Üç beş ay önce halk Bogota'nın ana meydanını işgal ederek Genel Valiyi tutsak almış, eşini de orospular hapisanesine atmıştı. Sıradan halkın önderi olan José Antonio Galán'ın hayaleti, öfkeli halk yığınlarının önünden gidiyordu. Bu olay bilim ve din adamlarının, tüccarların, toprak ve köle sahiplerinin ödünü koparmıştı. Bu kişiler her ne pahasına olursa olsun, '*Fransa'daki özgürlükçülerin hatalarını yinelemekten kaçınmaya*' yemin ederek, genel valiyle karısının gizlice kaçmasına yardım ettiler.

"*Efendilerimizi değiştirdik.*" Colombia şimdi dimdik kolalı gömlekler ve bol düğmeli cüppeler giyen beyefendilerce yönetiliyor. Katedralin başpapazı, "*Ahrette bile hiyerarşiler var,*" diye vaazlar veriyor. "*Bir elin parmakları bile bir değildir.*" Hanımefendiler, başlarındaki siyah mantilla'larm altından, bukleleriyle çiçeklerini, kurdelelerini yüzlerine siper ederek haç çıkartıyorlar. Seçkinler Cuntası ilk fermamnı ilan ediyor. Vatanseverlik adına alacağı başkaca önlemlerin yanı sıra, yağmalanmış Kızılderililerin ellerinde kalan son malları da yağmalama kararındadır. Onları vergiden kurtarma bahanesi altında Cunta, Kızılderililerin ortak topraklarına el koyuyor ve onları, avlularının orta yerinde birer teşhir sehpası bulunduran büyük çiftliklerde hizmet vermeye zorluyor.

(185, 235)

Dünya Tepetaklak
Gitar Eşliğinde Söylenen Bir Şarkının Sözleri

Tepetaklak çizersen dünyayı
Görürsün bütün yanlışlıkları:
Tazı korkuyla kaçar tilkiden,
Hırsız yargıcı kovalar,

Ayaklar tepeden bakar başlara,
Ağız sürüklenir çamur içinde,
Ateş suyu söndürür.
Körler okuma öğretir.
Arabacı başı çeker,
Öküzler arabaya biner.
Bir adamın kıyısında
Oturmaktadır bir ırmak,
Atını gölgede dinlendirip
Bıçağını bileyerek. (179)

1811: *Chilapa*
Şişgöbek

Meksika'da askeri düzen halkın kargaşasını bastırmaktadır. Hidalgo, Chihuahua'da idam edilmiştir. Dört ay zincire vurulu işkence gördükten sonra inançlarını yansıdığı söyleniyor. Bağımsızlık hareketi şimdi Morelos'un peşindeki güçlere güvenebilir ancak.

Ignacio López Rayón, Morelos'a ivedi bir uyarı mektubu yolluyor: "*Güvenilir kaynaklardan öğrendiğime göre genel vali, sizi öldürmek için bir kiralık katile para ödemiş. Size bu adam hakkında, iyice şiş göbekli olduğu dışında hiçbir şey söyleyemem...*"

Şafakta, bir nal şakırtısı arasında haberci, Chilapa'daki karargâha ulaşıyor.

Öğle üzeri kiralık katil gelip ulusal davaya hizmet etmeyi öneriyor. Morelos, kollarını kavuşturmuş, onun coşkulu vatansever demeçlerinin yaylım ateşini göğüslüyor. Hiçbir şey demeden kiralık katili sofrada sağına oturtarak yemeğini onunla paylaşıyor. O katile bakıyor, katil tabağına.

Akşamleyin de yemeği birlikte yiyorlar. Katil yemeğini yerken konuşuyor, lokmalar boğazına kaçıyor. Morelos, nezaket simgesi bir heykel, gözleriyle onun gözlerini arıyor.

"İçime kötü bir şeyler doğuyor," diyor birden. Ve gözler kısılsın, sandalye gıcırdasın diye bekliyor. Sonra gerilimi gideriyor: "Yine romatizmalarım tuttu. Yağmur yağacak."

Yüzündeki ciddi ifade bir kahkahayı yarıda kesiyor.

Morelos bir yaprak sigarası yakıyor. Dumanları süzüyor.

Katil ayağa kalkmayı göze alamamaktadır. Teşekkürlerini kekeleyerek bildiriyor. Morelos yüzünü onun yüzüne yaklaştırıyor. "Merak edeceğim," diyor.

Katilin şöyle bir irkildiğini görerek alnında biriken ter tanelerini sayıyor. "Uykunuz geldi mi?" diye soruyor, telaşsız bir sesle.

Sonra hiç duralamadan: "Odamda yatmak şerefini bağışlar mısınız bana?"

Yataklara uzanıyorlar, aralarında can çekişen bir mumun dalgalı ışığı. Morelos sırtını dönüyor. Derinden solumaya başlıyor, belki de horluyor. Tan ağarmadan bir atın, uzakta giderek hafifleyen nal şakırtılarını duyuyor.

Kuşluk saatinde yardımcısından kalem kâğıt istiyor.

Ignacio López Rayón'a bir mektup: "*Uyarınıza teşekkürler. Bu karargâhta benden şiş göbeklisi yoktur.*" (348)

1811: *Doğu Yakasındaki Otlaklar*
"Kimse Kimseden Üstün Değildir"

diyor at sırtındaki kovboylar. Toprağın sahibi olamaz, çünkü havanın sahibi yoktur. Onlar yıldızlı gökten âlâ dam bilmiyorlar, ne de şu deniz gibi dalgalı çayırlarda at arkadaşlarının sırtında başıboş dolaşmanın özgürlüğüyle kıyaslanabilecek herhangi bir şan.

Bu açıklık çayırlarda yaylalandırılacak sürüleri olmak demek, hemen hemen her şeye sahip olmak demektir. Goşolar yalnızca et yiyiyorlar, çünkü çevredeki tek yeşillik otlardır, otlar da sığırlar içindir. Kızarmış etin üstüne tütünle rom içiyor ve gitarların eşliğinde, olaylarla tansıkları anlatan şarkılar söyleyip dinliyorlar.

'*Goşolar*', zengin çiftliklerinin kullanıp attıkları bu '*bağsız adamlar*', Jose Artigas'la güç birliğine giriyorlar. Uruguay Irmağının doğusuna düşen otlaklar alevler içinde kalıyor. (227, 278)

1811: *Uruguay Irmağının Kıyıları*
Exodus

Buenos Aires, Genel Valiyle anlaşarak Montevideo'yu kuşatmış olan askerleri geri çekiyor. José Artigas, kendi topraklarını yeni baştan İspanyollara veren bu ateşkesi tanımayı reddediyor ve '*dişi, tırnağıyla da olsa*' savaşı sürdürmeye ant içiyor.

Önder, bağımsızlık için bir ordu toplamak üzere kuzeye göçüyor. Dağılmış bir halk onun izi üzerinde bir araya geliyor; yaban kovboylarıyla, Estancia'ların vatansever kahramanları olan köylüleri ve işçileri bir araya getiren gezginci bir ev sahibi. Kadınlar da kuzeye gidiyorlar, yaraları sarmak ya da mızrak kullanmak için; onlara katılan keşişler bu uzun yürüyüş sırasında doğan askerleri vaftiz ediyorlar. Eskiden ev kuşu olanlar açık havayı benimsiyor, dingin bir yaşam sürmüş olanlar tehlikeyi seçiyor. Kuzeye yürüyenler arasında kalem ve bıçak erbabı var, konuşkan doktorlarla birilerine ölüm borcu olan, kaygılı haydutlar. Diş çekicilerle mucize yaratıcılar, gemi ve kale firarileri, kaçkın köleler. Hepsi de kuzeye yürümektedir. Kızılderililer kulübelerini yakıp yanlarına yalnızca oklarıyla *bola*'larını alarak kafileye katılıyorlar.

Arabalar, atlar, yayalardan oluşma uzun kervan kuzeye ilerliyor. Onlar geçtikçe, kendilerine bir anavatan isteyen ahali, sonradan Uruguay denilecek olan ülkeyi boşaltıyor, ülkenin kendisi, çocuklarıyla birlikte gidiyor, geriye hiçbir şey kalmıyor. Bir tutam kül bile kalmıyor, sessizlik bile. (277)

1812: *Cochabamba*
Kadınlar

Cochabamba'dan bir sürü erkek kaçmış, ama tek bir kadın kaçmamış. Dağın yamacında koca bir çıngar. Düşman tarafından kıstırılan Cochabambalı halk kadınları bir ateş halkasının ortasından savaşıyorlar.

Çevrelerini kuşatan beş bin İspanyol'a yamrı yumru teneke tabancalar ve bir avuç çakmaklı tüfekle karşı koyuyorlar ve uzun süre bağımsızlık savaşı boyunca yankılanacak olan en son haykırı-

şa kadar savaşıyorlar. Bundan böyle ordu ne zaman bocalasa, asi general Manuel Belgrano, askerlerinin cesaretini körükleyip öfkesini parlatacak olan sözleri söyleyecektir. General, "*Cochabamba kadınları burda mı?*" diye soracaktır, duraksayan askerlerine. (5)

1812: *Caracas*
Bolívar

Bir zelzele Caracas'la birlikte La Guaira'yı, San Felipe, Barquisimeto ve Mérida'yı yerle bir ediyor. Bunlar bağımsızlık ilân etmiş olan Venezuela kentleridir. Creole başkaldırısının merkezi olan Caracas'da, yıkıntılar altında on bin ölü yatıyor. İnsanlar taşların arasında ceset aranırken ortalıkta yakarı ve lanetlerden başka bir şey duyulmuyor.

Tanrı İspanyol mu yoksa? Zelzele, vatanseverlerin diktiği darağacını yutmuş, yeni doğan Cumhuriyet onuruna ilahiler okuyan kiliselerden birini bile ayakta bırakmamış. Yıkık Mercedes Kilisesinde, İspanya Kralının mührünü taşıyan sütun hâlâ ayakta. Coro, Maracaibo, Valencia, Angostura: krala sadık kalmış olan kentlerin taşma zarar gelmemiş.

Caracas'da hava insanı dağlıyor. Yıkıntılardan, bakışların işleyemediği yoğun bir duman tütüyor. Bir keşiş halka demeç vererek Tanrının bundan böyle bu tür küstahlıkları hoş görmeyeceğini söylüyor.

"İntikam!"

Önceden San Jacinto manastırı olan yerde şimdi halk keşişin çevresine üşüşüyor. Sunağın yıkıntısına tüneyen keşiş, Tanrının gazabını çekmiş olanların cezalandırılmasını istiyor.

"İntikam!" diye kükrüyor, İsa'nın bu kamçısı. Suçlayan parmağıyla bu sahneyi kollarını kavuşturmuş seyretmekte olan bir özgürlükçü subayı göstermektedir.

Kalabalık, subayın –parlak renkli üniforma giymiş, kısa boylu, kemikli bir adam– aleyhine dönüyor ve onu ezmeye atılıyor.

Símon Bolívar ne yalvarıyor ne de geri çekiliyor: saldırıya geçiyor. Elinde kılıç, gözü dönmüş kalabalığın ortasına atılıyor, sunağa çıkıyor ve tek bir vuruşta, felâket habercisi keşişin başını uçuruyor.

Halk, suskun, dağılıyor. (116)

1813: *Chilpancingo*
Bağımsızlık Devrimdir ya da Yalan

Üç askeri harekâtla Morelos, Meksika'nın hatırı sayılır bir bölümünü ele geçirmiştir. Gelecekteki Cumhuriyetin Kongresi, gezgin bir kongre, önderin peşi sıra yol yapmaktadır. Milletvekilleri toprağın üstünde yatıyor, asker kumanyası yiyorlar.

Kalın bir ispermeçet mumunun ışığında Morelos ulusal anayasanın esaslarını kaleme alıyor, özgür, bağımsız, Katolik bir Amerika öneriyor. Kızılderililerin krala ödediği vergi yerine bir gelir vergisi geçirip yoksul işçilerin ücretlerini artırıyor, düşman mallarına el koyuyor, ticarette serbesti getiriyor, ama gümrük vergileriyle sınırlanmış olarak, kölelik ve işkenceyi yasaklayarak toplumsal ayrımları deri rengine bağlayan sınıf sistemini ortadan kaldırıyor, öyle ki artık, '*bir Amerikalıyı ötekinden ancak erdemleri ve kötü huyları ayırdedecektir.*'

Morelos'un askerleri geçtikleri yerlerde servetlere el koyup büyük mülkleri böldükçe zengin Creole'lar şok üstüne şok geçiriyor. İspanya'ya karşı verilen bir savaş mı bu yoksa bir serf ayaklanması mı? Onların umduğu türden bir bağımsızlık değildir bu. Onlar da yenisini yapacaklardır. (348)

1814: *San Mateo*
Boves

Venezuela'da, '*bağımsızlık*' sözcüğü zengin Creole'larm gözünde hâlâ '*ticaret serbestisi*'nden öte pek bir anlam taşımıyor.

Siyahlarla esmerler, İspanyolların başındaki kırmızı sakallı, yeşil gözlü Herkül'ü önderleri olarak görüyorlar. Köleler, Jose Tomas Rodríguez Boves'i, '*Papa*' Boves'i bulabilmek için firar ediyorlar. Otlaklarda yaşayan on bin atlı, Tanrı ve Kral adına çiftlikleri ateşe verip efendilerinin boğazını kesiyorlar. Boves'in siyah zemin üstünde kurukafalı bayrağı yağma ve öç umduruyor: İspan-

ya'dan bağımsızlık isteyen kakao oligarşisine karşı ölesiye bir savaş. San Mateo ovalarında Boves atını Bolivar ailesinin malikânesine sürüyor ve adını, bıçakla, ana kemerin içine oyuyor.

Mızrak, pişmanlık getirmez; kurşun, vicdan azabı çekmez. Boves kurşun sıkmazdan önce, kurbanının yüzündeki ifadeyi görüp keyiflenmek için barut salvoları püskürtüyor. En iyi ailelerin genç kadınlarını, en cesur askerleri arasında bölüştürüyor, özgürlükçülerle, boyunlarına banderillalar sapladıktan sonra boğa güreşi yapmaktan hoşlanıyor. Şakaymışçasına kelle uçuruyor.

Ama kısa bir süre sonra bir mızrak onun bağrını delecek. Boves'i ayakları bağlanmış olarak gömecekler. (160)

1815: *San Cristóbal Ecatepec*
Göl Onu Almaya Geliyor

Dikenli Tezmalaca tepelerinde İspanyollar José María Morelos'u kıstırıyor. Bunca yanılgı ve yenilgiden sonra dikenli çalılar arasında buluyorlar onu, giysileri paramparça, eli silahsız, ayağı mahmuzsuz.

Zincire vuruyorlar. Hakaret ediyorlar. Yarbay Eugenio Villasana, "Kazanan sen, yenilen ben olaydım ne yapardın?" diye soruyor.

Papaz Morelos, "*Günah çıkartman için iki saat verir, sonra seni vururdum,*" diyor.

Onu gizli Engizisyon hücresine götürüyorlar.

Dizüstü çökertip aşağılıyorlar onu. Arkadan vuruyorlar.

Genel Vali isyancının pişmanlık getirerek öldüğünü söylüyor. Oysa Meksika halkının dediğine bakılırsa, göl, ölüm mangasının ateş ettiğini duymuş ve kabarıp taşarak gelmiş, Morelos'un ölüsünü alıp uzaklara götürmüştür. (178, 332)

1815: *Paris*
Denizlerle Kitaplıklarda Yelken Açanlar

Julien Mellet, yazar ve gezgin, Güney Amerika serüvenlerini Avrupalılara anlatıyor. Başka şeylerin yanı sıra, Şili'nin Quillotta

kentinde sıksık yapılan, *'çok oynak ve gıcıklayıcı bir dans*'tan söz ediyor ve bunu *'siyahilerin Gine'den getirmiş olduğunu*' belirtiyor. Mellet, hiç bilmezlikten gelerek, gezgin Anthony Helms'in sekiz yıl önce Londra'da basılmış olan bir kitabından, Montevideo Zencilerinin bir dansını betimleyen bir bölümü kopya çekiyor. Helms de bu bölümü, satırı satırına, Dom Pernetty'nin 1770'de, Paris'te bastırdığı kitabından almıştır. Pernetty derseniz, onun Montevideo Zencilerinin dansını, 'görgü tanığı' olarak anlatırken kullandığı sözcükler, Peder Jean Baptiste'in yarım yüzyıl önce Hague'de basılmış olan ve Haiti siyahlarını anlatan kitabındaki sözcüklere şaşılacak biçimde benzemektedir.

Karaipler'den kalkıp Montevideo yoluyla Şili'ni Quillota kentine, oradan Hague, Paris ve Londra'ya, derken Peder Labat'm paragrafları, yazarlarından çok daha fazla yol almışlar. Hem de kılık değiştirmeden ve de pasaportsuz. (19)

1815: *Mérida, Yucatán*
Ferdinand VII

Gömlekleri kolalı beyler, ağırbaşlı bir alay halinde Mérida' nın toz ve güneşten ağarmış Plaza de Armas'ından geçiyor ve katedrale giriyorlar. Katedral kemerlerinin gölgesinde tamale ve gerdanlık satan Kızılderililer, çanların neden böyle şen şakrak çalındığım ve beylerin taşıdığı bayrağın üstündeki taçlı başın kimin başı olduğunu bilmiyorlar.

Sömürge aristokrasisi Madrid'den gelen haberi kutlamaktadır. Fransızların kovulmuş ve İspanya tahtına Ferdinand VII'nin çıkmış olduğu, geç olarak öğrenilmiştir. Haberciler, hükümdarın çevresinde duyulan sloganın, *"Bin yaşasın zincirler!"* olduğunu bildiriyor. Saray hokkabazları minik çıngıraklarını şıngırdatadursun, Kral, kendini tahta çıkaran gerillaların hapsedilmesini ya da vurulmasını buyuruyor. Engizisyonu diriltiyor ve kilise mensuplarıyla soyluların ayrıcalıklarını geri veriyor. (339)

1815: *Curuzú-Cuatiá*
Plata Kıyısında Deri Döngüsü

Bir mızrağın ucundaki keskin ağızlı yarım ay, hayvanın bacaklarını tırpanlıyor. Tek bir savuruş: atlı, hedefi tam vurmuştur, buzağı topallıyor, hafif bir iniltiyle yere yıkılıyor. Atlı yere iniyor. Hayvanın boğazını kesip derisini yüzmeye başlıyor.

Bu öldürme yöntemini her zaman kullanmaz. Başıboş sığırları bağırıp çağırarak ağıllara doldurup orada bıçaklamak, binlerce, binlerce yabanisığır ve atın kaçış sırasında çiğnenip ölmesi, daha kolaydır. Hele hayvanlara geceleyin, dağda uyudukları sırada baskın yapmak daha bile kolay.

Goşo deriyi yüzüyor ve güneşe geriyor. Hayvanın arta kalan yanına gelince, midenin istemediği, kargalara bırakılıyor.

Robertson Kardeşler, John ve William, İskoçyalı iki tüccar, bu yerleri yanlarında sucuk gibi şişkin, altın para dolu çuvallarla geziyorlar. Curuzú– Cuatiá'daki bir estancia'dan Goya kentine, altmış araba dolusu, on bin deri yolluyorlar.

O koca tahta tekerlekler gıcırdayarak dönüyor ve sivri uçlu sopalar öküzlerin durmamasını sağlıyor. Arabalar kırlardan, tarlalardan geçiyor, tepeleri tırmanıp bataklıklardan taşkın ırmaklardan aşıyor. Geceleyin ateşin çevresinde halka olarak kendilerine bir yuva yaratıyorlar. Goşolar tütün ve mate çayı içerken havayı közde kızaran etin nefis kokusu dolduruyor. Kızartma yendikten sonra öyküler anlatılıp gitarlar çalınıyor.

Deriler Goya kentinden Buenos Aires limanına gidecek ve okyanusu geçerek Liverpool tabakanelerine ulaşacaktır. Deriler, İngiliz yapımı çizme ve ayakkabılarla kamçılara dönüşmüş olarak Plata Irmağına geri döndükleri zaman, fiyatları birkaç kat artmış olacaktır. (283)

1815: *Buenos Aires*
Mavikanlılar Avrupa'da Kral Arıyor

Kaz tüyü kalem yazıyor: "*Josè Artigas, vatan haini.*"

Boş yere ona para ve şan sundular. Her biri endaze ölçümleri ve tartı dengeleri konusunda titiz birer esnaf olan Buenos Aires

soyluları, Artigas'ın ölüsüyle dirisinin fiyatını biçmeye çalışıyorlar. İsyancılar kampının liderinin başım getirene altı bir *duro* ödemeye hazır durumdalar.

Bu topraklardaki goşo şeytanını 'savmak' için Carlos de Alvear ülkeyi İngilizlere sunuyor: "*Bu eyaletler,*" diye yazıyor Lord Castleregh'ya, "*Hiç koşulsuz Büyük Britanya'ya ait olmak istiyorlar.*" Sonra Lord Strangford'a, "*Britanya ulusu, kendilerini onun cömert kucağına atmak üzere olan Plata halkını kaderine terk edemez,*" diye yalvarıyor...

Manuel de Sarratea, Buenos Aires'de taç giydirebileceği bir kral arayışı içinde Londra'ya geliyor. Ülkenin, Cumhuriyetçi ve federal olan içerlek bölgesi, liman yöresinin imtiyazlarını tehdit etmekte ve herhangi bir ittifak yemininin düşüncesi panik yaratmaktadır. Madrid'de, önceden ateşli birer Cumhuriyetçi olan Manuel Belgrano ve Bernardino Rivadavia, tahtı Ferdinand VII'nin kardeşi, İnfante Francisco de Paula'ya sunuyorlar. Liman kentinin elçileri bütün Plata Irmak bölgesini, Şili ve hatta Peru'yu içeren ve babadan çocuğa geçen bir egemenlik öneriyorlar. Yeni kurulacak bağımsız krallığın mavili beyazlı bir bayrağı olacak, özgürlük ve mülk kutsal sayılacak, saray erkânını da dük, marki ve kont unvanıyla onurlandırılan seçkin Creole'lar oluşturacaktır.

Kabul eden çıkmıyor. (2, 278)

1815: *Arındırma Kampı*
Artigas

Burada, ırmağın delirerek buruntu ve çağlayanlarla kaynadığı yerde, çukurlar ve kanyonlarla sarılı bir mesa arazisinde General Artigas egemendir. Bu yoksul Creole yuvaları, çamur ve samandan yapılma, pencereleri demirli bu yüzlerce kulübe, içeri Plata bölgesi hakları konfederasyonunun başkentidir. Hükümet barakasının önünde atlar, dörtnala gidip gelerek tavsiye getiren, buyruk götüren habercileri bekliyor. Güney liderinin üniformasını süsleyen hiçbir şerit ve madalya yok.

Artigas, otluk bölgelerin oğlu, zamanında kaçakçılık ve kaçakçı avcılığı yapmıştı. Her ırmağın kıvrımlarını, her tepenin gizleri-

ni, her tarladaki otların lezzetini bilirdi. Ve daha da derinden, kovboyların utangaç ruhlarını bilirdi: verecek canlarından başka bir şeyleri olmayan ve bu canı, baş döndürücü mızrak fırtınaları arasında dövüşerek veren kovboylar.

Artigas'm bayrakları, Uruguay ve Parana ırmaklarının suladığı, Cordoba sıra dağlarına kadar uzanan bölgenin üstünde dalgalanıyor. Bu uçsuz bucaksız düzlemi, İspanya'nm boyunduruğundan kurtulduktan sonra Buenos Aires'in kolonisi olmayı reddeden eyaletler onunla paylaşıyor.

Buenos Aires Limanı, horgörüp korktuğu ülkeye sırtını dönmüş olarak yaşamaktadır. Pencerelerine yapışmış tüccarlar, giyim kuşam, konuşma ve düşünce alanında yenilikler getiren –ama kralsız– gemileri bekliyorlar.

Artigas bu Fransız mallarının çığına karşı duvarlar örmek istiyor, *'kendi sanatlarımızla fabrikalarımızı savunmak için.'* Yalnızca makine ve kitaplarla ilaçların geçmesine izin vererek, uzun zamandır Buenos Aires'in tekelinde olan taşra ticaretini Montevideo limanına kaydırıyor. Artiguista Federal Birliği, kral yerine halkın oluşturduğu birlik ve meclisler istemektedir. Bu kadar rezalet yetmezmiş gibi lider şimdi de tarım reformu başlatıyor. (277, 278)

1816: *Doğu Yakası Dağları*
Tarım Reformu

Buenos Aires'de kızılca kıyametler kopuyor. Uruguay Irmağının doğusunda Artigas, Belgrano ve Mitre ailelerinin topraklarına, San Martin'in kayınbabasının, Bernardino Rivadavia'nın, Azcuenaga'nın, Almagro ve Diaz Velez'in topraklarına el koymuştur. Montevideo'da tarım reformu için, *'bir cinayet tasarımı'* diyorlar. Artigas, Lucas Obes, Juan María Pérez ve daha başka minuet ve gözbağcılık ustalarını da hapse atmış.

Toprak sahipleri için: kralın, dolandırıcılığın ve yağmacılığın sayesinde hektarları yutmuş olan bu zümre için, goşolar ya da düşman toplarına yem ya da malikânelerde çalışacak birer serftir; bunun aksini ileri sürenler de kırbaçtan geçirilmeli ya da kurşuna dizilmelidir.

Artigas her goşonun bir parça toprağı olsun istiyor. Yoksul ahali estancia'ları basıyor. Savaşın yıkıma uğrattığı doğu yamaçlarında yerden kulübeler, sürülü tarlalar, ağıllar bitmeye başlıyor. Ezilegelmiş köylüler ezmeye başlıyor. Bağımsızlık savaşında canlarını ortaya atan adamlar bundan öte kendi hallerinde bırakılmayı reddediyorlar. Encarnación Benítez, Artigas'ın atla dolaşarak toprak ve kocabaş dağıtan subayı, Montevideo kent konseyinin gözünde, *'bir hainler çetesi'*nin başındaki bir *'kanunsuz haydut, sapık, serseri ve kışkırtıcı'*dır. Mızrağının gölgesi yoksullara sığınak sağlıyor, yine de bu kör cahil, yiğit, belki de amansız esmer adamın asla heykeli dikilmeyecek ve hiçbir cadde ya da sokak, hatta en ufak bir çıkmaz yol bile onun adını taşımayacak. (335)

1816: *Chicote Tepesi*
Savaş Sanatı

Chicote tepesinde kralcı piyadeler, Yukarı Peru'nun bir avuç özgürlükçüsünü kuşatmışlar.

Er Pedro Loayza, *"Ben düşmana teslim olmam!"* diye bağırarak kendini uçurumdan aşağı atıyor.

Komutan Eusebio Lira da, *"Anavatanımız uğruna canımızı verelim!"* diye bağırarak uçurum kenarına doğru koşuyor.

"Canını veren salaktır!" diyerek, davulcu binbaşı José Santos Vargas onun yolunu kesiyor.

Çavuş Julián Reinaga, *"Hadi, kuru otları ateşe verelim!"* diye öneriyor.

Yüksek otlar tutuşuyor, rüzgâr da yalazı düşman saflarına doğru yelpazeliyor. Yangın dalga dalga ilerliyor. Kuşatmacılar, şaşkınlığa ve dehşete düşerek kaçmaya başlıyor ve tüfekleriyle fişekliklerini havaya atarken Ulu Tanrı'dan merhamet dileniyorlar. (347)

1816: *Tarabuco*
Juana Azurduy

Chuquisaca manastırında rahibe olmak için dünyaya gelen, ilmihalleri iyi bilen bu kadın şimdi bağımsızlık için savaşan gerilla ordularında bir yarbaydır. Dört çocuğundan tek hayatta kalanı, savaşın en kızıştığı bir sırada, nal ve silah seslerinin gümbürtüsü arasında doğmuş olanıdır. Kocasının başı bir İspanyol kazığının ta tepesinde.

Juana atını dağlarda, askerlerinin önünden sürüyor. Gök mavisi şah rüzgârda dalgalanıyor. Bir eli dizginleri tutarken öteki eli kılıcıyla düşman boğazlarını kesiyor.

Juana'nın her yediği yiğitliğe dönüşüyor. Kızılderililer onu, Juana, adıyla çağırmıyorlar. Pachamama, diyorlar ona: Toprak Ana, diyorlar. (126)

1816: *Port -au- Prince*
Pétion

Fransızlar'ın abluka altına aldığı, başka herkesin de yalnız bıraktığı Haiti yıkıntı halindedir. Napoleon'u yenen kölelerin bağımsızlığım hiçbir ülke tanımamış.

Ada ikiye bölünmüş durumda.

Kuzeyde Henri Christophe, imparatorluğunu ilan etmiş. Sana Souci Şatosunda yeni siyah soylular –Marmelat Dükü, Limonat Kontu– minuet dansını yaparken, kar beyazı peruklarıyla siyah köleler el ovuşturup diz kırıyor. Versailles'dan kopya edilmiş bahçelerde siyah hassa subayları sorguçlu başlıklarıyla dolaşıyor.

Güneydeki cumhuriyetin başında Alexandre Petion var. Petion, eski kölelere toprak dağıtarak, savaşın yıktığı büyük çiftliklerin külleri üzerinde, yoksul ama silahlı bir köylüler ulusu yaratmayı amaçlıyor.

Şimdi Haiti'nin güney sahiline, sığınacak yer ve yardım aramakta olan Símon Bolívar çıkıyor. Jameyka'da, cep saatine varıncaya kadar her şeyini satıp buraya gelmiştir. Onun davasına inanan yok. Savaştaki o parlak başarıları birer seraptır sanki. Francisco Miranda, Cadiz'deki zindanda zincire vurulmuş durumda ölü-

mü beklemektedir. Geçmişi yeğleyen, özgürlükçülerin vaat ettiği geleceğe inanamayan Venezuela'yla Colombia'yı İspanyollar yeniden ele geçirmişlerdir.

Pétion, Bolívar'ı gelir gelmez kabul ediyor, yeni yılın ilk gününde. Ona yedi gemi, iki yüz elli asker, tüfek, barut, yiyecek, donanım ve para veriyor. Yalnızca tek bir koşul öne sürüyor. Köle olarak doğmuş olan Petion, bir kara kadınla bir Fransız'ın oğlu, Bolívar'm kurtaracağı ülkelerde köleleri serbest bırakması için dayatıyor.

Bolívar onun elini sıkıyor. Savaşın akışı değişecektir. Hatta belki Amerika tarihinin bile. (115, 116, 202)

1816: *Mexico City*
El Periquillo Sarniento

İlk Latin Amerikan romanı, Zuleto Sokağındaki bir basımevinde dünyaya geliyor. José Joaquín Fernández de Lizardi üç ciltte, *El Periquillo Sarniento*'nun başına gelenleri anlatıyor. Okurlar romanı yutuyor, göklere çıkarıyorlar. Genel Vali, yayımlanmak üzere olan dördüncü cildi yasaklıyor, gelgelelim roman kahramanını hapse kapamanın yolu yok.

El Periquillo, İspanyol pikareskinin bu Amerikalı çocuğu, Meksika sokaklarını fethetmiştir. Her yere girip çıkıyor. İskambil hilecisinin masasından noterin yazıhanesine, berber sandalyesinden hapisane hücresine sıçrıyor. Onun serüvenlerinden hoşlanmayanların sayısı da az değil. Papazlar onu, terbiye edici vaazlarında boğmaya çalışıyor. Aydın bir ahlâkçı olan Lizardi her oyunu bir hayat dersine dönüştürmektedir. (9, 111, 303)

1817: *Santiago de Chile*
Şeytan İşbaşında

Şık genç baylar, parmakları leke olmasın diye sigaralarını altın ağızlıklarla içiyorlar, ama Santiago de Chile kenti, dört yanından çöp yığınlarıyla sarılıdır. Kuzeyde evler Mapocho Irmağı deni-

len çöplüğe bakıyor. Güneyde çöpler ırmak yatağında yığılmış. Güneş, Santa Lucia Tepesinden, çöp dağlarının üstüne doğuyor ve son ışınları, kent dışındaki San Miguel ve San Pablo çöplüklerini aydınlatıyor.

Dün kentten geçen ziyaretçi işte bu çöplüklerin birinden çıktı: kükürt rengi bir esinti ki sokak lambalarındaki ufacık mumların ışığını titretti ve Compania Tapınağında merakla, biraz da göz dağı verircesine dolaşmaya başladı. Nihayet gece bekçisinin sesi saatin on bir olduğunu bildirmek üzere yükseldi:

"Selâm sana, nur dolu Meryem Aa-n-aa!"

Şeytan tabanları yağladığı gibi kaçtı.

Ayağından düşürdüğü pabuç şimdi Santiago'da ev ev dolaştırılıyor. Pabucu, gümüş tepsi üstünde, bir peçeteyle örtülü olarak bir keşiş taşıyor. Sofu hanımlar istavroz çıkarıyorlar. (256)

1817: *Santiago de Chile*
Manuel Rodríguez

Her kim ki Amerika'nın özgürlüğünden söz eder, kendi ölüm fermanını imzalamış demektir. Kim Mendoza'dan mektup alırsa darağacına ya da infaz mangasının karşısına çıkıyor. Asayiş Mahkemesi, Santiago'da ihbarcıları her yönden desteklemektedir.

Mendoza'yla Santiago arasında özgürlükçüler, İspanyolların ezip dağıttığı orduyu yeniden kurmaktalar. Durup durup esen direniş rüzgârları sıra dağların görkemli karlarının üstünden, hiç iz bırakmadan gelip geçiyor.

Haberci, Santiago'daki horoz dövüşlerinde ve şık bir *'suare*'de bir emir bildiriyor ve dış mahallelerdeki iki at yarışının arasında bir rapor teslim alıyor. Haberci büyük bir evin kapısında kendini tanıtıyor –kapı tokmağının üç vuruşu– ve aynı zamanda katır sırtında dağlara çıkarak at üstünde dörtnala otluklardan geçiyor. Bu gerilla, Melipilla'ya saldırı düzenliyor ama aynı zamanda San Fernando kentinden geçmektedir. Rancagua'ya bir darbe indiren gerillamız Pomaire'de atından inip bir bardak şarap içiyor.

İspanyol hükümeti bu habercinin, bu gerillanın, Manuel Rodríguez'in başına fiyat biçmiş. Gelgelelim bu baş, keşiş kukule-

tasının, katırcı sombrerosunun, gezgin satıcı sepetinin ve şık silindir şapkasının altına saklanmış olarak geziyor. Onu kimse tutamıyor çünkü Manuel Rodríguez kıpırdamadan uçmakta, içeriden girip dışarıdan çıkmaktadır. (106)

1817: *Montevideo*
Destan İmgeleri

Rio de Janeiro'dan muazzam bir ordu geliyor, kara ve deniz yoluyla; misyonu José Artigas'ı ortadan kaldırarak bu bulaşıcı simgenin gölgesini bile bırakmamaktır. Brezilyalılar, bu ovaları haydutlardan temizleyeceklerini ilan ederek ateş ve kılıçla saldırıyorlar. General Lecor, zedelenmiş olan veraset ve ırk haklarını yeniden dirilteceğine söz veriyor.

Lecor, Montevideo'ya bir seyvan altında giriyor. Peder Larrañaga ve Francisco Javier de Viana, büyük mülklerin kurtarıcısına kentin anahtarlarım sunuyorlar. Bu görülmedik sırma, nişan ve sorguç alayının geçtiği yollara hanımlar küçük mavi fiyonglarla çiçekler atıyorlar. Cenazeler için çalışmaktan usanmış olan kilise çanları, seslerini neşeyle yükseltiyorlar. Buhurdanlıklar öne arkaya sallanıyor; el ovuşturup eğilmeleri hiç bitmeyen işadamları da öyle. (195, 278, 335)

1817: *Quito*
Manuela Sáenz

Quito kenti denizden uzak, yüksek yanardağlar arasında doğmuştu. Manuela da kentin ana plazasında, katedralle saray arasında doğdu. Saten bir döşekte, Brüksel işi çarşaflar arasında dünyaya geldi. Burada başkaldırıp ayaklanan Creole'larm katili Don Simõn Sáenz'in gizli bir aşk ilişkisinin meyvesiydi.

Manuela on beş yaşındayken erkek kılığında dolaşıyor, sigara içiyor, at terbiye ediyordu. Ata öteki hanımlar gibi yanlılığına değil de bacaklarını açarak biniyor, koşum takımı da kullanmıyordu. En yakın arkadaşı, Jonatas adındaki siyah kölesiydi. Bu kara kız, kedi gibi miyavlamasını, kuş gibi ötmesini bilir, yürürken de yılan

gibi kıvrılıp bükülerek salınırdı. On altı yaşına gelince Manuela'yı bu günah ve dua düşkünü kentin sayısız manastırlarından birine kapadılar. Bu manastırlarda keşişler, ihtiyar rahibelerin güzel ölmesine, genç rahibelerinse güzel yaşamasına yardımcı olurlardı. Santa Catalina manastırında Manuela nakış işlemesini, 'iffet' taslamasını ve de gözlerini devirerek baygınlık geçirmesini öğrendi. On yedi yaşında, üniforma delisi olduğu için kralın subaylarından biri olan Fausto D'Elhuyar'la kaçtı.

Şimdi yirmi yaşında, çevresine ışık saçıyor. Bütün erkekler bu incinin istiridyesi olmaya can atıyorlar. Ailesi onu saygın bir İngiliz doktor olan James Thorne'la evlendiriyor. Düğün, tam bir hafta sürüyor. (295)

1818: *Colonia Kampı*
Ezilenlerin Savaşı

Bu sırada Artigas'ın ordusu bir çıplak adamlar topluluğundan başka bir şey değildir artık. Bir attan öte mal mülk sahibi olmayanların yanı sıra Kızılderililerle siyahlar da biliyorlar ki herkesin kaderi bu savaşa bağlıdır. Atlı isyancı grupları tarla ve ırmaklardan çıkarak iyi silâhlanmış Brezilyalılara mızrak ve bıçakla saldırıyor, sonra gözle kaş arasında, kuşlar gibi uçup kayboluyorlar.

İşgal altındaki bu ülkede borazanlar ölüm buyruğuyla öterken, Buenos Aires hükümeti, '*yitirecek malı mülkü olanlara*' yönelik propagandalar yayıyor. '*Düzen Dostu*' imzalı bir broşür Artigas'ı, '*hain bir iblis, yalan havarisi, aç kurt, ülkesinin felaketi, yeni bir Attila, yüzyılın yüzkarası, insanlığın ayıbı,*' olarak betimliyor.

Birileri kampa bir broşür getirmiştir. Artigas gözlerini ateşten ayırmadan, "*Benim halkım okumasını bilmez,*" diyor. (277)

1818: *Corrientes*
Andresito

"*Onların hakları her şeyden önce gelir,*"demiştir Artigas Kızılderililer için; onlar da Artigas'a bağlılıkları yüzünden sayısız ölü vermişlerdir. Önderleri Andresito'dur, yani Andres Guacurarí,

Artigas'ın manevi oğlu. Andresito birkaç ay önce bir asker seliyle Corrientes'i bastı, -tüfeğe karşı ok- ve Buenos Aires müttefiklerini tuzla buz etti.

Andresito'nun, uzun yürüyüş sırasında bulandıkları çamur ve birkaç paçavra dışında çıplak olan Kızılderilileri kente girdiler. Yanlarında Corrienteslilerin köle olarak saklamış oldukları birkaç Kızılderili çocuk da getirmişlerdi. Onları kentte, sessizlik ve kapanmış panjurlar karşıladı. Garnizon komutanı servetini bahçesine gömdü, noter ise korkusundan öldü.

Kızılderililer epeydir hiçbir şey yememişlerdi, yine de hiçbir şey almadılar, hiçbir şey istemediler. Gelir gelmez kentin belli başlı ailelerinin onuruna bir tiyatro temsili verdiler. Kamış kasnaklara gerilmiş telli kâğıtlardan kanatlar, Kızılderilileri koruyucu melaikelere dönüştürmüştü. Olmayan seyircilere, -çünkü kimse gelmemişti- Cizvit döneminden kalma eski bir pantomim olan, *'Ermiş Ignatius'un Baştan Çıkartılması'*nı sergilediler.

"Yaa, demek Kızılderili eğlentilerine gelmek istemiyorlar, ha?" Andresito kocaman bir yaprak sigarası yakarak gözlerinden, kulaklarından duman fışkırttı.

Tan atarken çalınan davullar askeri silâha çağırıyor. Corrientes'in en saygın beyefendileri mızrak altında, plazanın otlarını biçmeye, sokakları süpürmeye zorlanıyorlar, terden saydamlaşıncaya değin. Kibar beyler gün boyu bu soylu işte çalıştırılıyor ve geceleyin tiyatroya gelince alkıştan Kızılderililerin kulağını patlatıyorlar.

Andresito, Artigas çağırtıncaya kadar, Corrientes'i yönetiyor.

Kızılderililer yol boyunca kentten uzaklaşmaktadırlar. Omuzlarında o koskocaman telli kanatlar. Melaikeler ufka doğru ilerliyor. Güneş onları ışıldatıyor ve gölgelerini yere, uçan kartalların gölgeleri biçiminde düşürüyor. (283)

1818: *Paraná Irmağı*
Özgürlükçü Korsanlar

Andresito'nun askerleri ırmak kıyısından aşağı, Sante Fe'ye yöneliyor. Paraná Irmağının üzerinde özgürlükçü korsanlardan bir filo Kızılderililere eşlik etmekte. Kanolar, kayıklar ve bir kaç

iyi silâhlanmış gulet teknesi, denizi Brezilya'nın ticaret gemilerine dar ediyor. Artigas'ın üç renkli bayrağı ırmak ve denizlerde, her yerde, savaşarak dalgalanıyor. Korsan tekneleri aniden yanaşıp atlayarak düşman gemilerini soyuyor, ganimetleri uzak Antiller'e götürüyorlar.

Bu gemiler ve kayıklar filosunun amirali Pedro Campbell'dir. Kendisi buralara yıllar önce, İngiliz işgalcilerle birlikte gelmişti, sonra ordudan kaçtı ve otluklar üstünde at sürerek yaşamaya başladı. Halka küpeleri ve gür kızıl saçlarının altından bakan ateş dolu gözleriyle bu İrlandalı goşo kısa zamanda ün yaptı. Artigas onu korsanların geçirdiği zaman Campbell, Creole düellolarında bıçak yarası ve can almış bulunuyordu ama döneklik ettiği görülmemiştir. Herkes iyi bilirdi ki onun o gümüş bıçağı, hasmını asla arkadan sokmayan bir yılandır. (277, 283)

1818: *San Fernando de Apure*
Ölümüne Savaş

Yenilgilerle ezilip erimiş bir ordunun başında Bolívar atını sürüyor. Bir keşiş kukuletası, yüzünü gizlemekte; bunun gölgesinde, baktığını adeta yutan gözleri ve hüzünlü gülümseyişi ışıyor.

Bolívar, ölmüş Rafael López'in atına binmiş. Eğerde ölünün gümüşten baş harfleri var. Rafael L pez, özgürlükçü önder Bolívar'ı hamakta uyurken vurmaya kalkışan bir İspanyol subayıdır.

Kuzeydeki saldırı harekâtı başarısız kalmıştır.

San Fernando de Apure'ya varınca Bolívar, ordusunun geriye kalan bölümünü gözden geçiriyor.

Bolívar, bu kutsal, bu ölümüne savaşı yakında Colombia'ya, Peru'ya taşıyıp Potosí'nin doruğuna kadar yayacaklarını anlatırken, yalınayak, bitkin, yaralı askerleri, "Bu adam aklını kaçırmış," diye düşünüp söyleniyorlar. (53, 116)

1819: *Angostura*
Abecedarium: Anayasa Meclisi

Orinoco'da yelken açmış bir geminin güvertesindeki tentenin altında Bolívar, sekreterlerine, tasarladığı Anayasa taslağını yazdırmaktadır. Kamp kurulduğu zaman da, sivrisinekleri uzak tutan dumanların arasından, taslağı yeniden okutup düzeltmeler yapıyor, yeniden yazdırıyor. Başka gemiler Caracas'tan, Barcelona'dan, Cumanâ, Barinas, Guyana ve Margarita Adası'ndan temsilciler getiriyor. Savaş rüzgârları, belki de Bolívar'ın inatçılığına saygı duyarak ansızdan yön değiştirmiş ve bir çırpıda Venezuela'nın yarısı özgürlükçülerin eline geçmiştir.

Kongreye gelen delegeler Angostura Limanında karaya çıkıyorlar: bir çocuk resmindeki küçük evlerden oluşmuş bir kent. Burada, oyuncak bir baskı makinesinde her tanrının haftası, *El Correo del Orinoco* gazetesi basılmaktadır. Cumhuriyetçi düşüncenin bu organı, balta girmemiş ormanların arasından, Creole bilim adamlarının yazılarını yayımlıyor, Londra'dan gelen gönüllü askerlerin, bira, çakı, eğer gibi eşyaların haberini veriyor.

Bolívar'la kurmay heyetindeki generallerin gelişini üç top atışı selâmlıyor. Kuşlar havalanıyor, yalnızca iri bir papağan o kayıtsız, külhanbeyi adımlarıyla gezinmeyi sürdürüyor.

Delegeler taş merdiveni tırmandılar.

Francisco Antonio Zea, Angosturalı bir binbaşı, birleşimi açıyor. Konuşması bu özgürlükçü kenti eskil Memphis, Thebes, İskenderiye ve Roma kentleriyle kıyaslıyor. Kongre, Bolívar'ın ordu komutanlığını ve tam yetkili hükümet başkanlığını yeniden onaylıyor. Kabine kuruluyor.

Daha sonra Bolívar kürsüye geliyor. "*Cahil kimseler,*" diye uyarıda bulunuyor, "*gerçeği hayalle ve adaleti intikamla karıştırırlar...*" Bolívar Büyük Colombia'yı kurmanın gerekliliğine ilişkin düşüncelerini açıklıyor, İngiliz Magna Carta'sını örnek alan Anayasa tasarısının temelini atıyor. (202)

1820: *Boquerón Geçidi*
Finale

Güneydeki üç büyük liman, Rio de Janeiro, Buenos Aires ve Montevideo, içerlek bölgeler komutanı José Artigas'ın köylü ordusuna karşı koyamamışlardı. Gel gör ki ölüm daha şanslı çıkmış ve onun adamlarının çoğunu alıp götürmüştü. Doğu seferine katılan askerlerin yarısı şimdi alıcı kuşların midesinde yatıyor. Andresito zindanda son günlerini yaşamakta. Lavallejo, Campbell ve daha başkaları tutsak düşmüşler; döneklik yapan birkaç kişi de çıkmış. Fructuoso Rivera, Artigas'a, *"cani"*, diyor ve onu, *'ülkeyi despotizm ve anarşiye kurban etmek'*le suçluyor. Entre Ríos'dan Francisco Ramírez, *'Güney Amerika'daki bütün felaketlerin neden ve kaynağının Artigas'* olduğunu ileri sürerken Santa Fe'de Estanislao López de sevincinden taklalar atıyor.

Mülk sahibi liderler limandaki tüccarlarla dava beraberliği yaparken devrimin lideri felaketten felakete sürükleniyor. Kızılderili ve siyahi askerlerinden arta kalanlar hâlâ ona bağlıdır, son subayı olan Andres Latorre'nin komutasındaki bir avuç partal goşo da öyle.

Paraná Irmağının kıyısında Artigas en iyi binicisini seçiyor. Elindeki son parayı, dört bin gümüş mangır, Brezilya'daki tutsaklara götürsün diye ona veriyor.

Sonra mızrağını kıyıya saplayıp ırmağı geçiyor, üzgünlükler içinde Paraguay'a, sürgüne yöneliyor, Amerika'nın bağımsızlığının, en yoksul çocukları için bir tuzak oluşturmasını istememiş olan bu adam. (277)

Sen

Dönüp arkana bakmadan sürgüne gömüyorsun kendini. Ben seni görüyorum, gözüm senin üstünde: Parana Irmağı bir kertenkelenin uyuşukluğuyla akıp geçiyor ve karşıda senin yırtık ponçonun yalazı, atının tırıs adımlarıyla uzaklaşarak ağaçlar arasında görünmez oluyor.

Ülkene veda etmiş değilsin. Etsen de o sana inanmaz ki zaten. Ya da belki sen, temelli gittiğini daha bilmiyorsun.

Kırlar, bayırlar bozlaşıyor. Sen, yenilmiş, gidiyorsun; ülkenin soluğu kesiliyor. Burada doğacak çocuklar, buraya gelecek sevgililer, onlar açabilecek mi bu ülkenin soluğunu? Bu ülkeden çıkacak, bu ülkeye gelecek olanlar, böylesi derin bir hüzne layık olabilecekler mi?

Senin ülken. Bizim güney toprağımız. İleride sen onun için çok gerekli olacaksın Don José. Açgözlülerin onu her incitip aşağılayışmda, gafillerin onu her aptal ya da kısır yerine koyuşunda, o senin eksikliğini duyacak. Çünkü sen, Don José Artigas, halkın generali, sen, bu ülkenin dile getirmiş olduğu en güzel sözsün.

1821: *Laurelty Kampı*
Ermiş Balthazar, Kara Kral, Bilgelerin En Ulusu

Yakın kasabalardan, uzak yörelerden Paraguaylılar, derileri gece gibi kapkara olan bu tuhaf yaratıkları görmek için akın ediyorlar.

Zenciler Paraguay'da bilinmiyor. Artigas'ın özgürlüklerine kavuşturduğu kara derili köleler onun izinden sürgüne gelerek Laurelty'de bir kasaba kurmuşlardır.

Aralarında Balthazar da var, Tanrıyı dünyaya buyur etmek için seçilmiş olan kara kral. Köleler, Balthazar adına dualar okuyarak bahçelerde çalışıyorlar; davullar onun adına çalınıyor, Afrika'dan Plato ovalarına yansıyan savaş şarkıları onun için söyleniyor. Artigas'ın, 'Artigas-cue' diye anılan yoldaşları, Ocak'ın 6'sı oldu mu kırmızı ipek pelerinlere bürünerek başlarına çiçeklerden taç geçiriyor ve köleliğin bir daha gelmemesi için, beyinleri sulandıran kötü ruhlardan ve horoz gibi öten tavuklardan onları koruması için bilge krala yakarıyorlar. (66)

1821: *Carabobo*
Páez

On beş yaşındayken öldürerek doğdu. Kendini savunmak için adam öldürmüştü, dağlara kaçmak zorunda kaldı ve Venezuela'

nın o uçsuz bucaksız otluklarında göçebe bir atlı olup çıktı. Atlıların atlı lideri, José Antonio Páez, ovaların Páez'i, kovboyların, ata eğersiz binen ve çığ gibi saldıran bu mızrak ve kement sanatçılarının önü sıra uçuyor. Atının rengi beyaz, çünkü beyaz atlar daha iyi koşar. Páez seferde olmadığı zaman okumasını ve çello çalmasını öğreniyor.

Boves döneminde İspanya'ya hizmet eden yarı çıplak ovalılar şimdi Carabobo çatışmasında İspanya'yı yeniyorlar. Batıdaki geçit vermez fundalıkları palalarıyla yol açarak çalıların, bataklıkların içinden geçiyor, düşmanı gafil avlayarak yalayıp yutuyorlar.

Bolívar, Páez'i, Venezuela silâhlı kuvvetlerinin başkomutam yapıyor. Ovalı süvariler, tıpkı onun gibi başlarında çiçek çelenkleriyle, onun yanı sıra Caracas'a giriyorlar.

Venezuela'da artık ok yaydan çıkmıştır. (202)

1822: *Guayaquil*
San Martín

Guayaquil'de buluşma. Karaipler Deniziyle Atlas Okyanusunun arasında bir dizi zafer takı. General Bolívar kuzeyden geliyor. Güneyden beri de Jose de San Martín geliyor, Şili ve Peru'nun özgürlüğü için And Dağlarını aşmış olan general.

Bolívar durmadan konuşuyor, durmadan önerilerde bulunuyor.

San Martín, kıt sözlü, onun konuşmasını kesiyor; "*Ben yorıldum.*" Bolívar inanmıyor ona. Belki de güvensizlik, duyuyor çünkü şan ve zaferin de insanı yorgun düşürebileceğini henüz öğrenmemiş.

San Martín otuz yılı savaşarak geçirmiş, Oran'dan Maipu'ya. Erliğinde İspanya adına dövüşmüş, deneyimli, pişmiş bir general olaraksa, Amerika adına. Amerika için, asla Amerika'ya karşı değil: Buenos Aires hükümeti onu Artigas'ın ordusunu tepeleme yolladığında San Martín buyruğa karşı geliyor ve Şili'nin bağımsızlığı için savaşmayı sürdürmek uğruna, ordusuyla dağa çıkıyor. Bağışlamak nedir bilmeyen Buenos Aires şimdi onu aç bırakmaktadır. San Martín'i, Lima'dakiler de sevmiyor. '*Kral Jose*', diye ad tak-

mışlar ona.

Guayaquil'de düş kırıklığı. San Martín, bu yaman satranççı, oyundan kaçınıyor.

"*Komuta etmekten yoruldum,*" diyor, ama Bolívar başka sözler duyar gibidir: "*Sen ve ben. Birbirimize uygun değiliz.*"

Sonradan bir şölen ve balo veriliyor. Bolívar salonun orta yerinde dans ederken hanımlar sıraya giriyorlar. Patırtı San Martín'in başına dönme veriyor. Geceyarısmdan sonra, veda falan etmeden, büyük general balodan ayrılıp rıhtıma gidiyor. Eşyası oradaki gulete konmuştur bile.

San Martín hareket emrini veriyor. Ağır ağır güverteyi adımlıyor, yanında köpeği, peşinde sivrisinekler. Tekne denize açılıyor ve San Martín karaya doğru dönerek dalgın gözlerle, Amerika topraklarının gitgide silikleşmesini seyrediyor. (53, 54)

1822: *Buenos Aires*
Şakıyan Kuş

Moron Köyünün eteğindeki yoksul bir mezarda, daha dün bir gitar ve ad taşıyan bir şairin kemikleri yatıyor.

En iyisi yüksük gezmek,
Kartallar gibi, tasasız...

Bartolomé Hidalgo, Artigas'ın kampında gezgin şarkıcı, hep şarkılar ve savaşlar içinde savrularak bir an yaşadı ve sürgünde öldü. Aç köpekler onun ciğerlerini kemirip yuttular. Sağlığında Hidalgo, Buenos Aires'in sokak ve meydanlıklarında dolaşarak, özgürlüğü savunan, düşmanların ipliğini pazara çıkaran şiirlerini satardı. Bu şiirler ona az para, çok yaşam gücü sağlardı. Kefensiz bedeni sonunda toprak oldu; onun gibi çıplak ve halktan olan şiirleriyse rüzgârlarda yaşıyor. (125)

1822: *Rio de Janeiro*
Çılgın Trafik

Diario do Rio de Janeiro gazetesi Londra'dan son gelen yenilikleri bildiriyor: sokakları onaran ya da ciğerleri iyileştiren ya da meyve suyu sıkan makineler, torna tezgâhları, imbikler, buharlı tencereler, gözlükler, teleskoplar, usturalar, taraklar. Bunların yanı sıra yastıklı eğerler, gümüş üzengiler, parlak koşum takımları, araba lambaları.

Sokaklarda hâlâ tek tük atlılar ve başka bir çağdan kalma eski, yaldızlı tahtırevanlar görülmüyor değil, ne var ki moda, kaldırım taşlarından kıvılcım çıkartan son model İngiliz arabalarını dayatmaktadır. Rio de Janeiro sokakları tehlikeli şimdi. Hızın neden olduğu kazalar çoğaldıkça arabacının gücü artıyor.

Beyaz eldiven, silindir şapka: O yüksek tüneklerinden arabacılar, aşağıdaki öteki kara kölelere küçümseyen bakışlar fırlatıyor ve yayalar arasında panik yaratmaktan zevk alıyorlar. İçkiye düşkünlükleri, pezevenklikleri ve güzel gitar çalmalarıyla ünlü ve çağdaş yaşamın vazgeçilmez bir parçasıdırlar. Hızlı bir at ve hünerli bir siyahiyle birlikte satılan arabalar servet getiriyor. (119)

1822: *Quito*
On İki Peri Kızı Ana Plazada Nöbet Bekliyor

ve her biri elinde bir taç tutuyor. Bandolar çalıyor, havai fişekler patlıyor ve uzun sokak boyunca nal şakırtıları yeni başlayan yağmur sesini andırıyor. Ordusunun başında Bolívar, Quito'ya giriyor: sıska bir gladyatör, tepeden tırnağa gergin sinir, altın kılıcı boyundan uzun. Balkonlardan aşağıya çiçek ve işlemeli mendiller yağıyor. Balkonlar birer sunaktır ve Quito'nun hanımefendileri bu sunaklarda, danteller, şallar arasında, hemen hemen çıplak duran dimdik memelerine tapımlmasına izin verirler. Manuela Sáenz, gemi pruvalarındaki kadın oymaları gibi göz alıyor. Elini sarkıtıyor ve parmaklarının arasından bir defne çelengi düşüyor. Bolívar başını kaldırıp gözlerini ona dikiyor: ağır çekim bir mızrak atışı.

O gece birlikte dans ediyorlar. Sarhoş oluncaya dek vals yapı-

yorlar. Dünya, bu benzersiz kadının yüzlerce iç eteğinin hışırtısına ve uzun siyah saçlarının dalgasına uyarak dönüyor, dönüyor.

(202, 249, 295)

1823: *Lima*
Alkış Tutmaktan Şişen Eller

El Callao'dan beri sürüyor atını, çiçekten bir yol üzerinde iki sıra askerin arasından, Lima, General Bolívar'ı yüz pare top atışıyla karşılıyor, yüz bayrak, yüz söylev, yüz resmi ziyafetle.

Kongre ona, Peru'nun yarısını yeniden ele geçirmiş olan İspanyolları kovmak için tam yetki veriyor. Torre Tagle Markizi Generale Napoleon'un biyografisini. Bir takım Toledo bıçağı ve ağdalı sözlerden örülme demeçler armağan ediyor: "*Zafer Tanrıçası, defne dallarını başınıza geçirmek için sizi And Dağlarının buzlu tepelerinde bekliyor ve Rimac'ın su perileri sizin başarılarınızı kutlamak için daha şimdiden ilahiler okuyor!*" Savaş Bakanı da Talih Tanrıçasına buyruk veriyor: "*Chimborazo eteklerindeki tepelerden bütün haşmetinle kanatlan da bizim And Dağlarımızın doruklarına gel ve orada, başına Peru tacını geçirmek için ölümsüz Bolí*var'ı bekle!"

Tek suskun, '*konuşkan ırmak,*' diye bilinen Rimac'dır.

(53, 202)

1824: *Lima*
Her Şeye Karşın

El Callao'dan beri sürüyor atını, çiçekten bir yol üzerinde, iki sıra askerin arasından. Lima, İspanyolların önderi General Monet'i, krallık bayrağını yükseltip alkışlayarak karşılıyor. Bayrak dalgalanıyor, söylevler dalgalanıyor. Torre Tagle Markizi, şükran duygularıyla eriyerek, Peru'yu şu lanet Bolívar'dan '*Colombia canavarından*' kurtarması için İspanya'ya yalvar yakar oluyor.

Arma şıkırtıları arasında Lima, bir sömürge cennetinin dalgın uykusunda kalmayı seçiyor. Valiler, ermişler, dolandırıcılar ve koketler, karşılıklı iç geçirip reveranslar yapıyorlar. Amerika'nın kumlu, çorak topraklarında, güneşle yağmuru esirgeyip kent duvarlarını savunmak için aşağıya melekler gönderen bir göğün altın-

da. Kent duvarlarının içinde hava yasemin kokuyor, dışarıdaysa ıssızlık ve tehlike pusu kurmuş. İçeride el öpmeler, geçit resimleri, kur yapmalar: Bütün subaylar kralı öykünüyor, bütün keşişler papayı. Saraylarda taşlar mermeri öykünüyor, altın ve gümüş bezeli yetmiş kilisede de tören, inancı.

Lima'dan çok uzaklarda, Pativilca kıyı kasabasında Bolívar hasta yatmakta. Ateş nöbetlerinin arasında, *"Her yanda felâketin sesini duyuyorum,"* diye yazıyor. *"...Her şey gözlerimin önünde can buluyor ve sonra ölüyor, yıldırım çarpmışçasına... Toz, kül, hiçlik."* Birkaç vadi dışında bütün Peru yeniden İspanyolların eline geçmiştir. Buenos Aires ve Şili'nin bağımsız hükümetleri özgürlük davasını terk etmişlerdir, hatta Peru halkı bile bu konuyla pek ilgilenmez gibidir artık.

"Peki, ya şimdi niyetiniz nedir?" diye birileri bu çökmüş, yalnız adama soruyor.

"Zafer kazanmak," diyor Bolívar. (53, 202, 302)

1824: *Montevideo*
Berber Sandalyesinden Kent Günlemleri

Kapı üstündeki bir delikten dışarı uzatılmış telin ucunda duran ve burada sakal tıraşı yapıldığını, diş ve şişe çekildiğini belirten küçük teneke leğeni tıkırdatacak kadar bile esinti yok.

Endülüs'lü berber bir yandan müşterisinin yüzünü köpüğe bularken sırf alışkanlıktan, (ya da yaz mevsiminin uyuşukluğundan silkinmek için) demeçler veriyor, şarkılar söylüyor. Cümlelerin, fandangoların arasında usturanın fısırtısı duyuluyor. Berberin bir gözü, köpük kremasını biçmekte olan usturanın üstünde, öteki gözü dışarıdaki tozlu sokaktan ağır adımlarla geçmekte olan Montevideoluların üstünde. Dil usturadan keskindir; hamlelerinden kimse kurtulamaz. Tıraş işlemi sürdüğü sürece tutsak olan müşteri, dilsiz, kıpırtısız, geleneklerle olayları sıralayan bu geveze günlemi dinliyor ve arada gözucuyla, sokaktan geçen kurbanları izlemeye çalışıyor.

Ölmüş bir kadını mezarlığa çeken bir öküz arabası. Arabanın ardında tespih çeken bir keşiş. Bu üçüncü sınıf ölüye, âdet yerini

bulsun diye veda eden bir çanın sesi dükkânın içine sokuluyor. Ustura havada duralıyor. Berber haç çıkarıyor ve dudaklarından, değişmiş bir sesle sözcükler dökülüyor: "Zavallıcık! Hiç gün göremedi."

Rosalía Villagrán'ın ölüsü, Artigas'ın düşmanlarınca işgâl edilmiş olan kentin sokaklarından geçiyor. Bir süre için Rosalía, başka birisi olduğuna, başka bir çağda, başka bir dünyada yaşadığına inanmış, yattığı hastanede duvarları öpüp güvercinlerle konuşmuştu. Rosalía Villagrán Artigas'ın karısı, ölümün kapısından içeriye, tabutunu bile alamayacak kadar beş parasız girmiştir.

(315)

1824: *Junín Ovası*
Sessiz Savaş

Bolívar ordusunu, o inatçı cesaretinin büyüsüyle yeniden kuruyor ve Peru'daki Junin Ovasında zafer kazanıyor. Dünyanın en yaman süvarileri mızrak ve kılıçla saldırıya geçiyor, düşmanı kasıp kavuruyorlar. Tüm savaş boyunca tek bir kurşun sesi duyulmuyor.

Amerikan ordusu, Plata Irmağı kıyılarından gelme goşolarla Şilili köylülerden oluşmadır; Büyük Colombia'nın, dizginlerini dizlerine bağlayarak dövüşen ovalıları, Perulu ve Ekvadorlu özgürlükçüler, San Lorenzo, Maipú, Carobobo, Pichincha savaşçıları. Ellerinde Guayaquil'den mızraklar, sırtlarında Cajamarca'dan ponçolar var. Atların eğerleri Lambayeque'den, nalları Trujillo'dan. Bolívar'ın peşinden gelenlerin arasında İngilizler, Fransızlar, Almanlar, hatta gönüllerini yeni dünyaya kaptırmış İspanyollar var uzaklarda, Guadina'da, Ren ya da Seine kıyılarında geçen savaşlardan arta kalmış savaşçılar.

Gün ölürken, yaralıların canları da sönüyor. Bolívar'ın çadırında can vermekte olan asker, Yarbay Sowersby'dir, Borodino'da, Napoleon'la birlikte savaşmış olan bir İngiliz. Biraz ötede bir küçük köpek, bir İspanyol subayının ölüsü başında uluyor. Bu köpek, bütün Junín çatışması boyunca, dostunun atının yanısıra koşup durmuştu. Şimdi General Miller onu tutup uzaklaştırmak istiyor, ama bir türlü yakalayamıyor. (202)

1825: *La Paz*
Bolivia

İmparatorun sancağı, Bolívar'ın en gözde subayının, yirmi üç yaşında general, otuz yaşında yüksek mareşal rütbesine ulaşan Antonio José de Sucre'nin ayakları dibine düşüyor. Ayachuco pampasındaki müthiş savaş İspanyol egemenliğine, yalnızca Peru'da değil, bütün kıtada son veriyor.

Haber La Paz'a ulaştığında Bolívar yemek masasının üstüne sıçrayıp tabakların üstüne basarak, şişeleri devirip bardakları kırarak dans ediyor.

Daha sonra Bolívar'la Sucre, La Paz kentindeki zafer taklarının altından birlikte geçiyorlar. Burada bir ülke doğuyor. Şimdiye kadar Lima ve Peru genel valiliklerinin bir parçası olan Yukarı Peru şimdi kendine Bolívar Cumhuriyeti adını yakıştırıyor; sonraları da, çocukları kurtarıcılarının anısını yaşatabilsin diye, Bolivia adını alacaktır.

José Mariano Ruybola, büyük hitabet yeteneği olan bir keşiş, görkemli bir karşılama demeci hazırlamıştır, ne var ki kader, onun bu konuşmayı yapamadan ölmesini öngörüyor. Konuşma Eski Yunan dilinde kaleme alınmıştır. (202)

1825: *Potosí*
Abecedarium: Doruktaki Kahraman

Potosí'de Bolívar, gümüş dağın tepesine tırmanıyor. Bolívar konuşma yapıyor. Tarih konuşacaktır: "Bağrındaki cevher tüm dünyayı hayret ve hayranlığa, kıskançlığa boğan bu dağ..." Rüzgâr, yeni doğmuş vatanların bayraklarını ve bütün kiliselerden yükselen çan seslerini alıp savuruyor. "*Ama bu zenginliğin ne önemi var...*" Bolívar'ın açılmış kolları arasına binlerce fersah sığıyor. Vadiler top seslerini ve sözlerin yankılarını çoğaltıyor... "*Özgürlük sancağını uzak sahillerin yangınlarından zafere ulaştırmış olmanın şanı ve görkemiyle kıyaslanınca...*" Tarih, dağ doruğundaki bu büyük adamı anlatacaktır. Ama onun, yılların yüküyle değil de yaşa-

dığı sevgi ve acıların etkisiyle yıpranmış olan yüzündeki sayısız çizgilerden söz etmeyecektir. Onun, Potosí göklerinde kollarım açarak ülkeyi bir kadını kucaklarcasma kucaklaması. Tarihi ilgilendirmeyecektir. Bir kadın değil, O kadın: onun kılıcını bileyen ve tek bakışıyla onun içini okuyup onu bağışlayan kadın. Onu dinlemesini bilen ve topların, söylevlerin, övgülerin gümbürtüsü arasından onun dediklerini duyabilen kadın: "*Yalnız olacaksın, Manuela. Ben de yalnız olacağım, dünyanın orta yerinde. En büyük avuntumuzu, kendi kendimizi dizginleyebilmiş olmanın şanında bulacağız.*"

(53, 202, 238)

1825: *Potosí*
İngiltere'ye Bir Potosí Borcumuz Var

Bağımsız olarak yeniden doğan İspanyol sömürgeleri iki büklüm yürüyor. Daha ilk günden boyunlarına asılan ağır bir taşın yükünü taşımaktadırlar, giderek büyüyüp ağırlaşan bir taş. Britanya'nın silâh ve asker desteğinden kaynaklanan '*İngiliz borcu*', tefecilerle tüccarların sayesinde çoğalmaktadır. Simya biliminde uzman olan faizcilerle aracıları, sıradan kaldırım taşlarını altın mücevherlere dönüştürüyor ve İngiliz tacirleri en kârlı pazarlarım bu ülkelerde buluyor. Yeniden İspanyollar'ın eline geçmekten korkan yeni ülkeler İngiltere tarafından resmen tanınmak gereksinimi duyuyorlar, gel gör ki İngiltere ilkin, kendi endüstri ürünleri için işgal serbestisi tanıyan bir Dostluk ve Ticaret Antlaşması imzalamadan kimseyi tanımaya yanaşmıyor.

Bolívar, Colombialı General Santander'e, "*Bu borçlar beni İspanyollardan daha çok tiksindiriyor,*" diye yazıyor ve bu borçları ödeyebilmek için Potosí madenlerini İngilizlere iki buçuk milyon pesoya sattığını bildiriyor. Aynı zamanda, diye yazıyor; "*Peru hükümetine, bütün madenlerini, bütün mal ve mülklerini, hükümetinin bütün diğer varlıklarını İngiltere'ye satarak yirmi milyondan az olmayan ulusal borcu kapatmasını salık verdim.*"

Kötü günlere kalmış olan Zengin Potosí Dağı şimdi bir İngiliz firmasının malıdır: Potosí, La Paz ve Peru Madencilik Şirketi. Spekülasyon ateşinin yarattığı öbür sanrılar gibi bu şirketin adı da sermayesinden tumturaklıdır: şirket bir milyon sterlin sermayesi

olduğunu ileri sürüyorsa da gerçek rakam elli bindir. (40, 172, 134)

Gümüş Dağın Laneti

Madencilere onca gümüş bağışlamış olan Potosí madeninin verimi şimdi çok düşmüştür. Dağ daha fazlasını vermek istemiyor.

İki yüzyılı aşkın bir süredir Potosí, karnının içinde Kızılderililerin iniltilerini dinledi. Toprağın içindeki tünellere yazgılı olan Kızılderililer, damarlarını kurutsun diye dağa yakardılar. Ve en sonunda dağ da açgözlülüğü lanetledi.

O zamandan beridir gece içinde esrarengiz katır sürüleri gelip dağın içine dalarak yükledikleri gümüşü gizlice götürmekteler. Onları kimse göremiyor, kimse yakalayamıyor, gelgelelim dağ, her tanrının gecesi kendi kendini boşaltmayı sürdürüyor.

Maden cevherinin yükünün ağırlığına dayanamayan bir katırın bacağı kırılacak olsa, o sabah ağaran gün, yolda topallayarak yürüyen bir kara böceği aydınlatıyor. (247)

1826: *Chuquisaca*
Bolívar'la Kızılderililer

İspanya'nın Amerikan kolonilerinde yasalara hiçbir zaman uyulmazdı. İster iyi olsun ister kötü, yasalar gerçekte var değildi. Kızılderilileri koruyan -ve durmadan yinelendikleri için kendi güçsüzlüklerini itiraf eden- garantiler de öyle; Yahudilerle romanların serbest dolaşımını yasaklayan genelgeler de öyle. Bu gelenek kalburüstü Creole bilim adamlarıyla generallerin Anayasaya, yine de, toplumun mutluluğu için yanılmaz bir ilaç gözüyle bakmalarını önlemiyor.

Simón Bolívar anayasaları ruh ateşiyle dokuyor. Şimdi Kongreye, kendi adını taşıyan yeni Cumhuriyet için bir anayasa taslağı sunmuş. Bu taslağa göre Bolivia'nın, ömür boyu kalmak koşuluyla seçilecek bir başkanı ve üç yasama meclisi olacaktır: tribünler, senatörler ve '*sansür*'ler. Bolívar bunların '*Eski Atina Areopagus'uyla Eski Roma'da, nüfus ve ahlâk sorunlarıyla ilgilenen yüksek rütbe-*

li (sansür)lere belirli bir benzerlik'taşıyacağını söylüyor.

Okuma yazma bilmeyenlerin oy kullanma hakkı bulunmayacak. Hemen hemen bütün Bolivyalılar Quecha ve Aymara dili kullanıp Catile dilini ve okuyup yazmayı bilmedikleri için ancak bir avuç seçkin erkeğin oy hakkı olacak. Colombia ve Peru'da olduğu gibi bu yeni vatanda da Bolívar yerlilerin hükümete ödediği vergiyi ve zorunlu işçiliği kaldırmış ve kamu topraklarını özel parsellere bölmeyi kararlaştırmıştır. Ülkenin ezici çoğunluğunu oluşturan Kızılderililerin Avrupa'daki Uygarlık Işığından yararlanmalarını sağlamak için de Bolívar eski öğretmeni Simón Rodríguez'i Chuquisaca'ya getirip okullar kurmasını buyurmuştur. (42, 172)

1826: *Chuquisaca*
Lanet Olsun Yaratıcı Hayal Gücüne

Simón Bolívar'm öğretmeni Simón Rodríguez, Amerika'ya dönmüştür. Çeyrek yüzyıldan beri Rodríguez denizin karşı kıyısındaydı. Orada Paris'in, Londra ve Cenevre'nin sosyalistleriyle arkadaşlık etti; Roma basımcılarıyla, Viyana kimyacılarıyla çalıştı, Rusya steplerindeki küçük bir kasabada ilkokul öğretmenliği bile yaptı.

Uzun kavuşma kucaklaşmalarının sonunda Bolívar öğretmenini yeni kurulan ülkenin eğitim bakanlığına atıyor. Simón Rodríguez, Chuquisaca'da örnek bir okul kurarak, geleneklerin kutsallaştırmış olduğu yalan ve yanlışları kökten söküp atma uğraşını başlatıyor. Bu rezalet karşısında dindar hanımefendiler çığlıklar atıyor, bilgin profesörler uluyor, köpekler havlıyor. Felaket: Rodríguez denilen bu deli, yüksek aile çocuklarıyla, daha düne değin sokaklarda yatıp kalkan mestizoları bir arada okutmayı tasarlıyor. Niyeti ne olabilir ki? Acaba yetimler sayesinde cennete gitmeyi mi umuyor? Yoksa ahlâklarını bozarak onları da kendisiyle birlikte cehenneme sürüklemek mi istiyor? Dersliklerde ne dua öğretiliyor, ne kutsal kitap Latincesi, ne de dilbilgisi kuralları! Varsa yoksa testere ve çekiç gürültüleri ki bu da, elle çalışmaktan tiksinmek üzere yetiştirilmiş olan papazlarla memurların kulaklarını tırmalıyor. "*Bir orospular ve hırsızlar okulu!*" İnsan bedeninin utanılacak

bir şey, kadınlarınsa birer süs eşyası olduğuna inananların avazı göklere yükseliyor. Don Simón Rodríguez'in okulunda kızlarla oğlanlar yan yana oturuyorlar; bu yetmezmiş gibi dersleri de oyundan ibaret.

Chuquisaca Valisi, *'gençlerin ahlâkını bozmaya gelmiş olan bu satir'*e karşı yürütülen kampanyanın başını çekiyor. Kısa bir süre sonra da Bolivia başkanı Mareşal Sucre, *'hesaplarını gereken titizlikle denetime sunmadığı için'* Simón Rodríguez'in istifasını istiyor. (296, 298)

Simón Rodríguez'in Fikirleri: Düşünmeyi Öğretmek

Yazarın deli olduğu ileri sürülüyor. İzin verirseniz kendisi deli saçmalarını ileride doğacak olan babalara aktarsın.

Irk ve renk ayrımı tanımaksızın herkes eğitilmelidir. Kendimizi aldatmayalım: halkı eğitmezsek gerçek bir toplum kuramayız.

Belletmek, eğitmek değildir. Belletirseniz, bilen kişiler yaratırsınız; eğitirseniz, yapan kişiler.

Anlaşılmamış şeyleri ezberden okutmak, papağan yaratmak demektir. Hiçbir surette hiçbir çocuğa, 'neden' diye sormadan herhangibir şey yapmasını buyurmayın. Aldığı buyrukların ardında her zaman bir neden görmeye alıştırırsanız, çocuk bunu görmeyince eksikliğini duyar ve aranarak, 'Neden?' diye sorar. Çocuğa meraklı olup soru sormayı öğretin ki aldığı buyrukların nedenini sora sora, mantık ve akıla boyun eğmeyi öğrensin, sığ kimseler gibi yetkeye ve aptal kişiler gibi geleneklere boyun eğmeyi değil.

Okullarda kız ve erkek çocuklar bir arada okumalıdır. Birincisi, böylelikle erkekler daha çocuk yaştan kadına saygı duymayı, ikincisi, kadınlar da erkeklerden korkmamayı öğrenirler.

Erkek çocuklar üç ana zanaatı: yapı ustalığını, marangozluğu ve demirciliği öğrenmelidirler, çünkü en gerekli şeyler toprak, ağaç ve metalle yapılır. Kadınlar da eğitilip bir sanat öğrenmelidirler ki, zaruret yüzünden kendilerini satmak ya da evliliğe, 'güvence sağlayan bir alışveriş' gözüyle bakmak yoluna gitmesinler.

Bilgisiz insanı herkes aldatabilir. Yok-yoksul olanı herkes satın alabilir. (297)

1826: *Buenos Aires*
Rivadavia

Plata Irmağının uçurumlu yataklarının tepesinde, çamurlu yamaçların üzerinde, tüm ülkenin servetini gasp eden liman yükselmektedir.

Buenos Aires Coliseum'unda İngiliz Konsolosu, İspanya Genel Valisinin locasında oturuyor. Soylu Creole'lar Fransız sözcükleriyle İngiliz eldivenleri kullanıyor ve böyle donanmış durumda bağımsızlık yaşamına geçiyorlar.

Arjantin ölçülerine göre Yorkshire'da, Lancashire'da üretilen mallar Thames Irmağından sel gibi akıyor. Birmingham'da işçiler, mate çayı için su ısıtan geleneksel bakır çaydanlığı son ayrıntısına kadar yaratıyorlar, yeni dünyada kullanılan tahta üzengilerin, mızrak ve kementlerin tam benzerlerini yapıyorlar. Taşradaki işlikler ve dokuma tezgâhları soluk almaya fırsat bulamıyor. Tek bir gemi, ucuz fiyata tam yirmi bin çift bot getiriyor; Liverpool'da yapılmış ponçolar Catamarca'da yapılanlardan beş kat ucuza satılıyor.

Arjantin'in kâğıt paraları Londra'da basılıyor; paranın dağıtımı da ortaklarının çoğunluğu İngiliz olan National Bank'in tekelinde. Yine bu banka, River Plata Madencilik Şirketini işletiyor ve şirket, Bernardino Rivadavia'ya yılda bin iki yüz pound ücret ödüyor.

Zamanla kutsallaşacak olan koltuğundan Rivadavia, kamu borçlarıyla kamu kitaplıklarını çoğaltmaktadır. Buenos Aires'in, dört atlı bir arabayla gezen bu ünlü hukukçusu, hiç tanımadığı ve hor gördüğü bir ülkenin başkanı olmak savındadır. Buenos Aires'in kent surlarının dışında uzanan o ülkeyse ondan nefret ediyor. (55, 271, 342)

1826: *Panama*
Yapayalnız Ülkeler

Bebecik ilk sözcüklerini konuşmuştu. Bunlar onun son sözleri oldu. Vaftiz törenine çağrılanlardan ancak dördü Panama'ya ulaştı; vaftiz yerine cenaze törenine katıldılar. Acı, bir babanın acısı, Simón Bolívar'm yüzünü kesip büzüştürmüş. Baş sağlığı dileyen sesler kof çıkıyor.

Çanlar, Hispanik Amerika'nın birliği için çalıyor.

Bolívar, yeni yaratılmış ülkelere, birleşip İngiliz koruması altında tek bir anavatan kursunlar diye çağrıda bulunmuştu. Birleşik Devletlerle Haiti'yi, 'bizim Amerikan geleneklerimize'yabancı oldukları için çağrıya katmamıştı, ama İngiltere'nin Hispanik Amerika Birliğini kaynaştırmasını, yeni bir İspanyol işgaline karşı korumasını istiyordu.

Yeni dominyonların birleşmesi Londra'yı hiç ilgilendirmiyor, Panama Kongresinden, yüreklendirici bildirgeler dışında bir şey ortaya çıkmış değildir, çünkü eski genel valiliklerden, deniz aşırı bir imparatorluğa bağlı, birbirinden kopuk ülkeler doğmuştur. Sömürge ekonomisi; dış ülkeler için üretim yapan büyük çiftlik ve madenler,.semt pazarlarını fabrikaya yeğ tutan kentler, büyük bir ülke değil, büyük bir adalar takımı yaratmaya yöneliktir. Bolívar kaynaşmış bir anavatan düşleri kuradursun, bağımsız ülkeler dağılmaktadır. Kendi aralarında henüz tek bir ticaret anlaşması imzalamamış, Avrupa mallarıyla dolup taşmaktadırlar ve hemen hemen hepsi, İngiltere'nin en önemli dış satım ürününü: serbest ticaret doktrinini benimsemişlerdir.

Londra'da Başbakan George Canning, ganimetini Avam Kamarasında sergiliyor. (202, 207)

1826: *Londra*
Canning

Taçm incisi konuşuyor. Bir halk çocuğu olan George Canning, İngiliz diplomasisinin önderi, beceresini Avam Kamarasına sunuyor. Kollarını açıyor, o şahin kanatlarını: "*Yeni Dünyayı var et-*

timse," diyor bu imparatorluk mimarı, "*eski dünyanın dengesini düzeltsin diye var ettim.*"

Bir köşeden alaylı bir kıkırtı çıkıyor. Sonra uzun bir sessizlik. Canning karanlıkta o sivri çizgili, hortlak suratını kaldırıyor ve sonra bu salonda duyulmuş duyulacak en büyük alkış tufanı kopuyor.

İngiltere, dünya gezegeninin eksenidir. Lord Castlereagh da imparatorluk projesine büyük katkıda bulunmuştu, ne var ki gecelerden bir gece, daha fazla dayanamayarak usturayla boğazını kesiverdi. Onun yerine geçen Canning, iktidar koltuğuna oturur oturmaz, şövalyelik döneminin mazide kaldığını ilan etti. Askersel görkem, yerini akıllı diplomasiye bırakmalıydı. Kaçakçıların İngiltere'ye generallerden daha çok yararı dokunmuştu; dünya egemenliği için verilen savaşları tüccar ve bankerlerin kazanmasının artık zamanı gelmişti.

Kedinin sabrı, kaplanın gazabından etkilidir. (171, 280)

1828: *Bogotá*
Buradakiler Ondan Nefret Ediyor

Seslerini alçaltmaya gerek görmeden ona, 'yabancı' ve 'Messelina,' diyorlar, kimsenin duymadığı yerdeyse daha ağır hakaretler ediyorlar. Bolívar'm onun yüzünden çöküp durgunlaştığını, yüzünün kırışıklıklara boğulduğunu, yeteneklerini yatakta harcayıp tükettiğini söylüyorlar.

Manuela Saenz elinde mızrakla Ayacocho'da dövüşmüştü. Bir düşmanın yüzünden çekip kopardığı bıyık, özgürlükçü ordunun tılsımlı andaçıydı. Lima'daki askerler Bolívar'a başkaldırdığı zaman Manuela erkek kılığına girerek elinde bir tabanca ve bir torba parayla kışlaya girmeyi başarmıştı. Şimdi burada, Bogota'da, subay gibi giyiniyor ve muhafız üniforması giymiş iki kara kadınla birlikte kiraz ağaçlarının altında geziniyor. Birkaç gece önce bir partide, üzerinde, "*Vatan Haini Francisco de Paula Santander'e ölüm,*" yazan bez bir bebeği duvara dayayıp kurşuna dizdi.

Santander, Bolívar'ın gölgesinde yetişmişti. Savaş yıllarında Bolívar'ın kendisi onu yardımcı başkanlığa atamıştı. Oysa şimdi Santander bu, '*taçsız kral*'ı bir maskeli baloda ya da hain bir tuza-

ğa düşürerek öldürmeyi istiyor.

Elinde feneriyle Bogotá'nın gece bekçisi, kentin son sözünü dile getiriyor. Ona, şeytanı kaçırtan ve herkese evlerine gitmeyi sıkılayan kilise çanları karşılık veriyor.

Silâh sesleri duyuluyor, nöbetçiler yere yıkılıyor. Suikastçılar merdivenden yukarı koşuyorlar. Onları oyalamak için yalanlar atan Manuela sayesinde Bolívar pencereden kaçmayı başarıyor.

(53, 202, 295)

1828: *Bogotâ*
Manuela Sáenz'in, Kocası James Thorne'a Yazdığı Mektuptan

Yok, hayır, tanrı aşkına, yeter artık, dostum! Neden kararımdan dönüp mektup yazmaya zorluyorsun beni? Dinle, ne işe yarıyor bu yaptığın, sana birinci kez, hayır, dediğim için bana acı çektirmekten başka? Bayım, sen mükemmel bir adamsın, kimse sana benzeyemez. Senin hakkında asla bundan başka bir şey söylemeyeceğim. Seni, General Bolívar uğruna bırakmak bir şeydir. Senin niteliklerine sahip olmayan başka bir kocayı terk etmekse bir hiç sayılırdı.

... Onunla, senin 'şeref' dediğin şeyin korunması altında birleşmeme olanak olmadığını biliyorum. O benim kocam değil de âşığım olduğu için sen beni daha az mı şerefli sayıyorsun? İnan, karşılıklı işkence amacıyla icat edilmiş toplumsal kaygılara göre yaşamıyorum ben!

Beni rahat bırak, sevgili İngiliz'im benim. Başka bir şey yapalım artık. Ahrette yeniden evleneceğiz ama bu dünyada, hayır... Orada her şey İngiliz usulünce olacak, çünkü tekdüze bir yaşam tarzı sizin ulusa özgüdür (yani aşkta, demek istiyorum, yoksa ticaret ve bahriyede üstünüze var mı?). Sizinkiler aşkı zevksiz, sohbeti mizahsız, gezintileri coşkusuz yürütür; birbirlerini reverans ve diz kırmalarla selâmlar, sakınarak oturup kalkar, gülmeden espri yaparlar. Bunlar harika resmiliklerdir. Ama ben, kendi kendime, sana ve bu İngiliz soğukluklarına gülen sefil ölümlü, ahrete uyum sağlamakta nasıl da güçlük çekeceğim!.." (238)

1829: *Corrientes*
Bonpland

Dokuz bin fersah ve yedi bin minik bitki sırasında Amerika'yı keşfetmişti. Paris'e döndüğünde Amerika'yı özlemeye başladı. Özlemi ona, kendisinin de toplamış olduğu bu kök ve bitkilerle aynı ülkeye ait olduğunu gösterdi. O ülke onu, Avrupa'dan asla duymamış olduğu bir sesle çağırıyordu; bu uğurda o da okyanusu bir kez daha geçti.

Buenos Aires'de öğretmen ve Yukarı Paraná boyundaki mate tarlalarında işçiydi. Paraguay'ın Yüce ve Değişmez Diktatörü Gaspar Rodríguez de Francia'nın askerleri onu orada gördüler. Sopalarıyla dövdükten sonra kanoya koyup ırmaktan yukarı götürdüler.

Bonpland dokuz yıldır Paraguay'da hapistir. Egemenliğini dehşet ve gizemle yürüten diktatör Francia onun casusluk suçundan hapse atıldığını söyleyesiymiş. Krallar, imparatorlar, başkanlar, ünlü bilginin serbest bırakılması için aracı oluyorsa da ne kişiler ve heyetler sonuç alabiliyor, ne de yalvarma ve gözdağları.

Diktatör, bilgini, kuzey rüzgârının estiği bir günde mahkûm etmişti, ruhları ekşiten o rüzgâr. Güney rüzgârlarının estiği bir günde de onu salıvermeyi kararlaştırdı. Bonpland ülkeden ayrılmak istemediği için diktatör onu sımrdışı ediyor.

Bonpland hücreye kapatılmış değildi. Pamuk, şekerkamışı ve portakal yetiştiren topraklarda çalışmış, bir rom imalathanesi, bir marangoz işliği ve bir hastane kurmuş, yörede doğum yapan kadın ve ineklerin başında bulunmuş, romatizmaya ve ateşli hastalıklara birebir gelen ilaçlar hazırlayıp dağıtmıştı. Paraguay bu bol mintanlı, yalınayak mahpusu, çevresine onca iyilik dağıtan bu kötü kaderli adamı, bu nadide bitkiler koleksiyoncusunu çok sevmişti, ama o şimdi ülkeden asker zoruyla ayrılıyordu.

Sınırdan geçip Arjantin topraklarına girer girmez birileri atlarım çalacaktı. (255)

1829: *Asunción, Paraguay*
En Ulu Francia

Paraguay'da hiç değilse yerin üstünde hırsız yok, dilenci yok. Çocuklar okula zil değil de davul sesiyle gidiyor. Herkesin okuma bilmesine karşın ülkede basımevi ve kitaplık yok; dışarıdan herhangi bir kitap, gazete ve dergi de gelmiyor; postane, kullanılmamak yüzünden ortadan kaybolmuş.

Doğanın ve komşularının ırmağın yukarı bölümüne sıkıştırmış olduğu ülke her an Brezilya ve Arjantin'den saldırı bekleyerek diken üstünde yaşıyor. Paraguaylılar bağımsızlıklarından pişmanlık getirsinler diye, Buenos Aires ülkenin denizle olan bağlantısını kesmiş; gemiler rıhtımlarda çürüyüp gidiyor, yine de Paraguaylılar yoksulluklarında ve gururlarında direniyorlar. Gurur ve ulusal yalnızlık. Uçsuz bucaksız toprakların ta tepesinden Gaspar Rodríguez de Francia ülkeyi yönetiyor ve gözetiyor. Bu diktatör yalnız yaşıyor ve ülkesinin kıt azığını yalnız başına yiyor, eskiden köpeklerin önüne konan tabaklardan.

Bütün Paraguaylılar ya casusluk yapıyor ya da casuslarca izleniyor. Sabahın çok erken saatinde, usturasını bilediği sırada berber Alejandro, El Supremo'ya, söylentiler ve fesat haberleriyle ilgili olarak günün ilk raporunu veriyor. Gece olduğu zaman diktatör teleskobuyla yıldızları izliyor; yıldızlar da ona düşmanlarının komplo kurduğunu bildiriyorlar. (82, 281)

1829: *Rio de Janeiro*
Kartopu Gibi Dış Borç

Prens Pedro'nun kendini Brezilya İmparatoru ilan etmesinin üstünden yedi yıl geçmiş. Ülke, İngiliz bankacılarının kapısını çalarak bağımsızlığa geçmiş. Pedro'nun babası Kral Juan buradaki bankayı soymuş, altın ve gümüşleri de en son gramına kadar yanına alıp Lisbon'a götürmüştü. Londra'nın açtığı borcun ilk milyonları çok geçmeden geldi. Garanti olarak gümrük gelirlerine ipotek konmuştu, yerli aracılar da verilen her borç tutarının yüzde ikisini alıyorlardı.

Şimdi Brezilya'nın borcu, aldığı paranın iki katma çıkmıştı ve kartopu gibi büyümekteydi. Buyrukları alacaklılar veriyor ve her Brezilyalı borç yüklenmiş olarak dünyaya geliyordu.

Ciddi bir konuşma yapan imparator Pedro, devlet hazinesinin tükenmiş, *'acınacak durumda olduğunu'*, tam bir çöküşün ülkeyi tehdit ettiğini açıklıyor. Ama kurtuluş haberi de veriyor: İmparator, *'yürürlükteki felâketin nedencelerini bir vuruşta ortadan kaldıracak olan önlemler'* alacaktır. Bu radikal önlemlerin ne olduğunu da açıklıyor: bunlar, Brezilya'nın Londra'daki Rothschild ve Wilson bankalarından, yüksek ama şerefli faizlerle almayı umduğu yeni borçlardan ibarettir.

Bir yandan da gazeteler, imparatorun Prenses Amelia'yla evlenmesini kutlamak için tam bin fiesta hazırlandığını bildiriyor. Bu gazetelerde satılık ve kiralık kara kölelerin, Avrupa'dan yeni gelen peynir ve piyanoların, iyi yünlüden İngiliz ceketleriyle Bordeaux şaraplarının ilanları çıkıyor. Quitanda Sokağındaki Hotel do Globo, *'içkici olmayan, puro tüttürmeyen, beyaz, ecnebi bir başaşçı,'* arıyormuş; 76 Duvidor Sokağında da, *'Kör bir kimsenin bakımını üstlenecek, Fransızca konuşan bir hanım'*a gereksinme varmış. (186, 275)

1830: *Magdalena Irmağı*
Gemi Denize İniyor

Yeşil diyar, kara diyar. Ta uzaklarda dağlar sis içinde Magdalena Irmağı Simón Bolívar'ı denize doğru götürüyor.

"Hayır."

Lima sokaklarında, ona elmas kakmalı kılıcını vermiş olan halk şimdi anayasasını ateşe veriyor. Ona, 'Ülkenin Babası,' demiş olanlar şimdi Bogoto Sokaklarında kuklasını yakıyorlar. Caracas'ta adı resmi olarak, 'Venezuela düşmanı'na çıkmış. Paris'te onu karalayan yayınlar güç kazanıyor, ama onu övmesini bilen dostlar nasıl savunacaklarını bilemiyorlar.

"Yapamam."

Bu muydu insanlık tarihi? Bu labirent, bu sonuçsuz gölge oyunu? Venezuelalılar, oğullarının yarısını uzak ülkelere dağıtıp karşılığında bir şey vermeyen savaşlara lanet okuyor. Venezuela

kendini Büyük Colombia'dan koparıyor, Ekvador da onun izinden gidiyor. Bu arada Bolívar, Magdalena Irmağından aşağı, denize doğru giden gemide, pis bir tentenin altında hasta yatmaktadır.

"*Elimden gelmez artık.*"

Kara derililer Venezuela'da, yasalara karşın hâlâ köledirler. Colombia'yla Peru'da, Kızılderilileri '*uygarlaştırmak*'için çıkarılan yasalar onları talan etmekte kullanılıyor. Bolivya'da koloni vergisi, Kızılderililerin salt Kızılderili oldukları için ödedikleri haraç, yeniden yürürlüğe girmiş.

Bu mu yani, tarih bu muydu? Tüm görkemler sonunda cüceleşiyordu. Her vaadin teninde ihanet biti geziniyordu. Amerikanın oğulları birbirlerini kırmaktaydılar. Davanın doğal mirasçısı Sucre, zehir ve hançerden kendini kurtarmış, ama Quito yolundaki ormanların arasında bir kurşunla devrilmişti.

"*Yapamayacağım artık. Gidelim.*"

Irmak sularında timsahlarla kütükler birbirine geçiyor. Bolívar, benzi sararmış gözleri fersiz, titreyip sayıklayarak Magdalena Irmağından aşağı, denize ve ölümüne doğru gidiyor. (53, 202)

1830: *Maracaibo*

Vali Bildiriyor:

"*... Bolívar, bu kötülük ruhu, anarşi meşalesi, kendi ülkesini ezen zalim artık yaşamıyor.*" (202)

1830: *La Guaira*

Divide et Impera

La Guaira'daki Kuzey Amerikan Konsolosu J.G. Williamson, Büyük Colombia'nın dağılmasında bilici ve mimar rolünü üstlenen adam, Dışişleri Bakanlığına ayrıntılı bir rapor yollamıştı. Daha bir ay öncesinden Venezuela'nın birlikten ayrılacağım ve Birleşik Devletlerin hiç işine gelmeyen gümrük vergilerinin kaldırılacağını haber vermişti.

Simón Bolívar, aralık ayının on yedisinde ölüyor. Bir başka

on yedi aralıkta, on bir yıl önce, Colombia'yla Venezuela'nın birleşmesinden doğan, sonradan Ekvador'da Panama'yı da içine alacak olan Büyük Colombia'mn temelini atmıştı. Büyük Colombia onunla birlikte ölmüştür.

Lima'daki Kuzey Amerikan Konsolosu, William Tudor, Bolívar'ın, *'Colombia'nın bu tehlikeli delisi'*nin karşısındaki fesat ağının kurulmasında yardımcı olmuştur. Tudor'u rahatsız eden yalnızca Bolívar'ın, Birleşik Devletlerin Güneyine kötü örnek olan kölelik düşmanlığı değil, aynı zamanda ve hepsinden önemlisi, İspanya boyunduruğundan kurtulmuş Amerika'yı, *'aşırı şişirmesi'*dir. Konsolos, elinin altındaki tüm mantık kurallarını işleterek, İngiltere'yle Birleşik Devletlerin, bölgede yeni bir güç doğmasının karşısında olan, *'ortak ve önemli Devlet nedenleri bulunduğunu'* ileri sürmüştür. Bu arada İngiliz Amirali Fleming de Valencia'yla Cartagena arasında gidip gelerek bölünmeyi teşvik etmiştir.

(207, 280)

1830: *Montevideo*
Abecedarium: Anayasa Yemini

"*İngiliz Hükümeti*" demiştir Lord John Ponsonby, "*Güney Amerika'nın doğu sahillerinde yalnızca Brezilya'yla Arjantin'in egemen olmasına asla rıza göstermeyecektir.*"

Londra'nın etkisiyle ve yine Londra'nın kanadı altında Uruguay bağımsız bir devlet oluyor. Plata Irmak Bölgesinin en isyankâr eyaleti, Brezilyalıları toprağından kovduktan sonra ağacın gövdesinden koparak kendi yaşamını kuruyor. Buenos Aires, en sonunda, Artigas'ın başkaldırdığı bu yadırgı otlukların karabasanından kurtulmuştur.

Montevideo'daki Anakilisede Peder Larragana, Tanrıya bir şükran ilahisi sunuyor. Papazın yüzü coşkuyla aydınlanmıştır, tıpkı birkaç yıl önce, Brezilya'dan gelen işgalcilerin onuruna Te Deum ayini düzenlediği zamanki gibi.

Anayasa yemini, Belediye Sarayının balkonları altında imzalanıyor. Yasalarda var olmayan hanımlar, yeni ülkenin hukuksal doğumunu, sanki kendilerini de ilgilendirirmişçesine izliyorlar. Bir elleriyle, rüzgârlı günlerde tehlikeye binen o iyice kabarık, havale-

li saçlarını tutarken öteki elleriyle, üzerlerinde ateşli vatanseverlik sözleri yazılı olan yelpazelerini açıp göğüslerine bastırıyorlar. Kolalı, yüksek yakalıklar beylerin başlarını yandan yana döndürmelerini engelliyor. Magna Carta, bir silindir şapkalar denizinin üstünden, madde madde, alanı çınlatıyor. Yeni ülkenin Anayasası'na göre, bedenlerini İspanya'yla Buenos Aires'in, Brezilya'nın kurşunlarına siper etmiş olanlara vatandaşlık hakkı tanınmayacaktır. Uruguay, yoksul goşolar için yaratılmıyor ki! Ne de Kızılderililer ve kendilerini özgürleştiren yasanın varlığından hâlâ habersiz olan siyahiler için. Oy kullanmaya ve kamu görevi yapmaya hakkı olmayanlar arasında Anayasa, hizmetçileri, ırgatları, rütbesiz erleri, evsizleri, ayyaşları ve okuma yazma bilmeyenleri sayıyor.

Bu gece Coliseum hıncahınç dolu. Rossini'nin bu kentte bütünüyle seslendirilecek ilk yapıtı olan *Mutlu Aldatış* ya da *Masumluğun Zaferi* adındaki operasının açılış gecesidir. (278)

1830: *Montevideo*
Anavatan ya da Mezar

Uruguay Parnassus'unun bir numaralı ozanı, Francisco Acuna da Figueroa meslek yaşantısına, İspanya'nın askersel görkemine adadığı, sekiz satırlık bölümlerden oluşmuş uzun bir şiirle başlamıştı. Artigas'ın goşoları Montevideo'yu aldıkları zaman Figueroa, Rio de Janeiro'ya kaçtı. Orada, pohpohlayıcı şiirlerini Portekiz prensiyle maiyetine yazdı. Liri omzunda Brezilya ordusuyla birlikte yeniden Montevideo'ya döndü ve işgalci askere coşku dolu övgüler yağdırdı. Yıllar sonra Brezilyalıların ülkeden kovulmasını izleyen günde, esin perileri şairin kulağına vatansever sekizlikler fısıldadı, bağımsızlık kahramanlarının başım süslemeye, sözden taçlar. Ve işte şimdi bukalemun şair yeni doğan ülkenin ulusal marşını yazıyor. Biz Uruguaylılar sonsuza değin onun dizelerini ayakta dinlemeye yazgılıyız. (3)

1832: *Santiago de Chile*
Ulusal Endüstri

Şili'de de beyefendiler Fransızlar gibi giyinip dans ediyor, kravatlarını bağlarken Byron'u öykünüyor, sofrada Fransız aşçılarının kurallarına boyun eğiyorlar, çaylarını à la İngiliz içerken şaraplarını à la Fransız yudumluyorlar.

Vicente Pèrez Rosales, brendi fabrikasını kurduğunda Fransa'nın en iyi içki fabrikalarını ve üzerlerinde yaldızlı arabeskler ve İngilizce, 'Yıllanmış Şampanya Konyak' diyen çok miktarda etiket satın aldı. Ofisinin kapısına büyük bir levha astı:

DOĞRUDAN İTHAL

Lezzet *'süper'* olmayabilirdi, ama yeterliydi, kimsede mide ülseri de yapmıyordu. İşler müthiş yolundaydı. Fabrika, talepleri karşılayamıyordu. Derken Don Vicente vatanseverlik mikrobuna yakalandı ve ülkesine sadakatsizlik yapmayı sürdüremeyeceğine karar verdi.

"Bu ünlü kalite yalnızca Şili'ye özgüdür."

Don Vicente Avrupa etiketlerini ateşe attı, kapısının üstüne daha da büyük yeni bir levha astı:

ULUSAL ENDÜSTRİ

Şişeleri şimdi yeni giysiler giyinmiş: bu ülkede basılmış olan ve İspanyolca, *'Şili Konyağı'* diyen bir levha.

Tek bir şişe bile satılmıyor. (256)

Santiago De Chile Pazarında
Duyulan Satıcı Sesleri

"Karanfille fesleğen, tombul hanımcıklara!"

"K.A.Ğ.I.T H.E.L.V.A.S.I VAR!"

"Cici düğmeler, düzinesi bir metelik!"

"Sülfürlü kibritleer!"

"Kemerler, kuşaklar, yumuşacık!"

"Bir sadaka, tanrı aşkına!"

"Nefis sığır eti var!"

"Âmâya bir sadaka!"

"SÜPÜRGEDE FIRSAT! KAÇIRMAYIN!"

"Tütün var, çiğnemeye tütün!"

"M u c i z e M u s k a l a r ı,
t e k t e k y a d a k u t u y l a!"

"Brendili pastalara gel!"

"Güvenliğiniz için bıçak!"

"Keeeskin Bıçaklaaar!"

"Urgan isteyen var mı?"

"Mis gibi ekmeğim var!"

"M i n i c i k ç ı n g ı r a k l a r! B i r t a n e k a l d ı!"

"KARPUZUM VAR, ŞEKERİM"

"Ekmeğim çok güzel, evde yaptım!"

"K.A.A.AR.PUZLA.AR"

"Ekmeğim çok güzel, hem de sıcacık!" (288)

1833: *Arequipa*
Lamalar

"Mutlu yaratıklar," diyor Flora Tristán.

Flora, babasının ülkesi olan Peru'da seyahat ederken dağlarda, 'insanın aşağılamayı başaramadığı tek hayvan'ı keşfediyor.

Yumuşak başlı lamalar katırlardan daha çeviktirler ve daha yüksek yerlere tırmanabilirler. Soğuğa, yorgunluğa, ağır yüklere dayanıklıdırlar. Dağdaki Kızılderililere hiç karşılıksız ulaşım, süt

ve et sağlarlar ve gövdelerini kaplayan o parlak renkli, tertemiz yünleri verirler. Ama bağlanıp hor kullanılmaya hiç gelemezler, emir de almazlar. O şahane adımlarını yavaşlattıklarında Kızılderililer onlara, yeniden hızlanmaları için yalvarırlar. Herhangi birisi onlara vurur, onlara söver, tehdit ederse lamalar kendilerini yere atıp o uzun boyunlarını uzatarak gözlerini, evrenin o en güzel gözlerini göğe çevirir ve usulca ölürler.

"*Mutlu yaratıklar,*" diyor Flora Tristán. (337)

1833: *San Vicente*
Aquino

Aquino'nun başı cellatın sepetinde duruyor.

Ruhu savaşta olsun! El Salvador Kızılderililerinin reisi, ülkeleri çalıp yağmalayanlara karşı üç bin mızrak yükseltmişti. Düşmanın kıvılcımlı yaprak sigaralarıyla ateşlediği tüfekleri etkisiz kılmış, bir kilisenin yüksek sunağında duran Ermiş Joseph heykelini soyup çıplak bırakmıştı. İsa'nın babasının pelerinine bürünerek Kızılderililerin bundan böyle asla köle ve asker olmayacaklarını, aç ve ayyaş gezmeyeceklerini ilan etmişti. Ne var ki daha çok asker gelince Aquino Dağlara sığınmak zorunda kaldı.

Adı Cascabel olan yardımcı onu ele verdi.

Zincirlenip prangaya vurulduğunda Aquino, "*Şimdi dişsiz, tırnaksız bir jaguarım, artık,*" dedi ve Fray Navarro'ya günah çıkartırken hayatta yalnızca karısının öfkesiyle gözyaşlarından korktuğunu itiraf etti.

Gözünü bağlarlarken "*Körebe oynamaya hazırım,*" dedi. (87)

1834: *Paris*
Tacuabé

Quequay topraklarında General Rivera'nın süvarileri, uygarlaştırma harekâtını kusursuz nişancılıklarıyla tamamlamışlar. Uruguay'da canlı tek bir Kızılderili kalmamış artık.

Hükümet, elde kalan son dört Charrúa Kızılderilisini Paris'te-

ki Doğal Bilimler Akademisine hibe ediyor. Kızılderililer bir geminin ambarında, yük olarak gönderiliyor, öbür yüklerle bavulların arasında.

Fransız halkı bu vahşileri, yitik bir ırkın bu nadide örneklerini görmeye para ödüyorlar. Bilim adamları vahşilerin giyimleri, davranışları, antropometrik ölçüleri konusunda not tutuyorlar. Kafataslarının biçiminden, onların kıt zekâları ve şiddet eğilimleriyle ilgili sonuçlar çıkarıyorlar.

Aradan iki ay geçmeden Kızılderililer kendilerini ölüme bırakmışlardır. Akademisyenler kadavraların başında kavga ediyorlar. Yalnızca savaşçı Tacuabé hayatta kalıyor, yeni doğmuş kız çocuğuyla birlikte kaçıp –tanrı bilir nasıl– Lyons kentine ulaşarak orada ortadan kayboluyor.

Tacuabé, vahşilerin müzik yapanıydı. Müzede, kalabalık çekildikten sonra yapardı müziğini. Bir yaya, azıcık tükürükle ıslattığı bir değnek sürter ve yayın at kılı tellerinden tatlı sesler çıkartırdı. Perdelerin ardından gizlice gözetleyen Fransızlar onun son derece yumuşak, usul, neredeyse duyulamayan sesler çıkarttığını söylerlerdi, kendi kendine konuşuyormuşçasına. (19)

1834: *Mexico City*
Sevmek Vermektir

Her kapının ardında sirke dolu bir sukabağı nöbete durmuş. Her sunakta yüzlerce mum dua ediyor. Doktorlar kan almayı ve klorürlü dumanla tütsü yapmayı salık veriyorlar. Renkli bayraklar, ölümcül salgının el attığı evleri belirtiyor. Acıklı ağıtlarla ağlama sesleri, el ayak çekilmiş sokaklardan ölü yüklü arabaların geçişini haber veriyor.

Vali, birtakım yiyecek maddelerini yasaklayan bir genelge yayımlıyor. Ona göre Meksika'ya kolera salgınını çili biberi dolmalarıyla meyveler getirmiş.

Kutsal Ruh Sokağında bir arabacı kocaman bir Chirimoya'yı dilimlemekte. Meyvenin tadını daha iyi çıkarmak için tüneğinden yana doğru eğiliyor. Ama sokaktan geçen biri onun ağzını açık bırakıyor.

"Barbar herif! İntihar ettiğinin farkında değil misin? Bu meyve seni mezara götürecek, bilmiyor musun?"

Arabacı duraksıyor. Meyvenin sütlü etine bakıyor, dişleyip dişlememekte kararsız. Sonunda kalkıp yere iniyor, birkaç adım gidiyor ve Chirimoya'yı, köşede oturmakta olan karısına uzatıyor.

"Buyur, sen ye, sevgilim!" (266)

1835: *Galapagos Adaları*
Darwin

Denizle sislerin içinden kapkara adalar yükseliyor. Kaya üstlerinde, şekerleme yaparcasına, inek büyüklüğünde kaplumbağalar kıpırdanmakta, aralıklarda da iguanalar süzülüyor, kanatsız ejderhalar.

"*Cehennem başkenti,*" diye fikir yürütüyor, *Beagle* gemisinin kaptanı.

Demir atıldığı sırada Charles Darwin, "*Ağaçlar bile kötüymüş gibi geliyor insana,*" diyor.

Galapagos Adalarında Darwin 'gizemler gizeminin' aydınlanmasına iyice yaklaşıyor. Burada, yeryüzündeki hiç sonu gelmeyen değişimlerin anahtarının kokusunu alıyor. Burada, ispinozların gagalarını nasıl kusursuzlaştırmış olduklarını görüyor: iri, sert tohumları kıran gagalar birer fındıkkıran biçimini alırken, kaktüslerden özsuyu çıkaran gagalar birer kerpetene benzeyip gitmiştir. Darwin aynı değişimin, karınlarını yerdeki bitkiler ya da yüksekler-deki meyvelerle doyurmalarına bağlı olarak, kaplumbağaların kabuk ve boyunlarında da meydana gelmiş olduğunu ayrımlıyor.

Sonradan, "*Bütün düşüncelerimin kökeni Galapagos'larda,*" diye yazacaktır. Şimdi, "*Şaşkınlıktan şaşkınlığa geçiyorum,*" diye yazıyor.

Dört yıl önce, *Beagle* gemisi bir İngiliz limanından ayrıldığı sırada Darwin hâlâ Kutsal Yazıların her sözcüğüne inanmaktaydı. Tanrının dünyayı şimdiki biçimiyle, altı günde yarattığım ve çalışmasını, Başpiskopos Usher'ın direttiği üzere, İ.Ö. 4004 yılının 12 Ekim'i Cumartesi günü, sabah saat 9'da tamamladığım düşünüyordu. (4, 88)

1835: *Columbia*
Texas

On beş yıl önce Texas'ın çöllük toprakları üzerinde bir araba kervanı gıcırdayarak ilerlemiş ve çöl çakallarıyla baykuşlar onlara, hoş gelmediniz, demişti. Köleleri ve sabanlarıyla Louisiana'dan gelen bu üç yüz göçmen ailesine Meksika toprak vermişti. Beş yıl önce Texas'taki Amerikan kolonicilerinin sayısı yirmi bine ulaşmış bulunuyordu. Bunların Küba'dan ya da Virginia ve Kentucky kibarlarının kölelik Zenci yetiştirdiği ağıllardan alınma çok sayıda kölesi vardı. Derken koloniciler, üzerinde bir ayı bulunan kendi bayraklarını yükseltiyor ve Meksika'ya vergi vermeyi, topraklarının her yerinde köleliği yasaklamış olan Meksika yasalarına boyun eğmeyi reddediyorlar.

Birleşik Devletlerin Başkan Yardımcısı John Calhoun, tanrının Zencileri, kendi gözde kulları olan beyazlar için odun kesip pamuk toplasınlar, su taşısınlar diye yarattığına inanmaktadır. Dokuma tezgâhları her gün daha çok pamuk istiyor, pamuk da daha çok toprak ve Zenciye gereksinme yaratıyor. Calhoun geçen yıl, "*Texas'ın Birleşik Devletlere katılmasını öngören çok güçlü nedenler var,*" buyurmuştu. O sırada, soluk alırcasına sınır genişleten Başkan Jackson, dostu Sam Houston'u Texas'a yollamıştı bile.

Güçlü kuvvetli Houston, Texas'ta kendine yumruklarıyla yer açıyor, generalliğe yükseliyor ve Texas'm bağımsızlığını ilan ediyor. Çok geçmeden Birleşik Devletler bayrağındaki yıldızların arasına katılacak olan yeni eyaletin, Fransa'dan daha çok toprağı var.

Ve çok geçmeden Texas, Meksika'ya savaş açıyor. (128, 207)

1836: *San Jacinto*
Özgür Dünya Büyüyor

Sam Houston hektarı dört sent'e toprak dağıtıyor. Kuzey Amerika'nın her yönünden sürülerle gönüllü, Texas'a akıyor,

New York ve Nex Orleans'dan gemiler dolusu silâh geliyor.

Meksika göklerinde felaket haberi veren kuyrukluyıldızı duymayan yok. Hidalgo ile Morelos'un katilleri, ülkeyi kendi avuçlarına almak için bağımsızlık ilan ettiklerinden beri Meksika felaketten başka bir şey görmemiştir zaten.

Savaş uzun sürmüyor. Meksikalı general Santa Anna, kan akıtmak amacıyla Texas'a geliyor. Alamo'yu gerçekten de kana boğuyor, ama San Jacinto çatışmasında, çeyrek saatte dört yüz asker yitiriyor. Santa Anna kendi hayatına karşılık Texas'ı veriyor ve yenik düşmüş ordusu, özel aşçısı, yedi bin dolaklık kılıcı, sayısız nişanları ve araba dolusu dövüş horozuyla Mexico City'ye dönüyor.

General Houston, kendini Texas Cumhurbaşkanı ilan ederek zaferini kutluyor.

Texas anayasası, yasal yollardan elde edilmiş mal saydığı köleler üzerinde efendiye ömür boyu hak tanıyor. Savaş sırasında Texas askerleri, "*Özgürlük sınırlarını genişletelim!*" sloganıyla zafere koşmuşlardı. (128)

1836: *Alamo Kalesi*
Serhat Kahramanlarından Görüntüler

Texas savaşının başlangıcında, talihin henüz Meksikalılara gülümsediği sırada Albay Davy Crockett mızraklarla vurulup düşüyor. Alamo Kalesinde, komutasındaki kahraman haydutlarla birlikte düşüyor ve öyküsünü şahinler noktalıyor.

Kızılderililerle Meksikalıların topraklarını yutup semirmekte olan Birleşik Devletler, serhat boyundaki kahramanlarından birini yitirmiştir. Davy Crockett'in, bir kurşunla beş ayı öldürebilen, Betsy adında bir tüfeği vardı.

Davy Crockett bir bakıma, bir önceki yüzyılın söylenceleşmiş öncüsü Daniel Boone'un oğlu olabilirdi. Daniel Boone tekbaşma olmayı seven, çok 'maço' bir katildi; uygarlıktan nefret ederdi, ama Kızılderili dostlarından çalınmış topraklara kolonicileri yerleştirmekten geri kalmazdı. O da, bir öykü kişisi olmakla birlikte yaygın ünü yüzünden şimdi herkese etten kemikten, sahici bir insan-

mış gibi gelen Natty Bumppo'nun babası olabilirdi.

Fenimore Cooper, *Mohikanların Sonuncusu*'nu yayımladığından bu yana Bumppo, bu ilkel ve asil avcı, Birleşik Devletler yaşamının ayrılmaz bir parçası olup çıkmıştır. Bumppo, ahlâk konusunda bildiği her şeyi doğadan öğrenmiştir ve enerjisini dağlarla ormanlardan almaktadır. Kocaman ağzının içinde tek dişi bulunan, çirkin bir adamdır, ama hiç karşılık beklemeden güzel, beyaz bakireleri korumaya alır, onların ormanlardan ve şehvet bataklarından sağ selamet geçmelerini sağlar. Natty Bumppo, uzun konuşmalar yaparak sessizliği över; ölümden korkmadığını söyler ve üzülerek öldürdüğü Kızılderilileri överken de doğruyu söylemekten geri kalmaz. (149, 218)

1836: *Hartford*
Colt

Mühendis Samuel Colt, icat etmiş olduğu 'döner revolver'in patentini Connecticut ilinin Hartford kentinde kayda geçiriyor. Bu, beş kurşunluk döner silindirli bir tabancadır ve yirmi saniyede beş kez ölüm saçmaktadır.

İlk sipariş Texas'dan gelir. (305)

1837: *Guetamala Kenti*
Morazán

Bir cüppeler fırtınası kopuyor. Rafael Carrera yüreğe korku salan bir şimşektir ve Guetamala'nın her yeri gökgürültüleriyle yankılanmaktadır: "*Bin yaşasın dinimiz! Yabancılara ölüm! Morazán'a ölüm!*"

Yakılmadık mum kalmıyor. Rahibeler öyle hızla dua okuyorlar ki dokuz saniyede dokuz novena sıralıyorlar. Kilise koroları Meryem Ana'ya övgü ilahileri okuyor ve aynı coşkuyla Morazán'ı lanetliyorlar.

Francisco Morazán, Merkezi Amerika Başkanı, bu mistik gazabın boşanmasına neden olan '*kilise düşmanı yabancı*'dır. Honduras doğumlu Morazán yalnızca Merkezi Amerika eyaletlerini bir-

leştirmekle kalmamış, kontlarla markizleri sade vatandaş sınıfına indirgemiş ve bu dünyayla ilgili şeyler öğreterek ahretten hiç söz açmayan halk okulları açmıştır. Morazán'm yasalarına göre artık mezarlarda ille haç, düğünlerde ille papaz bulundurmak zorunlu değildir; yasalar evlilik döşeğinde doğan çocuklarla samanlıkta dünyaya gelen nikâhsız çocuklar arasında ayrım gütmeyerek ikisine de aynı miras hakkını tanıyor. En önemlisi de, Morazán dinle devleti ayırmış, insanları inanıp inanmamakta özgür bırakmış, kilise yöneticilerinin ayrıcalıklı gelir kaynaklarını kurutarak topraklarını satılığa çıkarmıştır.

Keşişler, Guetamala'yı kasıp kavurmakta olan salgının suçunu Morazán'a yüklüyorlar. Kolera can almakta ve kilise kürsülerinden ateş püsküren suçlamalar yükselmekte: Morazán suları zehirlemiş, bu İsa karşıtı dinsiz adam ölenlerin ruhlarını satmak üzere Şeytanla anlaşma yapmış.

Dağlılar, bu zehirleyici katile karşı ayaklanıyor. Ayaklanmanın başındaki Rafael Carrera yirmi yaşını anca doldurmuş olmakla birlikte şimdiden bedeninde üç kurşun taşımaktadır. Carrera tarikat cüppeleri giyinip nişanlar takınarak ve şapkasına yeşil bir dal takarak dolaşıyor. (220, 253)

1838: *Buenos Aires*
Rosas

Kısrak ve insan terbiyesinde birinci olan Juan Manuel de Rosas, Plata Irmak bölgesindeki çiftliklerin efendisidir. Gitar çalıp dans etmekte usta olduğu gibi kamp ateşinin başında en gülünçlü ve en ürkünç öyküleri de o anlatır. Yine de taştan yapılma bir adamdır; çocukları bile ona, "Efendimiz," der. Rosas, pilicini kötü pişiren aşçısını tutuklatır, kendi kurallarından birini çiğnediği zaman da kendi kendini kırbaçlatır.

En zengin estancia'lar, en düzenli işleyen et fabrikaları onundur. Buenos Aires'den Kızılderili topraklarına kadar uzanan otluk denizinin en güzel bölümlerine de o sahiptir.

Rosas yöneticidir. Arjantin'de üretilen ponçolarla yatak şiltelerini, ayakkabı, araba, tekne, şarap ve mobilyayı koruyan bir gümrük yasası çıkartmış ve içerlek ırmakları yabancı tüccarlara ka-

pamıştır.

Revue des Deux Mondes, Fransa'nın, '*İspanyol fütuhatının dejenere evlatlarına*,' bir disiplin ve uygarlık dersi vermesini istiyor. Amiral Leblanc komutasındaki Fransız bölüğü, denizaşırı ticaret için donatılmış tek Arjantin limanı olan Buenos Aires'i abluka altına alıyor. (166, 271, 336)

1838: *Buenos Aires*
Mezbaha

Esteban Echeverría, Plata Irmak Bölgesinin yazınındaki ilk öyküyü yazıyor. *Mezbaha* adlı öyküde Rosas diktası, Buenos Airesli savunmasız bir bilim adamının, bıçak taşıyan bir güruh tarafından taciz edilmesinin sorumlusudur.

Gecekondularda doğup sokak kavgalarında pişen ama sonra Paris'te cila kazanan Echeverría, 'ayaktakımından' nefret etmektedir. Kentin güneyindeki bir mezbaha, yazara neredeyse gerçek dışı bir mekân sağlıyor: kara kadınların deştiği barsakların başında dövüşen köpekler, hayvan boyunlarından akan kanların arasında, kabasaba insan gırtlaklarından fışkıran, kabasaba 'siktir'li sözcükler. Öyküdeki boğaz kesici kişi, bir goşo ponçosu giymiştir; yüzünü kana bular, bıçağını bir sığırın boynuna sapına kadar saplar ve sonra kendisine nazik davranmamış olan şık giyimli, siyah gravatlı beyefendiyi köşeye kıstırır. (104)

Amerika'daki Yamyamlık Üzerine Ek Notlar

Giriştiği son süvari saldırısında Albay Juan Ramón Estomba atlılarını, olmayan bir düşmanın üstüne salıyor. İspanya'yla olan savaş sona ermiştir, ne var ki Arjantinlinin Arjantin'le yürüttüğü savaş çok daha zalim ve çirkin. Albay Estomba kılıcını kaldırıp, "*Hücum!*" diye haykırıyor ve savaş çığlıklarıyla kılıç şakırtılarının kasırgası arasından atla boş bir ufka saldırıyor.

Bu parçalanmış ülke öfkeden delirmiş. Bağımsızlık kahramanları birbirini yemekte. Estanislo López, Pancho Ramíraz'in bir pöstekiye sarılmış kesik başını alıyor, demir kafese koyuyor ve

bütün geceyi kıvançla bu başı seyrederek geçiriyor. Gregorio Lamadrid, Facundo Quiroga'nın annesini zincire vurup sokaklarda sürüklüyor. Daha sonra Facundo pusuya düşürülüp gözünden kurşunla vurularak ölüyor. Juan Lavalle, Manuel Dorrego'yu bir ağılda, inek pisliğinden bir halı üzerinde kurşuna diziyor ve o günden sonra Dorrego'nun hortlağı Lavalle'nin peşini bırakmıyor, sonunda bir gün ona yetişiyor ve onun bedenini sevgilisinin çıplak bedenine kurşunlarla mıhlıyor, Lavalle bir kadının içinde ölmek zevkini tadabilsin diye. (55, 103, 110)

1838: *Tegucigalpa*
Merkezi Amerika Parçalara Bölünüyor

Morazán, Guetamala'da, keşişlerin kışkırttığı halk kitlelerine karşı savaş veriyor.

Ülkeyi bir araya dikmiş olan çürük ipler birer birer kopmakta. Costa Rica ile Nicaragua federal anlaşmayı feshediyorlar. Honduras da bağımsızlığını ilan ediyor. Tegucigalpa kenti, on yıl önce o büyük birleşme tasarımını buradan başlatmış olan oğlunun yenilgisini davullar, teflerle kutluyor. Taşra çekemezlikleri, kıskançlık ve açgözlülük, bu eski zehirler, Morazán'ın tutkusundan daha etkili çıkmış. Federal Merkezi Amerika Cumhuriyeti dört parçaya bölünmüş durumda. Yakında beş, sonra da altı parça olacak. Hepsi de birbirlerine, acımadan çok kin duyuyorlar. (220)

1839: *Copán*
Kutsal Bir Kent Elli Dolara Satılıyor

Alıcı da John Lloyd Stephens, Merkezi Amerika'daki Birleşik Devletler büyükelçisi. Satılan kent, Honduras'ta bir ırmak kıyısında, balta girmemiş ormanların kuşatmasına uğramış eski bir Maya kenti olan Copán'dır.

Copán'da tanrılar taş kesilmiş, tanrıların seçmiş ya da cezalandırmış olduğu insanlar da öyle, Copán'da, bin yılı aşkın bir zaman önce, sabah yıldızının gizlerini bulgulayan ve güneş yılını bir

daha erişilmeyecek bir doğrulukla hesaplayan gökbilimci bilgiler yaşardı.

Zaman, o güzelim kabartmalı, oyma merdivenli tapınakların güzelliğini bozmuş, ama ortadan kaldıramamış. Tanrılar hâlâ sunakların üzerinden, maskların tüyleri arasında saklambaç oynarcasına bakıyor. Çalıların arasından yükselen çubukların üzerinde yılan ve jaguarlar hâlâ dişlerini gösteriyor ve bu taşlarda hâlâ tanrılarla insanlar soluk alıp veriyor, sessiz ama asla suskun değil.

(133)

1839: *Havana*
Davulun Sözü Tehlikelidir

Küba Başkomutanı, büyük çiftliklerde davul dansları icra edilmesine izin vermeyi kararlaştırıyor, ancak fiesta günlerinde ve işçi başlarının gözetimi altında olması koşuluyla.

İşçi başları davulların isyan sesi yaymalarını önleyecekler. Kara davul, canlı davul, tekbaşına ses vermez. Başka davullarla konuşur. Erkek davul, tanrılarla insanlara seslenir ve tehlikeli şeyler söyler. Davul seslendiğinde tanrılar gelip insan bedenlerine girer ya da bu bedenlerden kaçar gider.

Çok eski zamanlarda Akrep Akeké can sıkıntısını öldürmek için iğnesini sevişen iki insana batırmıştı. O gün, bugündür kara derililer analarının karınlarından dans ederek doğarlar; sevgiyi, acıyı, öfkeyi dansla yaşar ve yine dans ederek yaşamın yırtıcılığını delip geçerler. (22, 222, 241)

1839: *Havana*
Gazete Reklamları

EKONOMİ SAYFASI

Satılık Hayvanlar

Satılık: kara derili Creole kadın, genç, sağlıklı, kusursuz, çok sessiz ve sadık, iyi aşçı; çamaşır, ütü de bilir, çocuk bakımı için ideal, fiyatı 500 peso. Ek bilgi, 150 Daoiz Sokağında 3/11.

Satılık, temiz kanlı, güzel bir at, altı karış, sekiz santim...

KİRALIK EV EŞYASI

Ev hizmeti için Zenci kadın. Irgat olarak ve başka her türlü işte çalışacak Zenciler, çocuklarla oynayacak küçük Zenciler... 21 Mart. Satılık sülük, yarımadadan yeni gelmiş, üstün kalite...

PARTE ECONOMICA.

Ventas de animales.

Se vende una negra criolla, jóven sana y sin tachas, muy humilde y fiel, buena cocinera, con alguna intelijencia en lavado y plancha, y escelente para manejar niños, en la cantidad de 500 pesos. En la calle de Daoiz, número 150, impondrán de lo demas. 3|11

Se vende un hermoso caballo de bonita estampa, de seis cuartas tres pulgadas de alzada, de-

• SE ALQUILAN POSESIONES para viviendas. Negras para el servicio de casa. Negros para peones y para todo trabajo, y se dan negritos para jugar con niños. De todo darán razon en la calle de Daoiz número 11. nizo. 21

SANGUIJUELAS superiores arabadas de llegar de la península, se hallan de venta en la

(276)

1839: *Valparaiso*
Aydınlatıcı

Şili'nin Valparaiso Limanının Rinconada semtinde, sade görünümlü bir evin önünde bir levha asılı:

AMERİKAN IŞIKLARI VE ERDEMLERİ

Yani mum, sabır, sabun, tevekkül, güçlü zamk, çalışma sevgisi

İçerde ocak dumanı, çocuk şamatası. Burada Simón Rodríguez oturuyor. Bolívar'ın öğretmeni evinde bir okulla ufak bir fabrika açmış. Çocuklara yaratıcı olmanın mutluluğunu öğretiyor. Mum ve sabun yaparak da geçimini sağlıyor. (298)

1839: *Veracruz*
"Tanrı Aşkına Bir Koca, İsterse Yaşlı, Çolak ya da Sakat Olsun"

İspanyol Büyükelçisi Meksika toprağına ilk olarak adım atmaktadır. Veracruz'da, cesetleri kollayan leş kargalarından başka kuş görmüyor. Karısını koluna takarak o hazin sokaklarda gezinmeye çıkıyor, ülkenin geleneklerini öğrenmek amacıyla.

Kilisede yaralı, yamru yumru bir ermiş buluyor. Evde kalmış kızlar, bu ermişe taş atarak tansık dilerlermiş. Genç olanlar, ne kadar iyi nişan alırlarsa o kadar iyi koca bulacaklarına inanarak, umutla atarlarmış taşları. Padualı Ermiş Anthony'den artık koca ve avuntu beklemeyi kesmiş olan kız kurularıysa, heykeli sövgüler savurarak, öç almak için taşlarlarmış. Zavallı Ermiş Anthony'yi iyice benzetmişler: surat paramparça, kollar güdük, göğüs yerine kocaman bir delik. Ayaklarının dibineyse çiçekler bırakırlarmış. (57)

1840: *Mexico City*
Maskeli Balo

Mexico City'nin terzi ve kuaförleri evden eve, hanımefendiden hanımefendiye koşuşturmak zorunda kalıyorlar. Yoksullara yardım sağlamak amacıyla verilen baloda en şık kim olacak? Han-

gi güzel zafer kazanacak?

Madame Calderón de la Barca, İspanyol Büyükelçisinin eşi, bir Meksika kılığı deniyor. Pueblo vadisinin tipik giysileri. Ne mutlu imgeyi yansıtan aynaya! Dantel süslü beyaz bluz, kırmızı etek, işlemeli iç eteklerde pul pırıltıları. Madame Calderón rengârenk kuşağı beline yüzlerce kez doluyor, saçını tam ortadan ayırıp büklümleri bir halkayla tutturuyor.

Durum tüm kentte duyuluyor. Bakanlar Kurulu tehlikeyi savuşturabilmek için toplanıyor. Üç bakan –Dış ilişkiler, Devlet ve Savaş– büyükelçinin kapısını çalarak resmi uyarıda bulunuyorlar. Kentin en kalburüstü hanımefendileri duyduklarına inanamamaktadırlar: baygınlıklar, nane ruhları, yelpaze rüzgârları. Böyle değerli bir hanımın böylesine değersiz bir kılığa bürünmesi! Hem de toplum içinde! Dostlar öğüt veriyor, kordiplomatik baskı koyuyor. Kuzum, dikkatli olun, skandal çıkarmamaya bakın, bu tür giysiler, adı pek sağlama çıkmamış bayanlar içindir.

Madame Calderón de la Barca ulusal giysileri giymekten vazgeçiyor. Baloya Meksikalı kılığında gitmeyecek. Lazio'lu bir İtalyan köylü kadınının kılığını giyecek. Balonun düzenleyicilerinden biri İskoçya Kraliçesi olarak gelecek. Başka hanımlar, Fransız saray fahişelerinin, İsviçre, İngiliz ve Aragon köylülerinin giysilerini kuşanacaklar ya da Türklerin kat kat yaşmaklarına bürünecekler.

Müzik bir inci ve elmas denizinde yüzecek. Danslarsa pek kıvrak olmayacak; ayaklardan değil de işkence aracını andıran o mini minnacık ayakkabılardan ötürü. (57)

Meksika'da Yüksek Sosyete
Bir Ziyaret Başlangıcında

"Nasılsınız, iyi misiniz?"
"Emrinizdeyim, efendim. Ya siz?"
"Hep bildiğiniz gibi. Saygılar sunarım."
"Geceniz nasıl geçti?"
"Saygılar sunarım."
"İltifatınız! Ya siz nasılsınız, senyora?"
"Saygılar sunarım. Ya siz?"

"Emrinizdeyim, efendim. Hep bildiğiniz gibi."
"Lütfen oturun."
"Önce siz, senyorita."
"Yoo, olmaz, senyora, önce siz."
"Eh, peki, gönlünüz olsun, resmiyete bakmayalım. Formalitelerden, etiketten tiksinirim ben." (57)

Mexico City'de Sokak Satıcılarının Bir Günü

"Kömür ister misiniz, bayım?"

"Yağ! Domuz yağı, bir buçuk meteliğe!"

"Tuzlanmış sığır eti! Çok güzel et!"

"DÜĞME-L-E-E-R VAR! GÖMLEKLERE DOĞME-L-E-E-R!"

"Yabanelması var, biberli yemeklere, taze yabanelması!"

"Muz var, portakal, nar var!"

"EL AYNALARI!"

"Şişman şişman pideler, fırından yeni çıktı, sıcak sıcak!"

"Hasır isteyen var mı? Puebla hasırı, beş yarda boyunda!"

"Ballı çöreklerim var, peynirli ballı!"

"Şekerlemeci geldi! Hindistancevizli, kremalı!"

"Piyango bileti, bir tane kaldı, son bilet yarım meteliğe!"

"TOR-T-İ-İ-İLLA!"

"Fıstık isteyen var mı?"

"EKŞİMİK TORTİLLASI!"

"Ördek var, şekerim sıcacık ördek!"

"Tamale satıyorum, minicik tamaleler!"

"Közde sıcak kestane!" (57)

Yüksek Meksika Sosyetesi
Doktor Hoşça Kal, Diyor

Yatak başında:
.."Senyora, saygılar sunuyorum!"
.."Teşekkürler, senyor."
Yatağın ayakucunda:
.."Her zaman hizmetinizde olduğumu bilmelisiniz, senyora!"
.."Hayırlı sabahlar, senyor."
Masanın yanında duralayarak:
.."Ayaklarınızı öperim, senyora!"
.."Senyor, ellerinizden öperim!"
Kapıya yaklaşınca:
.."Senyora, fakirhanemle bütün içindekiler ve hiç değerim olmasa da bendeniz ve benim olan her şey, sizindir!"
.."Teşekkürler, doktor!"
Arkasını dönüp kapıyı açar, sonra yine yüzünü döner.
.."Hoşça kalın, senyora! Saygılar sunarım!"
.."Güle güle, senyor."
Sonunda dışarı çıkar, ama kapıyı yine aralayarak başını uzatır:
.."Hayırlı sabahlar, senyora!" (57)

1840: *Mexico City*
Bir Rahibe, Manastır Yaşantısına Başlıyor

En iyi yolu seçmişsin sen,
Seni kimse saptıramaz artık,
Ey tanrının gözde kulu

On altı yaşındayken dünyaya veda etti. Bir araba içinde, bir daha görmeyeceği sokaklardan geçiyor. Onu bir daha asla görmeyecek olan akraba ve arkadaşları, Santa Teresa manastırındaki törene geliyorlar.

Hiçbir şey ve hiç kimse

saptıramaz seni

Artık o da, İsa'ya gelin giden öteki kızlarla birlikte, toprak bir taştan yemek yiyecek, ortasında kurukafa bir masada, işlemediği günahlar için kefaret ödeyecek; başkalarının zevkini çıkardığı bu gizemli günahlardan kurtulmak için dikenli kuşak kuşanacak, başına dikenli taç takacak. Sonsuza dek yalnız yatacak, bir çile döşeğinde. Cildini dağlayan giysiler giyinecek.

Ulu Babil'in savaşlarından ırak,
uzağında fesadın, günahların, şeytanın

Geldiğinde çiçekler, elmas ve incilerle donanmıştır. Bütün süslerini çıkarıp soyuyorlar onu.

asla

Orgun ezgileri arasında piskopos öğütleyen, kutsayan sözler söylüyor. Parmağındaki papaz yüzüğü, çok iri bir ametist, diz çökmüş kızın başının üstünde istavroz çıkarıyor. Rahibeler ilahi okumakta:

Ancilla Christi sum...

Siyahlar giydiriyorlar ona. Diz çökmüş duran rahibeler yüzlerini yere sürdükçe mumların ışığında kara kanatlar açılıyor.
Bir perde kapatılıyor, tabut kapağı gibi. (57)

1842: *San José, Costa Rica*
Zaman Seni Unutsa da Bu Ülke Unutamaz

Guatemala City'de hanımefendilerle keşişler, dağdan inen önder Carrera'yı uzun sürecek bir diktatörlüğe hazırlıyorlar. Üç köşeli şapkayla resmi kılığı ve tören kılıcını onun üstünde deniyorlar. Rugan iskarpin giyip yürümesini, adım yazmasını, zamanı altın saatten okumasını öğretiyorlar ona. Domuz yetiştiricisi olan Carrera, zenaatını başka yollardan sürdürecektir.

San José, Costa Rica'da, Francisco Morazán ölüme hazırlanmaktadır. Yüreğini pekiştiriyor. Yaşamayı seven, böylesine yaşam

dolu olan Morazán için hayattan kopmak kolay değildir. Geceyi, gözlerini hücresinin tavanına dikip vedalaşarak geçiriyor. Hayatı şahane geçmiştir. General vedalaşmayı erteliyor. Keşke daha az savaşıp daha çok yönetebilmeye fırsat bulmuş olsaydı! Uzun yıllarını Merkezi Amerika vatanı uğruna, elinde palasıyla savaşarak geçirmiş, ama bu vatan kendini ufak ufak parçalamakta direnmişti.

Askerlerin borazan sesinden önce borazan kuşunun ötüşü duyuluyor. Göğün ta yükseklerinden geliyor bu ötüş, Morazán'ın çocukluğunun derinlerinden, ve yine, her zamanki gibi, karanlığın sona erdiğini bildiriyor. Bu kez ilan ettiği, son şafaktır.

Morazán infaz müfrezesinin karşısına geçiyor. Yüzünü açıyor, silâhların doldurulup nişan alınmasını kendisi buyuruyor. Silâhların açısını düzeltiyor ve ateş komutunu veriyor.

Yaylım ateşi onu toprağa geri döndürüyor. (220)

1844: *Mexico City*
Dövüş Horozları

Meksika'nın yarısı, hem mülk sahibi hem de tefeci olan kiliseye aittir; öteki yarısı da bir avuç beyefendiyle kendi toplumlarına hapsedilmiş yaşayan Kızılderililere. Başkanlığın işletmecisiyse, kamu barışına ve kendi dövüşçü horozlarının sağlığına göz kulak olan General López de Santa Anna.

Santa Anna, ülkeyi, koltuğuna bir horoz sıkıştırmış durumda yönetiyor. Piskoposlarla elçileri bu durumda kabul ettiği gibi yaralanmış bir horoza bakmak için kabine toplantılarını yarım bırakıp çıkabiliyor. Kurduğu horoz dövüşü arenaları hastanelerden, çıkardığı horoz dövüşüyle ilgili yasalar eğitim yasalarından çok. Kişisel çevresini de horoz dövüşüyle yakından ilgili kimseler oluşturuyor, bir de profesyonel kumarbazlar ve aslı olmayan albayların dulları.

Santa Anna'nın çok sevdiği, tüyleri renkli bir horoz var ki bu kuş önce dişi gibi davranıp hasmıyla cilveleşiyor, onu gülünç düşürdükten sonra da gagasıyla karnını deşip öldürüyor. Ama General'in en gözde horozu, yırtıcı Perdito'dur. Santa Anna, Pedrito'yu Veracruz'dan getirmiş, yanında biraz toprakla; horoz sıla özlemi çekmesin, bu toprakta belensin diye. Santa Anna horoz mah-

muzunun bıçağını kendi eliyle ayarlıyor. Katır sürücüleri, gezgin serserilerle bahse tutuşuyor, hasım horozun uğuru kaçsın diye birkaç tüyünü yolup çiğniyor. Bozuk parası kalmayınca dövüş alanına madalyalarını atıyor.

"Beşe sekiz veriyorum!"
"Dörde sekiz olsun, istersen!"

Tüy kasırgasının arasında bir şimşek çakıyor. Pedrito'nun mahmuzu, karşısındaki şampiyonların boğazını yarıyor. Santa Anna tek ayağının üstünde oynarken katil, ibiğini kaykıltıp kanatlarını çırparak ötüyor. (227, 309)

1844: *Mexico City*
Santa Anna

Kaşlarını çatmış, gözlerini boşluğa dikmiş bakıyor. Dövüşte yitirdiği bir horozu düşünüyor belki, ya da kendi kopuk bacağını: şanlı bir savaş andacı.

Altı yıl önce, Fransa Kralına karşı verilen önemsiz bir savaşta bir yaylım ateşi koparmıştı bacağını. Sakat başkan, hasta yatağında kıvranırken sekreterlerine, vatanıyla vedalaşan on beş sayfalık, kısacık bir mektup yazdırtmıştı. Ne var ki bir süre sonra yaşama ve koltuğuna dönmüştü, huyu olduğu üzere.

Muazzam bir kortej kopuk bacağa Veracruz'dan başkente kadar eşlik etmişti. Bacak, Santa Anna ile birlikte, bir tentenin altında gelmişti başkente: Santa Anna beyaz tüylü şapkasını arabanın penceresinden sallıyor, arkadan da, tören giyimleriyle piskopos ve bakanlar, elçiler, sayısız hassa subaylarıyla ağır süvariler geliyordu. Bacak, yüzlerce bayrak dizisinin altından geçmiş ve bu arada çevreden dualar, söylevler, şiirler, ilahiler ve top atışları yükselmişti. Kabristana gelindiğinde Başkan anıtın önünde, ölümün avans olarak almış olduğu öz parçasına son bir saygı konuşması yapmıştı.

O gün bugündür kopuk bacağın yeri acır. Hele bugün, her zamankinden daha çok acıyor. Acısı Başkanın içine dökülüyor, çün-

kü isyancı halk mezarlıktaki anıtı yıkmış, o kopuk bacağı Meksika sokaklarında sürüklemektedir. (227)

1845: *Vuelta de Obligado*
Tacirlerin İşgali

Üç yıl önce İngiliz müfrezesi Göksel imparatorluğu aşağılamıştı. Canton'un ve sahilin geri kalan bölümünün ablukaya alınmasından sonra İngilizler, Ticaret Özgürlüğü ve Batı Uygarlığı adına Çinlilere afyon tüketimi dayatmıştı.

Çin'den sonra Arjantin. Buenos Aires limanının uzun yıllar abluka altında tutulması hemen hemen hiçbir işe yaramamıştı. Portresine tapılmasını emreden ve hokkabazlarına kral giysileri giydiren Juan Manuel de Rosas, Arjantin'in ırmaklarını açmayı hâlâ reddetmektedir. İngiliz ve Fransız bankerleri yıllardır bu küstahlığın cezalandırılmasını istemektedirler.

Çok sayıda Arjantinli ülkelerini savunurken yaşamlarını yitiriyor, gel gör ki en sonunda dünyanın en güçlü devletlerinin savaş gemilerinin topları, Paraná Irmağının ağzındaki zinciri koparmayı başarıyor. (271, 336)

1847: *Mexico City*
Fetih

"*Meksika gözlerimizin önünde ışıldıyor.*" Bu sözcüklerle Başkan Adams yüzyılın başında kendi gözlerini kamaştırmıştı.

İlk ısırışla Meksika, Texas'ı yitirdi.

Şimdi Birleşik Amerika, Meksika'nın tümünü tabağına almış bulunuyor.

General Santa Anna, geri çekilme üstadı, hendeklerde kılıç ve cesetlerden bir iz bırakarak güneye kaçıyor. Hiçbir zaman doğru dürüst para alamayan, yaralı, yarı aç askerlerini yenilgiden yenilgiye sürükleyerek geri çekiyor. Onların yanı sıra, katırların çektiği nuhunebiden kalma toplar, arkadan gelen kucağı, çocuklu, çaput giysili, sepetlerle tortilla taşıyan kadınlar kervanı. Santa Anna'nın, subayı erinden çok olan ordusu ancak kendi zavallı yurttaş-

larını öldürmekte işe yarıyor.

Chapultepec Kalesindeki Meksikalı harp okulu öğrencileri –çocuk denecek yaşta– teslim olmuyorlar. Bombardımana, umuttan doğmuş olmayan bir inatla karşı koyuyorlar. Üzerlerine taş duvarlar yıkılıyor. Zafer kazananlar bu taşların arasına yıldızlı çizgili bayrağı dikiyorlar; bayrak, geniş vadiyi dolduran dumanların arasında dalgalanıyor.

Fatihler başkente giriyor: Mexico City, sekiz mühendis, iki bin din adamı, iki bin beş yüz avukat, yirmi bin dilenci.

Bir araya toplaşmış olan halk hırlıyor. Damlardan aşağı taş yağıyor. (7, 127, 128, 187)

1848: *Guadalupe Hidalgo'nun Villası*
Conquistador'lar

Washington'da Başkan Polk, ülkesinin artık Avrupa kadar büyük olduğunu duyuruyor. Bu doymak bilmez, genç ülkenin hamlelerini hiçbir güç durduramıyor. Birleşik Devletler güneye ve batıya doğru genişliyor, Kızılderilileri öldürüp komşularını çiğneyerek, hatta toprak satın alarak. Louisiana eyaletini Napoleon'dan satın almıştı ya, şimdi de İspanya'ya, Küba Adasına karşılık yüz milyon dolar öneriyor.

Yine de, fetihle kazanılan haklar, hem de daha ucuzdur. Meksika'yla antlaşma, Guadalupe Hidalgo Villasında imzalanıyor. Meksika, göğsüne dayanan namlunun ucunda, toprağının yarısını Birleşik Devletlere bırakıyor. (128)

1848: *Mexico City*
İrlandalılar

Mexico City'nin ana plazasında fatihler ceza infazındadırlar. Başkaldırmış olan Meksikalıları kırbaçtan geçiriyorlar. Irlandalı isyancıları da, suratlarını demirle dağladıktan sonra darağacında sallandırıyorlar.

Saint Patrick İrlanda Müfrezesi işgalcilerle birlikte gelmiş

ama işgal edilenlerin safında dövüşmüştür. Kuzeyden Molino del Rey'e kadar olan bölgede İrlandalılar, Meksikalıların kaderini, kötü talihini benimsemişlerdir. Bir çoğu, Churubusco Manastırını mühimmatsız savunurken öldü. Tutsak düşenler, yüzleri demirle dağlanmış, darağacından usul usul sallanmakta. (128)

1848: *İbiray*
Kırmızı Bir Evde Beyaz Ponçolu Bir Yaşlı Adam

Kentleri hiç sevmemişti. En büyük muradı Paraguay'da bir bahçeye ve şifalı otlarla dolduracağı bir el arabasına sahip olmaktı. Bir baston, yürümesine yardımcı oluyor ve mutlu ezgiler üstadı bir gezgin şarkıcı olan Kara Ansina, onun toprağı işlemesine ve doğan her günün ışığını, gölge düşürmeden tatmasına destek sağlıyor.

"*José Artigas, saygılar sunarım.*"

Arada Uruguay'dan gelen konuklara mate çayıyla saygı sunmakta kusur etmiyorsa da pek konuşmuyor.

"*Demek oralarda hâlâ adım anılıyor.*"

Yaşı, yirmi sekiz yılı sürgünde geçmek üzere sekseni aşmış, artık geri dönmek istemiyor. Yarattığı fikirlerle sevdiği insanlar hâlâ ezilmiş durumda. Hayatın ve anıların yükünü iyi bilen Artigas sessiz kalmayı yeğliyor. Gönül yaralarına şifa verecek bir bitki yok ki! (277)

José Artigas, Domingo Faustino Sarmiento'nun Kaleminden

Bir eşkıyaydı, ne fazla ne eksik. Adam öldürmüş ve soygun konusunda otuz yıllık deneyim, Kızılderili asi döküntülerden oluşmuş bir orduyu, önder sıfatıyla siyasal bir devrime sürüklemek için yeterli niteliklerdir, hiç kuşkusuz. Bunların arasında Artigas adı, eşkıya reisi olarak kök salmıştır... Kimlerdi ona boyun eğenler? Zavallı, yoksul, vahşi Kızılderililer; çünkü o, en vahşileri, en acımasızları, en büyük beyaz düşmanı olduğu için onların başına geçmişti... Hiç kentlerde oturmamış olduğu için yontulmamıştı; serbest devlet yapısının tüm insansal

geleneklerine yabancıydı ve kendisi beyaz olmakla birlikte kendinden bile daha cahil yerlilerin önderi olmuştu... Artigas'ın kökeniyle eylemlerini düşündükçe, kimilerinin ona siyasal düşünceler ve insancıl duygular kondurmak çabası karşısında bir tür zihinsel isyana kapılıyoruz, beyaz ırktan olanların içgüdülerinin bir isyanı. (311)

1848: *Buenos Aires*
Sevgililer (1)

Dramatis Personae:

Camila O'Gorman. Buenos Aires'de doğmuş, üç avlusu olan bir evde, yirmi yıl önce. Sofuluk havasım koklayarak, mutlu yuvalarda son bulan dar ve düz yolda sırasıyla kız, eş ve ana olmak üzere yetiştirilmiş: iğne iplik hünerleri, piyano başında geçen akşamlar, başa siyah mantilla örterek okunan tespih duaları... Camila, Socorno Kilisesinin papazıyla kaçmış, öneri Camila'dan gelmiş.

Ladislao Gutiérrez. Tanrı adamı. Yaş yirmi beş. Tucuman valisinin yeğeni. Mum ışığında diz çökmüş duran o kadının ağzına kutsal ekmeği verdiğinden beri gözüne uyku girmemiş. Sonunda, minik melekleri kaçırtıp çan kulesindeki güvercinleri ürküterek, cüppesini de, dua kitabını da fırlatıp atıyor.

Adolfo O'Gorman. Her yemeğe, upuzun bir mahun masanın başından On Emir'i yüksek sesle okuyarak başlıyor. İffetli bir kadından üç çocuk peydahlamış: bir papaz oğul, bir polis oğul, bir de kaçak bir kız, örnek bir baba olduğu için ailesini sarsan, *'müthiş skandal'*a örnek bir ceza istemekte kendisi başı çekiyor. Juan Manuel de Rosas'a yazdığı bir mektupta, *'bu duyulmadık, korkunç rezalet'*e karşı sert davranılması dileğinde bulunuyor.

Felipe Elortondo Y Palacio. Curia sekreteri. O da Rosas'a mektup yazarak ileride buna benzer şeylerin olmasını önlemek için sevgililerin yakalanıp sert cezaya çarptırılmalarını istiyor. Mektubunda papaz Gutierrez'in atanmasıyla kendisinin bir ilişkisi bulunmadığını, bunun piskoposun ilgilendiği bir konu olduğunu da açıklıyor.

Juan Manuel De Rosas. Sevgililerin izlenip yakalanmalarını buyuruyor. Habercileri dörtnala Buenos Aires'e gidiyor. Ellerinde sevgililerin tanımlamasını yapan bir kâğıt var. Camila: *beyaz, kara gözlü, tatlı bakışlı, uzun boylu, bedeni ince ve biçimli.* Ladislao: *esmer, ince, tam sakal, kıvırcık saç.* Rosas, *'kiliseyi ve yasaları tatmin etmek ve bu olaydan doğacak manevi zararları, ahlâk bozulması ve asayişsizliği önlemek için adaletin yerine getirileceğine'* söz veriyor. Bütün ülke tetiktedir.

Öteki Oyuncular:

Muhalif Basın. Montevideo, Valparaiso ve La Paz'dan, Rosas'ın düşmanları, kamu ahlâkı adına yaygara koparıyorlar. *El Mercurio Chileno* adındaki gündelik gazete, okurlarına şöyle sesleniyor: *"Toplum değerleriyle ahlâkının, Plata Irmağı Kaligula'sının ürkünç baskı rejimi altındaki çürüyüşü öyle had bir noktaya ulaşmıştır ki artık Buenos Aires papazları en yüksek sosyete kızlarıyla kaçıyorlar da başımızdaki kepaze satrap bu korkunç ahlâksızlıklar karşısında kılını bile kıpırdatmıyor."*

Atlar. Kentlerden uzak durarak sevgilileri çayırlıkların üzerinden kuzeye götürüyorlar. Ladislao'nun atı altın derili, upuzun bacaklı, Camila'nın atı grimsi, şişman, güdük kuyruklu. Onlar da, binicileri gibi, geceleyin açıkta uyuyorlar. Yorulmuyorlar.

Yük. Ladislao'nun eşyası: Bir yün ponço, birkaç parça çamaşır, iki çakı, bir çift tabanca, bir kese, bir ipek kravat ve cam bir mürekkep hokkası. Camila'nın eşyası: ipek bir şal, beş altı elbise, dört keten iç eteklik, bir yelpaze, bir çift eldiven, bir tarak ve kırık bir altın nikâh halkası. (166, 219)

Sevgililer (II)

İki ayrı kişi oluşlarındaki yanlışlığı Gece onarıyor.

1848: *Kutsal Yerler*
Sevgililer (III)

Yazın kaçmışlardı. Sonbaharı Goya Limanında, Parana Irmağının kıyılarında geçiriyorlar. Başka adlar altında. Kış gelince tanınıyor, ele verilip yakalanılıyorlar.

Ayrı arabalarda güneye götürüyorlar onları. Tekerlekler yollarda yara izleri açıyor.

Kutsal Yerler Zindanında, ayrı hücrelere kapatılıyorlar.

Şefaat dilenirlerse bağışlanacaklardır. Gebe kalmış olan Camila pişmanlık getirmiyor. Ladislao da öyle. Ayaklarına zincir geçiriliyor. Bir papaz prangaların üstüne kutsanmış su serpiyor.

Sevgililer avluda, gözleri bağlanarak kurşuna diziliyorlar.

(219)

1848: *Bacalar*
Cecilio Chi

Mısır koçanları konuşmuş, tehlike uyarısında bulunmuşlardır. Uçsuz bucaksız şekerkamışı tarlaları, Meksika'nın Yucatan bölgesindeki Maya toplumlarının mısır tarlalarını yutmaktadır. Tıpkı Afrika'daki gibi burada da insanlar satın alınıyor ve bedelleri romla ödeniyor. Kırbaç, "*Afrikalılar sırtlarıyla işitirler,*" diyor.

Ve savaş çıkıyor. Başka insanların savaşlarına ölü sağlamaktan bıkmış olan Maya toplumları, kof kütüklerden yapılma davulların çağrısına yanıt veriyor. Çalıların arasından fışkırıyorlar, gecenin içinden, yoktan var oluyorlar, bir elde pala, öteki elde meşale: haciendalar yanıp kül oluyor, sahipleriyle, sahiplerinin çocuklarıyla birlikte; Kızılderilileri ve Kızılderililerin çocuklarını borç kölesi yapan belgeler de yanıyor.

Maya kasırgası kasıp kavuruyor. Cecilio Chi, toptan ölüm saçan toplara karşı bin beş yüz Kızılderiliyle birlikte çarpışıyor, ama Valladolid de Yucatan, kendini pek soylu, pek Kastilyalı sayan bu mağrur kent düşüyor, onun yanı sıra Bacalar kenti ve başka birçok kent ve garnizon da birer birer düşüyor.

Cecilio Chi düşmanları haklarken eski zamanların eski isyancısı Jacinto Canek ve daha eski zamanların peygamberi Chilam

Balam'dan esin alıyor. Mérida plazasında bilek boyu kan akacağını ilan ediyor. Ele geçirdiği kentlerin koruyucu ermişlerine ateş suyu ve havai fişek gösterileri sunuyor: Ermişler saf değiştirmeyi reddederek hâlâ efendileri kollamayı sürdürürlerse Cecilio Chi onları palasıyla doğrayıp ateşe atıyor. (144, 263)

1849: *Platte Irmağı Kıyılarında*
Çiçek Salgını Adında Bir Atlı

Pawnee Kızılderilileri arasında bu yıl her dört kişiden üçü ya çiçek ya da koleradan öldü. Ezeli düşmanları Kiowa'larsa kendilerini Koca Saynday Dayı sayesinde kurtarabildiler.

Bu koca serseri bu ovalarda hüsrandan hüsrana gezip durmuştu. Çevrede boş yere geyik ve bufalo aranırken Washita Irmağı ona billur su yerine kırmızı çamur sunduğunda, "*Benim dünyam son bulmuş artık,*" diye mırıldanmıştı. "*Yakında Kiowa halkını da inekler gibi bir ağıla kapatacaklar.*"

Koca Saynday Dayı bir gün bu üzüntülü düşüncelere dalmış gezinirken karşıda, doğu ufkunda güneş yerine bir karanlık gördü, otluklar üzerine yayılmakta olan bir kara leke. Yakına geldikçe koca adam, bunun kara bir ata binip karalar giymiş, başı yüksek kara şapkalı bir atlı olduğunu gördü. Atlının yüzünde derin ve ürkünç yara izleri vardı.

"*Benim adım Çiçek Salgını,*" diye atlı kendini tanıttı.

"*Hiç duymamıştım...*" dedi Saynday.

Yabancı, "*Uzaklardan, denizin öteki kıyısından geliyorum,*" diye açıklamada bulundu. "*Ölüm getiriyorum.*"

Sonra Kiowa'ların yerini sordu. Koca Saynday Dayı onu yanıltmanın yolunu biliyordu. Küçük ve yarı aç bir kabile olan Kiowa'larm zahmete değmeyeceğini anlatarak ona, güzel ve güçlü insanlardan oluşma, kalabalık bir kabile olan Pawnee'leri salık verdi ve oturdukları ırmak kıyısını gösterdi. (198)

1849: *San Francisco*
Kaliforniya'nın Altını

Valparaiso'dan Şilililer akın ediyor. Yanlarında bir çift çizme, bir bıçak, bir lamba ve bir de kürek getiriyorlar.

San Francisco Limanının girişine şimdi, 'altın kapı,' deniliyor. Düne değin San Francisco, Yerba Buena adında bir Meksika kentiydi. Fetih savaşı sırasında Meksika'dan gasp edilen bu topraklardan üç kilo ağırlığında katıksız altın parçaları çıkartılıyor.

Limanda bunca gemiye yer yok. Çıpalar denizin dibini bulur bulmaz, serüvenciler dağlara dağılıyor. Kimse merhabalaşarak zaman yitirmiyor. Profesyonel kumarbaz, rugan botlarını çamurlu toprağa gömüyor.

"Bin yaşasın hileli zarlarım! Bin yaşasın hileli kartım!"

Bu topraklara salt ayak basmak, çulsuzu kral yapıyor ve ona burun kıvırmış olan dilberler pişmanlıktan çatlıyor. San Francisco'ya yeni gelmiş olan Vicente Pérez Rosales, yurttaşlarının düşüncelerine kulak veriyor. *"Yetenekli adamım ben! Öyle ya, Şili'de, parası olana eşek dendiği duyulmuş mudur!" Burada zaman yitirmek demek, para yitirmek demektir.* Dur durak bilmeyen çekiç gürültüleri, fokurdayan bir dünya, doğum çığlıkları. Yerden bitercesine beliren tentenelerin altında aletler, içki, kurutulmuş et satılıyor, altın tozuyla dolu keseler karşılığında. Karga ve insan gaklamaları, dünyanın her köşesinde akan insan selleri, gece gündüz demeden savrulup duran siyah ceketler, denizci kasketleri, Oregon kürkler, Maule boneleri, Fransız hançerleri, Çin şapkaları, Rus çizmeleri ve kovboy bellerinde ışıldayan tabanca kurşunları.

Dantel güneşliğinin altından alımlı bir Şilili kadın, korsesinin sıkmasıyla kalabalığın bastırması arasında ezilmiş, kırık cam parçalarıyla döşeli çamur deryasının üzerinde sürüklenirken tatlı tatlı gülümsemeye çalışıyor. San Francisco'da bu kadın, Rosarito Améstica adıyla tanınmaktadır. Tarihini vermek istemediği bir yılda Rosarito Izquierdo olarak dünyaya gelmiş, Talcahuano'da Rosarito Villaseca, Talca'da Rosarito Toro ve Valparaíso'da Rosarito Montalva olmuştur.

Bir geminin kıçından, açık artırmacı, aşağıdaki kalabalığa bayanlar sunuyor. Onları teker teker göstererek övüp göklere çıkarı-

yor, "*Bakın baylar, ne ince bel, ne tazelik, ne güzellik, ne...*"

"*Fiyat artıran yok mu?*" diyor mezatçı. "*Kim daha fazla veriyor bu eşsiz dilbere?*" (256)

1849: *El Molino*
Buradaydılar

Âdemoğlu seslendikçe dağdan taştan altın yağıyor. Rüzgârda altın kıvılcımları çakıyor; altın, Kaliforniya'nın ırmak ve yarlarının altından insanoğlunun eline uysalca geliyor.

El Molino bu altm sahillerde mantar gibi bitmiş olan sayısız kamptan biridir. Günün birinde El Molino'daki madenciler, uzak servi ormanlarından sütun sütun duman yükselmekte olduğunu ayırımlıyorlar. Geceleyin rüzgârla alay eden bir sıra yangın görüyorlar. İçlerinden biri sinyalleri tamyor: Kızılderililerin telgrafı, kabileleri, yabancılara karşı savaşa çağırmaktadır.

Anında madenciler yüz yetmiş tüfek toparlayıp yerlileri gafil avlayan bir baskın düzenliyorlar. Yüz tutsak ve bunların on beşini, ders olsun diye vuruyorlar. (256)

Küller

Rüyasında beyaz tavşanı göreli beri koca adam başka hiçbir şeyden konuşmaz olmuş. Gerçi konuşmakta da güçlük çekiyor ve uzun süre ayakta bile duramıyor. Yıllar gözlerini sulandırıp belini, bir daha doğrulmamacasına bükmüş. Nicedir bir sepetin içinde, yüzünü bükülü dizlerinin arasına gizlemiş, toprağa dönmeye hazır durumda yaşamakta. Sepetin içinde, oğul ya da torunlarından birinin sırtmda dolaşarak herkese rüyasını anlatıyor: "O tavşan hepimizi yiyecek," diyor. "Tohumlarımızı, otlarımızı, ekmeğimizi yiyip bitirecek." Beyaz tavşanın, attan daha iri bir hayvanın sırtına binmiş olarak geleceğini söylüyor, ayakları yuvarlak, sırtı saçlı bir hayvan.

Koca adam bu Kaliforniya dağlarındaki altm hummasını göremeden öldü. Maden arayıcıları at sırtında sökün etmezden önce, "*Çocuklarımı besleyemez oldum gayri,*" demişti. "*Kartala kaçmış kök gibiyim. Ne konuşayım artık!*"

Sepetinin içinde yaktılar onu, kendi eliyle seçtiği çıralı odunların ateşinde. (229)

1849: *Baltimore*
Poe

Can çekişen adam Baltimore'daki bu meyhanenin kapısı önünde, kendi kusmuğuyla boğulmuş, yüzyukarı yatmakta. İnançh birkaç el onu sabaha karşı hastaneye kaldırıyor, ama sonrası hiçliktir.

Edgar Allan Poe, iki yoksul, gezgin komedyenin oğlu, uyuşturucu kullanıp hır çıkardığı kendi itirafıyla sabit, serseri şair, gözle görülmez mahkemelerde yargılanmış, görülmez kıskaçlar arasında ezilmiştir.

Kendi kendini ararken kaybolmuş, Kaliforniya'da altın falan aramıyor o, hayır, kendini arıyor. (99, 260)

1849: *San Francisco*
Levi'nin Pantolonları

Havada çakan şiddet ve mucize şimşekleri Levi Staruss'un gözlerini kamaştırmıyor. Uzak Bavyera'dan gelmiş olan Levi, burada bir iskambil kartının, bir tabancanın şıkırtısıyla dilencilerin milyoner, milyonerlerin de dilenci ya da bir ceset olabileceğini, göz açıp kapayana dek ayrımlamıştır. Gözünü yine açıp kapadığında, bu Kaliforniya madenlerinde pantolonların çabucak paçavraya dönüştüğünü görüyor ve yanında getirdiği sağlam bezleri daha iyi bir amaç için kullanmaya karar veriyor. Tente ve çadır satmayacaktır. Pantolon satacaktır o; ırmak yataklarıyla dağları kazmak gibi zorlu bir iş yapan bu zorlu adamlara uygun, zorlu pantolonlar. Dikişler açılmasın diye Levi, kumaşa bakırdan perçin çivileri çakıyor. Pantolonun arkasına, kemerin hemen altına da, adım taşıyan deri bir etiket dikiyor.

Ne güneşin ne de yılların yıpratamadığı bu mavi Nimes bezinden yapılma pantolonları çok geçmeden bütün batı kovboyları, öz giyimleri olarak benimseyeceklerdir. (113)

1850: *San Francisco*
Gelişmişlik Yolu

Şilili Pérez Rosales, Kaliforniya madenlerinde şansını arıyor. San Francisco'nun birkaç kilometre ötesinde yiyecek her şeye akıl almaz paralar ödendiğini duyunca birkaç çuval kurt yeniği kurutulmuş etle beş on kavanoz reçel toparlayıp bir de kayık satın alıyor. Daha iskeleden ayrılmadan bir gümrük görevlisi şakağına tüfek dayıyor: *"Hele dur bakalım!"*

Bu kayık, Birleşik Devletlerin hiçbir ırmağında açılamaz, çünkü, *'yabancı bir ülkede imâl edilmiş olup omurgası Kuzey Amerikan ağacından yapılmamıştır.'*

Birleşik Devletler, ilk başkanından bu yana kendi ulusal pazarını korumuştur. Kendisi İngiltere'ye pamuk satmakta, ama gümrüğü, İngiliz kumaşlarının ve endüstrisine zarar verebilecek olan başka malların ithalini yasaklamaktadır. Güney illerindeki çiftlik sahipleriyse İngiliz kumaşıyla giyinmek istiyorlar, kuzeydeki dokuma fabrikalarının onlara, bebek bezinden kefene kadar bütün gereksinmeleri için, kendi dokudukları çirkin kumaşları zorla kullandırtmasından yakmıyorlar. (162, 256)

1850: *Buenos Aires*
Gelişmemişlik Yolu:
Domingo Faustino Sarmiento'nun Düşüncesi:

"Bizler sanayici ve denizci değiliz: Avrupa, hammaddelerimize karşılık, uzun yüzyıllar boyunca bizim mamûl mal gereksinmemizi karşılayacaktır." (310)

1850: *Plata Irmak Bölgesi*
Yüzyılın Ortasında Buenos Aires ve Montevideo

Şair Xavier Marmier, Fransız Akademisindeki kürsüsünden Plata Irmak Bölgesi rıhtımlarına uzanıyor.

Avrupa'nın büyük güçleri Rosas'la bir anlaşmaya varmışlardır. Buenos Aires ablukası kaldırılmıştır. Peru Sokağında dolaşırken Marmier kendini Rue Vivienne'de sanıyor adeta. Dükkânların vitrinlerinde Lyons ipeklileri ile *Journal de Modes* dergisini, Dumas ve Sandeau'nun romanlarını, Musset'nin şiirlerini buluyor. Ne var ki Belediye Sarayının kemerlerinin gölgesinde, asker üniforması giymiş yalınayak kara adamlar gezinmekte, döşeme taşları goşo atlarının nal sesleriyle çınlamaktadır.

Birileri Marmier'ye goşoların, birini temize havale etmezden önce mutlaka bıçaklarım öpüp Bakire Meryem Anaya dua ettiklerini anlatıyor. Hele öldürülen adam bir dostsa goşo onu, mezarlığa at sırtında girebilsin diye eyere bağlarmış.

Daha ötede, kent dışı semtlerin plazalarmda Marmier, pampaların gemileri olan arabaları görüyor: bunlar içerlek bölgelerden deri ve buğday getiriyor, dönüşte de Le Havre ve Liverpool'dan gelen kumaş ve içkileri götürüyorlar.

Şair ırmağı geçiyor. Montevideo yedi yıldır geriden, General Oribe'nin kuşatması altındadır, ama ırmakla okyanusa bakan bu kent, rıhtımlarına mal ve para akıtan Fransız gemileri sayesinde ayakta kalabilmiş. Burada çıkan gazetelerden birinin adı *Le Patriote Français,* nüfusun çoğunluğu da Fransız, Rosas'ın düşmanlarının sığınağı olan bu kentte Marmier, *'zenginlerin yoksullaşmış ve herkesin birden aklını oynatmış'* olduğunu ayrımlıyor. Bir âşık, sevdiği kızın saçına bir kamelya takabilmek için bir ons altın veriyor ve bir davet sahibi konuğuna, yakut ve zümrüt süslü gümüş bir halkayla tutturulmuş hammelleri sunuyor. Montevideolu hanımlar için ilericilerle tutucular arasındaki savaş, Uruguaylı köylülere karşı verilen savaştan –insanları öldüren sahici bir savaş– daha önemli gibidir. İlericiler saçlarını iyice kısa kestirip özenle kıvırtıyorlar. (196)

1850: *Paris*
Dumas

Alexander Dumas pahalı keten gömleğinin yenlerini kıvırıyor ve kalemini eline alıp *Montevideo ya da Yeni Truva* adındaki eserinin destansal sayfalarını yazıyor.

Hayali ve midesi geniş bir adam olan romancımız, düş gücünün mesleksel ürünü olan bu esere beş bin frank fiyat biçiyor. Montevideo'nun alçakgönüllü tepesini bir '*dağ*' olarak tanımlıyor ve yabancı tüccarların goşo süvarilerine karşı yürüttüğü savaşı bir eski Grek epiğine dönüştürüyor. Giuseppe Garibaldi'nin Montevideo için dövüşen askerleri, Uruguay bayrağını değil de kara zemin üstüne çapraz kemik ve kurukafalı klasik korsan bayrağını dalgalandırıyorlar, ama Dumas'nın ısmarlama yazdığı romanda bu, hemen hemen Fransız olan kentin savunmasına katılanlar, yalnızca martirler ve insanüstü kahramanlardır. (101)

1850: *Montevideo*
Lautréamont Dört Yaşında

Isidoro Ducasse, Montevideo Körfezinde dünyaya gelmiş, çifte sıralı surlar, kuşatılmış kenti kırlardan ayırıyor. Isidoro top ateşlerini duymaktan, her Tanrının günü atlarının üstünde ölüp giden askerleri görmekten sersemlemiş olarak büyüyor.

Ayakkabıları denize götürüyor onu. Kumların üstünde, yüzünü rüzgâra vermiş durduğu yerden çocuk denize soruyor: müziğin, kemandan çıktıktan sonra nereye gittiğini, gece olunca güneşin nereye gittiğini, ölenlerin nereye gittiğini, Annesinin nereye gittiğini soruyor denize, anımsayamadığı, hayalinde nasıl canlandıracağını bilemediği, adını anması yasaklanmış olan o kadın. Birileri ona öteki ölülerin, annesini mezarlıktan kovduğunu söylemişti. Her zaman o kadar çok konuşan deniz şimdi yanıt vermiyor ve çocuk, gözlerinden yaşlar akarak yamaçtan yukarı koşuyor, koskocaman bir ağaca var gücüyle sarılıyor, ağaç devrilmesin diye.

(181)

1850: *Chan Santa Cruz*
Konuşan İstavroz

Yucatán'da Kızılderili savaşlarıyla geçen upuzun üç yıl. Yüz elli binden çok ölü var, yüz bin de kaçkın. Nüfus yarıya düşmüş.

Başkaldıranın önderlerinden biri, José Mariá Barrera adında-

ki mestizo, Kızılderilileri, balta girmemiş ormanların derinliklerindeki bir mağaraya yediyor. Burada, çok yüksek bir mahun ağacının altındaki bir kaynak, savaşçılara duru tatlı su sağlıyor. Mahun ağacı yavrulamış, konuşan küçük istavrozu dünyaya getirmiştir.

İstavroz, Maya dilinde diyor ki: "*Yucatan'ın ayaklanma zamanı geldi. Saat be saat devrilmekteyim; palalarıyla kesiyorlar beni, bıçaklarıyla oyuyorlar, sopalar sokuyorlar içime. Yucatan'da dört dönüyorum, sevgili Kızılderililerimi kurtarmak için...*"

İstavroz, parmak boyundadır. Kızılderililer onu giydiriyorlar, üstüne bir *huipille* etek geçirip renk renk ipliklerle beziyorlar; istavroz kız, dağılanları birleştirecektir. (273)

1851: *Latacunga*
"Geziyorum, Hedefsiz, Çulsuz..."

"*Metleri, Perslileri, Mısırlıları düşüneceğimiz yerde, gelin Kızılderilileri düşünelim. Bir Kızılderiliyi anlamak bizim için Ovid'i anlamaktan daha önemlidir. Okulunuzu Kızılderililerle kurun, Senyor Rektör.*"

Simón Rodríguez bu öğüdünü Ekvador'daki Latacunga kentinin yüksekokuluna sunuyor: Latince yerine Quechua dilini öğreten bir kürsü kurulsun; dinbilgisi yerine fizik okutulsun, okul bir çömlek ve bir de cam fabrikası kursun, inşaat ustalığı, marangozluk, demircilik kollarında derece versin.

Don Simón, Pasifik kıyıları boyunca, And Dağlarından aşıp kentten kente dolaşarak hac gezisini sürdürüyor. Zaten eskiden beri ağaç değil rüzgâr olmayı istemişti o. Çeyrek yüzyıldır Amerika'nın yollarında toz kaldırmakta, Sucre tarafından Chuquisaca'dan kovulduğundan bu yana birçok okullar, mum fabrikaları kurdu, iki de kitap bastı; hem de her harfini kendi eliyle dizerek, çünkü bunca parantez işareti ve özet cetveliyle başa çıkabilecek basım ustası bulamamıştı. Kel, çirkin, şiş göbekli, cildi güneşten kayışa dönmüş bu yaşlı gezgin, sırtında parasızlık ve okursuzluk yüzünden elinde kalmış yazılarla dolu bir sandık taşıyor. Sandıkta giysi yok, çünkü Don Simón'un, sırtındakilerden başka giysisi yok.

Bir zamanlar Bolívar, "*Öğretmenim, Sokrat'ım benim,*" derdi.

"Sen benim gönlümü büyük ve güzel şeylere göre yoğurdun," derdi. Deli Rodríguez bu Hispanik-Amerikan ülkelerinin acıklı yazgısı konusundaki sıkıcı demeçlerine başladığında, ahali gülmemek için dişlerini sıkıyor.

"Gözümüz kör bizim! Kör!"

Ona hemen hiç kimse kulak asmıyor, kimse inanmıyor. Onu Yahudi sanıyorlar, çünkü gittiği yerlerde çocukları ermiş adlarıyla vaftiz edeceği yerde Mısır Koçanı, Sukabağı, Havuç gibi adlar veriyor ve daha başka din karşıtı davranışlarda bulunuyor. Bu arada soyadını üç kez değiştirmiş; doğum yerinin Caracas olduğunu söylediği gibi Philadelphia ve Sanlucár de Barrameda olduğunu da ileri sürüyor. Söylentilere göre Şili'nin Concepcion kentinde kurduğu okulu Tanrı bir zelzele göndererek yıkmış, çünkü Simón anatomi dersini, öğrencilerin karşısına çırılçıplak geçerek öğretiyormuş.

Her geçen gün Don Simón biraz daha yalnız kalmakta. Amerikalı düşünürlerin bu en gözü karası, en canayakını her gün biraz daha yalnızlığa gömülüyor.

Seksen yaşında, *"Dünyayı herkes için cennete çevirmek istemiştim,"* diye yazıyor, *"kendim için cehenneme çevirdim."*

Simón Rodríguez'in Fikirleri: "Ya İcat Ederiz ya da Mahvoluruz"

Avrupa'nın icat edişine bir bakın, bir de Amerika'nın taklit edişine!

Kimileri zenginliği, limanların yabancı gemilerle dolu olması, evlerinin de yabancı eşya deposuna dönmesi olarak görüyor. Her gün kıyılarımıza gemiler dolusu hazır giysi, hatta Kızılderililer için başlık bile geliyor. Yakında toprak yemeye alışık kimseler için, üstünde krallık damgası taşıyan, 'yeni tarzda hazırlanmış', küçük, yaldızlı toprak paketleri görürsek şaşmam.

Günahlarını Fransızca çıkartan kadınlar! Günahları İspanyolca bağışlayan misyonerler!

Amerika gurursuz bir taklitçi değil özgün olmalıdır.

Avrupa'nın aklı ve Birleşik Devletlerin zenginliği, Amerika kıta-

sında düşünce özgürlüğünün iki düşmanıdır. Yeni cumhuriyetler, yabancı paso taşımayan hiçbir şeyi içeri almak istemiyorlar. Oysa o ülkelerin devlet adamları kurumlarını kurmak için akılcılıktan başka hiçbir şeye danışmadılar, bunu da kendi topraklarında buldular. Madem her şeyi taklide özeniyorsunuz, bari özgünlüğü taklit edin!

Örneği nerelerde arayalım? Bağımsızız ama özgür değiliz; toprağımıza egemen olsak da kendimize egemen değiliz.

Gelin, tarihi açalım; henüz yazılmamış olanları da herkes kendi belleğinde okusun. (285)

1851: *La Serena*
Muştucular

"*Mutsuzluk, zihinde acıdan başka hiçbir şeyi algılayıp depolayamamaktır,*" diyor Francisco Bilbao, sonra da, insanın insan tarafından sömürülmesinin, insana insan olacak zaman bırakmadığını ekliyor. Toplum, her şeyi yapabilecek olanlarla her şeyi gerçekten yapanlara bölünmüştür. Şili'yi, bu '*otlara gömülmüş devi*' yeniden canlandırmak için, saray yapımında ter dökenlere bir damaltı sağlayamayan, en güzel kumaşları dokuyanları paçavralara mahkûm eden düzeni sona erdirmek gerektir.

Şili'deki sosyalizm muştucuları daha otuzlarında bile yok. Francisco Bilbao ve Santiago Arcos, Paris'te eğitim görmüş, fraklı genç beyler kendi sınıflarına ihanet etmişlerdir. Bir, '*dayanışma toplumu*' kurmayı amaçlayarak bu yıl ülkenin dört bir köşesinde yöneticilere, din adamlarına ve özel mülkiyete karşı çok sayıda asker ve halk ayaklanması kışkırtmışlardır.

Yılın en son gününde La Serena kentinde isyancıların son kalesi de düşüyor. Bir çok, '*kızıllar*'da düşüyor: infaz taburlarının karşısında. Bir keresinde kadın kılığında kaçmayı başaran Bilbao bu kez papaz cüppesi giyip eline kutsal kitap alarak damlardan kaçmış ve sürgüne gitmiştir. (39)

1852: *Santiago de Chile*
"Bağımsızlık Yoksullara Ne Getirmiştir?" Diyen Şilili Santiago Arcos Hapiste, Kendi Kendine Soruyor

"Bağımsızlıktan bu yana hükümetler zenginlerin hükümeti olagelmiştir. Yoksullar asker ve milis olmuş, işverenlerinin dediği yönde oy kullanmış, toprağı işlemiş, hendek kazmış, maden çıkarmış, yük taşımış, ülkeyi kalkındırmış ve hâlâ iki buçuk metelik kazanarak sehpalarda kırbaçlanagelmişlerdir... Yoksullar bu şahane bağımsızlığın sefasını ancak Chacabuco ve Maipú'da kralın askerlerine karşı şahlanan atlar kadar sürmüşlerdir." (306)

Şili Halkı Cennetin Görkemi Üstüne Şarkı Okuyor

Şu Ermiş Peter var ya, hepimizi koruyan
Çömezini yollamış sucuk ekmek almaya,
Güzel bir pastırmayla lezzetlisinden paça
Ağzınıza layık bir nefis yahni yapmaya
Bir de meyveli şarap, tam dünyadaki gibi
Elbette bir sepette tortilla da olacak
Ki cennette sıkılan küçük melekler
Bu sayede biraz oyalanacak.
Saat geç olmuştu, Ermiş Anthony
Sallanarak kalktı ayağa,
Dedi, "Baylar, cehennemdeki
Şeytanlar adına, hoş bir parti bu!
Sırasıdır bir parça gevşemenin
Duyduk duymadık demeyin,
Ben şimdi niyetliyim
Sokulup Ermiş Clara'ya
Hiç haberi olmadan
Kıçından bir makas almaya." (182)

1852: *Mendoza*
Elin Çizgileri

Arjantin'de küçük sunak melekleri bile kırmızı kuşaklar kuşanıyor. Buna karşı çıkmak diktatörün gazabına çanak açmaktır. Rosas'ın birçok düşmanı gibi Doktor Federico Mayer Arnold da sürgün ve hapis cezaları çekmiştir.

Kısa bir süre önce Buenos Aires'li bu genç profesör, Santiago de Chile'de bir kitap yayımlamıştı. İngiliz, Fransız ve Latin dillerinden alıntılarla bezenen kitabın açılış bölümü şöyleydi: "*Üç kent beni kovdu, üç hapisaneyse bağrına bastı. Ama ben yine de düşüncelerimi korkmadan despotun suratına çarptım. Şimdi yine düşüncelerimi salıveriyor ve kaderin bana hazırladıklarını korkusuzca bekliyorum.*"

İki ay sonra Doktor Federico Mayer Arnold, yolda bir köşeyi dönünce kanlar içinde yere yığılıyor. Ama diktatörün buyruğuyla değil. Onu bıçaklayan eşkıyayı, kaynanası, Mendozalı huysuz bir kadın olan Dona María parayla tutmuştur. Damadını, sırf hoşuna gitmediği için öldürmelerini buyurmuştur onlara. (14)

1853: *La Cruz*
Cizvitlerin Gömüsü

Gizi bu kadın biliyor. Bu yüzden karga onu izliyor, her sabah kilise yolunda arkasından uçup kapıda onu bekliyor.

Kadın daha geçenlerde yüz yaşına girdi. Ölmeye hazır olduğu zaman gizi açıklayacak. Söylemezse Göksel Adalet onu cezalandıracaktır.

"*Üç gün sonra,*" diye söz veriyor kadın.

Üç günün sonunda: "*Önümüzdeki aya.*"

Ay dolduğu zaman da: "*Yarın bakarız, bakalım.*"

Tepesindekiler tepesine binince kadın, gözleri donuklaşarak sersemlemiş gibi yapıyor ya da bir kahkaha patlatarak, böylesine ihtiyar olmak bir haşarılıkmış gibi o minik bacaklarını sallıyor.

Bütün La Cruz kenti onun gizi bildiğini biliyor. Cizvitlerin hazineyi Misiones ormanına gömmelerine yardım ettiği zaman kü-

çük bir çocukmuş, ama yerini unutmamış.

Bir gün, onun yokluğundan yararlanan komşular, her zaman üstünde oturduğu eski sandığı açmışlardı. Ama sandıkta altın dolu kese falan yoktu. Çıka çıka acuzenin doğurduğu on bir çocuğun kurumuş göbekleri çıkmıştı.

Ecel geldiğinde bütün kent, kadının başucuna doluşuyor. Kadın o balığa benzer ağzını, bir şey söylemeye yeltenircesine açıp kapıyor.

Mübarekliğin eşiğinde ölüyor, Yaşamında bundan başka gizi olmamıştı, onu da söyleyemeden ölüyor. (147)

1853: *Paita*
Üçler

Şimdilerde subay kılığında gezmiyor, atış yapıp ata bindiği de yok artık. Bacakları tutmaz olmuş, bedeni şişmanlıktan biçimsizleşmişti. Yine de tekerlekli sandalyesine, tahtmış gibi kuruluyor ve dünyanın en güzel elleriyle portakallar, guavalar soyuyor.

Manuela Sáenz, evinin bu toprak kavanozlarla dolu, serin gölgeli avlusunda egemendir. Karşıda, dağların ardında, ölümün rengi. Bu Peru liman kentinde sürgün olan Manuela, yaşamım, meyvelerden reçel ve şekerlemeler yaparak geçiriyor. Gemiler bunları satın almak için kıyıya yanaşıyor. Manuela'mn tatlıları bu sahillere ün salmış. Balina avcıları reçellere bayılıyor.

Geceleyin Manuela, sokak köpeklerine yemek artıkları atarak eğleniyor. Köpeklere, Bolívar'a ihanet eden generallerin adını vermiş. Santander, Páez, Córdoba, Lamar ve Santa Cruz, kemiklerin başında dalaşırken o ay çehre aydınlanıyor ve Manuela dişsiz ağzını yelpazesiyle örterek kahkahayı basıyor. Bütün gövdesi ve uçuşan kat kat dantelleriyle gülüyor.

Arada, Amatope kasabasından eski bir dost geliyor. Gezgin Simón Rodríguez, Manuela'mn yanına, bir salıncaklı sandalyeye oturuyor. Baş başa sigara tüttürerek konuşuyor ve susuyorlar. Bolívar'ın en sevdiği bu iki kişi, öğretmen ve sevgili, konuşmaya onun adı sızacak olursa konuyu değiştiriyorlar.

Don Simón gidince Manuela gümüş kasasını getirtiyor. Koy-

nunda sakladığı anahtarla kasayı açıyor ve Bolívar'm, *'tek kadına,'* yazdığı mektupları okşuyor. Yıpranmış kâğıtlar hâlâ, *"Seni görmek, sonra yine görmek istiyorum,"* demekte. *"Sana dokunmak, seni tatmak istiyorum..."* Sonra Manuela aynasını istiyor ve olur ya, belki rüyasında Bolívar onu görmeye gelir diye, özenle saçlarını fırçalıyor. (295, 298, 343)

1854: *Amotape*
Bir Tanık Simón Rodríguez'in Hayata Veda Edişini Anlatıyor

Amotapeli papazın içeri girdiğini görür görmez Don Simón yatakta doğrulup oturdu, papaza, otursun diye odadaki tek sandalyeyi gösterdi ve maddecilik konusunda demece benzer bir konuşma yapmaya başladı. Papaz aptallaşarak oturakalmıştı; Don Simón'un konuşmasını keserek birkaç söz söylemeye bile içi neredeyse razı olmadı... (298)

1855: *New York*
Whitman

Şair, yayımcı bulamadığı için *Çimen Yaprakları*'nın basım giderini kendi cebinden ödüyor.

Demokrasinin Dinbilimcisi Waldo Emerson kitabı benimseyip övüyor, yine de basın, şiirleri basmakalıp ve müstehcen bularak saldırıya geçiyor.

Walt Whitman'ın tumturaklı ağıtında halk kitleleriyle makinelerin kükremesi duyulmaktadır. Şair hem Tanrıyı ve günahkârları, hem Kızılderilileri, hem de onları ortadan kaldıran ilk göçmenleri kucaklamış, köleyle efendiyi, kurbanla celladı bağrına basmıştır. Yeni dünyanın kutsal coşkusu içinde bütün suçlar arınacaktır. Bu güçlü-kuvvetli, boyun eğdirici Amerika'nın geçmişe ödeyecek borcu yoktur; gelişim rüzgârları insanı insanın yoldaşı kılacak, erkeklik gücüyle güzelliği zincirlerinden kurtaracaktır. (358)

1855: *New York*

Melville

Bu sakallı denizci, okuru olmayan bir yazardır. Dört yıl önce, evrenin tüm denizlerinde beyaz bir balinayı kovalayan –Kötülük Güçlerinin peşinde kana susamış bir harpun– bir kaptanın öyküsünü yayımlamıştı, ama kitaba pek aldırış eden olmadı.

Coşkunun ve gelişmenin doruğundaki bu Kuzey Amerikan topraklarında Herman Melville'in sesi akortsuz çıkıyor. Kitaplarında uygarlığa karşı duyulan bir güvensizlik var: Uygarlık, Vahşi'ye Şeytan rolünü vermiş ve onu bu rolü oynamaya zorlamıştır: Kaptan Ahab'ın, okyanusların uçsuz bucaksızlığında Moby Dick'i iblisleştirdiği gibi. Melville'in kitapları, kimi insanların, kendilerinin ayrıcalıklı kullar oldukları inancıyla başkalarına dayattığı tek ve zoraki Gerçek'i reddediyor. Kitapları; kötülük ve iyilik, aynı hiçliğin bu iki gölgesi konusunda da kuşkular içeriyor ve güvenmeye değer tek ışığın güneş olduğunu öğretiyor. (211, 328)

1855: *Washington Bölgesi*

Reis Seattle Uyarıyor: "Sizler Kendi Pisliklerinizin İçinde Boğulacaksınız"

Dünya beyaz adamın kardeşi değil, düşmanıdır; beyaz adam onu fethedince başka yere gider. Ne var ki her şey birbiriyle bağlantılıdır. Dünyanın başına gelenler dünya evlatlarının da başına gelecektir...

Kentlerin şamatası ancak kulakları acıtmaya yarıyor...

Hava, kırmızı derili adam için kıymetlidir. Çünkü her şey aynı soluğu paylaşır, hayvanlar, ağaçlar, insan. Beyaz adamsa günlerdir can çekişen bir insan gibi, pis kokuları almaz olmuş...

Geri kalan günlerimizi nerede geçireceğimizin önemi yok; bu günlerin sayısı nasılsa çok değil. Daha birkaç saat, birkaç kış... Beyazların da sonu gelecek, belki başka kabilelerden de erken. Yatağını kirletmeyi sürdürürsen bir gece kendi pisliğinde boğulursun...

(229)

Uzakbatı

Yaşlı Reis Seattle'a sahiden kulak veren var mı? Kızılderililerin soyu tükenmeye mahkûm, bufalolar ve yassı boynuzlu Amerikan geyikleri gibi. Kurşunla vurulmayanlar açlık ya da üzgünlükten ölüyor. Kabilesine ayrılan sınırlı bölgede bomboş oturmaktan çürümekte olan Reis Seattle tekbaşına, gasplardan, soykırımlardan dem vuruyor ve soyunun anılarının ağaçlardaki özsuyunda aktığına ilişkin bir şeyler söylüyor.

Tabancalar patlıyor. Beyaz göçmenler de güneş gibi, batıya doğru yol alıyor. Dağlardan elmas gibi vuran bir ışık yol gösteriyor onlara. Vaat edilmiş topraklar, kendilerini verimli kılmak için bağırlarına saban saplayanlara yeniden hayat veriyor. Issızlığın ortasında, kaşla göz arasında kentler ve sokaklar beliriyor, daha dün Kızılderililerle kaktüslerin ve yılanların yurdu olan topraklarda. Göçmenlerin dediğine göre buraların havası öyle sağlıklıymış ki mezarlık kurabilmenin yolu, birilerini vurarak öldürmekmiş.

Yeniyetme kapitalizm, azgın ve obur, dokunduğu her şeyi değişime uğratıyor. Orman şimdi baltayla kesilmek için var, çölse trenle geçilmek için. Irmak ancak yatağında altın varsa; dağ, eğer kömür ve demir madeni barındırıyorsa uğraşmaya değiyor. Kimse yürümüyor. Herkesin acelesi var; herkes, hem de telaşla, servet ve kudretin göçebe gölgesinin peşinden koşuyor. Mekân, zamana yenik düşürülmek için var, zaman da gelişimin sunaklarında kurban edilmek için. (218)

1856: *Granada*
Walker

Bu Tennesse çocuğu silâhını belinden ateşliyor ve öldürdüğünü mezar taşsız gömüyor. Gözleri sönmüş kömür. Ne gülüyor ne de içki içiyor. Görev yaparcasına yemek yiyor. Sağır-dilsiz nişanlısının ölümünden bu yana onu herhangi bir kadınla gören olmamış; güvenilir bulduğu tek dostu, Tanrıdır. Kendine, Takdiri İlahi diyor.

Güneyli beyefendi William Walker kendini Nikaragua Başka-

nı ilan ediyor. Granada'nın anameydanı kırmızı halılarla kaplanmış. Borazanlar güneşte parıldıyor. Bando Kuzey Amerika'dan asker marşları çalarken Walker diz çökerek, bir elini İncil'e basıp yemin ediyor. Yirmi bir pare top atılıyor. Walker konuşmasını İngilizce yapıyor, sonra su dolu kadehini arkadaşı ve çok saygın meslektaşı olan Birleşik Devletler Başkanının şerefine kaldırıyor. Birleşik Devletler Büyükelçisi John Wheeler da Walker'ı Kristof Kolomb'a benzetiyor.

Walker, Nikaragua'ya bir yıl önce, ölümsüzler Falanx'ımn başında gelmişti. *"Askerlerimin yürüyüşüne karşı çıkan için ölüm emri veririm!"* Bıçağın ete saplanması gibidir, San Francisco ve New Orleans rıhtımlarından devşirilmiş sergüzeştçilerin ülkeye gelişi.

Nikaragua'nın yeni başkanı, Merkezi Amerika'da otuz küsur yıl önce kaldırılmış olan köleliği geri getiriyor, köle ticaretini, serflik düzenini, zoraki çalışmayı yeniden başlatıyor. Nikaragua'nın resmi dilinin İngilizce olmasını buyuruyor ve buraya gelmek isteyen bütün beyaz Kuzey Amerikalılara toprak ve köle dağıtıyor.

(154, 253, 314)

1856: *Granada*
Durdurdu

Ya beş, ya hiç. Nikaragua pek bir şey sayılmazdı. William Walker bütün Merkezi Amerika'yı fethetmek istiyordu.

Morazan'ın anayurdunun beş bölümü birleşerek, korsanın asker gücünü dağıtıyorlar. Halk savaşında birçok Kuzey Amerikalı ölüyor; insanı buruşturup bozartan, sonra birden öldüren *morbus kolerası* da birçok can alıyor.

Tam yenilgiye uğramış olan Kölelik Mesihi şimdi Nikaragua Gölünün karşı kıyısına geçiyor, ördek filolarıyla salgın mikrobu taşıyan sinek sürüleri onun peşinden geliyor. Birleşik Devletlere dönmezden önce Walker, Granada kentini cezalandırmaya karar veriyor. Burada hiçbir canlı kalmamalıdır. Ne ahalisi, ne kiremit damlı evleri, ne de portakal ağaçlı, kumlu sokakları.

Yalazlar göğe yükseliyor.

Yıkık rıhtımın eteğinde yere bir mızrak saplanıyor. Mızrağın tepesinden bir meşin parçası, üzgün bir bayrak gibi sallanmakta-

dır, üzerinde kırmızı harflerle, İngilizce olarak, "Granada burada dururdu," diye yazılmış. (154, 314)

Walker: "Kölelik Savunusu"

Amerikan uygarlığının düşmanları -ki kölelik düşmanlarına bu gözle bakılmalıdır- dostlarından daha uyanık görünüyor.

Güneyin, Nikaragua topraklarında yatan yiğit ölmüşlerin anısına birtakım borçları vardır. Bu insanlar köleliği savunmak uğruna evlerini bırakmış, tropik iklimin tehlikelerine yılmadan, serinkanlılıkla göğüs germiş ve en sonunda canlarını vermişlerdir...

Şimdi, eğer Güneyde, kölelik düşmanlarıyla yeniden savaşacak güç kalmışsa -ki bundan kimin şüphesi olabilir!- üzerimizdeki miskinliği silkip atmalı ve yeni çatışmalara hazırlanmalıyız... Köleliği canlandırmanın esas yeri tropik Amerika'dır; burada kölelik, egemenliğinin doğal mekânını bulur ve dört bir yana yayılabilir, yeter ki biz gayrete gelelim... (356)

1858: *Gila Irmağının Kaynağı*
Apaçilerin Kutsal Toprakları

Burada, ırmağın Arizona'nın sarp kayalıkları arasından doğduğu yerde otuz yıl öne Geronimo'yu gölgesinde barındırmış olan ağaç duruyor. Geronimo henüz anasının karnından çıkmış, beze sarılmıştı. Bezi bir ağaç dalına astılar. Rüzgâr bebeyi sallarken ihtiyar bir ses ağaca, "Onun büyümesini sağla," diye yalvardı. "Senin birçok kereler meyve verdiğini görsün."

Bu ağaç dünyanın merkezindedir. Onun gölgesinde durdukça Geronimo hiçbir zaman kuzeyle güneyi birbirine karıştırmayacaktır, ne de iyiyle kötüyü.

Dört bir yanda Apaçi'lerin uçsuz bucaksız toprakları uzanıyor. Bu sarp yerlerde oldum olası Apaçi'ler yaşamışlardır, ilk Apaçi, Fırtına Oğlunun, aydınlık düşmanlarını yenen kartalın tüylerini takındığı günden beri. Bu yerlerde avlanılacak hayvanların, hastaları iyi edecek otların, ölümden sonra yatılacak kayalık mağarala-

rın kıtlığı asla çekilmemiştir.

Şimdi birtakım yabancı adamlar gelmişler; ellerinde uzun uzun urganlarla kazıklar var. Derilerinin rengine bakınca kanları çekilmiş sanırsınız, daha önce hiç duyulmadık bir dil konuşuyorlar. Toprağa parlak renkli işaretler çakıyor ve ellerindeki beyaz bir madalyona sorular soruyorlar, madalyon da iğnesini oynatarak yanıt veriyor.

Bu adamların Apaçi ülkesini ölçüp biçerek satmaya gelmiş olduklarım Geronimo bilmiyor. (24, 91)

1858: *Kaskiyeh*
Geronimo

Apaçi'ler silâhsız olarak pazara gitmişlerdi; Güneyde, Sonora ile Casas Grandes'in arasındaki Kaskiyeh Çarşısında bufalo ve geyik derilerine karşılık yiyecek almaya. Meksikalı askerler onların kamplarını yıkarak atlarım aldı. Ölüler arasında Geronimo' nun annesiyle karısı ve üç çocuğu da var.

Yoldaşları toplantı yapıp üzüntüyle karar alırken Geronimo hiç sesini çıkarmıyor. Apaçi'ler kuşatılmış durumda, silahsızdırlar, oradan ayrılmaktan başka çareleri yoktur.

Irmak kıyısında hareketsiz oturduğu yerden Geronimo, halkının Reis Mangas Colorado'nun peşine takılıp gitmesini seyrediyor. Burada ölüler kalmıştır. Bir süre sonra Geronimo da, dönüp dönüp geriye bakarak gidiyor. '*Geri çekilen Apaçi'lerin yumuşak ayak seslerini duyabileceği uzaklıktan*' kabilesini izliyor.

Kuzeye doğru yapılan uzun yürüyüşte Geronimo hiç ağzını açmıyor. Yurduna vardığında hayvan derilerinden yapılma evini, annesinin evini, kendi eşyalarıyla karısının ve annesinin eşyalarını yakıyor; çocuklarının oyuncaklarını da yakıyor. Sonra, yangına arkasını dönüp başını geriye atarak bir savaş şarkısı tutturuyor. (24)

1858: *San Borja*
Ölüm de Ölsün

Ağrıyan gövdesi Amerikan toprağına karışmak için can atıyor. Onun sonunda buraya gelip burada oyalanacağını Aime Bonpland biliyordu. Kocasının Humboldt'la birlikte Karaip kıyılarına çıktığı, o şimdi uzaklarda kalmış olan ilk günden belliydi bu.

Bonpland eceliyle ölüyor, saman ve balçıktan örülü bir kulübede, huzur içinde: yıldızların hiç ölmediğini, karıncalarla insanların üremekten vazgeçmediğini, yerlerde her zaman yeni yoncalar, dallarda yeni portakallardan güneşler açacağını, yeni doğmuş tayların o çöp bacakları üstünde doğrulur doğrulmaz emecek meme arayacaklarını bilerek. Yaşlı adam, uyku saatinde güne veda eden çocuklar gibi dünyayla vedalaşıyor.

Sonradan ayyaşın biri onun cesedini bıçaklıyor, ama insanoğlunun bu ürkünç budalalığı, hiç önem taşımayan bir ayrıntıdır.

1860: *Chan Santa Cruz*
Yucatán İsyancılarının Tören Merkezi

"*Babam beni zenginlerin arasına komadı. Generallerin, parası olanların ya da param var diyenlerin arasına komadı beni.*" İstavrozların Anası, pınar başındaki mahun ağacından filizlenen mübarek kadın, Yucatan'da böyle demişti. Askerlerin mahun ağacını baltayla keserek Kızılderililerin giydirip kuşattığı küçük haçı yaktıkları zamana kadar İstavroz Ana, birçok kız evlat doğurmuştu. Sözleri, istavrozdan istavroza geçerek yaşadı: "*Babam beni yoksulların arasına kodu, çünkü ben yoksulum.*"

Bu istavrozun ve onun doğurduğu öbür istavrozların çevresinde Chan Santa Cruz gelişmiştir: Yucatán ormanlarındaki Maya isyancılarının ulu sığınağı.

Albay Acereto'nun askerleri hiç direnişle karşılaşmadan ormana giriyorlar. Hiç Kızılderili bulamayınca ağızları açık kalıyor. Mayalar yüksek kubbeli, sağlam duvarlı kocaman bir kilise kurmuşlar. Tanrının evi, Jaguar Tanrısının evi, kulesinde de Bacalar'dan alman çanlar asılıdır.

Bu insansız kutsal kentte her şey ürpertici. Askerlerin mataralarında çok az su kalmış, yine de Albay Acereto kuyulardan su içilmesini yasaklıyor. Altı yıl önce başka askerler bu sulardan içmişlerdi de, kusa kusa can verirken çalıların arasından Kızılderililer onlara, "Nasıl sular tatlı mı?" diye sormuşlardı.

Askerler, sabırla sabırsızlık arasında günlerini geçiriyorlar. Bu arada sayısız köy ve mısır tarlasmdan Kızılderililer akın etmektedir. Yanlarında bir tüfek ya da pala ve küçük bir torba mısır unu. Çalıların arasma toplanıyorlar ve Albay Acereto geri çekilmeye karar verdiği zaman yerliler onun askerlerini tek saldırıda silip süpürüyorlar.

Zayiatsız ele geçirilen bando artık çocuklara müzik öğretecek ve kilisede, Maya tanrılarıyla çevrili istavrozun yaşayıp konuştuğu yerde polkalar çalacaktır. Bu kilisede insanlar komünyon törenlerini tortilla ve bal yiyerek kutluyorlar ve yılda bir kez, tek kulaklarına altın küpe takmakla birlikte herkes gibi mısır tarlalarında çalışan savaşçı reisler için ve istavroz için çevirmenler seçiyorlar.

(273, 274)

1860: *Havana*
Bunalımda Bir Şair

Küba, şekeri Güines kamışı tarlalarından Havana Limanına taşıyan demiryolunu kurmuştur, kilometre başına on üç ölü vermek pahasına: ölü Afrikalılar, İrlandalılar, Kanarya Adalarından gelenler, Macaolu Çinliler, kaçakçı taşeronların uzaklardan getirttiği köleler ya da sefil gündelikçi işçiler. Şeker ihracatındaki patlama daha da çok işçi istiyor.

On yıl önce Yucatán'dan Maya köleleri taşıyan ilk gemi Küba'ya ulaşmıştı. Savaş tutsağı yüz kırk Kızılderili yirmi beşer pesodan satılmış, çocuklar bedava verilmişti. Sonraları Meksika Başkanı Santa Anna köle satımını Albay Manuel María Jiménez'in tekeline verdi ve fiyatlar, erkek başına yüz altmış, kadın başına yüz yirmi, çocuklar için de seksen pesoya yükseldi. Maya savaşları uzadıkça uzamış, buna koşut olarak Küba'dan alınan silâh ve para yardımı kabardıkça kabarmıştır. Yucatán hükümeti satılan her köle için bir vergi alıyor ve böylece Kızılderililere karşı yürüttüğü sa-

vaşın giderini Kızılderililerle ödüyor.

İspanyol şairi José Zorrilla, Campeche Limanında, Küba'ya satmak için bir parti Kızılderili satın almıştı. Tam yola çıkmak üzereyken kapitalist ortağı Cipriano de las Cagigas, Havana'da sarı hummadan öldü. *Don Juan Tenorio*'nun yazarı olan şairimiz şimdi büyük bir kahve çiftliğinde şiirler yazarak avunmaya çalışıyor.

(222, 273)

1861: *Havana*
Şeker İşçileri

Yakında Havana kenti çiçek festivalini sergileyecek. Edebiyat Birliğindeki entelektüeller harika bir anatema öneriyorlar: yazı yarışması, 'İspanya'dan altı bin yeni köle istenmesi,' konusunu işlemelidir. Böylelikle şairler de 'Zenci ithalatı' projesini desteklemiş olacaklardır; proje zaten *Diario de La Marina* gazetesinin desteğine ve adalet bakanının resmi onayına sahiptir.

Şeker üretimi için işçiye gereksinme var. Mariel, Cojimar ve Batabano sahilleri yoluyla gizlice ülkeye sokulan köleler kıt ve pahalıdır. Projeyi, üç şeker fabrikası sahibi kaleme almıştır, çünkü Küba, *'bitkin ve perişan haldedir'* ve proje sahipleri İspanyol yetkililerinden, *'ülkenin dertli iniltilerini duyup ona kara adamlar'* sağlamalarını dilemektedirler, yani *'Küba'nın ekonomik zenginliğini borçlu olduğu'* uysal, sessiz köleler. Bunları Afrika'dan getirmenin kolay olacağında ısrarlıdırlar. Kara adamlar, *'İspanyol gemilerinin geldiğini gördükleri zaman sevinç içinde koşup geleceklerdir.'*

(222, 240)

Şeker Dili

Havana evlerinin pencere parmaklıkları demir helezonlarla, sütunları da kıvrımlı oymalarla süslüdür; kapıların ahşapları dantel gibi işlenmiş, pencerelerin renkli camları tavuslarla bezeli. Bilim adamlarıyla din adamlarının konuşmaları arabesklerle ışıldıyor. Şairler en duyulmadık uyakları yazıyorlar, en tumturaklı sıfatları arayıp buluyorlar. Konuşmacılar önemli noktaları belirtmek istiyorlar, ele avuca sığmaz, uçarı noktalar! Bu noktalar bir sıfatın,

bir parantezin altından başlarını uzatmayagörsünler, konuşmacı hemen onları daha fazla sözcük yağmuruna tutuyor; konuşma bu noktaları yakalamak için uzayıp gittikçe noktalar kaçıyor ve bu kovalamacanm hiç sonu gelmiyor.

Beri yandan hesap defterleri gerçeğin yontulmamış dilini konuşuyor, Küba'nın her köşesindeki şeker fabrikalarında bu defterler, her bir kara kölenin doğumunu ya da satın alınışını, yılda yüzde üç değer kaybına uğrayacak bir mal alımı olarak kaydediyorlar. Bir kölenin hastalığı bir valf hatasıyla eşdeğerde, ölümü de bir kocabaşın yitirilmesiyle birdir: "*Ölen kocabaşlar boğaydı. Ceiba ineğini yitirdik. Zenci Domingo Mondongo öldü.*" (222)

1861: *Bull Run*
Griler Mavilere Karşı

Washington kenti yakınlarında iç savaşın ilk çatışması yaşanıyor. Gösteriyi izlemek için arabalarla, at üstlerinde, büyük bir seyirci kitlesi birikmiş. Kan akmaya başlar başlamaz atlar ürküp kaçıyor, kalabalık panik içinde uluyup birbirini ezerek kaçışıyor. Başkentin sokakları çok geçmeden sakat yaralılar ve can çekişenlerle dolmuştur.

İki zıt ülke bundan önce Birleşik Devletler adını, bayrağını ve haritasını paylaşagelmişlerdi. Güneyde bir gazete Abraham Lincoln'un başkanlığa seçilişini, 'Dış Haberler' bölümünde verdi. Birkaç ay içinde Güney eyaletleri ayrı bir ulus kurdular ve savaş çıktı.

Yeni başkan Lincoln, Kuzeyin ideallerini simgeliyor. Seçim kampanyasında, bir ülkenin yarı özgür-yarı köle kalamayacağını ilan etmiş, köle emeği gerektiren büyük çiftlikler yerine küçük çiftliklerin kurulacağına ve Avrupa endüstrisinin rekabetine karşı gümrük duvarlarının yükseltileceğine söz vermiştir.

Kuzeyle Güney: iki uzam, iki dönem. Kuzeyde daha şimdiden fabrikaların üretimi tarlalarınkinden ileride; yorulmak bilmez bulgucular elektrikli telgrafı, dikiş makinesini, biçki makinesini icat etmekteler; dört bir yandan yepyeni kentler fışkırmakta, New York'un nüfusu milyona vurmuş, yeni bir ülke bulmaya can atan Avrupalı göçmenlerin gemileri rıhtımlara sığmıyor.

Güneyde soy sop övüncü ve nostalji, tütün tarlaları, uçsuz bucaksız pamuk tarlaları, Lancashire'daki dokuma tezgâhları için hammadde yetiştiren dört bin kara köle, kızkardeşlerinin onuruna ya da ailelerinin adına leke sürüldü diye düello yapan beyefendiler, çiçekli kır yollarında, arabalarla hava almaya çıkan ve akşamları saraylarının verandalarında baygınlık geçiren hanımefendiler. (70)

1862: *Fredericksburg*
Savaşın Kalemi

Genç bir asker sırtını duvara dayayıp yere bağdaş kurmuş, gözlerini karşıya dikmiş, görmeden bakıyor. Aylardır uzamakta olan sakalı tunik yakasını bastırıyor. Bir asker eli, dizinde uyumakta olan köpeğin başını okşuyor.

Savaş can almayı sürdürürken John Geyser, bu Pennsylvaniah gönüllü, kendinin ve silâh arkadaşlarının kara kalem resimlerini yapıyor. Kalemi onları, top mermilerinin açtığı çukurlara giden yolda bir an için donduruyor. Askerler tüfeklerini doldurmakta, temizlemekte, kraker ve beykondan oluşan kumanyalarını yemekte ya da hüzün dolu gözlerle bakınmaktadırlar. Hüzün dolu gözlerle, baktıkları yeri görmeden bakıyorlar ya da belki, kimbilir, baktıkları yerin ötesinde birşeyler görüyorlar. (69)

1863: *Mexico City*
"Amerika'nın Cezayir'i"

Paris basınına göre Meksika'nın yeni adı budur. Napoleon III'ün ordusu saldırıya geçiyor ve başkentle belli başlı şehirleri ele geçiriyor.

Roma'da Papa sevincinden oynuyor. Benito Juarez'in, işgalcilerce devrilen hükümeti, Tanrıya ve onun Meksika'daki mülklerine karşı saygısızlık etmişti. Juarez, kilisenin nesi var nesi yoksa almış, uçsuz bucaksız mal varlıklarına el koyup kutsal vergileri ve devletin şefkâtli korumasını kaldırmıştı.

Muhafazakârlar yeni '*conquistador*'ların saflarına katılıyor.

Yirmi bin Meksikalı asker, Fransa'dan gelen, Kırım'ı, Cezayir'i, Senegal'i fethetmekten yeni dönmüş olan otuz bin Fransız askerine yardım ediyor. Napoleon III, Latin ruhu, Latin uygarlığı ve Latin ırkı adına Meksika'ya egemen oluyor ve bu arada hayâl ürünü muazzam bir borcun ödenmesini de istiyor.

Yeni sömürgenin başına Avrupa'nın boşta gezen sayısız prenslerinden biri olan Avusturyalı Maximilian ve göz kamaştıran güzel karısı Charlotte geçiriliyor. (15)

1863: *Londra*
Marx

"Napoleon III kafasını Meksika'ya çarpıp kıracaktır, yani daha önce onu tutup sallandırmazlarsa," diyor Londra'da, koparabildiği borçlarla geçinen bilge ve züğürt bir evliya.

Bir yandan, dünyayı değiştirecek olan kitabının müsveddelerini düzeltip cilâlarken, Karl Marx dünyada olup bitenlerin hiçbir ayrıntısını kaçırmıyor. Mektup ve denemelerinde Napoleon III'ü, *'Taçlı bir Lazarillo de Tormes*[1]' ve Meksika'nın fethini, *'kepaze bir girişim,'* olarak tanımlıyor. Meksika'yı bir savaş ganimeti niyetine Fransa'yla paylaşmaya can atan İngiltere'yi ve İspanya'yı da kınıyor; tefecilerle tüccarlar iş hacimlerini genişletebilsinler diye yüz binlerce genci ölüme göndermeyi huy edinmiş olan, bütün *'ülke hırsızı'* ülkeleri kınıyor.

En gelişmiş ülkelerin emperyalist yayılışının, geri kalmışlığa karşı gelişmişliğin bir zaferi olduğuna Marx artık inanmamaktadır. Oysa on beş yıl önce Engels, Birleşik Devletlerin Meksika'yı işgalini alkışlayarak bunun Meksikalı *'campesino'*ları proletaryaya dönüştüreceğini ve piskoposlarla feodal lordları hizaya getireceğini ileri sürdüğünde Marx karşı çıkmamıştı. (129, 201)

1. On altıncı yüzyıl İspanya'sında yaşamış, adı bilinmeyen pikaresk bir romancı. (Ç.N)

1865: *La Paz*

Belzu

İsyancı Kızılderililerin kabaran seli Belzu'yu yine iktidara getirmiş. Manuel Isidoro Belzu, *'Belzu Dede'*, yoksulların öç alıcısı, kodomanların korkulu düşü, bir insan denizinin dalgaları üstünde La Paz'a giriyor.

Birkaç yıl önce o iktidardayken, atını nereye sürerse Bolivya'nın başkenti orası olurdu; ülkenin efendileri, kırkı aşkın darbe girişiminde bulunmalarına karşın onu devirmeyi bir türlü başaramamışlardı. Yabancı tüccarlar ona diş biliyorlardı, çünkü Belzu kapıyı onların yüzüne kapamış, İngiliz yapımı ponçoların işgaline karşı Cochabamba sanatçılarım korumuştu. Damarlarında mürekkeple su akan madrabaz Chuquisaca avukatlarının ondan ödü kopardı. Ona hiçbir zaman buyruklarım dayatamayan maden sahipleri de aleyhinde komplo kuranlar arasındaydı.

Belzu, sırım gibi ve yakışıklı, geri gelmiştir. Saraya at sırtında giriyor, rahvan adımlarla bir gemi yürütüyormuşçasına. (172)

Belzu'nun, Bolivya Halkına Hitaben Yaptığı Bir Konuşmadan

Aristokratlardan unvanlarını, özel mülk sahiplerinden de ayrıcalıklarını geri vermelerini istemenin zamanı geldi... Bolivya'daki kötülük ve suçlardan çoğunun başlıca kaynağı özel mülkiyettir; Bolivyalıların arasında sürüp giden çatışmaların nedencesi budur; evrensel ahlâkın ezelden beri mahkûm ettiği bencilliğin belirgin özelliği de budur. Mülke paydos, mülk sahiplerine paydos, mirasa paydos! Aristokratları devirelim! Topraklar hepimizin olsun! İnsanın insanı sömürmesi artık yeter! (213)

1865: *La Paz*

Melgarejo

Belzu'nun en azılı düşmanı Mariano Melgarejo, omuzlarında at bile kaldırabilecek bir Herkül'dür. Yüksek otlu bir yayla olan

Tarata'da, annesini sevip bırakan bir adamdan olmuş. Paskalya Bayramına rastlayan bir pazar günü doğmuştur.

"*Tanrı benim, tam o dirilirken dünyaya gelmemi seçmiş.*"

Melgarejo daha yürümeyi öğrenmeden, uzun otlarla hemen hemen aynı boyda olan atlara binmesini öğrenmiş, ana memesinden önce *chicha*'nın tadını tatmıştı: İnsanı tepetaklak eden ya da uçurtan chicha, Bolivya'nın en nefis chichası, Tarata sütü, en keskin tükürüklü kocakarıların çiğneyip tükürdüğü darıların özü. Melgarejo daha imzasını atamazken gözü kara savaşçılığıyla ünlenmişti: üstü başı lime lime, göğüs göğüse çarpışarak insanları hançerle, mızrak ya da kılıçla mıhlayıp biçmesiyle.

Bir sürü adam haklamış. Başkaldırmadan, olay çıkarmadan duramayan bir adam; güpegündüz ya da aysız gece demeden adam öldürmüş. İki kez idama mahkûm olmuş. Cümbüşler ve meydan kavgaları arasında sürgünde ve iktidarda olmayı tatmış, önceki geceyi bir taht üstünde geçirmişti, dün gece bir dağ kovuğunda yattı. Dün sabah ordusunun başında La Paz'a girdi, dev bir topun üstünde, kırmızı ponçosu bayrak gibi yalazlanarak; bugünse plazadan gülmez bir yüzle geçiyor, tekbaşına. (85)

1865: *La Paz*
Tarihin En Kısa Ordu Darbesi

Gün, Belzu'nun günüdür. Tepelenmiş olan Melgarejo teslim olmaya gelmekte. Halkın bağırışları arasından plazayı geçiyor.

"*Bin yaşa Belzu!*"

İkinci kattaki büyük salonda Belzu beklemektedir. Melgarejo saraya giriyor. Kara sakalı o boğa göğsüne yapışmış, başını kaldırmadan basamakları tırmanıyor. Plazada halk haykırmaktadır.

"*Bin yaşa Belzu! Belzu Dede!*"

Melgarejo, Belzu'ya doğru yürüyor. Başkan ayağa kalkıp kollarını açıyor.

"Seni bağışlıyorum."

Açık pencerelerden halkın sesi gök gürültüsü gibi gümbürdüyor.

"*Belzu Dede!*"

Melgarejo, Belzu'nun onu kucaklamasına izin veriyor; sonra ateş ediyor. Tabanca sesi dört bir yanı çınlatıyor, ölen adam yere yıkılıyor. Üstün gelmiş olan adam balkona çıkıyor. Cesedi halka doğru uzatıyor.

"Belzu öldü! Sıra kimde?" (85)

1865: *Appomattox*
General Lee, Yakutlu Kılıcını Teslim Ediyor

Kuzeyli askerler, her şeyi ezip geçen ilerleyişleri sırasında soncul saldırı için verilecek buyruğu beklemektedirler. Tam o sırada düşman hatlarından bir toz bulutu yükseliyor. Toz bulutu büyüdükçü büyüyor. Gri üniformalıların aç ve perişan ordusundan bir atlı kopmuştur. Elinde, sopa ucuna bağlanmış beyaz bir çaput.

Son çatışmalarda Güneyli askerler adlarını sırtlarına yazdırmışlardı, ölüleri tanınabilsin diye. Darmaduman olan Güney, savaşı çoktan kaybetmiş, ancak inatçı bir onur kaygısıyla sürdürmektedir.

İşte şimdi, yenik düşmüş General Lee, yakut kakmalı kılıcını eldivenli elleriyle uzatıyor. Zaferi kazanmış olan General Ulysses Grant, kılıçsız, nişansız, yakası bağrı açık, bir yaprak sigarası tüttürmekte, daha doğrusu çiğnemektedir.

Savaş bitmiş, köleliğin sonu gelmiştir. Kölelikle birlikte, Birleşik Devletler endüstrisinin tam gelişmesini ve ulusal pazarının genişlemesini önleyen duvarlar da yıkılmıştır. Savaşta altı yüz bin genç erkek ölmüştür. Kuzey birliklerinin mavi üniformasını giymeyi başaran siyahların yarısı da bunların arasındadır. (70)

1865: *Washington*
Lincoln

Abe, Kentuckylidir. Orada babası balta sallar, çekiç vururdu. Kulübelerinin dört duvarıyla bir damı vardı, yatakları da kuru yapraklardan yapılmaydı. Abe'in babası her gün baltasıyla yakacak odun keserdi; günün birinde de karısını karların altına gömebil-

mek için gereken odunları kesti. O çekiç, o tahtadan yapılma çivileri çaktığında Abe küçük bir çocuktu, ama biliyordu ki artık annesi bir daha hiçbir zaman Cumartesi günleri beyaz ekmek pişirmeyecek, hep şaşkın bakan gözlerini bir daha hiç kırpıştırmayacaktı. Balta, babayı çocuklarıyla birlikte ırmak yolundan Indıana'ya götürecek olan salın odunlarını da kesti.

Abe Indianalıdır. Burada Abe ilk harfleri kömürle çizerek yazı yazmasını öğreniyor ve zamanla yörenin en iyi kütük yarıcısı olup çıkıyor.

Abe Illinois'ludur. Illinois'da Abe, Ann adında bir kadını seviyor, sonra Fransızca bilen ve Springfield kentinde kasnaklı eteklik modasını başlatan Mary adında bir kadınla evleniyor. Mary erkek çocuklar doğura dursun, Abe kafasının içindeki hüzünlü adada billûr bir ışıkla aydınlanan o sihirli adada, şiirler ve demeçler yazıyor.

Abe, Washingtonludur. Capitol Semtinden. Pencereden baktığında köle pazarını görüyor, siyahların beygir gibi bölmelere konduğu ahırımsı bir yer.

Abe, Beyaz Saraylıdır. Tarımda reform, endüstride korumacılık vaat ederek ve başkalarını özgürlükten yoksun bırakanların özgür kalmaya layık olmadıklarını söyleyerek gelmiştir buraya. Beyaz Saray'a ayak bastığında, dünyada hiçbir dostu kalmadığı zaman bile kendi kendisiyle barışık olabilmesini sağlayacak biçimde hükümet edeceğine ant içmiştir. Savaş sırasında hükümet ediyor ve ettiği yemini savaş sırasında bile tutuyor. Tan atarken onu Beyaz Saray kapısında, ayağında terlik, gazeteyi beklerken görebilirsiniz.

Abraham Lincoln dinginliklerin adamıdır. Hiçbir zaman acelesi yoktur. O kocaman ayaklarını yamyassı yere bastırarak ördekler gibi yürür ve ona alkış tutan halk kitlelerinin arasından bir hisar gibi yükselir, işte tiyatroya giriyor ve başkanlık locasına çıkan merdivenleri ağır ağır tırmanıyor. Locadaki çiçek ve bayrakların üzerinden, o çıkık kemikli, uzun boyunlu başı, gölgeler arasında keskin bir profil çiziyor; gölgeler arasında Amerika'nın en hüzünlü gülümseyişi, en sıcak gözleri ışıyor.

O, zaferlerin ve düşlerin adamıdır. Bugün Kutsal Cuma yortusu; General Lee teslim olalı beş gün geçmiş. Dün gece Abraham Lincoln rüyasında gizemli bir deniz ve sisli ufuklara doğru sü-

zülen tuhaf bir gemi gördü. Lincoln, kendi yaşam toplamının adamı, telaşsız adımlarla, Washington'daki komedi tiyatrosunun locasındaki randevusuna gelmiştir.

İşte kafatasım parçalayacak olan kurşun da şimdi ona doğru geliyor. (81, 188)

1865: *Washington*
Saygı Sunuşu

Kaç siyah adam bir pantolon çaldı, beyaz bir kadının gözlerinin içine baktı diye asılmıştır? Yüzyılı aşkın bir zaman önce New York'u kundaklayan kölelerin adları neydi? Baskı makinesı iki kez ırmağa atılan ve Illınois'da bir suikasta kurban gittiği zaman katili asla aranıp cezalandırılmayan Eljah Lovejoy'un adımlarının izinden kimler gitmişti? Birleşik Devletler'de köleliğin kaldırılmasını savunanların, beyaz ve siyah, sayısı sonsuzdur. Örnekse;

- Zenciler için ilk gazeteyi çıkaran John Russwurm ve Samuel Cornish. Kadınlarla siyahların girebildiği ilk Yüksek Eğitim Merkezini kuran Theodore Weld.
- Charleston'da siyahlar için kurduğu okulu altı yıl açık tutmayı başaran Daniel Payne. Connecticut'taki okuluna siyah bir kız aldı diye beyaz öğrencilerini yitiren, aşağılanan, taşlanan, hapse atılan ve okulu yakılıp kül edilen Quaker inançlı Prudence Crandall.
- Virginia'daki kardeşleri için özgürlük ararken kendini darağacında bulan Gabriel Prosser. Her gittiği yerde, 'Hayatınızı mahveden bir adamı öldürmek, susamışken su içmektir,' diyen ve ortadan kayboluncaya ya da kaybedilinceye değin bunu demekten vazgeçmeyen, başına Georgia hükümetinin on bin dolar ödül koyduğu David Walker.
- Bir güneş tutulması sırasında gökyüzünde, sonların ilk olması gerektiğini belirten bir işaret görünce gözünü kan bürüyerek öfkeden kuduran Nat Turner, Virginia'daki bir silâh deposuna saldıran, bir lokomotif deposundan deniz piyadelerine karşı çatışma başlatan, sonra da avukatının akli dengesizlik özrünü kullanmasına izin vermeyerek idam sehpasına başı dik giden, avcı

sakallı, alev gözlü John Brown.

- İnsan hırsızlarının fanatik düşmanı, Boston sokaklarında boynuna ip geçirilip dolaştırılan William Lloyd Garrison. Kilisede verdiği vaazlarda, kaderine razı olan kölelerin Tanrıya karşı günah işlediğini söyleyen Henry Garnet. Sırasında bir tüfeğin İncil'den yararlı olabileceğini söylediği için Güneydeki kölelere yollanan silâhlara, 'Beecher'ın İncilleri' adının takılmasına neden olan, Brooklynli vaiz Henry Ward Beecher.
- 'Tom Amcanın Kulübesi' adındaki öyküsüyle birçok beyazları eşitlik davasına çeken Harriet Beecher Stowe. Kudret ve paraya lanet okumak için hangi sözcüklerin seçileceğini çok iyi bilen şair Frances Harper. Büyük pamuk çiftliklerindeki yaşama, gün doğmazdan önce öttürülen borudan gecenin körüne değin, tanıklık edebilen Louisianah köle Solomon Northup.
- New York'da Bağımsızlık Günü Bildirisini bir suçlamaya dönüştüren, özgürlükle eşitliğin bu koşullarda bir parodiye benzediğini ileri süren Marylandlı kaçak köle.
- Üç yüzden fazla kölenin Kutupyıldızı yoluyla Kanada'ya kaçmasını düzenleyen kara cahil köylü kadın. (12, 210)

1865: *Buenos Aires*
Üçlü Alçaklık

Kuzey Amerika'da tarih bir savaş kazanırken Güney Amerika'da tarihin kaybedeceği bir savaş başlıyor. Yarım yüzyıl önce José Artigas'ı yok eden üç liman, Buenos Aires, Rio de Janeiro ve Montevideo, şimdi Paraguay'ı mahvetmeye hazırlanmaktadırlar.

Birbirini izleyen mutlak erk sahibi üç diktatörün, Gaspar Rodríguez de Francia, Carlos Antonio López ve oğlu Francisco Solano'nun rejimlerinden sonra Paraguay tehlikeli bir örnek olup çıkmıştır; hastalığım komşularına bulaştırmak olasılığı da ciddidir. Paraguay'da mülk sahipleri ülkeyi yönetmiyor, tüccarlar spekülasyon yapmıyor, tefeciler halkı soluksuz bırakmıyor. Dışarıdan kuşatılmış olan bu ülke içe doğru büyüyor ve dünya pazarını, yabancı sermayeyi umursamadan büyümeyi sürdürüyor. Başka ülkeler boğazlarındaki borç ipinin ucundan sallanırken tek centavo'luk bor-

cu olmayan Paraguay kendi ayakları üstünde durmaktadır.

Buenos Aires'deki İngiliz Büyükelçisi Edward Thoornton, tasarlanan yırtıcı 'şeytan kovma' ayininin ulu papazıdır. Arjantin, Brezilya ve Uruguay, 'şeytanı,' Paraguay'ın bu küstâh göbeğini süngüleriyle şişleyerek kovacaklardır. (47, 60, 83)

1865: *Buenos Aires*
Örümcek Ağıyla Örülmüş İttifak

Chacho Penaloza'nın sopa ucuna geçirilmiş kellesi -saçları bandla arkaya çekili- küçük bir ağacın üstüne oturtulmuş taç misali, plazanın orta yerini süslüyor. Chacho ile atı, tek bir kas gibiydiler. Onu atsız yakalayıp hileyle kafasını kestiler. Rioja otluklarının bu goşo savaşçısının başını, 'ayaktakımım sindirmek için' kentte sergilediler. Domingo Faustino Sarmiento cellatları kutladı.

Paraguay'a karşı açılan savaş, yarım yüzyıldır sürmekte olan başka bir savaşı uzatıyor: vampir liman Buenos Aires'in taşra illerine karşı yürüttüğü savaş. Uruguaylı Venancio Flores, goşoları yok etmek için Mitre ve Sarmiento ile işbirliği yapmıştır. Ödül olarak Uruguay'ın Başkanlığına getiriliyor. Brezilya gemileriyle Arjantin silâhları Flores'i zorla hükümetin başına geçiriyor. Uruguay'ın işgali, korunmasız bir kent olan Paysandú'nun bombardımanıyla başlıyor. Paysandú bir ay direniyor, savunmanın komutanı Leandro Gomez'in alev alev yanan yıkıntılar arasında kurşuna dizilmesine kadar.

Böylece ikili ittifak üçlü oluyor. Arjantin, Brezilya ve Uruguay, İngilizlerin hayır duaları ve İngiliz kredisiyle Paraguay'ın kurtarılmasına girişiyorlar. Bir antlaşma imzalıyorlar. Antlaşma onların savaşı barış adına yaptıklarını söylüyor. Paraguay kendi yok edilişinin giderlerini ödeyecek, zafer kazananlar da uygun bir hükümet kuracaklardır. Bu antlaşma Paraguay'ın toprak bütünlüğüne saygı göstermek bahanesiyle topraklarının üçte birini Brezilya'ya, bütün Misionelerle geniş Chacho bölgesini de Arjantin'e veriyor. Savaş aynı zamanda özgürlük adına da yapılıyor. İki milyon kölesi bulunan Brezilya, hiç kölesi olmayan Paraguay'a özgürlük sözü veriyor. (47, 244, 291)

1865: *San José*
Urquiza

Diyorlar ki o, elini öptüğü kadını gebe bırakırmış. Çocuk ve toprak biriktiren bir adam. Kesin olmayanları çıkartırsak yüz elli çocuğu var; toprak derseniz, kim bilir? Bu adam aynalara, Brezilya madalyalarına, Fransız porselenine ve gümüş paraların şıkırtısına bayılıyor.

Justo José de Urquiza, Arjantin kıyılarının saygın patronu, yıllar önce Juan Manuel de Rosas'ı yenmiş olan adam, şimdi bu Paraguay savaşı konusunda kuşkular beslemekte. Bu kuşkuları, Brezilya ordusuna estancia'larından çok iyi fiyata otuz bin at satarak ve müttefik ordularına sığır eti sağlamak için kontrat imzalayarak yatıştırıyor. Böylece kuşkularından kurtularak, Paraguaylıları öldürmeyi reddeden herkesin öldürülmesini buyuruyor. (271, 291)

1866: *Curupaytí*
Mitre

Sularda, bir zamanlar gemi olan tahta parçaları geziniyor. Paraguay donanması ölmüş, yine de müttefik filosu işgal harekâtını nehirden yukarı yayamıyor. Curupaytí'yla Humaita'nın topları filoyu durduruyor. Bu iki müstahkem mevki arasındaki suda, kıyıdan kıyıya bir dizi damacana, belki de mayın uzanıyor.

Arjantin Başkanı ve üçlü ittifakın generalissimo'su Bartolomé Mitre'nin komutasındaki askerler Curupaytí surlarına çıplak süngülerle saldırıyorlar. Boru sesi dalga dalga savaşçıyı hücuma kaldırıyor. Hisarın önündeki hendeğe ulaşabilen asker sayısı pek azdır, surlara ulaşanlarsa hiç. Paraguaylılar, kendini açık arazide, güneş ışığında göstermeye meraklı düşman üzerinde nişancılık talimi yapıyorlar. Topların gürlemesiyle davulların gümbürtüsünden sonra tüfek atışlarının takırtısı. Paraguay hisarı alevden diller fışkırtıyor, sonra dumanlar aralanıp usul usul sürünen sis kalktığı zaman bataklıklarda, tavşanlar gibi avlanmış binlerce ölünün yüzdü-

ğü görülüyor. İhtiyatlı bir uzaklıktan Bartolomé Mitre, elinde teleskop, sırtında frak ceketiyle başında *'chambergo'* şapka, askersel dehasının sonuçlarını gözden geçiriyor.

Övülesi bir içtenlikle yalan atarak işgalci güçlere, üç ayda Asunción'a ulaşabileceklerini söylemişti de. (61, 272)

1866: *Curupaytí*
Savaşın Boya Fırçası

Mitre'nin askerlerinden olan Cándido López bu Curupaytí faciasının, daha önce yaşadığı savaşların ve kamplardaki gündelik yaşamın resimlerini yapacaktır. Curupaytí'de bir el bombası sağ elini uçurduğundan resimlerini sol eliyle yapacaktır.

López resim yaparken kimseyi öykünmeyecek, onu öykünen de çıkmayacaktır. Hafta arasında López, Buenos Aires'deki bir dükkânda ayakkabı satacak, Pazar günleri de, "Savaş işte böyleydi," diyen resimler yapacaktır. O aptal sol eli, anılar marifetiyle bilgeleşecek, ama hiçbir zaman López'e zerrece önem vermeyecektir; hiçbir eleştirmen onu ciddiye almadığı gibi sıradan bir neferin anılarını satın almak isteyen kimse de çıkmayacaktır.

"Ben boya fırçasıyla tarih yazan biriyim."

Yalnız yaşayan Cándido López sürüyle tablo yapacaktır. Onun tablolarında parıldayan kılıçlarla şahlanan atlar olmayacaktır; ne de can çekişirken ellerini kanayan göğüslerine bastırarak son sözlerini söyleyen kahramanlar ve çıplak göğüslü şan ve şeref simgeleri. López'in çocuksu gözlerinin önünden, düzenli sıralar halinde o savaş denen ürkünç oyunu oynayarak, sayısız kurşun askerle atlı karınca küheylanları geçecektir. (100)

1867: *Catamarca Ovası*
Felipe Varela

Beş Arjantin taşra ilinin atlı dağ köylüleri ayaklanıp isyan ediyorlar. Mızrak ucuna bağlanmış koyun kırkma bıçağı düşman birliklerinin toplarına meydan okuyarak yüz yüze dövüşmek yollarını

arıyor ve bu çatışmaların kaldırdığı toz bulutlarının arasından bir haykırı yükseliyor: "Bin yaşa Paraguay!"

Felipe Varela, And Dağlarından inerek Catamarca Ovasındaki köylüleri Buenos Aires'e, Arjantin'e el koyan ve Amerika'yı yadsıyan bu limana karşı ayaklandırıyor. Bir kardeş ülkeyi ezmek için korkunç bir borç bataklığına saplanan ülkesinin iflasını lanetliyor. Peşinden savaşa sürüklediği dağlıların kafasında, *'Amerikan Birliği'* sloganı, gönüllerindeyse eski bir öfke vardır: *"Taşralı, yurdu olmayan bir dilencidir."*

At üstünde doğup büyümüş, elmacık ve çene kemiğinden ibaret, ince uzun bir goşo olan Varela, dirençlerinin sonuna gelmiş yoksulların haşin sesidir. Taşralı, 'gönüllüler' prangaya vurularak Paraguay bataklıklarına götürülüp ağıllara kapatılmakta ve başkaldırmaya ya da firara kalkıştıklarında da vurulmaktadır. (239)

1867: *La Rioja Ovası*
İşkence

Albey Pablo Irrazabal, La Rioja Ovasının isyancı köylülerinin ifadesini almaktadır. İfade alıyor, yani onları kırbaç sehpasına bağlıyor ya da tabanları patlatılmış ayaklarıyla yürütüyor ya da kör bir bıçakla ufak ufak boğazlarını kesiyor.

Buenos Aires Limanı, isyancı taşralıları yola getirmek için çeşitli yollar kullanmaktadır. Bunların en etkinlerinden biri, *'Kolombiya sehpası'*dır. Tutsak, sehpada iki büklüm durdurulup ıslak deri şeritleriyle iki tüfek arasına bağlanıyor; öyle ki deriler kuruduğu zaman tutsağın bel kemiği çatlayıp paramparça oluyor. (214)

1867: *La Paz*
Uluslararası İlişkiler Bilimi Olan Diplomasi Üstüne

Savaşlara ve fiestalara sürdüğü atı Holofernes'e binmiş olarak Başkan Melgarejo, La Paz Katedraline geliyor. Bir seyvan altındaki kadife koltuğa oturarak duayı dinliyor. Sırtında Şili ordusunun general üniforması var, göğsünde de Brezilya'nın imparator-

luk nişanının şatafatlı kordonu.

Bunca gelip gitmeler ve öldürmelerden sonra Melgarejo kendi sırtındaki gömleğe bile güvenmemeyi öğrenmiştir. Arada bu gömleği hışımla çıkartıp kurşunlarla delik deşik ettiği söyleniyor.

"Komutan komutasını verirken parmağını tetikten çekmez."

Dünyada bu demir generalin burun kıvırmadığı iki varlık vardır, yalnızca iki: atı Holofernes ve dilber Juana Sanchez. Siyah at, bakanlar, piskopos ve generaller arasında bira içmek üzere başkanlık sofrasına gelince Şili Büyükelçisi kadehini Holofernes şerefine kaldırıyor. Brezilya Büyükelçisiyse Juana Sanchez'i öyle gerdanlıklar, bilezik ve taçlarla donatıyor ki başkanın kadını bunları en çılgın hayallerinde bile görmemiştir.

Melgarejo, göğsü Brezilya nişanlarıyla donatılmış olarak, Amazonia'da, altmış beş bin metrekarelik Bolivya ormanlarını Brezilya'ya bırakıyor. Şili ordusunun generalliğine getirildiği zaman da nitrat zengini Atacama Çölünün yarısını Şili'ye bağışlıyor. Bu çölde şimdi Şili ve İngiliz kapitalistleri, Avrupa'nın tükenmiş topraklarınca en çok aranan bu gübreyi yağmalamaktadırlar. Atacama Çölü kesilip ayrıldığı zaman, Bolivya denizle olan bağlantısını yitirmeye başlıyor. (85, 107, 172)

Atacama Çölünde Bir Kaya Üstündeki Yazılar

Antonia, senin için ölüyorum.
Kim olduğumu biliyorsun.

CHANARCILIO YARGICI YOLSUZLUK YAPIYOR
üç ons'umu öde bana, Ramón.
YÖNETİCİ EŞEKTİR
Don T.P. Ben kırmayım, diyor.

1867: *Bogotá*
María, Diye Bir Roman

Hanımlar hamaklarında uzanmış, bukleleri o fildişi boyunları-

na dökülmüş, başuçlarında da ölüler gibi giyinmiş, suratları tavuk haşlamasına benzer beyefendiler onları sallamakta. Uzaktan, başları sepetli bir Zenciler kervanı geçiyor, var olup can sıktıkları için özür dilercesine sessiz. Büyük çiftliğin bahçesinde kahve kokusu, gardenyaların ıtırı. Jorge Isaacs kalemini gözyaşlarıyla ıslatıyor.

Bütün Kolombiya hıçkırıklara boğulmuştur. Efrain zamanında gelemedi. O, denizde dalgaları yaradursun, kalıtımsal ve onmaz bir hastalığın kurbanı olan akrabası María, bakire olarak cennete gitti. Mezar başında Efraín aşkının mirasını göğsüne bastırıyor. María ona, (kendi eliyle işleyip gözyaşlarıyla ıslattığı) bir mendil, kendisi gibi beyaz, yine kendisi gibi solmuş birkaç zambak yaprağı, yaşarken zarif bir Kastilya gülü olan cansız elinden çıkartılmış bir yüzük ve ölüm dudaklarını dondurmazdan önce öpmeyi başardığı madalyonun içinde bir tutam uzun saç bırakmış. (167, 208)

1867: *Querétaro*
Maximilian

Juárez'in ordusuyla Meksika halkının sayısı bini bulan gerilla çeteleri, Fransızları ülkeden kovuyor. İmparator Maximilian, "*Bin yaşasın Meksika!*" diye bağırarak çamurların içine yuvarlanıyor.

Sonunda Napoleon III, ordusunu geri çekiyor. Papa, Maximilian'dan yaka silkmekte, muhafazakârlar imparatorun ülkeyi yoksullaştırdığını ileri sürmektedirler. Onu bu yeni Fransız kolonisinin başına Napoleon geçirmişti, ama Maximilian onu dinlemedi. Papa dünyasal mülklerine geri alacağını ummuş, muhafazakârlar imparatorun Meksika'daki liberallik şeytanını kovmasını beklemişlerdi, gelgelelim Maximilian, Juárez'e savaş açmakla birlikte Juárez'inkine çok benzer yasalar çıkartmıştı.

Yağmur altında Querétaro'ya bir araba geliyor. Başkan Juarez, yabancı işgalcileri tepeleyen adam, üstü açık duran çiçeksiz tabutun başına gidiyor. Geniş kenarlı sombrerosu ve pullu cepkeniyle Meksikalı kovboylar gibi giyinip Alameda boyunca gezinmesini seven o baygın mavi gözlü prens burada yatmaktadır. (37)

"Aç mısın, canım?"
"Evet, açım."
"Kamının gurultusunu ye.
Bir sinek şişle,
Akan kanı iç.
İşkembesini sakla,
Yarın meze yaparsın." (65)

1869: *Mexico City*
Juárez

Roma'daki papayı ve Napoleonların üçüncüsünü tepeleyen bu Meksika Kızılderilisinin yüzü Oaxaca taşından yontulmadır. Sözü ve gülümsemesi kıt, her zaman frak ceket giyip yüksek yakalık takan, her zaman siyahlar içindeki Benito Juárez bir kayadır, çevresi bilim adamlarından oluşma bir koroyla sarılı: tartışan, yorumlar yapan, ders okuyan altın gagalı, yaldız tüylü bir bilgiçler sürüsü.

Juárez başa geçtiği ve liberallerin, bilgisizlik ve gerilikten hasta durumda olan ülkeyi uygarlığa kavuşturacak şifalı ilaç reçetesini yazdıkları sırada Meksika'da papazların sayısı öğretmenlerden çok ve ülkedeki her şeyin yarısı kilisenindir. Çağdaşlaşma terapisi barış ve asayiş gerektirmektedir. Verem ve sıtmadan daha çok can alan savaşlara bir son vermek lazımdır, gelgelelim savaş belası Juarez'in yakasına acımasızca yapışmıştır. İlkin Fransız işgalcilerine karşı savaş verildi, o gün bugündür de emekliye ayrılmayı reddeden despot kahramanlara ve geleneksel topraklarım bırakmak istemeyen Kızılderililere karşı savaşılıyor.

Gerçi oy kullanma hakkı azınlığın ayrıcalığıdır ve bu hakkı pek az kişi kullanmaktadır, ama Meksikalı liberaller evrensel eşitliğe ve ifade özgürlüğüne körü körüne inanmaktadırlar. Ülkedeki bir avuç okulun kentlerde olmasına karşın onlar kurtuluşun eğitimde olduğuna inanıyorlar, çünkü ne de olsa, liberaller esin perileriy-

le, Kızılderililerle geçindiklerinden daha iyi geçinirler. Büyük çiftlikler daha da büyüdükçe onlar işlenmemiş toprakları verimlileştirecek öncü toprak adamları düşlüyorlar; sihirli tren yollarının, duman saçan lokomotiflerin, tüten bacaların, Avrupa'dan çağdaşlaşma getirecek olan düşüncelerle insanların ve sermayenin düşünü kuruyorlar.

Zapotec Kızılderililerinin oğlu olan Juárez'in kendisi de, Meksika'mn Kuzey Amerikan yasalarını kopya ederse Birleşik Devletler'e benzeyeceğine ve İngiliz ürünleri tüketirse İngilizler gibi çalışkan bir ulus olacağına inanmaktadır. Fransa'dan düşünce ithâl edersek, diye düşünüyor Fransa'yı tepelemiş olan adam, Meksika allame bir ülke olup çıkar. (142, 143, 316)

1869: *San Cristóbal de Las Casas*
Ne Toprak Dilsizdir Ne de Zaman

Altındaki ölüler arasında geçen onca konuşma, toprakta titreşimler yaratıyor. Mezarlık bir pazar yeri gibi uğuldamakta. Eski Chiapas ayaklanmalarında cari vermiş olan Mayalar en son haberleri kutluyorlar. Bu ellerde onlar, kadınla köpekten olma ilk işgalcinin topraklarına saldırdığı o en eski günlerden beri mızrak ve baltayla dövüşegelmişlerdir. Ölüler kendi aralarında tatlı tatlı çene çalıyor ve yaşayanları rüyalar yoluyla kutlayıp onlara kulağın duyamayacağı gerçekleri söylüyorlar.

Yöredeki Kızılderililer yine başkaldırıp ayaklanmışlar. Borç tutsağı Kızılderililer hacienda'ları yıkıp hapisaneleri yakıyor ve Juárez'e karşın toplu halde işledikleri ortak topraklarını savunuyorlar.

Dağ tanrıları da bayram ediyor. Rüzgârı, hastalık ve açgözlülükle yüklü estiği zaman başka yöne döndürenler onlardır.

(155, 274)

1869: *Mexico City*
Juárez ve Kızılderililer

'Bir isyancı, eşkıya ve azgın bir sosyalist olduğu için' Julio López bir yıl önce kurşuna dizilmişti. Jolio López, Chalco bölgesindeki Kızılderililerin başına geçerek, *'zenginlere karşı savaş'* ilan etmiş, halkının çalınan topraklarını yeniden ele geçirmek için baş kaldırmıştı.

Chalco'daki Kızılderili tutsaklara asker üniforması giydirmiş, onları Yucatán'lı isyancı Kızılderililere karşı savaşmaya zorlamışlardır. Her savaşta 'barışı kabul eden' taraf, bir dahaki savaşta, 'barışı dayatan' olup çıkıyor; yenilgiye uğrayan isyancılar yeni isyancıları öldürmeye zorlanıyor. İşte böyle, Başkan Juárez'in hükümeti, Yucatánlı Mayalara karşı, Chiapas'lı, Mayalara, Nayaritli Coralara, Michoacanlı Tarascanlara, Sonoralı Yaquilere ve kuzeydeki Apaçilere karşı asker yollayıp duruyor.

Kendi toplumlarının topraklarını yeniden alabilmek için Kızılderililer hacienda levhalarını ters çeviriyorlar; ilk ölüler düşüyor ve hava barut dumanından ibaret kalıyor. Juárez'in anayasası Kızılderilileri küçük iş sahipleriyle özgür işçilere dönüştürmek istiyor. Juárez'in yasaları kırbaç sehpasıyla prangayı, borç yüzünden köleleştirilmeyi ve boğaz tokluğuna adam çalıştırmayı yasaklamıştır. Ama uygulamada Kızılderililer, ortaklaşa sahip oldukları topraklara el konulmasıyla büyük mülklerin kölesi ya da kentlerde dilenci durumuna düşüyorlar.

Benito Juárez dağlarda dünyaya gelmiştir, onu andıran kayaların arasında Guelatao Gölünün kıyısında. Dünyaya, Meksika'da konuşulan sayısız Kızılderili dillerinden biriyle seslenmesini öğrenmişti. Daha sonraları, inanmış bir adamın kanatları altında, 'kalem sahibi' biri olmayı öğrenecektir. (142, 274)

1869: *Londra*
Lafargue

Paul Lafargue, Laura Marx'ı kuşatma altına almaya başladığı sıralarda, bilimsel sosyalizmin kurucusu, *Capital*'in ilk cildinin dü-

zeltilerini bitirmek üzereydi. Karl Marx bu Kübalı gencin ateşli hamlelerine pek sıcak bakmıyor, yeşil gözlü kızına 'daha ağırbaşlı, İngiliz terbiyesiyle' kur yapması için onu uyarıyordu. Aynı zamanda birtakım ekonomik garantiler de istiyordu ondan. Almanya, Fransa ve Belçika'dan kapı dışarı edilmiş olan Marx Londra'da, gırtlağına kadar borca batmış, bazan gazete alacak bir metelik bile bulamadan zor zamanlar geçirmişti. Sürgün yaşamının sefaleti çocuklarından üçünü ölüme göndermişti.

Ama Marx, Kübalı Lafargue'ı korkutamıyor. Korkutamayacağını başından beri bilmektedir zaten. Birbirlerini sevmelerine karşın çatışmaya başladıklarında Lafargue henüz çok gençti. İşte şimdi, Haitili bir kırmayla Jameykalı bir Kızılderilinin büyük torunu olan bu Kübalı Mestizo'dan Marx'ın ilk torunu dünyaya geliyor.

(177, 279)

1869: *Acósta Ñú*
Paraguay, At Nalları Altında Çiğnenerek Düşüyor

Ve düştüğü yerden dövüşmeyi sürdürüyor. En son toplar, kilise çanlarından, taş ve kum karışımlarından yapılırken üçlü ittifakın ordusu kuzeyden bastırıyor. Yaralılar sargı bezlerini söküp açıyorlar, çünkü düşman saflarında savaşmak ya da köle damgası yiyerek Brezilya'daki kahve çiftliklerine götürülmektense kan kaybından ölmek yeğdir.

Asunción'un yağmalanmasında mezarlar bile insaf görmüyor. Piribebuy'da işgalciler, kadınların, sakatlarla ihtiyarların savunduğu siperleri ezip geçiyor, yaralı dolu hastaneyi ateşe veriyorlar. Acosta Ñú'da düşman saldırısını, yünle camdan sakal takınmış çocuk birlikleri göğüslüyor.

Kanlı vahşet sürüp gidiyor. Kurşunla ölmeyenleri salgınlar öldürüyor. Ve her ölüm acı veriyor. Her ölüm son gibi görünüyor, oysa ilktir. (61, 254)

1870: *Corá Dağı*
Solano López

Nefes alıp veren bir ölüler kervanı bu. Paraguay'ın son askerleri Mareşal Solano López'in ardından yürüyorlar. Çizme ve eyer diye bir şey göremezsiniz, çünkü bunlar yemek niyetine yenilmiştir, ama yara ve paçavra diye bir şey de yok ortada, çünkü bu askerler kemik ve çamurdan oluşmadır, ormanlarda dolaşan çamurdan maskeler, çamurdan kabuklar: güneşin, bataklık çamuruyla kırmızı çöl tozundan pişirdiği topraktan yüzler.

Mareşal López teslim olmuyor. Sanrılar içinde sayıklayıp kılıcını havaya kaldırarak son saldırısını başlatıyor, hiçliğe karşı. Komplolar meydana çıkarıyor, yoksa hayal mi ediyor? Hainlik ve zayıflık suçundan ötürü kendi kardeşiyle bütün akrabalarını idam ettirtiyor; piskoposla bir bakan ve general de cabası... Barut olmadığı için idamlar mızrakla gerçekleştiriliyor. Birçoğu López'in buyruğuyla, daha çoğu da yorgunluktan, birçok insan ölüyor, ölüler yollarda kalıyor. Toprak kendinden gelmeleri bağrına basıyor, kemikler iz sürenlere yol gösteriyor.

Muazzam düşman birlikleri Corâ Dağında halkayı kapatıyor. López'i dağdan indirip Aquidabán Irmağının kıyısına getiriyorlar, mızrakla yaralayıp kılıçla öldürdükten sonra, hâlâ uluduğunu görerek tek kurşunla işini bitiriyorlar. (291)

1870: *Corá Dağı*
Elisa Lynch

Elisa Lynch, zafer kazanmış düşmanla çevrili durumda, Solano López için tırnaklarıyla mezar kazıyor.

Borazanlar çalmaz olmuştur: ne kurşun vınlaması, ne mermi patlaması. Sinekler Mareşalin yüzünü kaplıyor, doğranmış gövdesine saldırıyor, ama Elisa'nın gözlerinin önünde yalnızca kırmızı bir sis vardır. Elleriyle toprağı kazarken bu uğursuz güne lanetler yağdırıyor ve güneş ufukta duralar gibi oluyor, çünkü gün, Elisa lanetini kesmeden sona ermeyi göze alamamaktadır.

Tırmık ve sopayla donanmış kadın saflarının başında dövüş-

müş olan bu altın saçlı İrlandalı kadın, López'in en aman dinlemez danışmanı olmuştur. Dün gece, on altı yıldan ve dört çocuktan sonra Solano López ilk kez, onu sevdiğini söylemişti. (25)

Guaraní

Yerlebir olan Paraguay'da, dil ayakta kalmıştır.

Kızılderili dili Guaraní'nin, fethedilenlerin dili olmakla birlikte fatihlerce benimsenen bu dilin gizemli etkileri vardır. Yasaklamalar ve küçümsemelere karşın Guaraní hâlâ bu harap ülkenin ulusal dilidir ve yasalar başka türlü buyursa da ulusal dil olmayı sürdürecektir. Bu ülkede sivrisineğe hep, 'Şeytan tırnağı,' tayyare böceğine, 'Şeytanın küçük atı,' yıldızlara, 'ayın kıvılcımları,' ve alacakaranlığa, 'gecenin ağzı'denecektir.

Paraguay askerleri savaş boyunca moral konuşmaları ve parolalar için Guaraní dilini kullanmışlar, şarkılarını Guaraní dilinde söylemişlerdi. Şimdiyse ölenler Guaraní dilinde sessizliğe gömülüyor. (152)

1870: *Buenos Aires*
Sarmiento

Paraguay'daki zaferin resmi bildirisi Arjantin Başkanı Domingo Faustino Sarmiento'nun eline geçmiştir. Başkan, bandonun serenatlar çalmasını buyuruyor ve, "*Tanrı, Guaraní* halkının ölümüne bir tiranın neden olmasını buyurmuştu," diye yazıyor. "*Dünyayı o pislik yığını insanlardan temizlemek gerekiyordu.*"

Hayvanları Koruma Birliğinin kurucusu olan Sarmiento, katıksız ve utanmasız bir ırk ayrımım savunuyor ve gözünü kırpmadan uyguluyor. '*Aşağı düzeydeki ırklarla hiçbir suretle karışmamış olan*' Kuzey Amerikalılara hayran, Meksika ve güneyinde ise yalnızca barbarlık, pislik, kör inanç, karmaşa ve delilik görüyor. Bu karanlık gölgeler onu hem dehşete düşürüyor hem de çekiyor. Sarmiento, bir elinde kılıç, öteki elinde lambayla yürüyor onların üstüne. Vali ve başkan sıfatıyla mezarlıkların ve okulların sayısını artırıyor ve gırtlak kesmek, tutumluluk, kitap okumak gibi soylu er-

demlere özendiriyor. Bir yazar olarak, goşolarla Kızılderililerin ve Zencilerin ortadan kaldırılarak yerlerine Avrupa'dan beyaz işçiler getirilmesine ilişkin, frak ceketini ve İngiliz tarzı saç kesimini savunan, son derece yetenekli yazılar yazıp yayımlıyor. (310, 311)

1870: *Rio de Janeiro*
Yüzlerce Şamdan Aynalarda Çoğalıyor

Ve ipek kunduralar Baron de Itamaraty'nin sarayındaki dans salonunun pırıl pırıl zemininde vals halkaları çiziyor. Sonu gelmeyen el öpmelerle kadeh şıkırtıları ve çağrılıların bulutları arasından, şahane çift, salondan salona geçiyor; yükselen asker borazanlarıyla alkış tufanları dansı yarıda kesiyor. Beyler penguenleri andırırken kasnaklı eteklerinin ve savrulan dantellerinin içinde hanımlar kelebeklere benziyor; birkaçında da Madame Artemis'in Avrupa'dan ithal ettiği yapma göğüsler var, soluklarına tam uyum sağlayarak inip kalkıyor. Brezilya, Paraguay'ın mahvını Fransız tarzında müzik ve şampanyayla kutlamakta.

Baloya gelen arabaların yolu, pis kokulu kavanoz ve variller taşımakta olan Zenci dizileriyle kesişiyor. Sinek bulutları Zenci alaylarını Rio de Janeiro kumsallarına kadar izliyor. Köleler her akşam efendilerinin bokunu bu güzelim körfezin sularına boşaltıyorlar.

(204)

1870: *Rio de Janeiro*
Mauá

Bir yandan Paraguay'ın yerle bir edilmesini kutlarken, müttefikler, bir yandan da ezilenden en büyük lokmayı kimin koparacağı konusunda kavga ediyorlar.

Rio de Janeiro'da coşkulu kutlamaları çatık kaşla seyreden ve 'yeni serhatlar' konusundaki konuşmalara omuz silken biri var. İmparator Pedro II'nin sayesinde Mauá Baronu olan Irineo Evangelista de Souza bu savaşı hiç istememişti. Ta başlangıçtan beri savaşın uzun ve kanlı olacağı ve bu savaşı kazananın yitireceği konusunda önsezilere kapılmıştı. Brezilya imparatoruna şeref madalya-

sı mı dediniz? Zaferle aydınlanmış bir barış ha? İmparatorluk, hiç savaş olmamış gibi gelişip zenginleşecek demek? Baron de Mauá, Londralı Rothchild'ların bu Brezilyalı ortağı, düşmanı yok edenlerin şimdi Londra'ya eskisinin iki katı borçlu olduklarını biliyor. Büyük çiftliklere sahip olan Mauá, kahve yetiştiren çiftliklerin savaş alanlarında binlerle kara köle yitirdiğini de biliyor. Savaştan zaferle çıkan ülkelerin bütçelerini finanse edip banknotlarını basmaya alışık olan Mauá, onların kendilerini, karşılığı olmayan senetlere gömmüş olduklarının ayırdındadır. Belki bu yeni biten savaşın kendi kişisel yıkımının başlangıcı olduğunu da biliyordur; alacaklıların gün gelip altın çerçeveli gözlüğüne bile el koyacaklarını, ömrünün son yıllarında yine, bir zamanlar adı bilinmez bir gemicinin Rio rıhtımlarında bırakıp gittiği o kimsesiz çocuğa dönüşeceğini de biliyordur belki, kim bilir? (109)

1870: *Vassouras*
Kahve Baronları

Dünyanın tükettiği kahvenin çoğunun Parabia Irmağı Vadisinin güneyinde üretildiği gibi, kilometre başına düşen en çok sayıdaki vilkont, baron ve markiz de orada yetişiyor.

Brezilya tahtından İmparator Pedro II. Paraguay savaşma bunca parasal destek sağlamış olan kahve kölecilerini şimdi yeni soyluluk unvanlarıyla ödüllendiriyor.

Büyük çiftliklerin hiçbirindeki köle sayısı yüzden az değil. Daha gün ağarmadan demir bir çanın çalmasıyla köleler teknede yıkanıyor. Efendimiz İsa Peygambere yüksek sesle şükran duası okuyor ve dokuz düğümlü kırbaçın verdiği esinle yokuş yukarı, işbaşına yürüyorlar.

Efendilerin oğullarını kara derili ebeler dünyaya getirip kara derili süt nineler emziriyor. Kara derili dadılar onlara şarkılar, efsaneler anlatıyor, yemek seçmesini öğretiyor. Efendilerin oğulları kara derili çocuklarla oyun oynamasını öğreniyorlar, kara derili kızlarla da sevişmesini. Yine de kimin mal sahibi, kiminse mal olduğunu daha küçük yaştan biliyorlar. Bir kardeş çocuğu ya da yeğenle evlenmeleri aile bağlarını pekiştirip kanın soyluluğunu sürdürecektir. (327)

1870: *Sao Paulo*
Nabuco

Herkes kara kölenin sırtından geçiniyor. Yalnızca kahve baronlarıyla şeker lordları değil, sıradan özgür Brezilyalılar da, ne denli yoksul olurlarsa olsunlar, en az bir kara köle çalıştırmaktadırlar.

Joaquim Nabuco bu inatçı hastalığı ateşli demeçlerle lanetliyor. Toprak sahipleri ve meslekten siyasetçiler yetiştirmiş bir aileden gelen Nabuco, toprak ve siyasal güç bir avuç ailenin elinde toplandığı ve bütün ülke kölelerin sırtına bindiği sürece Brezilya'nın çağdaş dünyaya adımını atamayacağını ileri sürüyor.

Şair José Bonifácia, Sao Paulo Üniversitesinden kölelik karşıtı bir grubun başındadır. Nabuco'nun yanı sıra Castro Alves, Rui Barbosa ve Luis Gama gibi parlak konuşmacılar da onunla birlikte çalışıyorlar. Luis Gama, Bahia'da kendi öz babası tarafından satılmış, sonra bir yolunu bulup kaçarak köleliğe karşı isyan bayrağı açmıştır. (74)

1870: *Buenos Aires*
Kuzey Barrio

Mavi mintan giymiş bir atlı, tehlike uyarısı olan boruyu öttürüyor. Nal şakırtıları, çan şamatası, sokakta birbirlerini çiğnercesine kaçışanlar: yeni tramvay, raylarının üzerinden, saatte altı kilometrelik çılgın hızıyla kalkmış gelmekte. Buenos Aires gazetelerinden biri her gün tramvay kurbanları için bir köşe ayırmaya söz veriyor.

Tramvay, hatır için birkaç kişi öldürmeyi başarıyorsa da kısa sürede onun cinayetlerinden kimse söz etmez oluyor. Buenos Aires'i sarıhumma işgal etmiş, günde üç yüz can almaktadır.

Bunca yoksulu gömecek yer olmadığı için Chacarita mezarlığı ve Kuzey Barrio ortaya çıkıyor, çünkü zenginler geleneksel kalelerinden palas pandıras kaçıyorlar. Plaza de Mayo'nun güneyine düşen on sokaklık bölge oldum olası bütün Arjantin'in kaderini

saptamış ve her zaman Arjantin'i sömürerek semirmiştir. Cafe de Paris'de politika yapan beyefendilerle London Store mağazasında alışveriş eden hanımefendiler şimdiye kadar hep bu bölgede oturagelmişlerdi. Şimdiyse sarıhumma onları kovuyor; çöplükler ve bataklıklarla sarılı olan, sivrisinek yuvası, afet mayası alçak semtte kimsenin gözünün yaşına bakmadan karnını doyuruyor. Kaçışın boşalttığı konaklar kondulaşıyor. Eskiden tek bir ailenin yaşadığı yere şimdi iki yüz aile sığışmaya çalışacaktır.

Irmak kıyılarına yayılmış olan bu kent müthiş büyümüş. Birkaç yüzyıl önce Buenos Aires unutulmuş, hüzünlü bir köydü. Şimdi burada, yarısı başka ülkelerden gelme yüz seksen bin kişi yaşıyor: yapı ustaları, çamaşırcı kadınlar, kunduracılar, gündelikçi işçiler, aşçılar, gece bekçileri, marangozlar ve ticaret rüzgârlarının Akdeniz'den üfürmüş olduğu başkaca yabancı kişiler. (312)

1870: *Paris*
Lautreamont Yirmi Dört Yaşında

Konuşma özürlüydü ve durduk yerde yoruluverirdi. Gecelerini piyano başında, notalarla sözcükleri örerek geçirir ve sabah olduğunda gözleri kan çanağına dönerdi.

Isidore Ducasse –hayali Lautreamont Kontu– ölmüştür. Montevideo savaşı sırasında doğup büyüyen, ırmak-denize sorular soran o çocuk, bir Paris otelinde öldü. Yayımcısı onun *Kanto*'larını kitapçı dükkânlarına yollamaya cesaret edememişti.

Lautreamont bitleri ve kulmparaları öven şiirler yazmıştı. Şarkılarım genel evlerin kırmızı fenerlerine ve kanı şaraba yeğleyen böceklere söylemişti. Bizleri yaratmış olan sarhoş Tanrıyı azarlamış, dişi bir köpekbalığının dölü olmanın insanlığa yeğ olduğunu ileri sürmüştü. Uçurumdan aşağı atıvermişti kendini, sırasında delirmeyi ve güzelleşmeyi de bilen bir leş parçası. Ve dibe inerken yırtıcı imgeler, şaşırtıcı sözcükler keşfetmişti. Yazdığı her sayfa, yırttığınız zaman çığlık koparır. (181)

1871: *Lima*
Juana Sánchez

Yıkım saçan Melgarejo sonunda düşmüştür. Kızılderililerin taşa tutması üzerine Bolivya'dan kaçmış, şimdi Lima'nın teneke mahallerindeki bir kovukta sürgününün çilesini dolduruyor. Gücünün elinde kalan tek simgesi, o kan kızılı ponçosudur şimdi. Kızılderililer, atı Holofernes'i öldürüp kulaklarını kestiler.

Melgarejo gecelerini Sánchez ailesinin evinin önünde uluyarak geçiriyor. O hüzünlü, davudi sesi duyulduğu zaman Lima'yı bir titreme alıyor sanki. Ama Juana kapıyı açmıyor.

Saraya geldiğinde Juana on sekizindeydi. Melgarejo onunla üç gün üç gece kapandı. Muhafızları çığlıklar, tokat şaklamaları, homurtu ve iniltiler duydular, ama kulaklarına tek bir konuşma sesi gelmedi. Dördüncü gün Melgarejo odasından çıktı.

"Ordum kadar seviyorum onu!"

Şölen masası sunağa dönüştürüldü. En ortada, mumlarla çevrili, Juana çırılçıplak duruyordu. Bakanlar, piskopos ve generaller onun güzelliğine saygı sundular. Melgarejo elindeki alevli konyak kadehini kaldırıp bir hayranlık şarkısı okumaya başlayınca hepsi diz çöktüler. Saçlarından başka giysisi bulunmayan Juana, mermer bir heykel gibi dimdik, gözlerini indirmiş, uzaklara bakıyordu.

Ve hiçbir şey söylemiyordu. Juana hiçbir şey söylemiyordu. Melgarejo sefere çıktığı zaman onu La Paz'daki bir manastıra kapadı. Sonradan, onu saraya kucağında getirdiği zaman da Juana hiçbir şey demedi. Her gece kızoğlankız, her gece erkeği için yeniden doğan bir kadın. Melgarejo Kızılderililerin ortak topraklarına el koyup ona seksen ayrı mülk, ailesine de bütün bir il verdiği zaman da Juana hiçbir şey demedi.

Juana şimdi de hiçbir şey demiyor. Lima'daki köşkünün kapısını sımsıkı demirlemiş, ne kendini gösteriyor, ne de Melgarejo'nun umarsız kükremelerine karşılık veriyor. Zahmet edip, "Sen asla sahip olamadın bana. Ben orda değildim," bile demiyor.

Melgarejo kapıyı yumruklarıyla gümbürdeterek ağlıyor, höykürüyor. Bu karanlıkta, bu kadının adını haykırırken yediği iki kurşunla ölüyor. (85)

1873: *Tempú Kampı*
Mambíler

Zenciler, meşalelerle öteki ışıkların altında pırıl pırıl, kıvrılıp bükülüyor, sıçrayıp dönüyor ve zevk ve acıdan uluyarak tanrılarla konuşuyorlar. *New York Herald* gazetesinin muhabiri için bu akla sığmaz bir şeydir, tıpkı Küba'nın sonsuz bir yaz sırasında birden, hepsi bir arada geliveren mevsimleri gibi. Aynı ağacın bir dalı yeşillikten çatlamak üzereyken bir başka dalının sararmış can çekiştiğini ayrımlayınca gazeteci şaşkınlıktan gözlerini kırpıştırıyor.

Burası, doğu Küba ormanlarındaki Mambí elidir. Eskiden, Kongo yöresinde Mambí sözcüğü eşkiya ya da isyancı anlamına gelirmiş, ama bu adada Mambí, kişiliğini yeniden bulmak için dövüşen köledir.

Özgürlükçülerin ordusuna katılmazdan önce Mambíler dağlarda yaşayan kaçak kölelermiş. Gazeteci bir hesap yapıyor; beş yıllık sömürge savaşı seksen bin İspanyolun hayatına mal olmuş olsa gerektir. Birçok asker hastalıklara ve kurşunlara kurban olmuş; Mambí palaları bunlardan daha bile çoğunu haklamış. Savaş, şeker fabrikalarını, dışarıdan gelen saldırılara karşı siyahilerle silâhlandırılmış kalelere döndürmüş.

Yarı çıplak, partal Mambílerin bu kampında her şey paylaşılmaktadır. Gazeteci, kahve bulamadığı için şurupla tatlandırılmış su içiyor ve birkaç günün sonunda tatlı patates ve *hutia* –ağaç ve kaya kovuklarından tutulan ve eti herkesçe yenen küçük bir hayvan– eti yemekten gına getiriyor. "Bu savaş sonsuza dek sürebilir," diye yazıyor. Burada, yakınlarda su kaynağı yoksa insana lianalar su vermekte, ağaçlar da meyve, hamak ve sandalet sağlamaktadır; yaraları iyileştiği sırada oturup laflamak, birbirlerine fıkra ve öykü anlatmak isteyenler için de serin, rahat gölgelikler.

(237)

1875: *Mexico City*
Martí

Geçenlerde Havana'da kısa ömürlü olmaya yazgılı iki gazete

–*Aksak Şeytan* ve *Özgür Vatan* – çıkarmaya başladığında bıyığı uçlarının sivriliğini yitirdi ve o, bir İspanyol kolonisi olan Küba'nın bağımsızlığını istediği için hapse ve zorunlu çalışmaya mahkûm edildi. Daha eskiden, genç bir çocukken Shakespeare'i çevirmek istemiş, sözcükleri ateşe vermiş, darağacında asılan kara bir kölenin karşısında öç yemini etmişti. Daha ilk yazdığı şiirlerde bile, bir gün Küba'da, Küba için öleceğini bilmişti.

Hapisten sürgüne yolladılar onu. Bileklerindeki pranga izleri geçmiş değildir. Bir İspanyol sömürge askerinin oğlu olan bu gençten daha vatansever bir Kübalı yoktur; ne de dünya karşısında hep şaşkın ve kızgın olan bu meraklı sürgünden daha çocuksu biri.

Meksika'da, öğrencilerle işçilerin ortaklaşa düzenlediği toplantılara ilk katıldığında Jose Martí yirmi iki yaşındadır. Şapka üretimcileri greve gitmişlerdir. Kardeşlik ve Bağlılık adındaki Kuaför Dernekleri, kitap ciltçilerinin Kardeşlik Derneği, matbaa dizgicileri, terziler ve entelektüeller –'fikir işçileri' – onları desteklemektedir. Aynı zamanda, üç tıp öğrencisinin okuldan atılması üzerine, ilk üniversite boykotu baş gösterir.

Martí, şapka üretimcileri yararına konserler düzenler ve yazılarında öğrencilerle işçilerin Meksika sokaklarında, bayramlıklarını giymiş, kol kola yürüdüklerini anlatır. "Bu coşkulu genç insanlar haklı," diye yazar. "Ama haksız olsalar bile severdik onları."

(129, 200, 354)

1875: *Fort Sill*
Güneyin Son Bufaloları

Beyaz adam Kansas'tan geldiği zaman güney ovaları, otlar gibi üreyip çoğalan bufalolarla döşeliydi. Şimdi rüzgârlarda çürük kokusu var. Çayırlarda derileri yüzülmüş bufalolar yatıyor. Doğu Avrupa'ya milyonlarca deri yollanmış. Bufalonun soyunun kurutulması yalnızca para getirmekle kalmıyor, General Sheridan'ın açıkladığı üzere, 'kalıcı bir barış kurmanın ve uygarlığın ilerlemesine fırsat tanımanın biricik yolu' da sayılıyor.

Kiowa ve Comanche Kızılderilileri şimdi kapatıldıkları Fort Sill bölgesinde bufalo bulamıyorlar. Boş yere güneş tanrısına dans-

lar adayarak av bereketi diliyorlar. Federal Hükümetin karneye bağladığı acınacak kadar az yiyecekle yaşamalarına olanak yok.

Kızılderililer uzaklara, güney ovalarında bufaloların yaşadığı tek köşe olan Palo Duro kanyonuna kaçıyorlar. Burada yiyecek ve gereksedikleri başka her şeyi buluyorlar: derilerden çadır, battaniye ve giyecek yapıyorlar; kemiklerden kaşık, bıçak, ok ucu; sinir ve kaslardan ip ve ağ; idrar keselerinden su testisi.

Çok geçmeden, toz ve barut bulutları arasında askerler sökün ediyor. Çadırlarla erzakı yakıyor, yüzlerce at öldürüyor ve Kızılderilileri sürü halinde yine eski kamp alanına götürüyorlar.

Birkaç Kiowa kaçmayı başarıyor. Otluk çayırlarda oradan oraya dolaşıyorlar, açlığa yenik düşünceye kadar. Fort Sill'e gidip teslim oluyorlar. Orada askerler onları bir ağıla kapatıyor ve önlerine her gün çiğ et parçaları atıyorlar. (51, 229)

Ötelerin İçine

Güneydeki en son sürünün bufaloları bir toplantı düzenliyorlar. Görüşme çok sürmüyor. Söylenecek her şey söylenmiştir ve gece sürmektedir. Bufalolar, Kızılderilileri artık koruyamayacaklarını biliyorlar.

Irmağın üzerinde gün ağarırken bir Kiowalı kadın son bufalo sürüsünün sislerin içinden geçip gittiğini görüyor, önder, ölçülü adımlarla yürümekte, peşi sıra da dişiler, buzağılar, hayatta kalmış az sayıdaki erkek bufalo gitmektedir. Scott Dağının eteğine vardıklarında bir an, başları eğik, kıpırtısız duruyorlar. Sonra dağ, ağzını açıyor ve bufalolar içeri giriyorlar. Orada, içeride, dünya yemyeşil, taptaze.

Bufalolar içeri girmiştir. Dağ, ağzını kapatıyor. (198)

1876: *Little Big Horn*
Oturan Boğa

O konuştuğu zaman sözcükler ne yorulur ne de düşer.

"*Artık yalan söylenmesin,*" diyor. Sekiz yıl önce Birleşik Dev-

letler Hükümeti imzaladığı resmi bir antlaşmayla Sioux kabilesine, dünyalarının merkezi, savaşçılarının tanrılarla konuştuğu yer olan Black Hills bölgesinin temelli onların olacağını garanti etmişti. İki yıl öne bu topraklarda altın bulundu. Geçen yıl hükümet Siouxlara, kayalıklarıyla ırmaklarında madencilerin altın aradığı topraklarından çıkmalarını buyurdu.

"*Konuştuklarım yeter. Artık yalan söylenmesin.*" Oturan Boğa, reislerin reisi, ovaya binlerce savaşçı toplamıştır: Sioux'lar, Cheyenneler, Arapaholar. Oturan Boğa üç gün üç gece dans etmiştir. Gözlerini güneşe dikmiştir. Bilinecekleri bilmektedir.

Şafaktan önce uyanıyor. Çıplak ayaklarını çiylerle ıslatıp toprağın yürek vuruşunu hissediyor.

Şafakta gözlerini tepelerin ardına çeviriyor. General Custer oradan geliyor işte. Yedinci Süvari Bölüğü oradan geliyor.

(51, 206)

1876: *Little Big Horn*
Kara Geyik

Sesleri, dokuz yaşındayken duymuştu. Biliyordu ki hepimiz, bacakları, kanatları ve kökleri olanlar, aynı güneş babanın ve bizi emziren aynı toprak ananın çocuklarıyız. Sesler ona, Sioux topraklarının orta göbeğine dikilmiş olan kutsal değneğin, hayat ağacının, üstünde çiçekler açtırtacağını ve bir fırtına bulutuna binerek kuraklığı yok edeceğini söylemişlerdi. Savaş ve acı haberleri de vermişlerdi ona.

On yaşındayken ilk olarak bir beyaz adam gördü. Adamcağız hasta olsa gerek, diye düşündü.

Kara Geyik on üç yaşında, Little Big Horn Irmağında yıkanırken yükselen bağırışlar askerlerin yaklaştığını bildiriyor. Kara Geyik bir tepeye tırmanıyor, oradan bakınca, at nalları ve haykırışlarla dolu koskocaman bir toz bulutu ve bulutun içinden dörtnala koşup çıkan boş eyerli bir sürü at görüyor. (51, 230)

1876: *Little Big Horn*
Custer

Birlikte barış çubuğu içtikleri sırada Cheyenne'lerin reisi Kara Kazan onu uyarmıştı bu konuda. Custer verdiği sözlerden dönerse ölecekti, ama Kızılderililer onun derisini yüzerek ellerini kirletmeyeceklerdi. Sonradan Custer o kamp yerini ateşe verip kül etmiş ve Reis Kara Kazan alevler arasında kurşunlarla delik deşik olmuştu.

Şimdiyse General George Armstrong Custer, Kızılderililerin Little Big Horn Irmağının kıyısında silip süpürdükleri Yedinci Süvari Alayının verdiği ölülerden bir tanesidir. Custer o altın saçlarını bir gece önce kazıtmış. Düzgün kafasında hiçbir kırık görülmüyor, yüzünde de yenilgi nedir bilmemiş olan adamların o biraz aptal ifadesi var. (51, 91, 198)

1876: *War Bonnet Deresi*
Buffalo Bill

Little Big Horn'daki yenilgiden kısa bir süre sonra bir avuç asker, bir dere kıyısında kamp kurmuş olan Cheyenne'lere baskın yapıyorlar ve dövüş sırasında Reis Sarı El öldüyor.

Olay yerine ilk gelen Buffalo Bill'dir. Bıçağının bir vuruşuyla Cheyenne reisinin kafasının derisini yüzüyor ve atını dörtnala kaldırarak ta uzaklardaki kentlerin tiyatro sahnelerine ulaşıyor. Batının tarihçesi gittikçe bir sahne gösterisine dönüşmektedir. Çatışma daha sona ermeden Buffalo Bill bu epik marifetini Ohiladelphia, Baltimore, Washington ve New York sahnelerinde satışa çıkarmıştır. Hıncahınç seyirci kitlelerinin karşısında kollarını, Custer'ın anısını canlandırıp öcünü alırcasına kaldırıyor; bir elinde bıçağı beliriyor, öteki elindeyse kana boyalı, üstünden bir avuç rengârenk tüy sarkan, derisi yüzülmüş bir kelle tutuyor. Kahramanımız iyice süslü bir Meksika kostümü giymiştir; belinde bir çift revolver, omzunda on beş atımlık Winchester tüfeği. Çok geçmeden bu tablo, ülkenin her yerinde on sente satılan ucuz kovboy romanlarının kapaklarını süsleyecektir.

Kovboyların en ünlüsü Buffalo Bill ömründe bir inek bile gütmüş değildir. 'Batının kazanılmasının' yaşayan simgesi, ölümsüz üstün adam, ününü Kızılderililerle bufaloları haklayarak ve durmadan kendi cesaret ve nişancılığını överek kazanmıştır. Buffalo Bill adını ona, Kansas Pacific Demiryolu hesabına çalıştığı sırada takmışlardı. Kendisi, kadınların engellemesi yüzünden kısıtlanmakla birlikte, bir buçuk yıl içinde 4.280 kurşun sıkarak 4.280 bufalo öldürdüğünü anlatıyor. (157)

1876: *Mexico City*
Gidiş

General Santa Anna on bir kez Meksika başkanı olmuştu. Ülkeyi bölük pörçük satarak, köpeklerle atları ve pencereleri vergilendirerek generallerinin bağlılığını satın alırdı, yine de kaç kez dilenci kılığında saraydan kaçmak zorunda kalmıştı. Gerçi savaş yitirmekte uzmanlaşmıştı, ama onu şahlanmış at üstünde, kılıcını kaldırmış gösteren bir sürü bronz heykelini diktirmiş ve çıkardığı bir emirle yaş gününü ulusal bayram ilan etmişti.

Sürgünden döndüğünde bütün dostları ölmüş bulunuyordu, düşmanları da öyle. Santa Anna, koltuğunun altında her zaman bir dövüş horozuyla rahat koltuğuna gömülüyor ve eski madalyaları parlatıp takma mantar bacağını kaşıyordu. Kördü, ama kapısına arabalar dolusu devlet başkanı ve prensin geldiğini görüyordu. Sağırdı, ama halk yığınlarının huzura kabul edilmek, bağışlanmak, iş bulmak için yalvarıp yakararak geldiğini duyuyordu.

"*Bekleyin!*" diye bağırıyordu Santa Anna, "*Susun be!*" diye bağırıyordu, son kalan uşağı onun ıslanan pantolonunu değiştirirken.

Şimdi onu, Vergara Sokağındaki hep boş duran, ipotekli evinden alıp mezarlığa götürüyorlar. Tabutun önü sıra yürüyen horozlar, insanlara dik dik bakarak kavga aranmaktalar. (227, 266)

1877: *Guetamala City*
Uygarlaştırıcı

Guetamala Başkanı Justo Rufino Barrios gözlerini yumuyor ve manastırların sessizliğini bir demiryolu ve buhar makinesi şamatasının bozduğunu duyuyor.

Dünya pazarlarında sentetik kumaş boyalarına set çekmenin yolu yoktur ve Guatemala'nın sattığı böcek ve çivit boyalarını artık kimse almamaktadır. Kahvenin zamam gelmiştir. Pazarlar kahve istiyor, kahve de toprak ve işçi, tren yolu ve liman. '*Ülkeyi çağdaşlaştırmak için,*' Barrios asalak keşişleri sınırdışı ediyor, kilisenin uçsuz bucaksız mülklerine el koyuyor ve bunları en yakın dostlarına veriyor. Aynı zamanda Kızılderili topluluklarının mülklerini de kamulaştırıyor. Ortak mülk yöntemi resmen yasaklanıyor, hizmet zorunluluğu getiriliyor. '*Kızılderili vatandaşı ulusla bütünleştirmek amacıyla*' liberal hükümet Kızılderiliyi yeni kahve çiftliklerinde serf yapıyor. Zoraki hizmete dayalı sömürge sistemi geri geliyor.

Askerler çiftlik çiftlik dolaşarak Kızılderili dağıtıyorlar. (59)

1879: *Mexico City*
Sosyalistler ve Kızılderililer

"*Acı, ama söylemek zorundayız.*" Bunu Albay Alberto Santa Fe söylüyor, Tlatelolco hapisanesinden: İspanyolların zamanında Kızılderililer daha mutluydu. "*Bugün böbürlenerek özgür olduklarını söylüyoruz, ama onlar birer köle.*"

Texmelucan Vadisinde bir Kızılderili ayaklanması başlatmış olan sosyalist Santa Fe'ye göre Meksika'nın dertleri halkın yoksulluğundan kaynaklanıyor, bu yoksulluksa toprağın birkaç elde toplanmış olmasına ve endüstrinin bulunmayışına: "*çünkü kendimiz yapabilecekken her şeyi dışarıdan alıyoruz.*" Santa Fe kendi kendine soruyor: "*Bağımsızlığımızı yitirip bir Kuzey Amerikan kolonisi olmak mı yeğ bizim için, yoksa bizi yıkmış olan sosyal düzeni değiştirmek mi?*"

Sosyalist gazetesinde Juan de Mata Rivera da Kızılderililerin sömürgelik zamanında daha iyi durumda olduklarını ileri sürüyor

ve topraklarının onlara geri verilmesi gerektiğini söylüyor. Şiddet ve alçaklığın meyveleri üzerinde hırsızlara hak tanıyan bir yasa yoktur.

Aynı günlerde Sierra Gorda campesinoları kendi 'Sosyalist Plan'larını yayımlıyorlar. Açgözlü, yırtıcı büyük mülkleri ve Kızılderiliyi mülk sahibinin emrine vermiş olan hükümeti bütün kötülüklerin kökeni olarak görüyorlar. Haciendalarm birer ilçeye dönüştürülmesini ve işlenen topraklarla suların, orman ve çayırlıkların ortak kullanımının yeniden benimsenmesini istiyorlar.

(129, 274)

1879: *Choele-Choel Adası*
Remington Yöntemi

Arjantin askerleri yirmi bin fersahlık Kızılderili toprağını ele geçiriyorlar.

Londra pazarı daha çok sığır istemektedir; sınır boylarında bir patlama yaşanıyor. Pampalardaki muazzam çiftlikler güneye ve batıya doğru büyüyebilsinler diye, tüfekli erler 'boş arazi'leri boşaltıyorlar. General Julio Argentino Roca, vahşileri Patagonya'dan kovarak, köyleri kundaklayıp Kızılderililerle devekuşlarını nişancılık taliminde kullanarak, goşolarla Paraguaylılara karşı verilen savaşlarda başlamış olan parlak askeri kariyerini tamamlıyor.

Negro Irmağındaki Choele-Choel Adasında toza toprağa bulanmış dört bin asker, kilisedeki ayine gidiyor, zaferlerini Tanrıya sunuyorlar, çöl seferi sona ermiştir.

Hayatta kalanlar –Kızılderili erkekler, Kızılderili kadınlar, sınır boyu ganimetleri– estancia'larla hisarlar, ahırlar, mutfaklar ve yataklar arasında paylaştırılıyor. On binin üstündeler, diye hesaplıyor Yarbay Federico Barbará. Arjantinli hanımların büyük gönüllülüğü sayesinde vahşi çocukların, *çiripa*'larını çıkartıp pantolon giyerek insana benzemeye başladıklarını söylüyor. (353)

1879: *Buenos Aires*
Martín Fierro ve Goşoların Akşamı

José Hernández, Buenos Aires'de *'Martin Fierro*'nun son bölümünü yayımlıyor: bu memleketi yaratan ve sonunda memleketsiz kalan goşoların can çekişmesini konu alan bir şarkı. Bu harika şiirin ilk yarısı bir süredir Plata Irmağı dolaylarında elden ele dolaşmakta: dörtlükleri yaşamın temel bir gereksinmesi olup çıkmış, et gibi, mate çayı, tütün gibi.

Hisarlardaki ve büyük çiftliklerdeki serfler, kamp ateşlerinin çevresinde dizeleri hüzünle okurken hayallerinde başıboş kardeşlerinin, kural ve efendi tanımayan insanların yaşantısını canlandırarak kendi yitik özgürlüklerinin anılarım diriltiyorlar. (158)

1879: *Port-au-Prince*
Maceo

Sürgün Antonio Maceo, Santa Domingo yolunda Belle Air Tepesine vardığında beş katilin saldırısına uğruyor. Dolunaylı bir gecedir, yine de Maceo kurşun yağmurundan kurtulmayı başarıyor ve dörtnala kaçarak çalıların arasına gömülüyor. Haiti'deki İspanyol konsolosu katillere yirmi bin altın peso söz vermişti. Maceo, Küba'nın bağımsızlığı için savaşanların en sevileni, en tehlikelisidir.

Maceo savaşta babasıyla on dört erkek kardeşini yitirmiştir ve yine savaşa dönecektir. Atlıların gümbürtüsü arasında, çarpışan palalar topların ağzına yönelirken, Maceo ileriye atılıyor. Maceo rütbesini savaş alanlarında kazanmıştır, ama kimi beyaz subaylar hemen hemen kara derili olan birinin tuğgeneral olmasından hiç de hoşnut değildirler.

Maceo gerçek bir devrim uğruna dövüşüyor. *"Sorun, İspanyolların yerine başkasını koymak değil,"* diyor. Bağımsızlık, soncul amaç değildir, yalnızca ilk amaçtır. Bağımsızlıktan sonra Küba'yı değiştirmek gerekmektedir. Buyrukları halk vermediği sürece bu koloni asla gerçek bir 'anavatan'olamayacaktır. Büyük toprak sahibi Creole'larsa, mülk edinme konusunda hiçbir kutsallık tanımayan bu adamı, pek de haklı olarak kuşkuyla karşılıyorlar. (262)

1879: *Chinchas Adaları*
Guano

Bu adada yükselen tepeler resmen bok yığınıdır. Sayısı belirsiz yıllardan beri milyonlarca kuş, sindirim süreçlerinin sonunu güney Peru kıyılarında gerçekleştirmekteler.

Bu '*guano*'nun, ne denli cansız durursa dursun, her toprağa can verebileceğini İnkalar bilirdi, ama Peru gübresinin sihirli gücünden Avrupa'nın haberi yoktu. Humboldt ilk örnekleri getirinceye değin.

Gümüş ve altınları sayesinde dünya çapında saygınlık kazanan Peru, kuşların iyi niyeti sayesinde bu onuru perçinleyecekti. Pis kokulu guano yüklü gemiler Avrupa'ya doğru yelken açıyor ve dönüşte Lima bulvarlarını süslemek için katıksız Carrera mermerinden heykeller getiriyorlardı. Ambarları aynı zamanda İngiliz giysileriyle doluydu ki bu, Güney Sierra'daki dokuma tezgâhlarının kapanmasına neden oluyor. Fransa'dan gelen Bordeaux şaraplarıysa Moquequa'daki üzüm bağlarını iflasa sürüklüyordu. Londra'dan Callao'ya kocaman evler geliyordu. Paris'ten, aşçıbaşıları da içinde olan lüks oteller ithal ediliyordu.

Kırk yıl sonra adalar tükenmiştir. Peru on iki milyon ton guano satıp bunun iki katı para harcamıştır ve şimdi uçan kuşa borcu vardır. (43, 44, 289)

1879: *Atacama ve Tarapacá Çölleri*
Güherçile

Artık savaş iyice azalmış olan guano yüzünden çıkmıyor. Şili ordusunu, Peru ve Bolivya'nın müttefik güçlerine karşı çölleri fethetmeye iten etken, güherçiledir.

Avrupa vadilerindeki yeşilliğin gizi, çorak Atacama ve Tarapacá çöllerinden gelmektedir. Bu ıssız yerlerde yalnızca, taşların altına gizlenen kertenkeleler ve Pasifik Limanlarına güherçile taşıyan katır kervanları görebilirsiniz. Bu pütürlü beyaz kar, yorgun Avrupa topraklarına yeniden can ve istek aşılayacaktır. Bu hiçlik

dünyasında yere gölge düşüren hiçbir şey yok: güneşte yalnız başlarına kuruyan ışıltılı güherçile dağlarını ve sefil işçileri, üniforma yerine un çuvalı giymiş, mızrak yerine kazma, kılıç yerine kürek sallayan bu çöl cengâverlerini saymazsanız.

Güherçile ya da nitratın, yaşam ve ölüm konusunda vazgeçilmez olduğu anlaşılıyor. Bu madde yalnızca gübrelerin en gözdesi olmakla kalmıyor, karbon ve kükürtle karıştırılınca baruta dönüşüyor. Tarımın en zengin savaş endüstrisinin ona gereksinmesi var.

(35, 268)

1880: *Lima*
Çinliler

Şili işgal ettiği yerleri yakıp yıkmakta. Şili ordusu, İngiliz üniformaları ve İngiliz silâhlarıyla donanmış olarak Lima kumsallarındaki Chorrillos, Barranco ve Miraflores kasabalarını yerle bir ediyor. Perulu subaylar Kızılderilileri ölüme yolluyor ve *'Yaşasın anavatan!'* diye bağırarak kaçıyorlar.

Şili tarafında dövüşen birçok Çinli var, Peru'dan gelme Çinliler. Büyük çiftliklerden kaçmış olan bu Çinliler şimdi, Kızıl Prens ve Kurtarıcı olarak tanınan işgalci general Patricio Lynch'i öven türküler çağırarak Lima'ya giriyor.

Bu adamlar birkaç yıl önce Macao ve Canton limanlarından, İngiliz, Portekiz ve Fransız tüccarlarınca aldatılarak kaçırılmışlardı. Her üç Çinliden ancak bir tanesi Peru'ya sağ varabilmişti. Callao Limanında satılığa çıkarılmışlardı. Lima gazetelerinde, 'gemiden yeni inmiş,' diye ilanları çıkmıştı. Birçoğu kızgın demirle damgalanmıştı. Demiryolları için, pamuk, şeker, guano ve kahve için köle emeği gerekiyordu. Guano Adalarında muhafızlar gözlerini onlardan asla ayırmazlardı, çünkü en ufak bir savsakçılıkta, kimi Çinliler denize atlayarak kendi canlarına kıyabilirler.

Lima düşünce Şili'nin her yanı karmaşaya boğuluyor. Canete Vadisinde siyahiler başkaldırıyor. Bir bahar yortusu karnavalının sonu, bir kin ve nefret patlamasına dönüşüyor. Aşağılama törenleri: kölelikten daha yeni kurtulan ve hâlâ köle yerine konulan siyahiler, kendileri gibi köle olan Çinlileri sopa ve palalarla öldürerek eski hesapları kapatıyorlar. (45, 329)

1880: *Londra*
Aylaklık Savunuşu

Fransız polisinin kapı dışarı kovaladığı ve adama buz sıçtırtan İngiliz kışının perişan ettiği Paul Lafargue, Londra'da, *'insanı makinenin sefil hizmetçisi yapıp çıkan acımasız düzen'*i suçlayan yeni bir yazı yazıyor.

"Kapitalist etik, Hıristiyan etiğinin acınası bir parodisi," diye yazıyor Marx'ın Kübalı damadı. Tıpkı din adamları gibi kapitalizm de emekçilere, bu acılar dünyasına çalışıp didinip çile çekmek için geldiklerini belletiyor; onları, kadınlarıyla çocuklarını fabrikalara feda etmeye itiyor, fabrikalar da insanları günde on iki saat öğütüp posaya çeviriyor. Lafargue, *"Emeğin en büyük oğlu, Gelişim Tanrısı onuruna çağrılan iç bulandırıcı türkülere"* katılmayı reddediyor ve aylaklık ederek insansal duyguların tadını sonuna dek çıkarmaya hakkı olduğunu ileri sürüyor. Aylaklık bir Tanrı bağışıdır. Dağdaki Vaaz'da İsa bile aylaklığı övmüştür. Günün birinde, diyor Lafargue, açlığın ve emek sömürüsünün İncil'deki çekirge sürüsünden kalabalık olan acılarının sonu gelecek ve işte o zaman yeryüzü mutluluktan titreyecektir. (177)

1881: *Lincoln City*
Billy the Kid

"Sana bir akıl vereyim, ahbap."

Bir an öncesine kadar Billy the Kid bir hücrede idamı beklemekteydi. Şimdi merdiven başından şerif'e nişan alıyor.

"Yorulmaya başlıyorum, ahbap."

Şerif ona kelepçe anahtarını atıyor ve Billy öne eğildiği zaman bir revolverden ateş açıldığı duyuluyor. Gözünde bir kurşun, gümüş nişanı paramparça, şerif yere yuvarlanıyor.

Billy şimdi yirmi bir yaşında ve Colt tabancasının kabzasında yirmi bir çentik var, ölümleri kaydedilmemiş olan on beş, yirmi Apaçi ve Meksikalıyı saymazsanız.

"Senin yerinde olsam bunu yapmazdım, yabancı."

Billy mesleğine on iki yaşında, serserinin biri annesine hakaret edince atıldı ve ondan sonra kan damlayan usturası elinde, dörtnala yol almaya başladı. (131, 292)

1882: *Saint Joseph*
Jesse James

Jesse ile çetesi, 'Genç James'ler' Güneydeki köleci orduda savaşmış, daha sonra bu yenilmiş beldenin birer öç meleği olup çıkmışlardı. Kendi onur anlayışlarını doyumlamak amacıyla on bir bankayı, yedi posta trenini ve üç yolcu arabasını soymuşlardı. Jesse bir yandan palavralar savururken bir yandan da isteksizmişçesine, tabancasını belinden çekmek zahmetine bile katlanmaksızın on altı kişiyi öbür dünyaya yolcu etmiştir.

Bir cumartesi gecesi, Missouri'nin Saint Joseph Kasabasında en iyi arkadaşı onu arkasından vurur.

"Agucuk bebek, kurut şu gözyaşlarını da etrafı çevir. Hem bak bakalım şu süprüntüyü burdan attırtabilir misin? Onun ne olduğunu söyleyivereyim sana. Biliyor musun neydi o? Arizona'nın en inatçı katırıydı." (292)

1882: *Oklahoma Otlukları*
Kovboyların Akşamı

Yarım yüzyıl önce Oklahoma'nın efsaneleşmiş yabanatları Washington İrving'in şaşkınlığını uyandırmış ve kalemine esin kaynağı olmuştu. Otlukların o ele avuca sığmaz prensi, o uzun yeleli beyaz ok, şimdi uysal, ağzı var dili yok bir yük hayvanıdır.

Batının kazanılmasında öncülük eden, hak ya da öç meleği kovboy da artık düzenli saatlerde görev başına geçen bir asker ya da ırgattır. Birleşik Devletlerin sınırsız otluklarında dikenli teller günde bin kilometre hızla örülüyor ve donduruculu trenler bir baştan ötekine gelip geçiyor. Baladlarla ucuz romanlar çöl çakallarıyla Kızılderililerin ulumalarını, tekerlekleri beykon yağıyla yağlanmış göçmen arabalarının çağını canlandırıyor ve Buffalo Bill nos-

taljinin pek kazançlı bir iş olabileceğini sergiliyor. Gel gör ki kovboy da artık pamuğu ayıklayıp buğdayı döven ve samanları destekleyen sayısız makineden biridir. (224, 292)

1882: *New York*
Sen de Hayatta Başarılı Olabilirsin

Mutluluk yolu yalmzca batının ovalarına yönelmiyor artık. Şimdi büyük kentlerin de günü gelmiştir. Tren düdüğü, bu sihirli flüt, gençliği kırsal mahmurluğundan uyandırıyor ve onu beton ve çelikten örülme yeni cennetlere çağırıyor. Burnu sümüklü yetimler bile varlıklı bir işadamı olabilir, diye vaat ediyor yeni sirenlerin sesleri: yeter ki bu dev binaların içindeki işyerleri ve fabrikalarda sıkı çalışıp temiz bir yaşam sürmeyi bilsinler.

Horatio Alger adındaki yazar bu sanrı ve hayalleri kitap yapıp milyonlarca satıyor. Alger, Shakespeare'den daha ünlüdür ve romanları İncil'den daha çok basılmaktaydı. Okurlarıyla romanlarındaki kişiler trenlerden ya da okyanusu aşıp gelen gemilerden indiklerinden beri hiç durmadan koşmaktadırlar. Aslında parkur, bir avuç iş erbabı atlete özeldir, ne var ki Kuzey Amerikan toplumu 'serbest rekabet' fantezisini topluca yutmakta, sakatlar bile yarış kazanma hayalleri kurmaktadır. (282)

1882: *New York*
John D. Rockefeller'e Göre Dünyanın Yaradılışı

Başlangıçta gaz lambasıyla ışığı yarattım. Ve mumlarla dalga geçen gölgeler geri çekildiler. Ve gece ve sabah ilk gündüler.

Ve ikinci gün Tanrı beni sınadı ve Şeytanın bana dostlar, sevgililer ve başka aşırılıklar sunarak aklımı çelmesine izin verdi.

Ve ben de, "Petrol bana gelsin," dedim. Ve Standart Oil'i kurdum. Ve bunun iyi olduğunu gördüm ve geceyle sabah üçüncü gündüler.

Ve dördüncü gün Tanrıdan örnek aldım. Onun gibi ben de sözüme boyun eğmeyi reddedenlere sövgüler ve gözdağları savur-

dum ve onun gibi zor ve ceza kullandım. Tanrı nasıl kendisiyle yarışa kalkanları ezdiyse ben de Pittsburgh ve Philadelphia'daki rakiplerimi gözlerinin yaşma bakmadan toz ettim. Ve pişmanlık getirenlere bağışlanma ve sonsuz huzur vaat ettim.

Ve de evrendeki düzensizliğe bir son verdim. Karmaşa olan yere düzen getirdim. Ve bundan önce görülmemiş oranlarda gider hesapları yapıp fiyatlar uyguladım ve pazarlar ele geçirdim. Ve milyonlarca elin gücünü, bir daha zamanın, enerjinin ve malzemenin boşa harcanmamasını sağlayacak biçimde dağıttım. Ve insanoğlunun tarihinden, rastlantı ve kader denen şeyi silip attım. Ve kendi yarattığım mekânlarda zayıflara ve ehliyetsizlerle verimsizlere yer ayırmadım. Ve gece ve sabah beşinci gündüler.

Ve çalışmalarıma bir ad vermek için güven- itimat anlamına gelen, 'trust-tröst' sözcüğünü icat ettim. Ve iyi olduğunu gördüm. Ve dünyanın benim tetik bakan gözlerimin etrafında döndüğünü doğruladım ve akşam ve sabah altıncı gündüler.

Ve yedinci günde hayır işledim. Tanrının, kendi kusursuz işini sürdürdüğüm için bana verdiği parayı topladım ve yoksullara çeyrek dolar verdim. Ve ondan sonra dinlendim. (231, 282)

1883: *Bismarck City*
Kuzeyin Son Bufaloları

Montana'da bufalo artık merak konusu bir seyirlik olup çıkmış ve Karaayak Kızılderilileri eski kemikler ve ağaç kabukları kemirerek yaşıyorlar.

Sioux'ların kuzey otluklarında çıktıkları son avda Reis Oturan Boğa öncülük ediyor. Uzun yollar gittikten sonra birkaç hayvana rastlıyorlar. Öldürdükleri her hayvan için Sioux'lar gelenekleri gereğince, Görünmez Büyük Bufalo'dan özür diliyor ve öldürdükleri hayvanın tek kılını bile boşa harcamayacaklarına söz veriyorlar.

Kısa bir süre sonra Kuzey Pasifik Demiryolu, bir okyanustan ötekine giden hattının bitimini kutluyor. Bu, Kuzey Amerikan arazisini kateden dördüncü hattır. Pnömatik frenli ve Pullman vagonlu kömür lokomotifleri, ilk göçmenlerin peşi sıra, Kızılderililerin

olan ovalarda ilerliyor. Dört bir yanda yerden yeni kentler bitiyor. Dev boyutlu ulusal pazar genişliyor ve oturuyor.

Kuzey Pasifik yetkilileri Reis Oturan Boğa'yı, verilecek olan büyük açılış partisinde bir konuşma yapmaya davet ediyor. Oturan Boğa, Sioux kabilesinin kapatılmış olduğu ve ianeyle yaşadığı bölgeden çıkıp geliyor. Çiçek ve bayraklarla süslenmiş olan kürsüye çıkıyor ve Birleşik Devletlerin başkanına, oradaki yöneticilerle tanınmış kişilere ve halka sesleniyor.

"*Bütün beyaz insanlardan nefret ediyorum,*" diyor. "*Yalancı ve hırsızsınız.*"

Genç bir subay çevirmenlik yapıyor: "Kızıl ve yumuşak yüreğim size hoş geldiniz, diyor..."

Oturan Boğa dinleyicilerin alkış tufanını yarıda kesiyor: "*Topraklarımızı alıp bizi sürgün ettiniz..*"

Hazırdakiler bu başlığı tüylerle bezeli cengâveri ayakta alkışlarken çevirmen soğuk terler döküyor. (224)

1884: *Santiago de Chile*
Finans Sihirbazı Asker Eti Yiyor

"*Bizim haklarımız zaferden doğuyor, ulusların en yüce yasası,*" diyor zafer kazanmış olan yönetici.

Pasifik'teki savaş, nitrat savaşı sona ermiştir. Şili, deniz ve karayoluyla düşmanlarını ezmiştir. Uçsuz bucaksız Atacama ve Tarapaca Çölleri, Şili haritasının bir parçası oluyor. Peru kendi nitratlarıyla tükenik Guano Adalarını yitiriyor. Bolivya denize açılan yolunu yitiriyor ve Güney Amerika'nın göbeğinde kapah kalıyor.

Santiago de Chile'dekiler zaferi kutluyorlar. Londra'dakiler zaferin parsasını topluyorlar. John Thomas North tek kurşun sıkmadan, tek kuruş harcamadan nitrat kralı olup çıkıyor. North, Şili bankalarından edindiği borç parayla, guanoların eski sahiplerine Peri Hükümetince verilmiş olan bonoları ucuz fiyatla kapatmıştır. North bunları savaş yeni başlarken almıştı; savaş sona ermezden önce Şili Devleti, bonoları yasal mülk tapusu olarak tanımak iyiliğini gösterdi. (268, 269)

1884: *Huancayo*
Anavatan Bedel Ödüyor

Peru'daki Şilili işgalcilere karşı Mareşal Andrés Avelino Cáceres'le Kızılderili gerillaları, üç yıldan beri dağlarda, iki yüz fersahlık bir alanda hiç aralıksız savaşmışlardır.

Bu yörelerin Kızılderilileri, gür sakallı bir adam olan önderlerine, 'Dede,' diyorlar; birçokları onun peşine takılıp onları hor gören bir vatan için, "Viva!" diye bağırarak canından olmuş. Lima'da da Kızılderililer topların önüne, yem niyetine sürülmüş ama toplum tarihçisi Ricardo Palma yenilgiden, 'o aşağılık, adi ırk'ı sorumlu tutuyor.

Onların tersine Mareşal Cáceres daha son zamanlara kadar Peru'yu kendi tüccar ve bürokratlarının yenilgiye uğrattığını söylemekteydi. Son zamanlara kadar, Peru'nun hatırı sayılır bir bölümünü budayan barış antlaşmasını da geri çeviriyordu. Ama şimdi Cáceres düşüncesini değiştirmiş. Başkan olmak istiyor. Puan kazanmak zorunda. Kızılderililere silâhlarını bıraktırmak zorunda çünkü Kızılderililer Şililere karşı savaşmakla kalmamışlar, hacienda'ları basmaya ve büyük mülklerin kutsal düzenini tehdit etmeye başlamışlar.

Mareşal Colca, gerillalarının lideri Tomás Laimes'i çağırtıyor. Laimes, yanında bin beş yüz Kızılderiliyle Huancayo'ya geliyor. "Emrindeyim, Dedem benim," demeye geliyor.

Ama gelir gelmez askerlerin silâhı ellerinden almıyor. Laimes kışlanın eşiğinden içeri adımını atar atmaz bir tüfek dipçiğiyle yere yıkılıyor. Sonradan onu, gözlerini bağlayarak, oturur durumda vuruyorlar. (194)

1885: *Lima*

"Sorun Tepedekiler", Diyor Manuel Gonzáles Prada

"Peru bir avuç ayrıcalıklı kişinin baskısı altında inlemekte. Bu adamlar kalıntılarımızdan bir dirhemcik altın çıkartabilseler bizi şeker fabrikalarında öğütür, imbikten geçirir, eritme fırınlarında kömür gibi yakarlardı... Lanetlenmiş topraklar gibi bu adamlar, tohumları emip suyu içiyorlar, ama asla meyve vermiyorlar.

Şili savaşında guano ve nitrat yataklarını savunacak cesareti bile göstermeyerek korkaklıklarını kanıtladılar... Hiçbir ulusun başına gelmedik biçimde aşağılandık, çiğnendik, kana bulandık, ama bu savaş bize hiçbir şey öğretmedi, kötü alışkanlıklarımızın hiçbirini gidermedi. (145)

1885: *Mexico City*

"Her Şey Herkesindir"

diyor Teodoro Flores, üç savaşta kahramanlık göstermiş Mixtec Kızılderilisi:

"Tekrar edin bunu!"

Oğulları da yineliyorlar: *"Her şey herkesindir."*

Teodoro Flores, Meksika'yı Kuzey Amerikalılara, muhafazakârlara ve Fransızlara karşı savunmuştur. Başkan Juarez ona ödül olarak üç verimli çiftlik bağışladı. Flores bağışı kabul etmedi.

"Toprak su, orman, ev, sığır, hasat. Herkesin. Tekrar edin bunu."

Oğulları onun sözlerini yineliyorlar.

Göğe açık duran dam, pislik ve kızartma kokusuna yine de pek geçit vermiyor, içerisi hemen hemen sessiz. İnsan burada hava alıp konuşabilir, oysa aşağıdaki patioda birtakım erkekler kadın yüzünden bıçak çekiyorlar, adamın biri yüksek sesle Meryem Ana'ya sesleniyor, köpekler ölüm habercisiymiş gibi uluyorlar.

"Sierra'yı anlat bize," diyor en küçük oğul.

Baba da Teotitlán del Camino'da insanların nasıl yaşadıklarını anlatıyor. Orada çalışabilenler çalışır ve herkesin gereksinmesi karşılanır. Hiç kimsenin, gereksediğinden fazlasını almasına izin verilmez. Bu ciddi bir suçtur. Sierralarda suçlar, sessizlik, horgör-

me ve dışlama yoluyla cezalandırılır. Buralara, eskiden bilinmeyen bir şey olan hapisaneyi Başkan Juárez getirdi. Juárez yargıçlar ve tapu senetleri getirerek ortak toprakların bölüşülmesini buyurdu. *"Ama biz onun verdiği kâğıt parçalarını umursamadık."*

Teodoro Flores İspanyol dilini öğrendiğinde on beş yaşındaydı. Şimdi oğullarının, Kızılderilileri okumuş adamların oyunlarından korumak için avukat çıkmalarını istiyor. Bu amaçla başkente, bu şamatası kulakları sağır eden domuz ahırına getirdi onları, kabadayılarla dilenciler arasından sıyrılıp kendi yollarını çizebilsinler diye.

"Tanrının yarattığıyla insanların yarattıkları. Her şey herkesindir. Tekrar edin bunu!"

Her tanrının gecesi çocukları, uykudan gözleri kapanana değin onu dinliyorlar.

"Hepimiz eşit doğarız, çırılçıplak. Hepimiz kardeşiz. Tekrar edin bunu!" (287)

1885: *Colón*
Prestán

Colón kenti otuz yıl önce dünyaya geldi. Panama'yı denizden denize kateden demiryoluna bir son durak gerektiği için. Kent, Karaip kıyısındaki bataklıklardan doğdu. Kaliforniya altının peşinden akın eden serüvencilere ateşli hastalıklarla sivrisinekler, külüstür otellerle kumarhaneler ve genelevler sunuyordu; rayların bakımını yapıp salgınlardan ve üzgünlükten ölüp giden Çinli işçilere de sefil izbeler.

Bu yıl Colón yandı. Yangın ahşap kemerleri, evleri, pazar yerlerini yuttu ve suç, Pedro Prestán'a yüklendi. Prestán, öğretmen ve bilim adamı, hemen hemen kara derili, her zaman melon şapkalı, o çamur yollarda her zaman tığteber giyimli, bir halk ayaklanmasına öncülük etmişti. Bin U.S. Deniz Piyadesi Panama topraklarında eyleme geçti: sözümona demiryolunu ve daha başka U.S. yatırımlarını korumak amacıyla. Aşağılanmış halkı bedeniyle, canı ve melon şapkasıyla savunmuş olan Prestán darağacında sallanıyor.

(102, 151, 324)

1886: *Chivilcoy*

Sirk

Gün ağarırken, Chivilcoy'un ağaçlık yollarındaki sislerden bir sirk arabası sıyrılıyor.

Öğlen sonrasında çadırın üstünde renk renk bayraklar dalgalanmaya başlamıştır.

Kent sokaklarında coşkulu bir geçit resmi. Podesta Kardeşlerin Atlı, Jimnastikli ve Cambazlı Gösterileriyle Creole Dramatik Kumpanyasında bir Japon hokkabaz, konuşan bir köpek, terbiye edilmiş kumrular, ileri zekâlı bir çocuk ve dört soytarı bulunuyor. Programa bakılırsa, 'Arleken 88'inci Pepino ve trapez takımı, Londra, Paris, Viyana, Philadelphia ve Roma'da seyircilerin beğenisini kazanmıştır.'

Ama sirkin en gözde sunucusu, *Juan Moreira*'dır. Arjantin tarihindeki ilk Creole draması: bir goşonun, subaylarla yargıçların, kaymakam ve bakkalların elinden çektiklerini konu alan, bıçaklı ve şiirli düello sahneleri sergileyen bir pantomim. (34)

1886: *Atlanta*

Coca-Cola

Eczacı John Pemberton, ürettiği sevda şurupları ve kellik ilaçlarıyla ufak çapta ün yapmıştır.

Şimdi de baş ağrılarını kesip mide bulantısını yatıştıran bir ilaç yapıyor. Bu yeni ürün, And Dağlarından getirtilen koka yapraklarıyla, Afrika'dan gelen uyarıcı nitelikteki kola fındıklarından yapılma bir baza dayanıyor. Su, şeker, karamel ve birtakım gizli maddeler de formülü tamamlıyor.

Pemberton, icadını çok geçmeden iki bin üç yüz dolara satacaktır. Formülünün etkin bir deva olduğuna inanmıştır. Bir falcı çıkıp da ona, bir dahaki yüzyılın simgesini yaratmış olduğunu açıklasa Pemberton gururdan değil de kahkahadan çatlardı, hiç kuşkusuz. (184)

1887: *Chicago*
Her 1 Mayısta Yeniden Yaşayacaklar

Darağacı onları bekliyor. Beş kişiydiler ya, Lingg, dişlerinin arasında bir dinamit lokumu patlatarak ölümüne erken gitti. Fischer, 'La Marseillaise'i mırıldanarak yavaş yavaş giyiniyor. Sözcükleri kılıç ve kırbaç gibi kullanarak kışkırtıcılık yapan Parsons, gardiyanlar ellerini arkalarında bağlamazdan önce yoldaşlarıyla tokalaşıyor. Nişancılığıyla nam salmış Engel, porto şarabı istiyor ve bir fıkra anlatıp herkesi güldürüyor. Anarşiyi, 'hayata giriş' olarak tanımlayan birçok yazı yazmış olan Spies, şimdi ölüme giriş için sessizce hazırlanıyor.

Tiyatro koltuklarında oturan seyircilerin gözleri darağacına dikilmiştir. *"Bir işaret, bir patırtı, kapak açılıyor... İşte, korkunç bir dans: havada topaç gibi dönerek öldüler."*

José Martí Chicago'da, anarşistlerin idamı konusunda bir röportaj yazıyor. Dünya işçileri her 1 Mayısta onları yeniden diriltecekler dir. Bu henüz bilinmiyor, yine de José Marti yazısını, en beklenmedik yerde yeni doğmuş bir çocuğun bağırdığını duyarmışçasına yazıyor. (199)

1889: *Londra*
North

Yirmi yıl önce Valparaiso rıhtımına atlayarak inmişti: mavi taş gözler, sert kırmızı sakal. Cebinde on pound sterlin ve omzundaki bohçanın içinde birkaç parça giysi vardı. İlk işinde güherçileyle çetin yoldan, Tarapacá'daki küçük bir madenin kazanında tanıştı, sonra Iquique Limanında ticaret yaptı. Pasifik'teki savaş sırasında, Şilililer, Peru ve Bolivyalılar birbirlerinin karnını süngüyle deşerken John Thomas North, çevirdiği, *ne sihirdir ne keramet,* oyunlarıyla koca savaş alanlarının sahibi olup çıktı.

Nitrat kralı North şimdilerde Fransa'da bira, Belçika'da çimento üretiyor; Mısır'da tramvayları, siyah Afrika'da bıçkı tezgâhları var; Avustralya'da altın, Brezilya'da elmas madenleri işletiyor. Aslında bir halk çocuğu olan bu eline çabuk Midas İngiltere'de, Majeste Kraliçenin ordusunda kendine albay rütbesi satın

almış. Kent ilindeki Mason Locasının Başkanı ve Muhafazakâr Partinin ileri gelen bir üyesidir; sofrasında dükleri, lordları, bakanları ağırlıyor. Büyük, demir kapılarının Şili askerlerince bir Lima katedralinden çıkartılmış olduğu söylenen bir sarayda oturuyor.

Bir Şili yolculuğunun arifesinde North, Hotel Metropole'da bir veda balosu vermekte. Baloya yüzlerce İngiliz vatandaşı geliyor. Metropole'un salonları güneş gibi ışıl ışıl, yemek tabaklarıyla kadehler de parıldıyor. Krizantemlerden örülü dev bir armanın orta yerinde N harfi göz alıyor. VIII. Henry kılığında merdivenden inen yüce davet sahibini bir alkış tufanı karşılıyor. North'un kolunda, bir düşes gibi giyinmiş olan karısı var, geriden de bir Acem prensesi kılığına bürünmüş olan kızlarıyla Kardinal Richelieu kılığındaki oğulları geliyor.

North'la birlikte onun Şili'deki mülküne gidecek olan kafilede *Times* gazetesinin savaş muhabiri de var. Gazeteciyi çalkantılı günler bekliyor. Orada, kurşunlarla zapt edilmiş çöllerde North, güherçilenin, kömür ve suyun, bankalarla gazetelerin ve demiryollarının efendisidir, gelgelelim şimdi Santiago'da, onun armağanlarını geri çevirmek görgüsüzlüğünü gösteren bir başkan oturmakta. Başkanın adı José Manuel Balmaceda ve North oraya, onu devirmeye gidiyor. (269, 270)

1889: *Montevideo*
Futbol

Londra'da Kraliçe Victoria'nın yetmişinci yaş günüdür. Plata Irmağının kıyılarındakiler bunu ayaklarıyla kutluyorlar.

Buenos Aires ve Montevideo takımları, küçücük Blanqueda sahasında, kraliçenin küçümseyen denetimi altında topun peşine düşüyorlar. Şeref tribününün orta yerinde, bayraklar arasında dünya denizlerinin –ve de karalarının büyük bir bölümünün– hâkimi olan kadının portresi durmaktadır.

Buenos Aires 3-0 kazanıyor. Gerçi penaltı denen şey henüz icat edilmemiş olduğundan hasım kaleye yaklaşan kişi canım tehlikeye atmış oluyor, ama bu maçta herhangi bir ölü verilmemiştir. Oysa kaleye yaklaşmak için insanın, balta gibi kesen bir sürü bacağı aşıp geçmesi gerekmektedir ve her maç çelik gibi kemikler ge-

rektiren bir savaştır.

Futbol bir İngiliz oyunudur. Demiryoluyla petrol kumpanyalarının ve Bank of London'ın yöneticileri ve konuk denizciler tarafından oynanmaktadır. Yine de sarışın bıyıklı oyuncuların arasına sızmayı başaran birkaç Creole, kurnazlığın kalecileri alt etmekte yetkin bir silâh olduğunu göstermeye başlamışlar bile. (221)

1890: *Plata Irmağı*
Yoldaşlar

Plata Irmağı bölgesine yılda elli bini aşkın işçi geliyor; umarsızlığın bu kıyılara sürüklediği Avrupalılar. Edmundo de Amicis'in Arjantin kıyısındaki Piedmont kolonilerine yaptığı ziyareti İtalyan bayrakları selâmlıyor ve Buenos Aires ve Montevideo'daki işçi toplantılarında İspanyolca, İtalyanca, Fransızca ve Almanca konuşmalar yapılıyor.

Her on işçiden sekizi ecnebidir. Aralarında İtalyan sosyalistleriyle anarşistleri, Commune üyesi Fransızlar, birinci Cumhuriyet'ten İspanyollar, Almanya ve Orta Avrupa'dan devrimciler var.

Irmağın iki yakasında da grevler patlak veriyor. Montevideo'da tramvay kondüktörleri günde on sekiz, fabrika işçileri on beş saat çalışmaktadır. Pazar tatili yoktur ve Buenos Aires Hükümetinin bir üyesi bütün kötülüklerin anasının tembellik olduğu yolundaki bulgusunu geçenlerde yayımlamıştır.

Buenos Aires'de Latin Amerika'nın ilk '1 Mayıs'ı kutlanıyor. Joseph Winiger adındaki konuşmacı Almanca olarak, Chicago'daki emek martirlerini saygıyla selâmladıktan sonra sosyalizmin saatinin yaklaşmakta olduğunu söylüyor. Bu arada üniversite ve kilise kürsüsünden seslenen, kalem ve kılıç erbabı kişiler, düzenin kökü dışarıda düşmanlarının ülkeden atılmasını isteyen bir yaygara koparmaktadırlar. Yetenekli yazar Miguel Cané, Arjantin'den sızıp olay kışkırtan yabancıların sınırdışı edilmelerini öngören bir yasa tasarısı kaleme alıyor. (140, 290)

1890: *Buenos Aires*
Teneke Mahalleler

Karnaval zamanında Colón Tiyatrosuna girerken yoksullarla zenginler aynı ücreti öderler, gelgelelim bir kez kapıdan içeri girince *El*'ler kendi yerlerine giderler, *Beyin*'ler kendi yerlerine. Hiç kimse yanlış yere oturmak günahını işlemez. Aşağıdakiler parter'lerde dans ederler, yükseklerdekiler de loca salonlarda.

Buenos Aires de tıpkı tiyatrosu gibidir. Yüksek tabakadan olanlar, Kuzey Barrio'daki iki üç katlı, Fransız stili saray yavrularında oturuyorlar; kanlarına rengi belirsiz yabancıların kanını katmaktansa bakire olarak ölmeyi yeğ tutan evlenmemiş kadınlar yalnız başlarına yatıyorlar. Yüksektekiler soylarını, gümüş çay takımlarına inci sağanaklarıyla işledikleri başharflerle belirtiyor ya da icat ediyor ve Saxony, Sevres, Limoge porselenleriyle, Waterford kristalleri, Lyons goblenleri, Brüksel masa örtüleriyle gösteriş yapıyorlar. Büyük Köyün uyku yaşantısından, Amerika Parisi'nin hummalı teşhirciliğine geçmişlerdir.

Güneydeyse dünyanın ezilmişleri kümelenmişler. Terk edilmiş üç avlulu sömürge köşklerinde ve özel olarak yapılmış külüstür barakalarda, Napoli, Vigo ve Bessarabia'dan yeni gelmiş işçiler vardiya yöntemiyle yatıp uyuyorlar. Mangal ve lavabolardan, beşik niyetine kullanılan çekmecelerden arta kalan avuç içi kadar yerlerdeki kıt sayıda döşek asla soğumuyor. Tek helânın kapısındaki uzun kuyruklarda sık sık kavga çıkıyor, sessizlik derseniz olmayacak bir lüks. Yalnız arada eğlenti gecelerinde, akordeon, mandolin ya da gayda ezgileri bu çamaşırcı kadınlara, terzilere, zengin patronlarla kocaların hizmetinde olanlara yitik sesler taşıyor ve böyle zamanlarda güneşin doğumundan batımma değin deri tabaklayan, et paketleyen, kereste biçen, sokak süpüren, yük taşıyan, duvarlar örüp boyayan, sigara sarıp buğday öğüten, çocukları ayakkabı boyayıp son cinayetleri bildirerek gazete satarken ekmek pişiren bu insanların yalnızlıkları biraz hafiflemiş gibi oluyor.

(236, 312)

Tekbaşına

Galiçya köylerinden birileri göç ettiğinde köylüler, "*Bir ateş eksiliyor,*" derler.

Köyündeyken o, nüfus fazlalığıydı; burada fazlalık olmayı istemiyor artık. Katırlar gibi çalışıyor, diş sıkıyor, susuyor; bu yabancı kentte bir köpekten daha az yer tutan, kıt sözlü bir adam.

Burada onu alaya alıp hor görüyorlar, çünkü o daha adını yazmasını bile bilmiyor, zaten el emekçiliği de aşağı soylara özgüdür. Burada yukarıdan atmasım bilenlere tapınılıyor ve en şişkin balonları bir kurnazlık ve şans iğnesiyle söndürüveren uyanık vatandaşlar alkışlanıyor.

Tekbaşına yaşayan göçmen, pek uykusunu alamıyor, yine de gözlerini yumar yummaz bir peri kızı gelip yeşil yamaçlarda ve karlı doruklarda onunla sevişiyor. Göçmen bazan da karabasan görüyor. O zaman ırmakta boğuluyor. Herhangi bir ırmak değil de oralardaki belirli bir ırmak. Bu ırmağı geçenin belleğini yitirdiğine inanılıyor.

Tango Yapanlar

Tango, şen milonganın hüzünlü çocuğu, kentin eteklerindeki barınaklarda, teneke mahallelerin avlularında dünyaya gelmiştir.

Plata Irmağının iki kıyısında da kötü ün yapmış bir müzik türüdür. Bu dansı toprak zeminler üstünde, işçiler ve it-uğursuz takımı yapar, eli çekiç ya da bıçak tutan adamlar; eğer son derece cüretli ve girift olan adımları yapabilecek kadın bulunamazsa ya da böyle beden bedene bir sarmaşma ancak orospulara yakıştırılıyorsa, erkek erkeğe yapılır: dans eden çift adım adım kayar, sallanır gerinir ve sonra kıvrım kıvrım çiçek açar.

Tangonun kökeni içerlek bölgelerin ezgileri ve denizci türküleridir. Afrikalı köleler ve Endülüs Çingeneleridir. İspanya gitarıyla, Almanya konçertinasıyla, İtalya mandoliniyle katkıda bulunur. Atlı tramvay sürücüsü borusunu verir, göçmen işçi de yalnızlık saatlerinin can yoldaşı olan ağız mızıkasını. Tango ürkek adımlarla kışlalara, batakhanelere, gezgin sirklerin sahnelerine, kenar ma-

halle genelevlerinin avlularına kadar girmiştir. Şimdi sokak orgcuları bu müziği Montevideo ve Buenos Aires'in deniz kıyılarındaki sokaklara kadar getirmiş, kentin merkezine, kibar semtlere yönelmişlerdir ve gemiler tangoyu Avrupa'ya taşımaktadır. Paris'in aklını başından almak üzere. (257, 293, 350)

1890: *Hartford*
Mark Twain

Romancının eli, Colt silâh fabrikasının üst düzey görevlisi olan Hank Morgan'ı Kral Arthur'un uzak geçmişteki sarayına aktarır. Telefon, bisiklet ve dinamit de Camelot kentine, Sir Galahad'la Sihirbaz Merlin'in çağına yolculuk yaparlar. Burada Hank Morgan iki sent gibi küçük bir fiyata satılan bir gazete yayımlar, West Point askeri akademisini kurar ve dünyanın sütunlar üstünde duran bir çanak olmadığını açıklar. Daha o zamandan tekelleşmeyi tanıyan bir toplumdan gelmesine karşın Hank bu ortaçağ şatolarına serbest rekabetin, serbest ticaret ve serbest oy sandığının muştusunu getirir. Atlı düellolar yerine beyzbol maçlarını, soydan geçme monarşi yerine demokrasiyi ve düello geleneğinin şeref ilkesi yerine maliyet hesabını yerleştirmeye boş yere uğraşır. En sonunda da zırhlı mızraklı otuz bin İngiliz atlısını, Birleşik Devletlerde Kızılderililer üzerinde denenmiş olan elektrik akımıyla kavurma yapar. Serüven hızla ölümcül bir sona sürüklenir ve Hank, çürüyen kurbanlarının pis kokulu gazlarıyla tıkanarak can verir.

Mark Twain, '*Kral Arthur'un Sarayında Bir Connecticut Yankee'si*' adındaki romam Hartford'daki evinde yazıp bitiriyor. "Bu benim veda şarkımdır," diyor. Twain, hep, ele geçmez bir bin doların peşinde, hızlı atlamalar ve sıçramalarla yaşamıştır. Gazeteci, kâşif, reklam ajanı, altın arayıcısı, gemi dümencisi, spekülatör, araç gereç icatçısı, sigorta şirketi müdürü ve başarısız bir işadamı olmuştur. Bir iflasla öteki iflas arasında Tom Sawyer'la Huck Finn'i yaratmak ya da anımsamak becerisini göstermiş ve hepimizin Mississippi Irmağı üstünde salla dolaşmaya çağırmanın yolunu bulmuştur. Ve bu yolculuğu, sırf yolculuğun katıksız mutluluğu uğruna yapmıştır, vasıl olmanın ivediliği yüzünden değil. (149, 341)

1890: *Yaralı Diz*
Kar Rüzgârı

Yaradan, Kızılderilileri elleriyle yapmamış, söylediği şarkıların ezgilerinden, ettiği dansların adımlarından yaratmış.

Yine şarkı ve dans yoluyla Yaradan şimdi, bu can çekişen, ihtiyar dünyanın, yakında yeni bir dünyanın yeşil kasırgasıyla yıkılıp yok olacağını bildiriyor. Wovoka adındaki evliya bunun haberini öteki dünyadan getirdi. Yeni dünyada bufalolar yeniden canlanacak, ölmüş Kızılderililer dirilecek ve korkunç bir tufan beyaz dericileri boğacaktır. Gaspçıların biri bile sağ kalmayacaktır.

Evliya Wovoka'nm şarkılarıyla dansları Batıdan çıkıp Rocky Dağlarını aşarak geniş otluk ovalara yayılıyor. Eskiden bu dolaylardaki en güçlü ve kalabalık kabile olan Sioux'lar cennet vaadini, açlık ve sürgünün sona ereceği müjdesini duyunca bayram ediyorlar. Her gün, şafaktan gecenin içlerine değin şarkılar söyleyip dans ediyorlar.

Noel'den dört gün sonra silâh seslerinin gümbürtüsü Yaralı Diz'deki Sioux kampının kutlama törenlerini bölüyor. Askerler kadınlarla çocukları ve sayıları zaten az olan erkekleri, bufalo avlarcasına, kurşunla delik deşik ediyorlar. Tipi ölülerin üstüne iniyor ve onları, karların üstünde donduruyor. (51, 91, 230)

Sioux'ların Geleceği Okuyan Şarkısı

Özü gökgürültüsü bir ulusum, demiştim.
Özü gökgürültüsü bir ulusum, demiştim.
Yaşayacaksın.
Yaşayacaksın.
Yaşayacaksın.
Yaşayacaksın. (38)

1891: *Santiago de Chile*
Balmaceda

José Manuel Balınaceda, nitrat döneminin, Şili'yi elleri böğründe bırakarak kapacağını sezdiği için, ulusal endüstriyi geliştirmek istiyordu: *'kendi ürettiklerimizle yaşayıp giyinebilmeyi.'* Birleşik Devletlerin, İngiltere, Fransa ve Almanya'mn kendi endüstrilerinin emekleme döneminde yaptıkları gibi, teşvikler ve koruma yöntemleri uygulamak istiyordu. İşçi ücretlerini artırdı, ülkenin dört bir yanına tohum gibi okul ekti. Şili'nin uzun bedenine demir ve karayollarından bir omurga sağladı. Onun başkanlık yıllarında, kutsal İngiliz sermayesi 'mekruh' sayılmak tehlikesiyle karşı karşıya geldi. Balmaceda, demiryollarını ulusallaştırarak bankaların tefeciliğine, nitrat şirketlerinin yırtıcı açgözlülüğüne bir son vermek istiyordu.

Balmaceda çok şey istiyordu ve çok şey yapabilirdi, gelgelelim John Thomas North'un vicdanlar satın almak ve adaleti saptırmak için ayırdığı muazzam bütçe daha da çok şey yapabilecek güçteydi. Basm bütün şimşeklerini, *'iktidardan sarhoş olmuş Sezar, yabancı girişim karşıtı, baskıcı özgürlük düşmanı'* üzerine yöneltti; piskoposlarla parlamento üyelerinin şamatası da kulakları daha az sağır edici değildi. Askeri bir ayaklanma yankı gibi yükseldi ve o zaman halkın kanı akmaya başladı.

South American Journal gazetesi hükümet darbesinin zaferini haber veriyor: *"Şili dünkü güzel günlere dönecektir."* Bankacı Eduardo Matte de darbeyi sevinçle karşılıyor: *"Şili'nin efendisi bizleriz, sermayenin ve toprağın sahibi olan bizler. Geri kalan her şey, etki altına alınıp satılabilir bir kitleden ibarettir."*

Balmaceda kendini vuruyor. (270)

1891: *Washington*
Öteki Amerika

José Martí on yıldan beri Birleşik Devletlerde yaşıyor. Hiç kimsenin yenilikten korkmadığı bu bol çeşitli, canlı, güçlü ülkede beğendiği çok şey var. Beri yandan yazılarında genç ulusun emper-

yalist hırsını, paragözlülüğün tanrısal bir hak mertebesine yüceltilmesini ve Kızılderilileri kıyıma uğratıp siyahları aşağılayan, Latinleri horgören korkunç ırkçılığı da lanetliyor.

"Rio Grande'in güneyinde," diyor Martí, *"bir başka Amerika var, bizim Amerikamız: konuşurken kekeleyen, ne Avrupa'nın ne de Kuzey Amerika'nın aynasında kendini tanıyamayan diyar."* Hispanik Amerika'nm Küba'yı kendi kendini tamamlamaya teşvik etmesine karşın Kuzey Amerika'nm Küba'ya, onu yalayıp yutmak amacıyla yaklaştığını ileri sürüyor. Amerika'lardan birinin çıkarı ötekininkiyle çakışmamaktadır. Martí, *"Birleşik Devletlerle siyasal ve ekonomik birleşme Hispanik Amerika'nın işine gelir mi?"* diye soruyor. Ve yanıtlıyor: *"iki akbabayla iki kuzunun bir araya gelmesi bir akbabayla bir kuzunun birlik olmasından daha az tehlikelidir."* Geçen yıl ilk Pan-Amerikan konferansı Washington'da gerçekleşmişti, şimdi de diyaloğun devamında Martí, Uruguay delegesi olarak hazır bulunuyor. *"Her kim ki ekonomik birleşmeden söz eder, siyasal birleşmeden söz etmektedir. Satın alan taraf buyrukları verir. Satan taraf hizmet eder... Ölmek isteyen ulus yalnızca tek bir ulusa satış yapar; kendini kurtarmak isteyen ulussa birden fazla ulusa... özgür olmak isteyen ulus ticaretini kendi gibi güçlü uluslar arasında paylaştırır. Birisini yeğlemek gerekiyorsa daha az gereksinmesi olanı, daha az küstah olanı yeğleyin..."*

Martí yaşamını bu *'öteki'* Amerika'ya adamıştır. Burada, fetihten bu yana yok edilmiş olan ne varsa yeniden canlandırmak istiyor, bu Amerika'nm kendini açığa vurarak başkaldırmasını istiyor, çünkü gizlenmiş ve satılmış olan kimliği, bağlarını çözünceye kadar ortaya çıkamayacaktır.

"Yüce Amerika Anam, yüzüme hangi suçumu çarpabilir!"

Avrupalılardan olma Amerikalı oğul, ulu vatanın Kübalı has evladı Martí, damarlarında ağır yaralı Amerikan halklarının kanının aktığını duyumsuyor. Samanyoluna, 'ruhların yolu,' aya 'gece güneşi' ya da 'uyuyan güneş,' diyen, palmiye yaprağıyla mısır tohumundan doğmuş halklar. Ve Martí yabancı şeylere tutkun olan Sarmiento'ya, *"Bu, uygarlıkla barbarlık arasında değil, yanlış bilgilenmeyle doğa arasında bir çatışmadır,"* diye yazıyor. (112, 354)

1891: *New York*
José Martí, "Düşünceler Bizim Olmaya Başlıyor," Kanısındadır

...Bilmek, çözümlemektir. Baskıcı yöntemlerden kurtarmanın tek yolu ülkeyi iyi bilmek ve bildiğimiz doğrultusunda yönetmektir. Avrupa üniversitesi, yerini Amerikan üniversitesine bırakmalıdır. Yunanlı Arkonların tarihi öğretilmese de, Amerika'nın, İnkalardan bu yana bütün tarihi gözlerimizin önüne serilmelidir. Kendi Yunanistan'ımızı bizim olmayan Yunanistan'a yeğ tutmalıyız. Bu bizim için daha gereklidir. Yerli siyaset adamları yabancılarının yerini almalıdır. Dış dünyadan cumhuriyetlerimize aşı yapabiliriz, yine de gövde, kendi cumhuriyetlerimizin gövdesi olmalıdır. Yenilgiye uğrayan ukâla bilginler de sussalar iyi olur, çünkü dünyada övülmeye, bizim yaralı Amerikan Cumhuriyetlerimizden daha layık hiçbir yurt yoktur...

Biz bir maskeydik, pantolonu İngiltere'den, yeleği Fransa'dan, ceketi Kuzey Amerika, şapkası İtalya'dan... Dünyaya ayağı sandaletli, başı çatkılı olarak gelmiş ülkelerde biz apulettik, togaydık... Hispanic Amerikan muammasına ne Avrupa kitabı çözüm getirebildi, ne de Kuzey Amerika kitabı...

İnsanlar durup birbirlerine selâm veriyor. "Neye benziyoruz biz?" diye soruyor ve neye benzediklerini birbirlerine söylüyorlar. Cojimar'da bir sorun baş gösterince çözüm için Danzig'e gitmiyorlar artık. Ceketler hâlâ Fransız, ama düşünceler Amerikalı olmaya başlıyor... (199)

1891: *Guanajuato*
Cantarranas Sokağı No.34 Şipşak Fotoğraf

Kukuletalı nişancı eğilip nişan alıyor. Kurbanı, Guanajuatolu bir soylu, ne gülümsüyor, ne de gözlerini kırpıştırıp nefes alıyor. Kaçması olanaksız. Ardından perde inmiş, ağaçlık bir peyzaj ve hiçbir yere çıkmayan basamaklar. Kâğıt çiçekler, karton sütun ve parmaklıklarla sarılmış olan ağırbaşlı beyefendi elini bir koltuğun kenarına dayıyor ve körüklü fotoğraf makinesinin top ağzını andıran ağzının karşısına olanca vakarıyla dikiliyor.

Bütün Guanajuato, Cantarranas Sokağı no. 34'te fotoğraf

çektirtmektedir. Romualdo García en yüksek tabakadan baylarla onların eşlerinin, çocuklarının resimlerini çekiyor: cep saatli kocaman yelekleriyle cücelere benzeyen oğlan çocuklar ve kurdeleli ipek bonelerin yükü altında ezilmiş, koca kadınlar gibi ciddi ve ağırbaşlı duran kız çocuklar. Romualdo, tombul papazların resmini çekiyor, tören üniforması giymiş askerlerin, ilk komünyonları yapılanların, yeni evlilerin. Uzaklardan gelen, Paris'te ödül kazanmış Meksikalı sanatçının makinesine yapılı saçları, ütülü kolalı bayramlık giysileriyle poz vermek için varlarını yoklarını veren kimi yoksul kişilerin de resmini çekiyor Romualdo.

Sihirbaz Romualdo García, insanları heykele dönüştürmekte ve ölümlülere ölümsüzlük satmaktadır. (158)

1891: *Purísima del Rincón*
Yaşamlar

Kimseden ders almış değil; salt sevdiği için resim yapıyor. Hermenegildo Bustos, yaptığı resimleri takas yöntemiyle ya da portre başına dört meteliğe satıyor. Purisima del Rinconluların fotoğrafçısı yok, ama portre ressamları var.

Kırk yıl önce Hermenegildo kent güzeli Leocadio López'in portresini yapmış ve çok benzetmişti. O gün bugündür Purisima kenti görkemli cenaze törenleriyle düğünlere tanık oldu, birçok serenat dinledi, bar kavgalarında karınların deşildiğini gördü; kızın biri gezgin bir sirkin soytarısıyla kaçtı, toprak kaç kez sarsıldı ve kaç kez Mexico City'den yeni siyasal kodamanlar geldi; aheste günler güneşleriyle, yağmurlarıyla gelip geçti ve Hermenegildo Bustos, karşılaştığı yaşayan kişilerle anımsadığı ölmüşlerin resimlerini yapmayı sürdürdü.

Kendisi aynı zamanda, pazarda bahçe ürünleri satan bir bahçıvan, bir dondurmacı ve daha bir sürü şeydir. Kendi toprağında ya da komisyon karşılığı başkalarının tarlalarına mısır eker ve ürünlerin kurtlarını ayıklamakla uğraşır. Maguey yapraklarından topladığı kırağıyla dondurma yapar, soğuklar geçtiği zaman da portakal reçeli kurar. Aynı zamanda bayrak işler, akan damları onarır, Kutsal Hafta sırasında bandoyu yönetir, paravan, yatak,

but gibi şeyleri süsler; Dona Pomposa López'in kendini ölüm döşeğinden kaldıran Meryem Ana'ya şükran sunuşunu büyük bir incelikle görüntüler ve Dona Refugio Segovia'nın portresini çizerken albenisini vurgulamayı savsamadığı gibi alnındaki buklelerin tek telini bile unutmaz ve boynundaki altın broşun üstündeki "Refugito" sözcüğünü bile çizer.

Hermenegildo kendi portresini de çizer: berberden yeni çıkmış, pırıl pırıl tıraşlı, çıkık elmacık kemikler, çatık kaşlar, askeri üniforma. Ve kendi imgesinin arkasına şöyle yazar: *"Hermenegildo Bustos, Purísima del Rincón kentinin Kızılderililerinden, 13 Nisan 1832 doğumluyum, 19 Haziran 1891'de de portremi çizdim, bakalım yapabiliyor muyum, diye görmek için."* (333)

1892: *Paris*
Kanal Skandalı

Bir Fransız mahkemesi Panama Kanalı Kumpanyasının iflasını ilan ediyor. Çalışmalar durduruluyor ve skandal patlak veriyor. Binlerce Fransız işçisinin ve küçük burjuvanın tasarrufları birden yok oluyor. Okyanuslar arasında bir geçit açacak olan –conquistadorların arayıp düşlediği o geçit– girişim kocaman bir dolandırıcılıkmış meğer. Siyasetçileri satın alıp gazetecileri susturmak için yapılan milyonlarca dolarlık harcamalar yayımlanıyor. Londra'dan Friedrich Engels şöyle yazıyor: *"Panama olayı, bu büyük Ulusal Skandal Yarışması, burjuva cumhuriyeti için bir Pandora kutusuna dönüşebilir. Bir mucize yaratılmış, henüz kazılmamış olan bir kanal dipsiz bir gayya kuyusu haline getirilmiştir... "* (102, 201, 324)

1892: *San José, Costa Rica*
Rubén Darío Adındaki Genç bir Nikaragualı Şairin Kehaneti

"Yaklaşan yüzyıl, yeryüzünü kana boyayan devrimlerin en büyüğüne tanık olacak. Büyük balık küçük balığı yutar, ha! Öyle olsun bakalım, ama yakın zamanda bizler hakkımızı geri alacağız. Yoksul-

luk kol geziyor ve işçi, omuzlarında dağ gibi lanet taşıyor. Altın denen sefil nesneden başka hiçbir şeyin değeri kalmadı artık. Hakları ellerinden alınanlar, ezeli mezbahanın değişmeyen kurbanlarıdır...

"Ölümcül öcün selini hiçbir güç durduramayacak. Yeni bir Marseilles marşına ihtiyacımız olacak: Günahkârların yuvalarını başlarına yıkabilmemiz için, Tevrat'daki Jericho kentinin borazanları gibi yeni bir Marseilles Marşına ihtiyacımız olacak... Bu can kurtaran felaketin gümbürtüsü arasında gökler, küstah kötülerin çarptırıldığı cezayı, zaferle sarhoş olmuş yoksulluğun aldığı büyük ve müthiş öcü, korku dolu bir kıvançla izleyecekler. (308)

1893: *Canudos*
Antonio Conselheiro

Kuzeydoğu Brezilya'nın tutuşan toprakları üzerinde uzun zamandan beri evliyalar dolaşmaktadır. Bunlar Kral Sebastian'ın Las Brumas Adasından geri dönerek zenginleri cezalandıracağı, sihayları beyaza, yaşlıları gence dönüştüreceği konusunda kehanetler yürütüyorlar. Yüzyılın bitiminde, diyorlar, çöl deniz olacak, deniz de çöl ve yangınlar kıyı kentlerini, parayla günaha tapan azgınları küle çevirecek. Recife, Bahia, Rio ve Sao Paulo'nun külleri üzerinde yeni bir Kudüs yükselecek ve burada İsa, bin yıl boyunca egemen olacak. Yoksulların saati yaklaşmakta, diyor bu evliyalar. Yedi yıla varmadan gökler yere inecek. O zaman ne hastalık kalacak ne ölüm; yeryüzüyle gökyüzünün bu yeni çağında bütün haksızlıklar düzeltilecek.

Sofu Antonio Conselheiro, toza bulanmış, pejmürde bir hayalet, kasabadan kasabaya dolaştıkça peşine sayısız dua mırıltıları takılıyor. Conselheiro'nun cildi, rengi atmış bir meşin maskedir, sakalı bir dikenli çalı, gömleği partal bir kefen. Yemiyor, içmiyor. Aldığı sadakaları zavallılara dağıtıyor. Kadınlarla, arkası dönük olarak konuşuyor. Dinsiz cumhuriyet hükümetine boyun eğmeyi reddediyor ve Bom Conselho kasabasında vergi bildirilerini ateşte yakıyor.

Peşine polis düşünce o da çöle kaçıyor. Peşinden gelen iki yüz kişiyle birlikte, gözle görülmez bir ırmağın kıyısında Canudos

tarikatım kuruyor. Burada sıcak, yağmurun yere düşmesini engellemektedir. Kel yamaçlarda balçık ve samandan yapılma ilk kulübeler belirir. Bu somurtuk yörenin, cennet merdiveninin ilk basamağı olan bu 'vaat edilmiş' toprağın üzerinde Antonio Conselheiro İsa'nın tasvirini zaferle yükseltir ve yaklaşan kıyameti haber verir: *"Zenginler, inançsızlar ve dönekler yok olacaktır. Sular kana boyanacaktır. Tek bir çobanla tek bir sürü kalacaktır. Çok başlık, az baş..."* (80, 252)

1895: *Key West*
Özgürlük Bir Yaprak Sigarasının İçinde Geziyor

Hiç uyumuyor, çok az yemek yiyor. José Martí insan ve para biriktirip denemeler, mektuplar yazıyor, demeçler veriyor, şiirler okuyup konuşmalar yapıyor; tartışmalar, örgütlemelerle ilgilenip silâh satın alıyor. Yirmi yılı aşan sürgünlüğü onun ışığını söndüremiştir.

Küba'nın, bir devrim geçirmeden kendini bulamayacağım o hep bilmiştir, üç yıl öne Florida'mn üç ayrı kıyısında Küba Devrim Partisi kurdu. Parti, Tampa ve Key West'in tütün işliklerinde, Martí'yi konuşma ve yazılarından tanıyan Kübalı sürgün işçilerin koruması altında kuruldu.

Bu işlikler emek üniversitesi niteliğindedir. İşçiler sessizce çalışırken içlerinden birinin yüksek sesle kitap ya da gazete ve dergi okuması buralarda gelenektir. Böylelikle tütün işçileri günbegün yeni fikir ve haberler edinirler, her gün yeryüzünde, tarihin içinde, o harika düşlem dünyalarında gezilere çıkarlar. 'Okuyucu'nun ağzından insanlığın sesi duyulur ve tarlada tütünleri yolan kadınların, yaprakları dizlerinde ya da masada büken erkeklerin iliklerine işler.

General Máximo Gómez ve Antonio Maceo'yla anlaşan Martí ayaklanma emrini verir. Emir, bir havana yaprak sigarasının içine gizlenmiş olarak Florida'daki bu işliklerden kalkıp Kü-'ya ulaşır. (165, 200, 242)

1895: *Playitas*
Karaya Çıkış

Bundan kırk yıl sonra Marcos del Rosario yolculuğu şöyle anacaktır: *"Başlangıçta General Gómez'in beni gözü tutmamıştı. 'Sen Küba'ya neden gidiyorsun? Orda bir şey mi yitirmiştin?' diye sordu bana."*

Marcos, toprakları silkelemek için ellerini çırpacaktır. *"General Gómez harika bir ihtiyardı, ufak tefek, güçlü, çok güçlü ve çok çevik; bağırarak konuşur ve bazan karşısındakini yutmak istercesine şahlanırdı."*

Meyve bahçesinde dolaşarak gölge aranacaktır. *"En sonunda bizi Küba yakınlarına çıkartacak bir gemi bulduk."*

Hamağının demir halkalarını gösterecektir: *"Bunlar işte o gemiden."*

Hamağa uzanıp bir yaprak sigarası yakacaktır. *"Gemi bizi açıkta bıraktı; dalgalar dev boyuydu..."*

Bir teknede iki Dominikliyle dört Kübalı. Fırtına onları oyuncak ediniyor. Onlar Küba'yı özgürlüğüne kavuşturmaya ant içmişler.

"Kapkaranlık bir gece, hiçbir şey görünmüyor..."

Kızıl bir ay doğup bulutlarla boğuşmaya başlıyor. Tekne de açlıktan kudurmuş denizle boğuşuyor.

"İhtiyar, pruvadaydı. Dümeni tutuyordu, geminin pusulası da Martí'nin elindeydi. Koca bir dalga dümeni generalin elinden kaptı... Bizi yutmak isteyen, Küba topraklarına ayak basmamıza razı olmayan denizle boğuşuyorduk..."

Bir büyü marifetiyle tekne sarp kayalıklara çarpmıyor, parçalanmıyor. Uçuyor, sulara gömülüyor, yine yüze çıkıyor. Birden bir dönüş yapınca dalgalar açılıyor ve bir kıyı parçası görünüyor, at nalı biçiminde bir kumsal.

"General Gómez hemen kıyıya atladı; ayakları 'terra firma'ya basar basmaz toprağı öptü ve horoz gibi ötmeye başladı." (258, 286)

1895: *Arroyo Hondo*
Sierra'da

Marcos del Rosario, Martí'den de hüzünle değil coşkuyla, keyifle söz edecektir. "*Onun ilk gördüğümde pek zayıf görünmüştü. Sonra onun ele avuca sığmayan bir dinamo olduğunu anladım...*"

Martí ona yazmasını öğretir. Marcos, 'A' harfini çizerken Martí elini onun eline bastırır. "*Okula gitmişti, harika bir insandı.*"

Marcos, Martí'ye göz kulak olur. Kuru yapraklardan güzel döşekler yapar ona, içsin diye hindistancevizlerinin suyunu getirir. Playitas'ta karaya çıkan altı adamın sayısı yüzü, bini bulur... Martí, sırtında çantası, elinde tüfeği, sierra'yı tırmanarak insanları harekete geçirir.

"*Yüklerimizle dağ tırmanırken o arada düşerdi. Gidip yerden kaldırırdım, ama o hemen, 'Yok, hayır, teşekkür ederim,' derdi. İspanyolların daha çocukken ayağına vurdurdukları pranganın demirinden yaptırtmış olduğu bir yüzüğü vardı.*" (286)

1895: *Dos Rios Kampı*
Martí'nin Vasiyeti

Martí kampta, ceketsiz oturmuş yakın arkadaşı, Meksikalı Manuel Mercado'ya mektup yazmakta. Hayatının her an tehlike altında olduğunu yazıyor, ama o, bu hayatı vatanı uğruna gözden çıkarıp görevini yapmaya hazırdır: "*Küba'nın bağımsızlığını sağlayarak, henüz zaman varken Birleşik Devletler'in Antiller'e kadar yayılmasını ve o müthiş gücüyle bizim Amerika'mızın topraklarına saldırmasını önlemek. Benim şimdiye değin bütün yaptıklarım ve şimdiden sonra bütün yapacaklarım bu uğurdadır. Bu iş sessiz sedasız yapılmalıdır...*" Martí, Kübalıların kan dökerek, "*Kuzeydeki fırtınalı ve acımasız komşusunun, bizim Amerika'mızın horgördüğü halklarını ilhak etmesini önlemekte*" olduğunu yazıyor. "*... Ben bu canavarın içinde yaşadım, iç yapısını biliyorum; okum David'in okudur.*" Sonra da, "*Bu, ölüm-kalım meselesidir,*" diye yazıyor. "*Hataya yer yok.*"

Daha sonra ifadesi değişiyor. Söyleyecek başka şeyleri vardır: "*Şimdi de kendimden söz edeceğim sana.*" Gelgelelim gece ya da

alçakgönüllük, ruhunun derinliklerini arkadaşına açmasını engelliyor. "*Öyle incelikli bir dürüstlük numarası var ki...*" diye yazıyor ve yazdığı son şey bu oluyor.

Ertesi gün öğle üzeri bir kurşun onu atından aşağı deviriyor. (199)

1895: *Niquinohomo*
Adı Sandino Olacak

Bağırışı duyanlar toprak kulübenin kapısı önüne toplanıyorlar. Yeni doğmuş çocuk, tepetaklak bir örümcek gibi kollarını, bacaklarını oynatıyor. Onun doğumunu kutlamaya gelip armağan bırakanlar Uzakdoğu ülkelerinin kralları falan değil, bir ırgat, bir marangoz ve yoldan geçen bir satıcı kadın oluyor.

Vaftiz anası, lohusaya biraz lavanta çiçeği suyu ve bebeye bir çimdik bal veriyor ve böylece çocuk hayatın tadını alıyor.

Daha sonra vaftiz anası, tıpkı bir köke benzeyen döl yatağı zarım bahçenin bir köşesine gömüyor. Burada, bu Niquinohomo yöresinin toprağına karışabilsin diye şöyle güzel, güneşli bir köşe seçiyor bu iş için.

Birkaç yıl içinde bu zardan çıkan çocuk da toprak olup çıkacaktır: Nikaragua'nın isyankâr toprağı. (8, 317)

1896: *Port-au-Prince*
Tebdilikıyafet

Haiti Anayasasına göre, bu özgür siyahiler cumhuriyetinin dili Fransızca, dini Hıristiyan'dır. Ama bilim adamları kahroluyor çünkü tüm yasa ve cezalara karşın hemen bütün Haitililer Creolca konuşmayı ve ormanlarda, bedenlerde başıboş dolaşan Voodoo tanrılarına inanmayı sürdürmektedirler.

Hükümet, köylülerin, herkesin içinde ant içmelerini buyuruyor: "*Üstümde taşıdığım, evimde ya da toprağımda bulundurduğum fetiş ve muskalar varsa hepsini ortadan kaldıracağıma yemin ederim. Kör inanç geleneklerine uyarak kendimi alçaltmayacağıma yemin ederim...*" (68)

1896: *Boca de Dos Rios*
Ağıt

"*Burada mıydı?*"

Aradan bir yıl geçmiştir; Máximo Gómez olanları Calixto García'ya anlatmakta. Küba bağımsızlığının eski savaşçıları, Contramaestre Irmağı'ndan öteye doğru yol alıyorlar. Peşlerinden orduları geliyor. General Gómez, o öğleyin, Martí'nin nasıl iştahla karnını doyurup sonradan, âdeti olduğu üzere birkaç şiir okuduğunu, derken nasıl birkaç silâh sesi duyduklarını anlatıyor. Herkes at bulmaya koşmuştu.

"*Burada mıydı?*"

Palo Picado yolunun girişindeki sık, yüksek bir çalılığa geliyorlar.

"*Buradaydı,*" diyor birileri.

Palalar çalılıkta ufak bir yer açıyorlar.

"*Onun yakındığını asla duymadım, pes ettiğini hiç görmedim,*" diyor Gómez, öfkesi kabarıp homurdanarak, "*Emrettim ona...*" diye ekliyor. "*Geride kalmasını söyledim.*"

Gövde büyüklüğünde bir yer açılıyor.

General Máximo Gómez bir taş atıyor. General Calixto García da bir taş atıyor. Subaylarla erler geçip gittikçe, birbiri ardına taşlar, keskin tıkırtılarla düşmeye başlıyor ve taş taş üstüne, Martí'nin gömütü göğe doğru yükseliyor. Küba'nın uçsuz bucaksız sessizliğinde şimdi yalnızca bu taş tıkırtıları işitiliyor. (105)

1896: *Papeete*
Flora Tristán

Tuval, çıplak ve kocaman, kendini bir meydan okuyuşla sergiliyor. Paul Gauguin resim çiziyor, çevresinde bir şeyler aranıyor, sonra renkleri, dünyayla vedalaşırmışçasına tuvale dağıtıyor ve umarsızlıkla, "*Nerden geliyoruz biz?*" diye yazıyor. "*Neyiz, nereye gidiyoruz?*"

Yarım yüzyılı aşkın bir zaman önce Gauguin'in büyükannesi de aynı soruları sormuş ve bunlara yanıt bulmak uğruna ölmüştü. Flora Tristán'm Perulu ailesi bundan hiç söz etmezdi, uğursuzluk getirirmiş gibi, ya da Flora deliymiş ya da bir hayaletmiş gibi. Paul, Lima'daki çocukluğunun o uzak yıllarında büyükannesini sorduğunda evdekiler,

"*Yatak vakti geldi, saat geç oldu,*" diye karşılık verirlerdi.

Flora Tristán kısa yaşamını devrim düşüncesini yayarak tüketmişti: proletarya devrimi; baba, koca ve patron kölesi olan kadınların devrimi. Hastalık ve polis onun işini bitirdi. Flora Tristán Paris'te öldü. Tabutunu Bordeaux'lu işçiler satın aldılar ve sehpa üstünde mezarlığa taşıdılar. (21)

1896: *Bogotá*
José Asunción Silva

O, kızkardeşini seviyor –lavanta çiçeğinin ıtırı, balsam tütsüsünün dumanı, Bogota'nın en solgun renkli perisinin gizli öpüşleri– ve en güzel şiirlerini onun için yazıyor. Her tanrının gecesi onu mezarlıkta ziyarete gidiyor. Onun kabrinin dibinde, edebiyat çevrelerinde bulduğundan daha büyük bir ferahlık duyuyor.

José Asunción Silva, siyahlar giyinmiş olarak dünyaya gelmiştir, yakasında bir çiçekle. Ve otuz yıl, peş peşe yediği sillelere karşın böyle yaşamıştır Colombia modernizminin bu ağırkanlı kurucusu. Bir ipekli kumaş ve parfüm tüccarı olan babasının iflası ekmeğini elinden almış, eserlerinin külliyatı denizde, bir fırtına sırasında gemisi batınca yitip gitmiştir.

O gece son olarak, geç saatlere kadar, 'Alexandrine' tarzı şiirin kadenzalarını tartışıyor. Kapıdan, elinde lamba, konuklarına iyi geceler diliyor. Türk tütününden yapılma en son sigarasını içiyor ve ayna önünde kendi kendini son kez acıyarak süzüyor. Paris'ten onu kurtaracak mektup gelmiyor. Alacaklılarının baskısına ve ona Bakire Susan diye ad takmış olanların ezasına daha fazla dayanamayan şair, gömlek düğmelerini açıyor ve revolverini, yüreğinin üstüne bir doktor dostunun mürekkeple çizmiş olduğu haç işaretinin üstüne bastırıyor. (319)

1896: *Manaos*
Ağlayınca Gözlerinden Süt Akan Ağaç

Kızılderililer, 'caucho' derler ona. Bıçakla çizilince sütü akar. Bu süt, plantain muzunun kâse gibi katlanmış yapraklarında toplanır ve güneşle ya da dumanla kurutulurken yoğrularak biçimlendirilir. Çok eski zamanlardan beri Kızılderililer bu yabansütünden dayanıklı meşaleler, kırılmaz çömlekler, yağmurla alay eden damlar, sıçrayıp uçan oyuncak toplar yapmışlardır.

Yüzyılı aşkın bir süre önce Portekiz Kralına Brezilya'dan, pompasız şırıngalarla su geçirmez giysiler gelmişti. Ondan önce de Fransız bilgini La Condamine, yerçekimi kuralına boş veren bu arsız sakızın erdemlerini incelemişti.

Amazon'un balta girmemiş ormanlarından Boston'a on binlerce çift ayakkabı gitti. Sonunda, yarım yüzyıl önce Charles Goodyear'le Thomas Hancock sakızın kırılmasını ve yumuşamasını önlemenin yolunu buldular. O zaman Birleşik Amerika yılda beş milyon çift ayakkabı üretmeye başladı, soğuk, rutubete, kara dayanıklı ayakkabılar, İngiltere'de, Almanya ve Fransa'da da kocaman fabrikalar kuruldu.

Hem yalnızca ayakkabı üretmek için değil. Bu sakız, ürünleri çoğaltıp yeni yeni gereksinmeler yaratıyor. Modern yaşam fırıl fırıl, yaralanınca gözlerinden süt akan ağacın çevresinde dönmeye başlıyor. Sekiz yıl önce Belfast'ta, John Dunlop eski som tekerleklerin yerine yeni icat ettiği hava basınçlı lastik tekerlekleri takınca, oğlu, bir üç tekerlekli bisiklet yarışını kazanmıştı; geçen yıl da Michelin, Paris'ten Bordeaux'ya yarışan otomobiller için, çıkartılıp takılabilen yumuşak lastikler yarattı.

Amazonia, maymunlar, Kızılderililer ve çılgınlar için bir barınak olduğu sanılan bu akıllara durgunluk verici vahşi orman, şimdi, onun sütünü emen Birleşik Devletler Lastik Şirketi, Amazon Lastik Şirketi ve daha başka uzak girişimciler için bir av korusudur. (334)

1896: *Manaos*
Lastiğin Altın Çağı

Ponchielli'nin *La Gioconda* operasının açılış notaları çalınırken perde usul usul açılıyor. Manaos kentinde büyük bir görkem, merasim ve sivrisinekler gecesi yaşamaktadır. İtalyan opera yıldızları Amazonas Tiyatrosunun açılışını yapıyorlar: vahşi ormanın göbeğine kendileri gibi Avrupa'dan getirtilmiş olan mermer kemerli, kocaman bir yapı.

Manaos'la Belem do Parâ, Brezilya'nın lastik başkentleridir. Peru ormanlarının arasındaki *iquitos* gibi bu iki kent de sokaklarını Avrupa'dan gelme taşlarla döşemiş, gecelerine Paris'ten, Budapeşte, Bağdat ya da yerel ormanlardan gelme yatay kızlarla renk katmaktadırlar. Orkestraları altın değnekler yönetmekte, külçe altınlar kâğıt ağırlığı olarak kullanılmakta, bir tavuk yumurtası dünyanın parasına satılmaktadır. Son derece önemli kişiler son derece ithal içkiler yudumlamakta, bozulan sağlıklarını Vichy'nin termal banyolarında kazanmakta ve çocuklarını, Amazon'un çamurlu sularında sefer yapan Booth Line gemileriyle Lizbon ve Cenevre'deki okullara yollamaktadırlar.

Ya lastik ormanlarındaki işleri kimler görüyor? Brezilya'da, kuzeybatıyı kavuran kuraklığın kurbanları. O çoraklıklardaki köylüler, balıkların insanlardan rahat olduğu bu batak yerlere geliyorlar. Kontratlar onları bu yeşil zindana kapatıyor ve çok geçmeden de ölüm gelip onları bu kölelikten ve çektikleri akıl almaz yalnızlıktan kurtarıyor. Peru'daki amelelerse Kızılderilidir. Hiç sonu gelmeyecekmiş gibi görünen bu lastik çağında sayısız yerli kabileleri yok oluyor. (299, 325, 334)

1897: *Canudos*
Euclides da Cunha

Gün boyunca toprak, dumanları tüterek yalazlanıp genişliyor, gece buzdan bir balta gibi indiği zaman da ürpererek büzüşüyor; şafakta artık çatlamıştır.

"*Zelzelelerin enkazı,*" diye yazıyor Euclides da Cunha not def-

terine. *"Kaçıp gitmek için yaratılmışa benzeyen manzaralar."* Toprağın kırışıklıklarını, Kızılderililerin, 'Kırmızı Bal' dediği kıvrım kıvrım bir çamur çizgisi olan ırmağın büklümlerini gözlemliyor ve raşitik fundaların arasında boş yere gölge aranıyor. Buralarda hava, dokunduğu her şeyi taşa çevirmektedir. Askerin biri yüzü yukarı yatıyor, kolları iki yana uzalı. Alnında siyah kabuk bağlamış bir yara yeri var. Üç ay önce teke tek bir dövüşte öldürülmüş, şimdi artık kendi kendisinin heykeline dönüşmüştür.

Ta uzaklardan, kutsal Canudos Köyünden silâh sesleri geliyor. Tekdüze patlamalar, arada top gümbürtüleri ve makineli takırtılarıyla çeşitlenerek, günlerce aylarca sürüyor. Euclides, bu mistik köylülerin, otuz kıta askerin saldırısına böylesi bir korkusuzlukla karşı koymalarını sağlayan gücün nasıl bir güç olduğunu merak ediyor. Bu köylülerin binlercesi, Mesih Antonio Conselheiro'ya olan bağlılıkları yüzünden canlarını bile bile vermektedirler. Günlem tutan adam kendi kendine soruyor; bu köylüler nasıl olup da bu çorak yerleri cennetle ve sırf tımarhanede yer olmadığı için ortalıkta kalmış olan bu deliyi İsa Peygamberle karıştırabiliyorlar?

Tiksintiyle hayranlık arasında bocalayan Euclides da Cunha şaşkınlıktan şaşkınlığa geçerek gördüklerini Sao Paulo'daki bir gazete için kaleme alıyor. Avrupa tarzı bir sosyalist, mestizoları hor gören bir mestizo, Brezilya'dan utanan bir Brezilyalı olan Euclides, bayrağında, 'Düzen ve İlerleme' sloganını dalgalandıran bu yeni doğmuş cumhuriyetin en parlak aydınlarından biridir. Kıyım süredururken o, bu kuzeydoğu hinterlandının; düşmanlıklarla dostlukların soydan geçtiği, sıska ineklerdeki 'karasevda'nın dualarla iyi edildiği ve çocuk ölümlerinin gitarlarla kutlandığı bu fanatikler diyarının gizemini çözmeye yelteniyor. (80)

1897: *Canudos*
Cesetlerde Kemikten Çok Kurşun Var

Ama Canudos'u en çok savunanlar hâlâ melaikelerin gelmesini bekleyerek, koskocaman tahta bir haçın ardında ilahiler okumaktalar.

İlk gelen kolun komutanı, Antonio Conselheiro'nun feci görünümlü cesedinin fotoğrafını çektirtiyor, *'ölümü doğrulanmış olsun diye.'* Bu ölümden kendisi de emin olmak ihtiyacındadır. Yerdeki bir avuç paçavrayla kemik parçalarına gözucuyla bir bakış fırlatıyor.

Her yaştan, her renkten bir sefil köylüler güruhu, bu perişan peygamberin, günahkâr kentlerle Cumhuriyete düşman olan bu adamın çevresinde bir sur oluşturmuşlardı. Ordunun beş sefer düzenlemesi gerekmişti: Canudos'u kuşatan beş bin asker, yamaçlardan bombardımana geçen yirmi ağır top, Nordenfelt makinelisine karşı alaybozan tüfeğiyle verilen akıl almaz savaş.

Siperler tozdan mezarlara dönmüş, ama Canudos cemaati: mülk ve yasa kavramı tanımayan, yoksulların cimri toprakla kuru ekmeği ve cennetin yüceliğine olan inancı paylaştıkları bu ütopyanın ahalisi, hâlâ teslim olmuyor.

Ev ev dövüşüyorlar, santim santim.

Sonra, en sona kalan dört kişi de düşüyor, üç erkek, bir çocuk. (80)

1887: *Rio de Janiero*
Machado de Assís

Birbirlerinden nefret eden kliklere ayrılmış olan Brezilyalı yazarlar, Colombo gibi kafelerde ve kitapçılarda, komünyon ve kutsama törenleri düzenliyorlar. Maupassant'nm mezarına çiçek koymak için Paris'e giden meslektaşlarıyla bu mekânlarda bir evliyalık havası içinde vedalaşıyorlar. İşte bu tapınaklarda, mübarek içkilerle kutsanmış kadeh şıkırtılarının eşliğinde Brezilya Yazın Akademisi doğuyor. Akademinin ilk başkanı Machado de Assís'tir.

De Assís bu yüzyılın en büyük Brezilyalı yazarıdır. Melez bir babanın oğlu olmakla birlikte fethetmiş olduğu ve herkesten daha iyi tanıdığı yüksek sosyete asalaklarının maskesini romanlarında sevgiyle ve ince bir mizahla düşürür. Machado de Assís lüks ambalaj kâğıtlarım ve Avrupa manzaralı göstermelik pencerelerin yalancı pervazlarını söker ve alttaki balçık duvarı ortaya çıkarırken okura hınzırca göz kırpar. (62, 190)

1898: *Küba Kıyıları*

Meyve Düştü, Düşecek

General William Shafter'in üç yüz yirmi beş poundluk gövdesi Küba'nın doğu kıyısında karaya çıkmıştır. Bu kilolar, generalin Kızılderilileri öldürmekle meşgul olduğu soğuk kuzey ikliminden gelmiştir, şimdi boğucu yün üniformasının içinde eriyorlar. Shafter gövdesini birkaç basamak tırmandırıp bir at sırtına bindiriyor ve oradan teleskopla ufku süzüyor.

Komuta etmeye gelmiştir. Subaylarından biri olan General Young'ın buyurduğu üzere: *'isyancılar, kendi kendilerini yönetme yetisine Afrika vahşileri kadar bile sahip olmayan bir dejenereler sürüsüdür.'* İspanyol ordusu, milliyetçilerin amansız hamlesi karşısında çökmeye başlayınca Birleşik Devletler, Küba'nın özgürlüğü sorununa el koymaya karar vermiştir. Martí ile Maceo bu konuda uyarıda bulunmuşlardı. Kuzey Amerikalılar savaşa giriyor.

İspanya bu adayı, 'uygun fiyata' satmayı reddetmişti; şimdi Kuzey Amerika aradığı bahaneyi, *Maine* adındaki savaş gemisinin mürettebatı ve silâhlarıyla birlikte, Havana limanında pek sıralı bir patlamayla batmasında buluyor.

İşgal ordusu, şiddetli savaşın tehdit ettiği Kuzey Amerikan vatandaşlarının ve onların çıkarlarının savunulması gereğini ileri sürüyor. Ama kendi aralarmdayken subaylar, Florida açıklarında siyah bir cumhuriyet kurulmasını önlemek zorunda olduklarını açıklıyorlar. (114)

1898: *Washington*

On Bin Linç Olayı

Birleşik Devletler'in Zencileri adına Ida Wells, son yirmi yıl içinde on bin linç olayı yaşanmış olduğunu Başkan McKinley'e bildirerek protestoda bulunuyor. Eğer hükümet kendi sınırları içindeki Kuzey Amerikan yurttaşlarını koruyamıyorsa başka ülkeleri işgâl etmeye ne hakkı var, diye soruyor Ida Wells. Zenciler de yurttaş değil midir? Yoksa Anayasa onlara yalnızca yakılarak öldürülmek hakkını mı garanti ediyor?

Basının ve kilisenin kışkırttığı fanatik güruhları hapisanelerde-

ki siyahileri dışarı sürükleyip ağaçlara bağlayarak diri diri yakıyorlar. Sonra bu cellatlar barlarda bayram ediyor, marifetlerini sokaklarda haykırıyorlar.

Siyah kadınlara beyaz erkeklerin tecavüz etmesinin normal sayıldığı bu ülkede Zenci avcıları özür olarak beyaz kadınların ırzına geçildiğini ileri sürüyorlar, ama yakılan siyahların gerçek suçu büyük bir çoğunlukla kötü bir şöhretten, hırsızlık kuşkusundan ve küstahlıktan ileri bir şey değildir.

Başkan McKinley meseleyle ilgilenmeye söz veriyor. (12)

1898: *San Juan Tepesi*
Teddy Roosevelt

Stetson şapkasını elinde sallayarak Teddy Roosevelt 'Rough Riders'larının başında atını dörtnala sürüyor; San Juan Tepesinden aşağı inerken elinde buruşuk bir İspanyol bayrağı taşımaktadır. Santiago de Cuba'nın yolunu açan bu muharebenin bütün şan ve şerefini kendine mal edecektir. Muharebede Kübalılar da savaşmıştır, ama hiçbir gazeteci onlarla ilgili tek sözcük yazmayacaktır.

Teddy, şahane yazgıların azametine ve kendi yumruklarının gücüne inanıyor. Boks yapmasını New York'da, marazlı, astımlı ve çok miyop bir çocukken kendini dayak ve aşağılamalardan korumak için öğrenmiştir. Yetişkin bir erkek olarak şimdi şampiyonlarla yumruklaşıyor, aslan avlıyor, kementle boğa yakalıyor, kitap yazıyor, kükrercesine söylevler veriyor. Basılı sayfalardan ve kürsülerden güçlü ırkların, kendisininki gibi hükmetmek için dünyaya gelmiş savaşçı ırkların, erdemlerini övüyor ve on olaydan dokuzunda en iyi Kızılderilinin ölmüş Kızılderili olduğunu açıkça ilan ediyor. (Onuncu olayın da çok daha yakından incelenmesi gerektiğini söylüyor.) Bütün savaşlarda gönüllü olan bu adam, çatışmanın coşkunluğu arasında kendini kaplan gibi gören askerlerin üstün niteliklerine hayrandır; iki üç milyon insanın yitimi için acı çeken yufka yürekli generalleri horgörür.

Küba savaşını bir an önce bitirmek için Teddy bir Kuzey Amerikan bölüğünün, silahlarıyla Cadiz ve Barcelona'yı yerle bir etmesini öneriyor, ama Kübalılara karşı bunca savaş vermekten

yorgun düşmüş olan İspanya, daha dört ay bile dolmadan teslim oluyor. Zafer kazanan Teddy Roosevelt atım San Juan Tepesinden dörtnala New York Valiliğine ve Birleşik Devletler Başkanlığına sürüyor. Barutu günlüğe yeğleyen bir tanrının bu fanatik kulu derin bir soluk alarak, *'Barışın hiçbir zaferi ulu savaş zaferi kadar yüce olamaz,'* diye yazıyor.

Birkaç yıl sonra Nobel Barış Ödülünü kazanacaktır.

(114, 161)

1898: *Puerto Rico Kıyıları*
Bu Meyve Düşüyor

Ramón Emeterio Betances, uzun beyaz sakalı, hüzün dolu gözleriyle, Paris'te, sürgünde son günlerini yaşamakta.

"Bağımsızlık için başka bir ülkeyle anlaşmak istemiyorum," diyor. "Ne Japonya'yla ne de Birleşik Devletler'le."

Puerto Rico'nun bağımsızlık davasının önderi ölüme yaklaşırken General Miles'ın askerleri marşlar söyleyerek Guánice kıyısına çıkıyor. Omuzlarına vurulmuş silâhları, şapkalarına takılmış diş fırçalarıyla bu askerler, şekerkamışı ve kahve tarlalarındaki köylülerin donuk bakışları önünden geçiyorlar.

Ve kendisi de özgür bir vatan düşü kurmuş olan María de Hostos bir geminin güvertesinden Puerto Rico tepelerine bakıyor ve bunların bir efendiden ötekine geçişi karşısında hüzün ve utanç duyuyor. (141, 192)

1898: *Washington*
Başkan McKinley Birleşik Devletler'in Filipinler'i, Doğrudan Tanrının Buyruğuyla Elinde Tutması Gerektiğini Anlatıyor

Geceler gecesi Beyaz Saray'ın içinde, geceyarılarından sonralara kadar volta attığım olmuştur; kaç gece diz çöktüğümü ve bana ışık tutup yol göstersin diye ulu Tanrıya dua ettiğimi size açıklamaktan da utanacak değilim, beyler. Derken bir gece, geç saatte bana ayan oldu ki... nasıl olduğunu bilmiyorum, ama açıkça gördüm ki,

birincisi; Filipinler'i İspanya'ya geri veremezdik; korkaklık ve şerefsizlik olurdu bu; ikincisi, onları Uzakdoğu'daki ticari rakiplerimiz olan Fransa ya da Almanya'ya devredemezdik; bu kötü bir adım olur, kredimizi düşürürdü; üçüncüsü, onları kendi hallerine de bırakamazdık; kendi kendilerini yönetme yeteneğinden yoksundular, çok geçmeden İspanya zamanından daha beter anarşi ve düzensizliğe batarlardı; dördüncüsü, bizim için adaların hepsine el koymaktan ve Filipin halkını eğitip yücelterek Hıristiyanlaştırmaktan, Tanrının inayetiyle 'onlar da insan, İsa Peygamber onların uğruna da öldü,' diyerek onlar için elimizden geleni esirgememekten başka yapacak şey yoktu. Sonra gidip yattım ve deliksiz bir uyku çektim. (168)

1899: *New York*
Mark Twain Bayrağın Değiştirilmesini Öneriyor

"Fenerimi altın kapının önünde havaya kaldırıyorum." Özgürlük Abidesi, sayısız göçmene, Vaat Edilmiş Toprakları arayan Avrupalılara hoş geldin, diyor ve Fırat'tan Thames'e nakli bin yıl almış olan Dünyanın Merkezinin artık Hudson Irmağı olduğu bildiriliyor.

Tam bir emperyalist coşku içinde Birleşik Devletler, Hawaii Adalarının, Samoa'nın, Flipinler'le Küba ve Puerto Rico'nun ve Ladrones, yani 'Hırsızlar'[1] gibi duruma pek uygun bir adla anılan küçük takımadaların fethini kutlamakta, Pasifik ve Karaipler Denizi şimdi birer Kuzey Amerikan gölüdür ve United Fruit Company dünyaya gelmek üzeredir. Gel gör ki romancı Mark Twain, hani şu malum oyunbozan, ulusal bayrağın değiştirilmesini öneriyor: çizgiler beyaz değil de siyah olmalı, diyor, yıldızların yerine de kurukafayla çarpraz kemik amblemi konmalı.

Sendika başkanı Samuel Gompers, Küba'nın bağımsızlığının tanınmasını istiyor ve özgürlükle çıkar arasında bir seçim yapılması gerektiği anda özgürlüğü çöpe atanları kınıyor. Oysa büyük gazetelerin gözünde bağımsızlık isteyen Kübalılar nankördür. Küba işgal altında bir ülkedir. Birleşik Amerika bayrağı, kurukafa ve

1. Kuzey Pasifik'teki Mariana Adalarının eski adı. (Ç.N.)

çarpraz kemiksiz, İspanyol bayrağının yerinde dalgalanıyor. İşgal kuvvetleri bir yılda iki katına çıkmış. Okullarda İngilizce öğretiliyor ve yeni tarih kitaplarında Washington'la Jefferson anlatılırken Martí ve Maceo'nun adı geçmiyor. Kölelik kalkmış ama Havana kahvelerinde 'beyazlara özel' diyen yaftalar belirmeye başlamıştır. Pazar, hiç koşulsuz, şekere ve tütüne susamış olan sermayeye açılıyor. (114, 224)

1899: *Roma*
Calamity (Felaket) Jane

Revolverleri karyola demirine asılı olarak uyuduğunu, poker, içki ve küfürde hâlâ erkeklere fark attığım söylüyorlar. Wyoming'de General Custer'la birlikte dövüştüğü ve Sioux'ların Kara Tepelerine gelen maden arayıcılarını korumak için Kızılderili avladığı günlerden bu yana sayısız erkeği, çeneye attığı tek yumrukla yere yıktığı söyleniyor. Diyorlar ki söylenenlere bakılırsa bu kadın Rapid City'nin anacaddesinden bir boğa sırtında geçmiş, trenler soymuş. Fort Laramie'de yakışıklı şerif Wild Bill Hickok'u kendine âşık etmiş ve genç adam ona bir kız evlat ve Satan (Şeytan) adında bir at vermiş; bu at binicisinin inmesine yardım etmek için diz çökermiş. Diyorlar ki Calamity Jane çok zaman pantolon giyer ve pantolonunu sık sık çıkarırmış; meyhanelerde ondan daha cömert, sevişmek ve aldatmak konusunda da ondan daha cüretli kadın bulamazmışsınız.

Diyorlar. Belki hiç yoktu. Belki bu gece Vahşi Batı Gösterisinin çadırında yok da şu hınzır Buffalo Bill bizimle yine dalgasını geçiyor. Seyircinin alkışları olmasa, sahici Calamity Jane'in kendisi bile inanamazdı, Calamity Jane'in, sahnede Stetson şapkasını havaya fırlatarak kurşunlarıyla kovgire döndüren bu kırk dört yaşındaki, tombul kadın olduğuna! (169)

1899: *Roma*

Yeni Doğmuş İmparatorluk Pazularını Şişiriyor

Tantanalı bir törenle Buffalo Bill, İtalya Kralının elinden elmas kakmalı altın bir saat kabul ediyor. Vahşi Batı Gösterisi Avrupa turnesindedir. Batının fethi bitmiş, dünyanın fethi başlamıştır. Buffalo Bill'in komutasında beş yüz adamlık çokuluslu bir güç var. Onun sirkinde yalnızca kovboylar çalışmıyor; Galler Prensinin mızraklı süvarileri, Fransa Cumhuriyetinin muhafız Alayından hafif süvariler, Alman İmparatorunun zırhlı askerleri, Rus Kazakları, Arap atlıları, Meksika çarro'ları ve Plata Irmak Bölgesinden goşolar da var. Beşinci Süvari Alayından askerler gösteride fatih rolünü oynarken, fethedilmiş ve sonra da kapatıldıkları bölgelerden zorla alınıp buraya getirilmiş Kızılderililer birer figüran olarak, yenilgilerini gösteri alanının kumları üstünde yineliyorlar. Artık müzelik olan soyu tükenmiş bufalolar, mavi üniformayla tuğlu başlıklara bir gerçekçilik katıyor. Teddy Roosevelt'in Rough Riders'ları seyirciler için Küba'nın fethini oyunlaştırıyor ve tümen tümen Kübalılar, Hawaiililer, Filipinolar, zafer kazanmış bayrağa selam duruyorlar.

Gösteri programı Batının kazanılmasını Darwin'in sözcükleriyle açıklıyor: *En güçlü olanın ayakta kalması kaçınılmaz kuraldır.* Buffalo Bill destansı tümcelerle ülkesinin savaş ve barıştaki üstünlüklerini övüp göklere çıkarıyor. Bu ulus Meksika'nın yarısıyla sayısız adayı yutmuş, şimdi dünyayı büyük güçlerin çalımıyla adımlayarak yirminci yüzyıla girmektedir. (157)

1899: *Saint Louis*

Uzaklarda

Ağızlardan alev fışkırıyor, şapkalardan tavşanlar; sihirli borazanın içinden minik cam atlar çıkıyor. Yerde yatmış bir kadının üstünden bir araba geçiyor, kadın bir sıçrayışta ayağa kalkıyor, bir başka kadın karnına kılıç saplanmış durumda dans ediyor. Dev bir ayı, İngilizce verilen karmaşık buyrukları yerine getiriyor.

Geronimo dört pencereli küçük bir eve buyur ediliyor. Bir-

den ev yerinden oynayıp havaya yükseliyor. Şaşırıp kalan Geronimo pencereden eğiliyor: ta aşağıda insanlar karınca boyu görünmektedir. Bekçiler gülüyor. Geronimo'ya, savaş alanında ölen subaylardan aldıklarına benzeyen bir dürbün veriyorlar. Dürbünle uzaklar yakma geliyor. Geronimo güneşi hedefleyince parlak güneş gözlerini kamaştırıyor. Bekçiler gülüyorlar; onlar gülüyor diye, Geronimo da gülüyor.

Geronimo, Birleşik Amerika'nın savaş tutsağı, Saint Louis Fuarının atraksiyonlarından biridir. Kalabalıklar akın akın, bu evcilleştirilmiş canavarı görmeye geliyor. Arizona Apaçi'lerinin reisi, ok ve yay satıyor, birkaç kuruş karşılığında fotoğraflara poz veriyor ve kitap harfleriyle, elinden geldiğince adını yazıyor. (24)

1899: *Rio de Janeiro*
Öldürerek Şifa Vermenin Yolu

Sanki bir sihirbazın eli kahve fiyatlarıyla oynuyor ve Brezilya London ve River Plate Bankalarına ve daha başka önemli alacaklılara borcunu ödeyemez oluyor.

Özveri saatidir,' diyor Maliye Bakanı Joaquim Murtinho. Sayın Bakan ekonominin '*doğal yasaları*'na inanmaktadır: zayıf olanı, yani yoksulları, yani neredeyse herkesi '*doğal bir seçimle*' sıkıntıya mahkûm eden yasalar. Acaba Devlet kahve işini spekülatörlerin elinden alsa mı? Tepesi atan Murtinho bunun '*doğal yasalar*'a karşı çıkmak anlamına geleceğini ve sosyalizme, Avrupalı işçilerin Brezilya'ya bulaştırmaya başladıkları o ölümcül belaya doğru atılmış bir adım olacağım söylüyor. Sosyalizm, diyor Murtinho, özgürlüğü yadsır ve insanı karıncalaştırır.

Endüstrinin ulusalı '*doğal*' değildir, Murtinho'nun inancına göre Devlet endüstrisi, küçük olmakla birlikte, büyük çiftliklerden emekçi aktararak emeğin fiyatını yükseltmektedir. Murtinho, büyük malikâne sahiplerinin koruyucu meleği, kararlıdır: bu krizin bedelini ödeyenler, köleliğin kaldırılmasını ve Cumhuriyetin kurulmasını bir selamet atlatmış olan toprak ve insan sahipleri olmayacaktır; kendisi bunu sağlayacaktır. İngiliz bankalarına olan borcu kapatıp hesapları dengelemek için sayın bakan eline geçen bütün

kâğıt paraları bir fırında yakıyor, erişebildiği bütün kamu hizmetlerini yasaklıyor ve dar gelirlilerin üstüne bir vergi sağanağı indiriyor.

Mesleği hekimlik, merakı ekonomi olan Murtinho, fizyoloji alanında da ilginç deneyler yapıyor, özel labaratuvarında tavşan ve farelerin ensefalik maddelerini çıkartıyor ve kurbağaların kafalarını keserek, hâlâ canlıymış gibi çırpınan gövdelerinin devinimlerini inceliyor. (75)

1900: *Huanuni*
Patiño

Bu atlı, ıssız çoraklıklardan geliyor, ıssız çoraklıklardan geçiyor, buz gibi rüzgârlar arasından, bir gezegenin çıplaklığı üstünde sürüklenen adımlarla. Taş parçalarıyla yüklü bir katır onu izlemekte.

Atlı nice zamandır kayaları oymuş, dinamit patlatarak mağara ağızları açmış. Denizi ömründe görmemiş, La Paz kentini bile görmemiş, yine de dünyanın bir endüstri çağını yaşadığını ve endüstrinin de bundan önce küçümsenen madenleri yuttuğunu kestirebiliyor. O, dağlara birçokları gibi gümüş aramaya çıkmamıştır. Kimsenin ilgilenmediği tenekenin peşinde dağın yüreğine, ta can evine sokulmuş ve aradığını bulmuştur.

Simón Patiño, iliklerine kadar üşümüş, yalnızlık ve borçtan bezmiş olan bu atlı, Huanuni kentine ulaşıyor. Katırının sırtındaki heybelerde dünyanın en zengin teneke damarından parçalar var. Bu taşlar onu Bolivya'ya kral yapacak. (132)

1900: *Mexico City*
Posada

Şiir ve haber resimleyen bir adam. Resimleri pazar yerlerinde, kilise kapılarında satılıyor; nerede bir gezgin şarkıcı Nostradamus'un kehanetlerini, Temamatla'daki tüyler ürpertici tren kazasının ayrıntılarını, Guadalupeli Meryem Ana'nın en son gözükmesini ve bu kentin bir mahallesinde dört kertenkele doğuran kadının

faciasını seslendiriyorsa, o orada.

José Guadalupe Posada'nın sihirli eli sayesinde 'corrido'baladları, doğaçlama havalarını, güncelliklerini ve popülerliklerini asla yitirmiyorlar. Onun resimlerinde palavracıların bıçaklarıyla dedikoducuların dilleri her zaman sivri olacak. Şeytan alevler saçarak dans etmeyi, ölüm gülmeyi, pulque bıyık ıslatmayı ve 'bahtsız Eleuterio Mirafuentes kocaman bir taşla ihtiyar yazarın kafatasını ezmeyi' sürdürecektir. Bu yıl Posada'nın resimlerinden biri Meksika sokaklarında ilk elektrikli tramvayın görünmesini kutladı. Şimdi yeni bir resim, aynı tramvayın mezarlık önünde bir cenaze alayına çarpışını ve çevreye sayısız iskeletin saçılışını gösteriyor. Resimlerin kopyası bir *centavo*'ya satılıyor; okumasını ve ağlamasını bilenler için kasap kâğıdına basılmış şiirler de var.

Posada'nın atölyesi, baskı makinesinin çevresinde ve baskıdan yeni çıkıp kurumaya asılmış kâğıtların altında yığılı duran bir kaplar, zink klişeler, rulolanmış kâğıtlar ve tahta takozlar karmaşası. Posada sabahtan akşama kadar çalışıp harika baskılar çıkarıyor. "Ufak çizimler," diyor bunlara. Arada kapıya gidip bir sigara içerek dinlenmek istediğinde başına melon şapkasını giymeyi ve o koca göbeğinin üstüne koyu renkli bir yün yelek geçirmeyi unutmuyor.

Her gün, Posada'nın atölyesinin önünden o dolaylardaki Güzel Sanatlar Akademisinin hocaları geçiyor, içeriye bir göz atan, Posada'yı selâmlayan olmuyor. (263, 357)

1900: *Mexico City*
Porfirio Díaz

Juárez'in gölgesinde büyümüştü. Juarez, '*öldürürken ağlayan adam,*' derdi ona.

"*Ağlaya ağlaya öldürecek beni, dikkatli olmazsam.*"

Porfirio Díaz çeyrek yüzyıldır Meksika'yı yönetmekte. Resmi tarihçileri onun esnemeleriyle süslü sözlerini gelecek kuşaklar için kayda geçiriyorlar. Ama,

"*En iyi Kızılderili yerin iki metre altında olandır,*" dediğini not etmiyorlar. Ne de:

"Gördüğünüz yerde gebertin."

"Sürüyü üstüme salmayın."

'Sürü' dediği, millet meclisi üyeleridir, uykularının arasında, evet, oyu kullanan ve Don Porfirio'ya, *"Benzersiz, Seçeneksiz, Tek,"* diyen kişiler. Halk ise ona, "Don Perfidy-Hain" demekte, maiyetiyle alay etmektedir:

"Saat kaç?"

"Siz kaçı buyurursanız, Senyor Başkan."

Porfirio Diaz küçük parmağını uzatarak, *"Tlaxcala canımı yakıyor,"* diyor. Kalbini göstererek, *"Oaxaca canımı yakıyor,"* diyor. Eli karaciğerinde, *"Michoacán canımı yakıyor,"* diyor. Demesiyle korkudan titreyen üç valiyi huzurunda bulması bir oluyor.

"Kaçmaya çalışırken vuruldu," yasası, söz dinlemeyenlerle meraklılara uygulanıyor. *Pax Porfiriana'*nın doruğunda Meksika gelişme gösteriyor. Eskiden katır, at ya da güvercinle ulaştırılan bildiriler şimdi yetmiş bin kilometrelik telgraf hatlarından geçiyor. Bir zamanlar posta arabalarının geçtiği yerlerde şimdi on beş bin kilometrelik demiryolu var. Ülke borçlarını günü gününe ödüyor, dünya pazarlarına yiyecek maddeleri, minareller sağlıyor. Büyük mülklerin her birinde bir hisar yükselmiştir. Surlardan nöbetçiler, efendi değiştirmeye bile hakları olmayan Kızılderilileri gözetim altında tutuyor. Gerçi ekonomi okulları yok, yine de Don Porfirio'nun çevresi, tam da yeni demiryolunun geçeceği toprakların alımında uzmanlaşmış, *'bilim adamları'*yla kuşatılmış durumda. Sermaye, Birleşik Devletler'den geliyor, düşünce ve modalar ise elden düşme olarak Fransa'dan ithal ediliyor. Gerçi sokaklarında Avrupa tarzı pantolondan çok beyaz köylü pantolonu görünüyor ama Mexico City gene de kendini, *'Amerikaların Parisi'* diye tanımlamaktan hoşlanıyor ve frak giyen azınlık, ikinci imparatorluk stili saraylarda yaşıyor. Şairler kent akşamlarına, *'yeşil saat'* adını takmışlar, ağaçlar arasından vuran ışığı düşünerek değil de, De Musset'nin gözde içkisi absent'in amsına. (33, 142)

1900: *Mexico City*
Flores Magón Kardeşler

Bengal ışıklarının altında çanlar çalınır, fişekler patlar, bıçaklar parıldarken insanlar Pulque Irmaklarında yüzmektedir. Halk yığınları, portatif bir sehpa üstündeki Meryem Ana heykelini taşıyarak, korseli hanımlarla ceketli beylerin kutsal bölgesi sayılan Alameda'yı ve daha başka yasak sokakları basıyorlar. Yüksek sehpasının ışıklı gemisinden Bakire Ana aşağıdakileri esirgeyip yönlendiriyor.

Bu, Meksika'da balolarla dolu bir hafta boyunca süren, Meleklerin Meryem Anası yortusudur. Halkın bu coşku dolu mutluluğundan, bu bayrama hak kazanmak istercesine, yeni bir gazete uç veriyor. Adı: *Yeniden Doğuş*. Diktatörlükçe kapatılmış olan *Demokrat* gazetesinin tutkularıyla borçlarının mirasçısıdır. Jesus, Ricardo, Enrique Flores Magón kardeşler gazetenin yazılarını yazıyor, basımı ve satımıyla uğraşıyorlar.

Flores Magón kardeşler cezayla büyümüşlerdir. Babaları öldükten sonra nöbet değişimiyle hapisane, hukuk okulu, arada ufak tefek işler, mücadeleci gazetecilik ve 'kurşuna karşı taş' türünden sokak çatışmaları arasında dönenmişlerdir.

"Her şey herkesindir," demişti, onlara babaları, şimdi yontu yüzüyle yıldızların arasından bakan Kızılderili Teodoro Flores. Yüzlerce kez sıkılamıştı, "Tekrar edin bunu," diye. (287)

1900: *Mérida, Yucatán*
Heneqúen

Yucatán'daki üç Maya'dan biri köledir, bir *heneqúen* tutsağı; bunların, borçlarının mirasçısı olan çocukları da köle olacaklar. Araziler, üstlerindeki Kızılderililerle 'komple' durumda satılıyor, gelgelelim büyük heneqúen çiftlikleri bilimsel yöntemler ve modern makineler kullanıyor artık, telgrafla yönerge alıyor, parasal desteklerini New York bankalarından sağlıyorlar. Buharlı kazıma makineleri lifleri ayırıyor ve International Harvester–Uluslararası Hasatçılık trenleri, ürünü, Progress-Gelişme adındaki limana taşı-

yor. Bu arada geceleyin muhafızlar Kızılderilileri kışlalara kapatıyor, gün doğarken de at sırtında onları sürüyle güderek, omurgalı heneqúen bitkilerinin başına götürüyorlar.

Heneqúenden elde edilen sisal ipiyle dünyadaki her şeyi bağlayabilirsiniz, nitekim denizlerin üstündeki bütün gemiler heneqúen urganı kullanıyor. Heneqúen, Meksika'nın en zengin bölgelerinden biri olan Yucatán'a varsıllık sağlıyor: başkent Mérida'da, Versailles'in kötü birer kopyası olan bahçeleri katırlar ve Kızılderililer çiğnemesin diye som altından kafesler kullanılıyor. Piskoposun arabası, papamn Roma'da kullandığı arabanın neredeyse tıpkısı; Paris'ten gelmiş mimarlar ortaçağ şatolarını öykünen binalar yapıyorlar, oysa bugünün kahraman şövalyeleri tutsak prensesleri kurtarmak değil, özgür Kızılderilileri tutmak peşinde.

General Ignacio Bravo, bıçak keskinliğinde gözler, beyaz bıyık, sımsıkı kapanmış bir ağız hâlâ savaş davulu çalan Mayaları temizlemek için Mérida'ya geliyor. San Benito Kilisesinin topları bu heneqúen kurtarıcısını selâmlıyor. Plaza de Armas'da, yeşil yapraklı defnelerin altında Yucatán'ın efendileri General Bravo'ya, isyancıların ormanlar içindeki kutsal kenti Chan Santa Cruz'un fatihini beklemekte olan gümüş kılıcı sunuyorlar.

Sonra, ağır ağır, gecenin gözkapakları iniyor. (273)

Yirmi Sekizinci Kıtanın Meksika Dilindeki Corrido'sundan:

Yola çıktım, geliyorum,
Kanatlar takıp coşkudan,
Çünkü duydum ki Mayalar
Geberiyormuş korkudan.

Yola çıktım, geliyorum,
Ötesine ufukların,
Çünkü kesildi yolları
O kızıl Mayaların.

Yola çıktım, geliyorum,
Aşkım, üşüme sakın.
Çünkü Mayalar yanınca

Isınacak her tarafın.

Yola çıktım, geliyorum,
Orada kış geçirmeye,
Çünkü Kızılderililer
Gidiyorlar cehenneme. (212)

1900: *Tabi*
Demir Yılan

Ön saflarda toplar gürlüyor, barikatları yıkıp yaralıları ezerek. Topların ardında, hemen hepsi Kızılderili olan askerler mısır tarlalarını tutuşturuyor, ağızdan dolma eski tüfeklere mavzerlerle karşılık veriyorlar. Askerlerin ardında da hemen hepsi Kızılderili olan köylüler demiryolunun raylarını döşüyor, telgraf ve darağacı direkleri dikiyorlar.

Demiryolunun -bu pulsuz yılan- kuyruğu Mérida'da, gövdesi Chan Santa Cruz'a doğru uzayıp gidiyor. Başı Santa Maria'ya ulaşıp oradan Hobompich'e, Hobompich'den Tabi'ye sıçrıyor: çatallı demir dil, hızlı ve aç. Ormanları yıkıp toprağı yararak iz sürüyor, saldırıp ısırıyor. Işıklı yolculuğu sırasında özgür Kızılderili yutup köle sıçıyor.

Chan Santa Cruz barınağının sonu yaklaşmıştır. Bu kent yarım yüzyıl önce doğmuştu; varlığım ağaçlar arasında belirip, "*Babam beni, toprak olan sizlerle konuşayım diye buraya yolladı,*" diyen o küçük mahun haça borçluydu. (273)

Peygamber

Dört yüzyılı aşkın bir süre önce, olay burada geçti. Yucatan'ın jaguar-rahibi şiltesinin üstünde sırtüstü yatarken tanrıların bildirisini işitti. Tanrılar onun evinin damına çömelerek, artık kimsenin anlamaz olduğu bir dilde, çatıdan konuştular onunla.

Tanrıların dili olan Chilam Balam, henüz olmamış olanı anımsayarak olacak olam bildirdi:

"Çomaklar ve taşlar kalkıp çatışmaya girecek... Köpekler sahiplerini ısıracak... Emanet tahtlarda oturanlar yuttuklarını kusmalıdırlar. Pek tatlı, pek lezzetliydi yuttukları şeyler, ama yine de kusacaklar. Gasp eylemi yapanlar suların sınırından silinecek... Açgözlülük sona erdiğinde dünyanın yüzü özgürlüğüne kavuşacak, elleri özgürlüklerine kavuşacak, ayakları özgürlüklerine kavuşacak." (23)

İÇİNDEKİLER

Amerika'nın Vaadi 7
1701: *Salinas Vadisi* Tanrı Zarı 8
1701: *Sao Salvador de Bahia* Amerika'nın Sesi 8
1701: *Paris* Amerika'nın Baştan Çıkartıcılığı 8
Amerika'nın Nöbetçisi 10
1701: *Ouro Prêto* Ne Sihirdir Ne Keramet 10
1703: *Lisbon* Altın, Transit Yolcu 11
1709: *Juan Fernández Adaları* Robinson Crusoe 12
1711: *Paramaribo* Sessiz Kadınlar 13
Saçlarında Hayat Taşıyorlar 13
Maroon 14
1711: *Murri* Hiç Yalnız Kalmazlar 15
1711: *Ermiş Basil Sığınağı* Kara Kralla Beyaz Ermiş ve Mübarek Karısı 15
Maríapalito 16
1712: *Santa Marta* Korsanlıktan Kaçakçılığa 16
1714: *Duro Prêto* Maden Doktoru 17
1714: *Vila Nova do Príncipe* Jacinta 18
1716: *Potosí* Holguin 18
1716: *Cuzco* İmge Yaratıcıları 19
Meryem, Toprak Ana 20
Pachamama 20
Deniz Kızları 21
1717: *Quebec* Kışa İnanmayan Adama 21
1717: *Dupas Adası* Kurucular 22
Kızılderililerin Portresi 23
Büyük Göller Yöresindeki Chippewa Kızılderilileri'nin Şarkıları 24
1718: *Sao Jose del Roi* Teşhir Sehpası 24
1719: *Potosí* Veba 25
1721: *Zacatecas* Tanrıyı Yemek 26
Kazara Ruhunuzu Yitirecek Olsanız 27
1726: *Montevideo Körfezi* Montevideo 27
1733: *Ouro Prêto* Fiestalar 28
1736: *St.John's Antigua* Öfke Parlamaları 29

1738: *Trelawny Kenti* Cudjoe 30
1739: *Yeni Sütana Kenti* Sütana 30
Jameyka'da Hac Yolculuğu 31
1742: *Juan Fernández Adaları* Anson 32
1753: *Sierra Leone Irmağı* Gelin Tanrıyı Övelim 32
1758: *Cap Français* Macandal 33
1761: *Cisteil* Canek 34
1761: *Merida* Parçalar 35
1761: *Cisteil* Kutsal Mısır 35
1763: *Buraco de Tatú* Bozguncular Kötü Örnek Olur 36
Komünyon 36
Bahia Portreleri 37
Öteki Başın, Öteki Belleğin 38
1763: *Rio de Janeiro* Burada 39
1763: *Tijuco* Elmasın İçindeki Dünya 39
1763: *Havana* İlerleyiş 40
Köleler İnanırlar ki: 41
Ceiba Ağacı 41
Kral Palmiye 42
1766: *Areco Tarlaları* Yabanatları 42
1767: *Misiones* Yedi Köyün Öyküsü 43
1767: *Misiones* Cizvitlerin Kovuluşu 44
1767: *Misiones* Dillerinin Kopartılmasına İzin vermiyorlar 45
1769: *Londra* Amerika'da Yazılmış İlk Roman 45
Frances Brooke'un Romanlarında Kızılderililer ve Rüyalar 46
1769: *Lima* Genel Vali Amat 46
1769: *Lima* La Perricholi 47
Çerezler Saati 48
1771: *Madrit* Krallar Zirvesi 48
1771: *Paris* Aydınlanma Çağı 49
1771: *Paris* Fizyokratlar 50
1771: *Paris* Koloniler Bakanı, Melezlerin, Doğuştan Gelme 'Aşağılık Durum'dan Niçin Kurtarılmamaları Gerektiğini Açıklıyor 51
1772: *Cap Français* Fransa'nın En Zengin Sömürgesi 51
1772: *Léogane* Zabeth 52
1773: *San Mateo Huitzilopocho* Taşların Gücü 52
1774: *San Andrés Itzapan* Dominus Vobiscum 53
1775: *Guatemala City* Ayinler 54
1775: *Huehuetenango* Bilen, Kanayan, Konuşan Ağaçlar 55
1775: *Gado-Saby* Bonny 55
1776: *Cape Coast Kalesi* Afrika'daki Köle Ticaretinin Simyacıları 56

1776: *Pennsylvania* Paine 57
1776: *Philadelphia* Birleşik Devletler 57
1776: *Monticello* Jefferson 58
1777: *Paris* Franklin 59
Kadın Doğmuş olaydı 60
1778: *Philadelphia* Washington 61
1780: *Bologna* Clavijero, Lanetlenmiş Toprakları Savunuyor 61
1780: *Sangarara* Amerika Dağdan Denize Kadar Yanıyor 62
1780: *Tungasuca* Túpac Amaru II 63
1780: *Pomacanchi* İşlik Kocaman Bir Gemidir 64
Bir Sömürge Şiiri: Zafer Yerlilerin Olsa 64
1781: *Bogotá* Halk Tabakası 65
1781: *Támara* Ovalılar 66
1781: *Zipaquirá* Galán 66
Halk Arasında Sevilen Bir Balad 67
1781: *Cuzco* Dünyanın Merkezi, Tanrıların Evi 67
1781: *Cuzco* Toprak ve Üzgüdendir Peru'nun Yolları 68
1781: *Cuzco* İşkence Odasında Kutsal Ayin 68
1781: *Cuzco* Areche'in İnka Giyimini Yasaklayan, Kızılderilileri 71
İspanyolca Konuşmaya Zorlayan Buyruğu 71
1781: *Cuzco* Micaela 72
1781: *Cuzco* Kutsal Yağmur 72
Kızılderililer İnanırlar ki: 73
Kızılderililer Dans Ederek Cennetin Görkemini Kutluyorlar 74
1781: *Chincheros* Pumacahua 75
1781: *La Paz* Túpac Catari 75
1782: *La Paz* İsyancı Kadınlar 76
1782: *Guaduas* Camlaşmış Gözlerle 77
1782: *Sicuani* Bu Lanetlenmiş Ad 77
1783: *Panama City* Ölüm Aşkı Uğruna 78
1783: *Madrid* İnsan Elinin Hakkı Veriliyor 79
1785: *Mexico City* Avukat Villarroel, Pulque Meyhanesine Karşı 79
Pulque Meyhanesi 80
Pulgue 80
Maguey Ağacı 81
Kupa 81
1785: *Mexico City* Sömürge Döneminde Hikâye 82
1785: *Guanajuato* Rüzgâr, Canının İstediği Yere Eser 82
1785: *Guanajuato* Gümüş Portre 83
1785: *Lisbon* Sömürge İşlevi 83
1785: *Versailles* Patates, Soylu Bir Hanımefendi Olup Çıkıyor 84

Patates, Sevgi ve Cezadan Doğmuştu: And Dağlarında Böyle Söylerler 85
1790: *Paris* Humboldt 86
1790: *Petit Goâve* Sihir Noksanı 86
1791: *Bois Caiman* Haiti Kumpasçıları 87
Haiti Aşk Şarkısı 87
1792: *Rio de Janeiro* Brezilya Kumpasçıları 88
1792: *Rio de Janeiro* Diş Çekici 89
1794: *Paris* "İnsanın İlacı İnsandır" 90
1794: *Haiti Dağları* Toussaint 90
1795: *Santo Domingo* Adanın Yakılışı 90
1795: *Quito* Espejo 91
Espejo Bu Zamanların Söylevlerini Alaya Alıyor 92
1795: *Montego Körfezi* Savaş Araçları 93
1795: *Havana* Galileli İsyancı Gün Gelip Köle Kâhyası Olacağını Hiç Düşünmüş müydü? 93
1796: *Quro Prêto* El Aleijadinho 94
1796: *Mariana* Ataide 95
1796: *Sao Salvador de Bahia* Gece ve Kar 95
1796: *San Mateo* Simon Rodriguez 96
1799: *Londra* Miranda 96
Miranda, Rus Çariçesi Katerina'yı Düşlüyor 98
1799: *Cumaná* Katır Üstünde İki Bilge 98
1799: *Montevideo* Yoksulların Babası 99
1799: *Guanajuato* Egemen Sınıfın Yaşamı, Tutku ve Uğraşları 100
1799: *Kraliyet Kenti Chiapas* Tameme'ler 101
1799: *Madrid* Fernando Túpac Amaru 101
1800: *Apure Irmağı* Orinoco Yolunda 101
1800: *Esmeralda del Orinoco* Zehir Uzmanı 102
Kürar 103
1800: *Uruana* Ölümsüz Toprak 103
1801: *Guatavita Gölü* Suların Dışındaki Tanrıça 104
1801: *Bogota* Mutis 105
1802: *Karaip Denizi* Napolyon Köleciliği Canlandırıyor 106
1802: *Pointe-á-Pitre* Onurlarına Dokunmuştu 106
1802: *Chimborazo Yanardağı* Dünyanın Damında 107
1803: *Ford Dauphin* Ada Yeniden Yanıyor 108
1804: *Mexico City* İspanya'nın En Zengin Kolonisi 108
1804: *Madrid* Hind Adaları Konseyinin Başsavcısı, ... 109
Beyazlık Belgelerinin Satımında Aşırıya Kaçılmasına Karşı Uyarıda Bulunuyor 109

1804: *Catamarca* Ambrosio'nun Günahı 110
1804: *Paris* Napoleon 110
1804: *Seville* Fray Servando 111
1806: *Trinidad Adası* Serüvenler, Terslikler 112
1808: *Rio de Janeiro* Judas Yakımı Yasaklanıyor 113
1809: *Chuquisaca* Haykırı 114
1810: *Atotonilco* Guadalupe Bakiresine Karşı Remedios Bakiresi 114
1810: *Guanajuato* El Pípila 115
1810: *Guadalajara* Hidalgo 116
1810: *Pie de la Cuesta* Morelos 117
1811: *Buenos Aires* Moreno 117
1811: *Buenos Aires* Castelli 118
1811: *Bogota* Narino 118
Dünya Tepetaklak Gitar Eşliğinde Söylenen Bir Şarkının Sözleri 119
1811: *Chilapa* Şişgöbek 120
1811: *Doğu Yakasındaki Otlaklar* "Kimse Kimseden Üstün Değildir." 121
1811: *Uruguay Irmağının Kıyıları* Exodus 122
1812: *Cochabamba* Kadınlar 122
1812: *Caracas* Bolívar 123
1813: *Chilpancingo* Bağımsızlık Devrimdir ya da Yalan 124
1814: *San Mateo* Boves 124
1815: *San Crisóbal Ecatepec* Göl Onu Almaya Geliyor 125
1815: *Paris* Denizlerle Kitaplıklarda Yelken Açanlar 125
1815: *Mérida, Yucatán* Ferdinand VII 126
1815: *Curuzú-Cuatiá* Plata Kıyısında Deri Döngüsü 127
1815: *Buenos Aires* Mavikanlılar Avrupa'da Kral Arıyor 127
1815: *Arındırma Kampı* Artigas 128
1816: *Doğu Yakası Dağları* Tarım Reformu 129
1816: *Chicote Tepesi* Savaş Sanatı 130
1816: *Tarabuco* Juana Azurduy 131
1816: *Port -au- Prince* Pétion 131
1816: *Mexico City* El Periquillo Sarniento 132
1817: *Santiago de Chile* Şeytan İşbaşında 132
1817: *Santiago de Chile* Manuel Rodríguez 133
1817: *Montevideo* Destan İmgeleri 134
1817: *Quito* Manuela Sáenz 134
1818: *Colonia Kampı* Ezilenlerin Savaşı 135
1818: *Corrientes* Andresito 135
1818: *Paraná Irmağı* Özgürlükçü Korsanlar 136

1818: *San Fernando de Apure* Ölümüne Savaş 137
1819: *Angostura* Abecedarium: Anayasa Meclisi 138
1820: *Boqueró Geçidi* Finale 139
Sen 139
1821: *Laurelty Kampı* Ermiş Balthazar, Kara Kral, Bilgelerin En Ulusu 140
1821: *Carabobo* Páez 140
1822: *Guayaquil* San Martín 141
1822: *Buenos Aires* Şakıyan Kuş 142
1822: *Rio de Janeiro* Çılgın Trafik 143
1822: *Quito* On İki Peri Kızı Ana Plazada Nöbet Bekliyor 143
1823: *Lima* Alkış Tutmaktan Şişen Eller 144
1824: *Lima* Her Şeye Karşın 144
1824: *Montevideo* Berber Sandalyesinden Kent Günlemleri 145
1824: *Junín Ovası* Sessiz Savaş 146
1825: *La Paz* Bolivia 147
1825: *Potosí* Abecedarium: Doruktaki Kahraman 147
1825: *Potosí* İngiltere'ye Bir Potosí Borcumuz Var 148
Gümüş Dağın Laneti 149
1826: *Chuquisaca* Bolívar'la Kızılderililer 149
1826: *Chuquisaca* Lanet Olsun Yaratıcı Hayal Gücüne 150
Simón Rodríguez'in Fikirleri: Düşünmeyi Öğretmek 151
1826: *Buenos Aires* Rivadavia 152
1826: *Panama* Yapayalnız ülkeler 153
1826: *Londra* Canning 153
1828: *Bogotá* Buradakiler Ondan Nefret Ediyor 154
1828: *Bogotá* Manuela Sáenz'in, Kocası James Thorne'a Yazdığı Mektuptan 155
1829: *Carrientes* Bonpland 156
1829: *Asunción, Paraguay* En Ulu Francia 157
1829: *Rio de Janeiro* Kartopu Gibi Dış Borç 157
1830: *Magdalena Irmağı* Gemi Denize İniyor 158
1830: *Maracaibo* Vali Bildiriyor 159
1830: *La Guaira* Divide et Impera 159
1830: *Montevideo* Abecedarium: Anayasa Yemini 160
1830: *Montevideo* Anavatan ya da Mezar 161
1832: *Santiago de Chile* Ulusal Endüstri 162
Santiago De Chile Pazarında Duyulan Satıcı Sesleri 162
1833: *Arequipa* Lamalar 163
1833: *San Vicente* Aquino 164
1834: *Paris* Tacuabé 164

1834: *Mexico City* Sevmek Vermektir 165
1835: *Galapagos Adaları* Darwin 166
1835: *Columbia* Texas 167
1836: *San Jacinto* Özgür Dünya Büyüyor 167
1836: *Alamo Kalesi* Serhat Kahramanlarından Görüntüler 168
1836: *Hartford* Colt 169
1837: *Guetamala Kenti* Morazán 169
1838: *Buenos Aires* Rosas 170
1838: *Buenos Aires* Mezbaha 171
Amerika'daki Yamyamlık Üzerine Ek Notlar 171
1838: *Tegucigalpa* Merkezi Amerika Parçalara Bölünüyor 172
1839: *Copán* Kutsal Bir Kent Elli Dolara Satılıyor 172
1839: *Havana* Davulun Sözü Tehlikelidir 173
1839: *Havana* Gazete Reklamları 173
1839: *Valparaiso* Aydınlatıcı 174
1839: *Veracruz* "Tanrı Aşkına Bir Koca, İsterse Yaşlı, Çolak ya da Sakat Olsun" 175
1840: *Mexico City* Maskeli Balo 175
Meksika'da Yüksek Sosyete Bir Ziyaret Başlangıcında 176
Mexico City'de Sokak Satıcılarının Bir Günü 177
Yüksek Meksika Sosyetesi Doktor Hoşça Kal, Diyor 178
1840: *Mexico City* Bir Rahibe, Manastır Yaşantısına Başlıyor 178
1842: *San José, Costa Rica* Zaman Seni Unutsa da Bu Ülke Unutamaz 179
1844: *Mexico City* Dövüş Horozları 180
1844: *Mexico City* Santa Anna 181
1845: *Vuelta de Obligado* Tacirlerin İşgali 182
1847: *Mexico City* Fetih 182
1848: *Guadalupe Hidalgo'nun Villası* Conquistador'lar 183
1848: *Mexico City* İrlandalılar 183
1848: *İbiray* Kırmızı Bir Evde Beyaz Ponçolu Bir Yaşlı Adam 184
José Artigas, Domingo Faustino Sarmiento'nun Kaleminden 184
1848: *Buenos Aires* Sevgililer (1) 185
Öteki Oyuncular: 186
Sevgililer (II) 186
1848: *Kutsal Yerler* Sevgililer (III) 187
1848: *Bacalar* Cecilio Chi 187
1849: *Platte Irmağı Kıyılarında* Çiçek Salgını Adında Bir Atlı 188
1849: *San Francisco* Kaliforniya'nın Altını 189
1849: *El Molino* Buradaydılar 190
Küller 190

1849: *Baltimore* Poe 191
1849: *San Francisco* Levi'nin Pantolonları 191
1850: *San Francisco* Gelişmişlik Yolu 192
1850: *Buenos Aires* Gelişmemişlik Yolu:
Domingo Faustino Sarmiento'nun Düşüncesi: 192
1850: *Plata Irmak Bölgesi* Yüzyılın Ortasında Buenos Aires ve
Montevideo 192
1850: *Paris* Dumas 193
1850: *Montevideo* Lautréamont Dört Yaşında 194
1850: *Chan Santa Cruz* Konuşan İstavroz 194
1851: *Latacunga* "Geziyorum, Hedefsiz, Çulsuz..." 195
Simón Rodríguez'in Fikirleri:
"Ya İcat Ederiz ya da Mahvoluruz" 196
1851: *La Serena* Muştucular 197
1852: *Santiago de Chile* Bağımsızlık Yoksullara Ne Getirmiştir?"
Diyen Şilili Santiago Arcos Hapiste, Kendi Kendine Soruyor ... 198
Şili Halkı Cennetin Görkemi Üstüne Şarkı Okuyor 198
1852: *Mendoza* Elin Çizgileri 199
1853: *La Cruz* Cizvitlerin Gömüsü 199
1853: *Paita* Üçler 200
1854: *Amotape* Bir Tanık Simón Rodríguez'in
Hayata Veda Edişini Anlatıyor 201
1855: *New York* Whitman 201
1855: *New York* Melville 202
1855: *Washington Bölgesi* Reis Seattle Uyarıyor: "Sizler Kendi
Pisliklerinizin İçinde Boğulacaksınız." 202
Uzakbatı 203
1856: *Granada* Walker 203
1856: *Granada* Dururdu 204
Walker: "Kölelik Savunusu" 205
1858: *Gila Irmağının Kaynağı* Apaçilerin Kutsal Toprakları 205
1858: *Kaskiyeh* Geronimo 206
1858: *San Borja* Ölüm de Ölsün 207
1860: *Chan Santa Cruz* Yucatán İsyancılarının Tören Merkezi 207
1860: *Havana* Bunalımda Bir Şair 208
1861: *Havana* Şeker İşçileri 209
Şeker Dili 209
1861: *Bull Run* Griler Mavilere Karşı 210
1862: *Fredericksburg* Savaşın Kalemi 211
1863: *Mexico City* "Amerika'nın Cezayir'i" 211
1863: *Londra* Marx 212

1865: *La Paz* Belzu 213
Belzu'nun, Bolivya Halkına Hitaben Yaptığı Bir Konuşmadan . 213
1865: *La Paz* Melgarejo 213
1865: *La Paz* Tarihin En Kısa Ordu Darbesi 214
1865: *Appomattox* General Lee, Yakutlu Kılıcını Teslim Ediyor 215
1865: *Washington* Lincoln 215
1865: *Washington* Saygı Sunuşu 217
1865: *Buenos Aires* Üçlü Alçaklık 218
1865: *Buenos Aires* Örümcek Ağıyla Örülmüş İttifak 219
1865: *San José* Urquiza 220
1866: *Curupaytí* Mitre 220
1866: *Curupaytí* Savaşın Boya Fırçası 221
1867: *Catamarca Ovası* Felipe Varela 221
1867: *La Rioja Ovası* İşkence 222
1867: *La Paz* Uluslararası İlişkiler Bilimi Olan Diplomasi Üstüne 222
Atacama Çölünde Bir Kaya Üstündeki Yazılar 223
1867: *Bogotá* María, Diye Bir Roman 223
1867: *Querétaro* Maximilian 224
Ekvador Yoksullarının Şarkısı 225
1869: *Mexico City* Juárez 225
1869: *San Cristóbal de Las Casas* Ne Toprak Dilsizdir
Ne de Zaman 226
1869: *Mexico City* Juárez ve Kızılderililer 227
1869: *Londra* Lafargue 227
1869: *Acosta Ñú* Paraguay, At Nalları Altında Çiğnenerek Düşüyor .. 228
1870: *Cora Dağı* Solano López 229
1870: *Cora Dağı* Elisa Lynch 229
Guaraní 230
1870: *Buenos Aires* Sarmiento 230
1870: *Rio de Janeiro* Yüzlerce Şamdan Aynalarda Çoğalıyor 231
1870: *Rio de Janeiro* Mauá 231
1870: *Vassouras* Kahve Baronları 232
1870: *Sao Paulo* Nabuco 233
1870: *Buenos Aires* Kuzey Barrio 233
1870: *Paris* Lautreamont Yirmi Dört Yaşında 234
1871: *Lima* Juana Sánchez 235
1873: *Tempú Kampı* Mambíler 236
1875: *Mexico City* Martí 236
1875: *Fort Sill* Güneyin Son Bufaloları 237
Ötelerin İçine 238
1876: *Little Big Horn* Oturan Boğa 238

1876: *Little Big Horn* Kara Geyik 239
1876: *Little Big Horn* Custer 240
1876: *War Bonnet Deresi* Buffalo Bill 240
1876: *Mexico City* Gidiş 241
1877: *Guetamala City* Uygarlaştırıcı 242
1879: *Mexico City* Sosyalistler ve Kızılderililer 242
1879: *Choele-Choel Adası* Remington Yöntemiyle 243
1879: *Buenos Aires* Martí Fierro ve Goşoların Akşamı 244
1879: *Port-au-Prince* Maceo 244
1879: *Chinchas Adaları* Guano 245
1879: *Atacama ve Tarapacá Çölleri* Güherçile 245
1880: *Lima* Çinliler 246
1880: *Londra* Aylaklık Savunuşu 247
1881: *Lincoln City* Billy The Kid 247
1882: *Saint Joseph* Jesse Lames 248
1882: *Oklahoma Otlukları* Kovboyların Akşamı 248
1882: *New York* Sen de Hayatta Başarılı Olabilirsin 249
1882: *New York* John D.Rockefeller'e Göre Dünyanın Yaradılışı 249
1883: *Bismarck City* Kuzeyin Son Bufaloları 250
1884: *Santiago de Chile* Finans Sihirbazı Asker Eti Yiyor 251
1884: *Huancayo* Anavatan Bedel Ödüyor 252
1885: *Lima* "Sorun Tepedekiler", Diyor Manuel Gonzáles Prada 253
1885: *Mexico City* "Her Şey Herkesindir" 253
1885: *Colón* Prestán 254
1886: *Chivilcoy* Sirk 255
1886: *Atlanta* Coca-Cola 255
1887: *Chicago* Her 1 Mayısta Yeniden Yaşayacaklar 256
1889: *Londra* North 256
1889: *Montevideo* Futbol 257
1890: *Plata Irmağı* Yoldaşlar 258
1890: *Buenos Aires* Teneke Mahalleler 259
Tekbaşına 260
Tango Yapanlar 260
1890: *Hartford* Mark Twain 261
1890: *Yaralı Diz* Kar Rüzgârı 262
Sioux'ların Geleceği Okuyan Şarkısı 262
1891: *Santiago de Chile* Balmaceda 263
1891: *Washington* Öteki Amerika 263
1891: *New York* José Martí, "Düşünceler Bizim Olmaya Başlıyor," Kanısındadır 265
1891: *Guanajuato* Cantarranas Sokağı No.34 Şipşak Fotoğraf 265

1891: *Purísima del Rincón* Yaşamlar 266
1892: *Paris* Kanal Skandalı 267
1892: *San José, Costa Rica* Rubén Darío Adındaki Genç Bir Nikaragualı Şairin Kehaneti 267
1893: *Canudos* Antonio Conselheiro 268
1895: *Key West* Özgürlük Bir Yaprak Sigarasının İçinde Geziyor 269
1895: *Playitas* Karaya Çıkış 270
1895: *Arroyo Hondo* Sierra'da 271
1895: *Dos Rios Kampı* Martí'nin Vasiyeti 271
1895: *Niquinohoma* Adı Sandino Olacak 272
1896: *Port-au-Prince* Tebdilikıyafet 272
1896: *Boca de Dos Rios* Ağıt 273
1896: *Papeete* Flora Tristán 273
1896: *Bogotá* José Asunción Silva 274
1896: *Manaos* Ağlayınca Gözlerinden Süt Akan Ağaç 275
1896: *Manaos* Lastiğin Altın Çağı 276
1897: *Canudos* Euclides da Cunha 276
1897: *Canudos* Cesetlerde Kemikten Çok Kurşun Var 277
1887: *Rio de Janiero* Machado de Assís 278
1898: *Küba Kıyıları* Meyve Düştü, Düşecek 279
1898: *Washington* On Bin Linç Olayı 279
1898: *San Juan Tepesi* Teddy Roosevelt 280
1898: *Puerto Rico Kıyıları* Bu Meyve Düşüyor 281
1898: *Washington* Başkan McKinley Birleşik Devletler'in Filipinler'i, Doğrudan Tanrının Buyruğuyla Elinde Tutması Gerektiğini Anlatıyor 281
1899: *New York* Mark Twain Bayrağın Değiştirilmesini Öneriyor 282
1899: *Roma* Calamity (Felaket) Jane 283
1899: *Roma* Yeni Doğmuş İmparatorluk Pazularını Şişiriyor 284
1899: *Saint Louis* Uzaklarda 284
1899: *Rio de Janeiro* Öldürerek Şifa Vermenin Yolu 285
1900: *Huanuni* Patiño 286
1900: *Mexico City* Posada 286
1900: *Mexico City* Porfirio Díaz 287
1900: *Mexico City* Flores Magó Kardeşler 289
1900: *Mérida, Yucatán* Heneqúen 289
Yirmi Sekizinci Kıtanın Meksika Dilindeki Corrido'sundan: 290
1900: *Tabii* Demir Yılan 291
Peygamber 291
Kaynakça 305

KAYNAKÇA

1. Abreu y Gómez, Ermilo. *Canek. Historia y leyenda de un héroe maya.* Mexico City: Oasis, 1982.
2. Acevedo, Edberto Oscar. *El ciclo histórico de la revolución de mayo.* Seville: Escuela de Estudios Hispanoamericanos, 1957
3. Acuña de Figueroa, Francisco. *Nuevo mosaico poético,* (Önsöz: Gustavo Gallinal). Montevideo: Claudio García, 1944.
4. Adoum, Jorge Enrique. "Las Galápagos: el origen de *El origen...*" (ve by Asimov, Pyke, and başkalarının yazdığı makaleler) in *Darwin,* El Correo de la Unesco, Paris, May 1982.
5. Aguirre, Nataniel. *Juan de la Rosa.* La Paz: Gisbert, 1973.
6. Ajofrín, Francisc de. *Diaro de viaje.* Madrid: Real Academia de la Historia, 1958.
7. Alcáraz, Ramón, *et al. Apuntes para la historia de la guerra entre México y los Estados Unidos.* Mexico City: Siglo XXI, 1970.
8. Alemán Bolaños, Gustavo. *Sandino, el libertador.* Mexico City and Guatemala: Ed. del Caribe, 1951.
9. Anderson Imbert, Enrique. *Historia de la literatura hispanoamericana.* Mexico City: FCE, 1974.
10. Anson, George, *Voyage autour du monde,* Amsterdam and Leipzig. 1751.
11. Antonil, André Joao. *Cultura e opulencia do Brasil por suas drogas e minas,* (Dipnotlar: A. Mansuy). Paris: Université, 1968.
12. Aptheker, Herbert (ed.). *A Documentary History of the Negro People in the United States.* New York: Citadel, 1969.
13. Arciniegas, Germán, *Los comuneros.* Mexico City: Guarania, 1951.
14. Arnold, Mayer. *Del Plata a los Andes. Viaje por las provincias en la época de Rosas.* Buenos Aires: Huarpes, 1944.
15. Arriaga, Antonio. *La patria recobrada.* Mexico City: FCE, 1967.
16. Arzáns de Orsúa y Vela, Bartolomé. *Historia de la Villa Imperial de Potosí* (Lewis Hanke and Gunnar Mendoza, eds.). Providence: Brown University Press, 1965.
17. Astuto, Philip Louis. *Eugenio Espejo, reformador ecuatoriano de la Ilustración.* Mexico City: FCE, 1969.
18. Atl, Dr. *Las artes populares en México.* Mexico City: Instituto Nacional Indigenista, 1980.
19. Aubry, Octave. *Vie privée de Napoléon.* Paris: Tallandier, 1977.
20. Ayestarán, Lauro. *La música en el Uruguay.* Montevideo: SODRE, 1953.
21. Baelen, Jean. *Flora Tristán: Feminismo y socialismo en el siglo XIX.* Madrid: Taurus, 1974.
22. Barnet, Miguel. *Akeké y la jutía.* Havana: Unión, 1978.
23. Barrera Vásquez, Alfredo, and Silvia Rendón (eds.). *El libro de los libros de*

Chilam Balam. Mexico City: FCE, 1978.
24. Barrett, S. M. (ed.). *Gerónimo, historia de su vida* (notes by Manuel Sacristán). Barcelona: Grijalbo, 1975.
25. Barrett, William E. *La amazona.* Barcelona: Grijalbo, 1982.
26. Basadre, Jorge. *La multitud, la ciudad y el campo en la historia del Perú.* Lima: Treintaetrés y Mosca Azul, 1980.
27. Bastide, Roger. *Les religions africaines au Brésil.* Paris: Presses Universitaires, 1960.
28. _____. *Les Amériques noires.* Paris: Payot, 1967.
29. Bazin, Germain. *Aleijadinho et la sculpture baroque au Brésil.* Paris: Du Temps, 1963.
30. Beck, Hanno. *Alexander von Humboldt.* Mexico City: FCE, 1971.
31. Benítez, Fernando. *Los indios de México* (Vol. 2). Mexico City: Era, 1968.
32. _____. *Los indios de México* (Vol. 4). Mexico City: Era. 1972.
33. _____. *El porfirismo. Lázaro Cárdenas y la revolución mexicana.* Mexico City: FCE, 1977.
34. Benítez, Rubén A. *Una histórica función de circo.* Buenos Aires: Universidad, 1956.
35. Bermúdez. Oscar. *Historia del salitre, desde sus orígenes* hasta la guerra del Pacífico. Santiago de Chile: Universidad, 1963.
36. Bermúdez Bermúdez, Arturo. *Materiales para la historia de Santa Marta.* Bogotá: Banco Central Hipotecario, 1981.
37. Beyhaut, Gustavo. *American centrale e meridionale. dall'indipendenza alla crisis attuale.* Roma. Feltrinelli, 1968.
38. Bierhorst, John. *In the Trail of the Wind. American Indian Poems and Ritual Orations.* New York: Farrar. Straus and Giroux, 1973.
39. Bilbao, Francisco. *La revolución en Chile y los mensajes del proscripto.* Lima. Imprenta del Comercio, 1853.
40. Bolívar, Simón. *Documentos.* (Selected by Manuel Galich.) Havana: Casa de las Américas, 1975.
41. Boorstin, Daniel J. *The Lost World of Thomas Jefferson.* Chicago: University of Chicago Press, 1981.
42. Bonilla, Heraclio, *et el. La independencia del Perú.* Lima: Instituto de Estudios Peruanos, 1981.
43. _____. *et al. Nueva historia general del Perú.* Lima: Mosca Azul, 1980.
44. _____. *Guano y burguesía en del Perú.* Lima: Instituto de Estudios Peruanos, 1974.
45. _____. *Un siglo a la deriva. Ensayos sobre el Perú, Bolivia y la guerra.* Lima. Instituto de Estudios Peruanos, 1980.
46. Botting. Douglas. *Humboldt and the Cosmos.* London: Sphere, 1973.
47. Box, Pelham Horton. *Los orígenes de la guerra de lo Triple Alianza. Buenos Aires and Asunción:* Nizza, 1958.
48. Boxer, C. R. *The Golden Age of Brazil (1695-1750).* Berkeley: University of California Press, 1969.
49. Brading, D. A., *Mineros y comerciantes en el México borbónico (1763-1810)* Mexico City: FCE, 1975.
50. Brooke, Frances. *The History of Emily Montague.* Toronto: McClelland and

Stewart, 1961.
51. Brown, Dee. *Bury My Heart at Wounded Knee. An Indian History of The American West.* New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971.
52. Brunet, Michel. *Les canadiens aprés la conquête (1759-1775).* Montreal. Fides, 1980.
53. Busaniche, José Luis. *Bolívar visto por sus contemporáneos.* Mexico City: FCE. 1981.
54. _____. *San Martín vivo.* Buenos Aires: Emecé, 1950.
55. _____. *Historia argentina.* Buenos Aires: Solar/Hachette, 1973.
56. Cabrera, Lydia. *El monte.* Havana. CR. 1954.
57. Calderón de la Barca, Frances Erskine de. *La vida en México durante una residencia de dos años en ese pas.* Mexico City: Porrúa, 1959.
58. Canales, Claudia. *Romualdo García. Un fotógrafo, una ciudad, una época.* Guanajuato: Gobierno del Estado, 1980.
59. Cardoza y Aragón, Luis. *Guatemala: las líneas de su mano.* Mexico City: FCE, 1965.
60. Cardozo, Efraím. *Breve historia del Paraguay.* Buenos Aires: EUDEBA, 1965.
61. _____. *Hace cien años. Crónicas de la guerra de 1864-1870,* Asunción, Emasa, 1967/1976.
62. Carlos, Lasinha Luis. *A Colombo na vida do Rio.* Rio de Janeiro: n.p., 1970.
63. Carpentier, Alejo. *El reino de este mundo.* Barcelona: Seix Barral, 1975.
64. Carrera Damas, Germán. *Bolívar.* Montevideo: Marcha, 1974.
65. Carvalho-Neto, Paulo de. *El folklore de las luchas sociales.* Mexico City: Siglo XXI, 1973.
66. _____. "Contribución al estudio de los negros paraguayos de Acampamento Loma," in *América Latina,* Rio de Janeiro, Centro Latinoamericano de Pesquisas em Ciencias Sociais, January/June 1962.
67. Casarrubias, Vicente. *Rebeliones indígenas en la Nueva España.* Mexico City: Secretaría de Educación Pública, 1945.
68. Casimir, Jean. *La cultura oprimida.* Mexico City: Nueva Imagen, 1980.
69. Catton, Bruce. *Reflections on the Civil War.* New York: Berkley, 1982.
70. _____. *Short History of the Civil War.* New York: Dell, 1976.
71. Césaire, Aimé. *Toussaint Louverture.* Havana: Instituto del Libro, 1967.
72. Clastres. Hélène. *La terre sans mal. Le prophetisme tupi-guarani.* Paris: Seuil, 1975.
73. Clavijero, Francisco Javier. *Historia antigua de México.* Mexico City: Editora México, 1958.
74. Conrad, Robert. *Os últimos anos da escravatura no Brasil.* Rio de Janeiro: Civilizaçao Brasileira, 1975.
75. Corrêa Filho, Virgilio. *Joaquim Murtinho.* Rio de Janeiro: Imprensa Nacional, 1951.
76. Cortesao, Jaime. *DoTratado de Madri à conquista dos Sete Povas.* Rio de Janeiro: Biblioteca Nacional, 1969.
77. Coughtry, Jay. *The Notorious Triangle. Rhode Island and the African Slave Trade, 1700-1807.* Philadelphia: Temple University Press, 1981.
78. Craton, Michael. *Testing the Chains. Resistance to Slavery in the British West Indies.* Ithaca: Cornell University Press, 1982.

79. Crowther, J. G. *Benjamin Franklin y J. Willard Gibbs.* Buenos Aires: Espasa-Calpe, 1946.
80. Cunha, Euclides da. *os sertoes.* Sao Paulo: Alves, 1936.
81. Current, Richard N. *The Lincoln Nobody Knows.* New York: Hill and Wang, 1981.
82. Cháves, Julio César. *El Supremo Dictador.* Buenos Aires: Difusam, 1942.
83. _____. *El presidente López. Vida y govierno de don Carlos.* Buenos Aires: Ayacucho, 1955.
84. _____. *Castelli, el adalid de Mayo.* Buenos Aires: Ayacucho, 1944.
85. Daireaux, Max. *Melgarejo.* Buenos Aires: Andina, 1966.
86. Dallas, Robert Charles. *Historia de los cimarrones.* Havana: Casa de las Américas, 1980.
87. Dalton, Roque. *Las historias prohibidas del Pulgarcito.* Mexico City: Siglo XXI, 1974.
88. Darwin, Charles. *Mi viaje alrededor del mundo.* Valencia: Sampere, n.d.
89. Davidson, Basil. *Black Mother: Africa and The Atlantic Slave Trade.* London: Pelican, 1980.
90. Debien, Gabriel. "Le Marronage aux Antilles Français au XVIIIe. siécle," in *Caribbean Studies,* Vol. 6, No. 3, Río Piedras, Institute of Caribbean Studies, October 1966.
91. Debo, Angie. *A History of the Indians of the United States.* Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1979.
92. Defoe, Daniel. *Aventuras de Robinsón Crusoe.* Mexico City: Porrúa, 1975.
93. Descola, Jean. *La vida cotidiana en el Perú en tiempos de los españoles (1710-1820).* Buenos Aires: Hachette, 1962.
94. Díaz, Lilia. "El liberalismo militante," in *Historia general de México.* Mexico City: Colegio de México, 1977.
95. Doucet, Louis. *Quand les français cherchaient fortune aux Caraïbes.* Paris: Fayard, 1981.
96. Douville, Raymond, and Jacques-Donat Casanova. *La vie quotidienne en Nouvelle-France. Le Canada, de Champlain a Montcalm.* Paris: Hachette, 1964.
97. _____. *Des indiens du Canada a l'époque de la colonisation française.* Paris: Hachette, 1967.
98. Duchet, Michèle. *Antropología e historia en el Siglo de las Luces.* Mexico City: Siglo XXI, 1975.
99. Dugran, J. H. *Edgar A. Poe.* Buenos Aires: Lautaro, 1944.
100. Dujovne, Marta (with Augusto Roa Bastos *et al.*). *Cándido López.* Parma: Ricci, 1976.
101. Dumas, Alejandro. *Montevideo o una nueva Troya.* Montevideo: Claudio García, 1941.
102. Duval, Miles P., Jr. *De Cádiz a Catay.* Panama: Editorial Universitaria, 1973.
103. Echagüe, J. P. *Tradiciones, leyendas y cuentos argentinos.* Buenos Aires: Espasa-Calpe, 1960.
104. Echeverría, Esteban. *La cautiva/El matadero.* (Önsöz: Juan Carlos Pellegrini.) Buenos Aires: Huemul, 1964.
105. Escalante Beatón, Aníbal. *Calixto García. Su campaña en el 95.* Havana: Ciencias Sociales, 1978.

106. Eyzaguirre, Jaime. *Historia de Chile.* Santiago de Chile: Zig-Zag. 1977.
107. _____. *Chile y Bolivia. Esquema de un proceso diplomático.* Santiago de Chile. Zig-Zag. 1963.
108. Fals Borda, Orlando. *Historia doble de la costa.* Bogotá: Carlos Valencia, 1980/1981.
109. Faria. Alberto de. *Irenéo Evangelista de Souza, barao e visconde de Mauá 1813-1889.* Sao Paulo: Editora Nacional, 1946.
110. Felce. Emma and León Benaró. *Las caudillos del año 20.* Buenos Aires: Nova, 1944.
111. Fernández de Lizardi, José Joaquín. *El Periquillo Sarniento.* Buenos Aires: Maucci, n.d.
112. Fernández Retamar, Roberto. *Introducción a José Martí.* Havana: Casa de las Américas, 1978.
113. Fohlen, Claude. *La vie quotidienne au Far West.* Paris: Hachette, 1974.
114. Foner, Philip S. *La guerra hispano-cubano-norteamericana y el surgimiento del imperialismo yanqui.* Havana: Ciencias Sociales, 1978.
115. Franco. José Luciano. *Historia de la revolución de Haití.* Havana: Academia de Ciencias, 1966.
116. Frank, Waldo. *Nacimiento de un mundo. Bolívar dentro del marco de sus propios pueblos.* Havana: Instituto del Libro, 1967.
117. Freitas, Décio. *O socialismo missioneiro.* Porto Alegre: Movimento, 1982.
118. Freitas, Newton. *El Aleijadinho.* Buenos Aires: Nova. 1944.
119. Freyre, Filberto. *Sobrados e mucambos.* Rio de Janeiro: José Olympio. 1951.
120. Friedemann, Nina S. de (with Richard Cross). *Ma Ngombe: Guerreros y ganaderos en Palenque.* Bogotá: Carlos Valencia, 1979.
121. _____. (Jaime Arocha ile). *Herederos del jaguar y la anaconda.* Bogotá: Carlos Valencia, 1982.
122. Frieiro, Eduardo. *Feijao, agua e couve.* Belo Horizonte: Itatiaia. 1982.
123. Frota, Lélia Coelho. *Ataíde.* Rio de Janeiro: Nova Fronteira, 1982.
124. Furst, Peter T.. and Salomón Nahmad. *Mitos y arte huicholes.* Mexico City: SEP/Setentas, 1972.
125. Fusco Sansone, Nicolás. *Vida y obras de Bartolomé Hidalgo.* Buenos Aires: n.p., 1952.
126. Gantier, Joaquín. *Doña Juana Azurduy de Padilla.* La Paz: Icthus, 1973.
127. García Cantú. *Utopías mexcianas.* Mexico City: FCE, 1978.
128. _____. *Las invasiones norteamericanas en México.* Mexico City: Era, 1974.
129. _____. *El socialismo en México, siglo XIX.* Mexico City: Era, 1974.
130. Garraty, John A., and Peter Gay. *Columbia History of the World.* New York: Harper and Row, 1972.
131. Garrett, Pat. *La verdadera historia de Billy the Kid.* Mexico City: Premiá. 1981.
132. Geddes, Charles F. *Patiño, the Tin King.* London: Hale, 1972.
133. Gendrop, Paul. "La escultura clásica maya." in *Artes de México,* No. 167, Mexico.
134. Gerbi, Antonello. *La disputa del Nuevo Mundo.* Mexico City: FCE, 1960.
135. Gibson, Charles. *Los aztecas bajo el dominio español (1519-1810).* Mexico City: Siglo XXI, 1977.

136. Girod, François. *La vie quotidienne de la société créole (Saint-Domingue au 18e. siècle).* Paris: Hachette, 1972.
137. Gisbert, Teresa. *Iconografía y mitos indiígenas en el arte.* La Paz: Gisbert, 1980.
138. _____ (José de Mesa ile). *Historia de la pintura cuzqueña.* Lima: Banco Wiese, 1982.
139. Gisler, Antoine. *L'esclavage aux Antilles français (XVIIe.-XIXe. siècle).* Paris: Karthala, 1981.
140. Godio, Julio. *Historia del movimiento obrero latinoamericano.* Mexico City: Nueva Imagen, 1980.
141. González, José Luis. *La llegada.* San Juan: Mortiz/Huracán, 1980.
142. González, Luis. "El liberalismo triunfante," in *Historia General de México.* Mexico City: El Colegio de México, 1977.
143. _____ *et al. La economía mexicana en la época de Juárez.* Mexico City: Secretaría de Industria y Comerdio, 1972.
144. González Navarro, Moisés, *Roza y tierra. La guerra de castas y el henequén.* Mexico City: El Colegio de México, 1979.
145. González Prada, Manuel. *Horas de lucha.* Lima: Universo, 1972.
146. González Sánchez, Isabel. "Sistemas de trabajo, salarios, y situación de los trabajadores agrcolas (1750-1810)," in *Las clase obrera en la historia de México. 1. De la colonia al imperio.* Mexico City: Siglo XXI. 1980.
147. Granada, Daniel. *Supersticiones del río de la Plata.* Buenos Aires: Kraft, 1947.
148. Gredilla, A. Federico. Biografía *de José Celestino Mutis y sus observaciones sobre las viglias y sueños de algunas plantas.* Bogotá: Plaza y Janés, 1982.
149. Green, Martin. *Dreams of Adventure, Deeds of Empire.* New York: Basic Books, 1979.
150. Grigulévich, José. Francisco de Mirana y la lucha por la liberación *de la América Latina.* Havana: Casa de las Américas, 1978.
151. Griswold. D. C. *El istmo de Panamá y lo que vi en él.* Panama: Ed. Universitaria, 1974.
152. Guasch, Antonio. *Diccionario castellano-guaraní y guaraní-castellano.* Seville: Loyola, 1961.
153. Guerrero Guerrero, Raúl. *El pulque.* Mexico City: Instituto Nacional de Antropología e Historia, 1980.
154. Guier, Enrique. *William Walker.* San José. Costa Rica: n.p., 1971.
155. Guiteras Holmes, Cali, *Los peligros del alma. Visión del mundo de un tzotzil.* Mexico City: FCE 1965.
156. Guy, Christian. *Almanach historique de la gastronomic française.* Paris: Hachette, 1981.
157. Hassrick, Peter H., *et al. Buffalo Bill and the Wild West.* New York: The Brooklyn Museum, 1981.
158. Hernández, José. Martín *Fierro.* Buenos Aires: EUDEBA, 1963.
159. Hernández Matos, Román. *Micaela Bastidas, la precursora.* Lima: Atlas, 1981.
160. Herrera Luque, Francisco. Boves, el Urogallo. Caracas: Fuentes, 1973.
161. Hofstadter, Richard. *The American Political Tradition.* New York : Knopf, 1948.

162. Huberman, Leo. *We, the People. The Drama of America.* New York: Monthly Review Press, 1970.
163. Humboldt, Alejandro de. *Ensayo político sobre el reino del la Nueva España.* Mexico City: Porrúa, 1973.
164. Ibañnez Fonseca, Rodrigo, *et al. Literatura de Colombia aborigen.* Bogotá: Instituto Colombiano de Cultura, 1978.
165. Ibarra, Jorge. *José Martí, dirigente político e ideólogo revolucionario.* Havana: Ciencias Sociales, 1980.
166. Irazusta, Julio. *Ensayo sobre Rosas.* Buenos Aires: Tor, 1935.
167. Isaacs, Jorge. *María. (sunu: Germán Arciniegas).* Barcelona: Círculo de Lectores, 1975.
168. Jacobs, Paul (Saul Landau ve Eve Pell ile). *To Serve the Devil. A Documentary Analysis of America's Racial History and Why It Has Been Kept Hidden.* New York: Random House, 1971.
169. Jane, Calamity. *Cartas a la hija (1877-1902).* Barcelona: Anagrama, 1982.
170. Juan, Jorge, and Antonio de Ulloa. *Noticias secretas de América.* Caracas: Ayacucho, 1979.
171. Kaufmann, William W. *British Policy and the Independence of Latin American (1804-1828).* Hamden, Connecticut: Shoe String Press, 1967.
172. Klein, Herbert S. *Bolivia. The Evolution of a Multiethnic Society.* New York and Oxford: Oxford University Press, 1982.
173. Kom, Anton de. *Nosotros, esclavos de Surinam.* Havana: Casa de las Américas, 1981.
174. Konetzke, Richard. *Colección de documentos para la historia de la formación social de Hispanoamérica.* Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1962.
175. Kossok, Manfred. *el virreynato del río de la Plata. Su estructura económico-social.* Buenos Aires. Futuro, 1959.
176. Lacoursière, J. (J. Provencher ve D. Vaugeois ile). *Canada/Quebec. Synthése historique.* Montreal: Renouveau Pedagogique, 1978.
177. Lafargue, Pablo (Paul). *Textos escogidos.* (Seçmeler ve sunu: Salvador Morales). Havana: Ciencias Sociales, 1976.
178. Lafaye, Jacques. *Quetzalcóatl y Guadalupe. La formación de la conciencia nacional en México.* Mexico City: FCE, 1977.
178. Lanuza, José Luis. *Coplas y cantares argentinos.* Buenos Aires: Emecé, 1952.
180. Lara, oruno. *La Guadeloupe dans l'histoire.* Paris: L'Harmattan, 1979.
181. Lautréamont, Conde de. *Oeuvres complètes.* (Önsöz: Maurice Saillet.) Paris, Librairie Générale Française, 1963. Spanish trans: *Obras completas.* (Önsöz: Aldo Pellegrini.) Buenos Aires: Argonauta. 1964.
182. Laval, Ramon. *Oraciones, ensalmos y conjuros del pueblo chileno.* Santiago de Chile: n.p., 1910.
183. Lewin, Boleslao. *La rebelión de Túpac Amaru los orígenes de la emancipación americana.* Buenos Aires: Hachette, 1957.
184. Liedtke, Klaus, "Coca-Cola über alles," in the newspaper *El País.* Madrid, 30 July 1978.
185. Liévano Aguirre, Indalecio. *Los orandes conflictos sociales y económicos de nuestra historia.* Bogotá: Tercer Mundo, 1964.

186. Lima, Heitor Ferreira. "Os primeiros empréstimos externos." in *Ensaios de Opiniao,* No. 2/1, Rio de Janeiro. 1975.
187. López Cámara, Francisco. *La estructura económica y social de México en la época de la Reforma.* Mexico City: Siglo XXI, 1967.
188. Ludwig. Emil. *Lincoln.* Barcelona: Juventud, 1969.
189. Lugon, Clovis. *A república "comunista" crista dos quaranis (1610-1768).* Rio de Janeiro: Paz e Terra, 1977.
190. Machado de Assís. *Obras completas.* Rio de Janeiro. Jackson, 1961.
191. Madariaga, Salvador de. *El auge y el ocaso del imperio español en América.* Madrid: Espasa-Calpa, 1979.
192. Maldonado Denis, Manuel. *Puerto Rico: una interpretación históricosocial.* Mexico City: Siglo XXI, 1978.
193. Mannix, Daniel P., and M. Cowley. *Historia de la trata de negros.* Madrid: Alianza, 1970.
194. Manrique, Nelson. *Las guerrillas indígenas en la guerra con Chile.* Lima: CIC, 1981.
195. Maria, Isidoro de. *Montevideo antiguo. Tradiciones y recuerdos.* Montevideo: Ministerio de Educación y Cultura, 1976.
196. Marmier, Xavier. *Buenos Aires y Montevideo en 1850.* Buenos Aires: El Ateneo, 1948.
197. Marmolejo, Lucio. *Efemérides guanajuatenses.* Guanajuato: Universidad, 1973.
198. Marriott, Alice, and Carol K. Rachlin. *American Indian Mythology.* New York: Mentor, 1972.
199. Martí, José. *Letras fieras.* (Seçmeler ve sunu: Roberto Fernández Retamar.) Havana: Letras Cubanas, 1981.
200. Martínez Estrada, Ezequiel. *Martí: el heroe y su acción revolucionaria.* Mexico City: Siglo XXI, 1972.
201. Marx, Karl, and Friedrich Engels. *Materiales para la historia de América Latina.* (Seçmeler ve görüşler: Pedro Scarón.) Mexico City: Pasado y Presente, 1979.
202. Masur, Gerhard. *Simón Bolívar.* Mexico City: Grijalbo, 1960.
203. Matute, Álvaro. *México en el siglo XIX. Fuentes e interpretaciones históricas* (anthology). Mexico City: UNAM, 1973.
204. Mauro, Frédéric. *La vie quotidienne au Brésil au temps de Pedro Segundo (1831-1889).* Paris: Hachette, 1980.
205. Maxwell, Kenneth *A devassa da devassa. A Inconfidência Mineira, Brasil-Portugal, 1750-1808.* Rio de Janeiro. Paz e Terra, 1978.
206. McLuhan, T. C. (ed.). *Touch the Earth. A Self-Portrait of Indian Existence.* New York: Simon and Schuster, 1971.
207. Medina Castro, Manuel. *Estados Unidos y América Latino, siglo XIX.* Havana. Casa de las Américas, 1968.
208. Mejía Duque, Jaime. *Isaacs y María.* Bogota: La Carreta, 1979.
209. Mello e Souza, Laura de. *Declassificados do ouro: a pobreza mineira no século XVIII.* Rio de Janeiro: Graal, 1982.
210. Meltzer, Milton (ed.). *In Their Own Words. A History of the American Negro (1619-1865).* New York: Crowell, 1964.

211. Melville, Herman. *Moby Dick.* (Çeviri: José María Valverde.) Barcelona: Bruguera, 1982.
212. Mendoza, Vicente T. *El corrido mexicano.* Mexico City: FCE, 1976.
213. Mercader, Martha. *Juanamanuela, mucha mujer.* Buenos Aires: Sudamericana, 1982.
214. Mercado Luna, Ricardo. *Los coroneles de Mitre.* Buenos Aires: Plus Ultra, 1974.
215. Mesa, José de. (Teresa Gisbert ile). *Holguín y la pintura virreinal en Bolivia.* La Paz: Juventud, 1977.
216. Mir, Pedro. *El gran incendio.* Santo Domingo: Taller, 1974.
217. Miranda, José. *Humboldt y México.* Mexico City: UNAM, 1962.
218. Mitchell, Le Clark. *Witnesses to a Vanishing America. The Nineteenth-Century Response.* Princeton: Princeton University Press, 1981.
219. Molina, Enrique. *Una sombra donde sueña Camila O'Gorman.* Barcelona: Seix-Barral, 1982.
220. Montes, Arture Humberto. *Morazán y la federación ntroamericana.* Mexico: Libro Mex, 1958.
221. Morales, Franklin. "Los albores del futbol uruguayo," in *Cien años de futbol.* No 1. Montevideo, Editores Reunidos, November 1969.
222. Moreno Fraginals, Manuel. *El ingenio.* Havana: Ciencias Sociales, 1978.
223. Morin, Claude. *Michoacán en la Nueva España del siglo XVIII. Crecimiento y desigualdad en una economía colonial.* Mexico City: FCE, 1979.
224. Morison, Samuel Eliot, (Henry Steele Commager ve W. E. Leuchtenburg ile). *Breve historia de los Estados Unidos.* Mexico City: FCE, 1980.
225. Mörner, Magnus. *La mezcla de razas en la historia de América Latina.* Buenos Aires: Paidós, 1969.
226. Mousnier, Roland, and Ernest Labrousse. *Historia general de las civilizaciones. El siglo XVIII.* Barcelona: Destino, 1967.
227. Muñoz, Rafael F. *Santa Anna. El que todo lo oanó y todo lo perdió.* Madrid. Espasa-Calpe, 1936.
228. Museo Nacional de Culturas Populares. *El maíz, fundamento de la cultura popular mexicana;* and *Nuestro maíz. Treinta monografías populares.* Mexico City: SEP: 1982.
229. Nobokov, Peter. *Native American Testimony. An Anthology of Indian and White Relations: First Encounter to Dispossession.* New York: Harper and Row, 1978.
230. Neilhardt, John G. *Black Elk Speaks.* New York: Washington Square, 1972.
231. Nevins, Allan. *John D. Rockefeller: The Heroic Age of American Business.* New York: Scribner's, 1940.
232. Nimuendajú, Curt. *Los mitos de creación y de destrución del mundo.* Lima: Centro Amazónico de Antropología, 1978.
233. Nino, Bernadino de. *Etnografía* chiriguana. La Paz: Argote, 1912.
234. Núñez, Jorge. *El mito de la independencia.* Quito: Universidad, 1976.
235. Ocampo López, Javier, *et al. Manual de historia de Colombia.* Bogotá: Instituto Colombiano de Cultaro, 1982.
236. Oddone, Juan Antonia. *La formación del Uruguay moderno. La inmigración y el desarrollo económico-social.* Buenos Aires: EUDEBA, 1966.

237. O'Kelly, James J. *La tierra del mambí.* Havana: Instituto del Libro, 1968.
238. O'Leary, Daniel Florencio. *Memorias.* Madrid: América, 1919.
239. Ortega Peña, *Rodolfo, and Eduardo Duhalde. Felipe Varela contra el Imperio británico.* Buenos Aires: Peña Lillo, 1966.
240. Ortiz, Fernando. *Los negros esclavos.* Havana: Ciencias Sociales, 1975.
241. _____. *Los bailes y teatro de los negros en el folklore de Cuba.* Havana: Letras Cubanas, 1981.
242. _____. *Contrapunteo cubano del tabaco y el azúcar.* Havana: Consejo Nacional de Cultura, 1963.
243. _____. *Paine, Thomas. Complete Writings.* New York: Citadel, 1945.
244. Palacio, Ernesto, *Historia de la Argentina (1515-1943).* Buenos Aires: Peña *Lillo, 1975.*
245. Palma, Ricardo. Tradiciones peruanas. Lima: Peisa, 1969.
246. Palma de Feuillet, Milagros. *El Cóndor. Dimensión mítica del ave sagrada.* Bogotá: Caja Agraria, 1982.
247. Paredes, M. Rigoberto. *Mitos, supersticiones ye supervivencias populares de Bolivia.* La Paz: Burgos, 1973.
248. Paredes-Candia, Antonio. *Leyendas de Bolivia.* La Paz and Cochabamba: Amigos del Libro, 1975.
249. Pareja Diezcanseco, Alfredo. *Historia del Ecuador.* Quito: Casa de la Cultura Ecuatoriana, 1958.
250. Parienté, Henriette, and Geneviève de Ternant. *La fabuleuse histoire de la cuisine française.* Paris: Odil, 1981.
251. Pereda Valdes, Ildefonso. *El negro en el Uruguay. Pasado y presente.* Montevideo: Instituto Histórico y Geográfico, 1965.
252. Pereira de Queiroz, Maria Isaura. *Historia y etnología de los movimientos mesiánicos.* Mexico City: Siglo XXI, 1978.
253. Pereyra, Carlos. *Historia de América española.* Madrid: Calleja: 1924.
254. _____. *Solano López y su drama.* Buenos Aires. Patria Grande. 1962.
255. Pérez Acosta, Juan F. *Francia y Bonpland.* Buenos Aires: Peuser, 1942.
256. Pérez Rosales, Vicente. *Recuerdos del pasado.* Havana: Casa de las Américas, 1972.
257. Petit de Murat. Ulyses. *Presencia viva del tango.* Buenos Aires: Reader's Digest. 1968.
258. Pichardo, Hortensia. *Documentos para la historia de Cuba.* Havana: Ciencias Sociales, 1973.
259. Plath, Oreste. *Geografía del mito y la leyenda chilenos.* Santiago de Chile: Nascimiento, 1973.
260. Poe, Edgar Allan. *Selected Prose and Poetry. (Önsöz: W. H. Auden.)* New York: Rinehart, 1950.
261. Ponce de León, Salvador. *Guanajuato en el arte, en historia y en la leyenda.* Guanajuato: Universidad, 1973.
262. Portuondo, Jose A. (ed.) *El pensamiento vivo de Maceo.* Havana: Ciencias Sociales, 1971.
263. Posada, Jose Guadalupe. *La vida mexicana.* Mexico City: Fondo Editorial de la Plástica Mexicana, 1963.
264. Price, Richard (ed.). *Sociedades cimarronas.* Mexico City: Siglo XXI, 1981.

265. Price-Mars, Jean. *Así habló el Tío.* Havana: Casa de las Américas, 1968.
266. Prieto, Guillermo. *Memorias de mis tiempos.* Mexico City: Patria, 1964.
267. Puiggros, Rodolfo. *La época de Mariano Moreno.* Buenos Aires: Partenon, 1949.
268. Querejazu Calvo, Roberto. *Guano, salitre, sangre. Historia de la guerra del Pacífico.* La Paz and Cochabamba: Amigos del Libro, 1979.
269. Ramírez Necochea, Hernan. *Historia del imperialismo en Chile.* Havana: Revolucionaria, 1966.
270. _____. *Balmaceda y la contrarrevolución de 1891.* Santiago de Chile: Universitaria, 1958.
271. Ramos, Jorge Abelardo. *Revolución* y contrarrevolución en la Argentina. Buenos Aires: Plus Ultra, 1965.
272. Ramos, Juan P. *Historia de la instrucción primaria en la Argentina.* Buenos Aires: Peuser, 1910.
273. Reed, Nelson. *La Guerra de Castas de Yucatán.* Mexico City: Era, 1971.
274. Reina, Leticia. *Las rebeliones campesinas en México (1819-1906).* Mexico City: Siglo XXI, 1980.
275. Renault, Delso. *O Rio antigo nos anúncios de jornais.* Rio de Janeiro: José Olympio, 1969.
276. Revista *Signos,* Santa Clara, Cuba, July/December, 1979.
277. Reyes Abadie, W. (Oscar H. Bruschera ve Tabaré Melogno ile). *El ciclo artiquista.* Montevideo: Universidad, 1968.
278. _____. (A. Vásquez Romero ile). *Crónica general del Uruguay.* Montevideo: Banda Oriental, 1979-1981.
279. Riazanov, David. *Karl Marxand Friedrich Engels. An Introduction to their Lives and Work.* New York: Monthly Review Press, 1973.
280. Rippy, J. Fred. *La rivalidad entre Estados Unidos y Gran Bretaña por América Latina (1808-1830).* Buenos Aires: EUDEBA, 1967.
281. Roa Bastos, Augusto. *Yo el Supremo.* Buenos Aires: Siglo XXI, 1974.
282. Robertson, James Oliver. *American Myth, American Reality.* New York: Hill and Wang, 1980.
283. Robertson, J. P., and G. P. Robertson. *Cartas de SudAmérica.* (Önsöz: Jose Luis Busaniche.) Buenos Aires: Emecé, 1950.
284. Rodrigues, Nina. *Os africanos no Brasil.* Sao Paulo: Editora Nacional, 1977.
285. Rodíguez, Simón. *Sociedades americanas.* (Tıpkı basım, Önsöz: Germán Carrera Damas ve J. A. Cora.) Caracas: Catalá/Centauro, 1975.
286. Rodríguez, Demorizi, Emilio. *Martí en Santo Domingo.* Havana: Ucar Garcia, 1953.
287. Roeder, Ralph. *Hacia el México moderno: Porfirio Díaz.* Mexico City: FCE, 1973.
288. Rojas-Mix, Miguel. *La Plaza Mayor. El urbanismo, instrumento de dominio colonial.* Barcelona: Muchnik, 1978.
289. Romero, Emilio. *Historia económica del Perú.* Lima: Universo, 1949.
290, Romero, José Luis. *Las ideas políticas en Argentina.* Mexico City and Buenos Aires, FCE, 1956.
291. Rosa, José María. La guerra del Paraguay y las montoneras argentinas. Buenos Aires: Huemul, 1965.

292. Rosenberg, Bruce A. *The Code of the West.* Bloomington, Indiana: Indiana University Press, 1982.
293. Rossi, Vicente . *Cosas de negros.* Buenos Aires: Hachette, 1958.
294. Rubin de la Barbolla, Daniel F. *Arte popular mexicano.* Mexico City: FCE, 1974.
295. Rumazo González, Alfonso. *Manuela Sáenz. La libertadora del Libertador.* Caracas and Madrid, Mediterráneo, 1979.
296. _____. *Sucre.* Caracas: Presidencia de la República, 1980.
297. _____. *Ideario de Simón Rodríguez.* Caracas: Centauro, 1980.
298. _____. *Simón Rodríguez.* Caracas: Centauro, 1976.
299. Rumrrill, Roger, and Pierre de Zutter. *Amazonia y capitalismo. Los condenados de la selva.* Lima: Horizonte, 1976.
300. Sabogal, José. *El desván de la imaginería peruana.* Lima: Mejá Baca y Villanueva, 1956.
301. Salazar, Sonia (compiler). "Testimonio sobre el origen de la leyenda del señor de Ccoyllorithi," in *Sur,* No. 52, Cuzco, July 1982.
302. Salazar Bondy, Sebastian. *Lima la horrible.* Havana: Casa de las Américas 1967.
303. Salomon, Noel. "Introducción a José Joaquín Fernández de Lizardi," *in Casa del Tiempo,* Vol. 2, No. 16, Mexico City, December 1981.
304. Sánchez, Luis Alberto. *La Perricholi.* Lima: Nuevo Mundo, 1964.
305. Sanford, John. *A More Godly Country. A Personal History of America.* New York: Horizon Press, 1975.
306. Sanhueza, Gabriel. *Santiago Arcos, comunista, millonario y calavera.* Santiago de Chile: Pacífico. 1956.
307. Santos, Joaquim Felício dos. *Memórias do Distrito Diamantino.* Belo Horizonte: Itatiaia, 1976.
308. Santos Rivera, José (compiler). *Rubén Darío y su tiempo.* Managua: Nueva Nicaragua, 1981.
309. Sarabia Viejo, María Justina. *El juego de gallos en Nueva España.* Seville: Escuela de Estudios Hispano-Americanos, 1972.
310. Sarmiento. Domingo Faustino. *Vida de Juan Facundo Quiroga.* Barcelona: Bruguera, 1970.
311. _____. *Conflicto y armonías de las razas en América.* Buenos Aires: La Cultura Argentina, 1915.
312. Scobie, James R. *Buenos Aires del centro a los barrios (1870-1910).* Buenos Aires: Hachette, 1977.
313. Scott, Anne Firor. "Self-Portraits," in *Women's America.* Linda Kerber and Jane Mathews, eds. New York: Oxford University Press, 1982.
314. Scroggs, William O. *Filibusteros y financieros. La historia de William Walker y sus asociados.* Managua: Banco de America, 1974
315. Schinca, Milton. *Boulevard Sarandí. 250 años de Montevideo; anécdotas, gentes, sucesos.* Montevideo: Bando Oriental, 1976.
316. Scholas, Walter V. *Política mexicana durante el régimen de Juárez (1855-1872).* Mexico City: FCE, 1972.
317. Selser, Gregorio. *Sandino, general de hombres libres.* Buenos Alres: Triangulo, 1959.

318. Servando, fray (Servando Teresa de Mier). *Memorias.* (Önsöz: Alfonso Reyes.) Madrid: América, n.d.
319. Silva, José Asunción. *Prosas y versos* (Önsöz: Carlos García *Prada.)* Madrid: Eisa, 1960.
320. Silva Santisteban, Fernando. *Los obrajes en el Virreinato del Perú.* Lima: Museo Nacional de Historia. 1964.
321. Simpson, Lesley Byrd. *Muchos Méxicos.* Mexico City: FCE, 1977.
322. Solano, Francisco de. *Los mayas del siglo XVIII.* Madrid: Cultura Hispánica, 1974.
323. Soler, Ricaurte. "Formas ideológicas de la nación panameóa," in *Tareas,* Panama City, October/November 1963.
324. Sosa, Juan B., and Enrique J. Arce. *Compendio de historia de Panamá.* Panama City: Editorial Universitaria, 1977.
325. Souza, Márcio. *Gálvez, Imperador do Acre.* Rio de Janeiro: Civilizaçao Brasileira, 1981.
326. Sozina, S. A. *En el horizonte está El Dorado.* Havana: Casa de las Américas, 1982.
327. Stein, Stanley J. *Grandeza e decadência do café no vale do Paraíba.* Sao Paulo: Brasiliense, 1961.
328. Stern, Milton R. *the Fine Hammered Steel of Herman Melville.* Urban: University of Illinois Press. 1968.
329. Stewart, Watt. *La servidumbre china en el Peru.* Lima: Mosca Azul, 1976.
330. Syme, Ronald. *Fur Trader of the North.* New York: Morrow, 1973.
331. Taylor, William B. *Driking, Homicide and Rebellion in Colonial Mexican Villages.* Stanford: Stanford University Press. 1979.
332. Teja Zabre, Alfonso. *Morelos.* Buenos Aires: Espasa-Calpe, 1946.
333. Tibol, Raquel. *Hermenegildo Bustos, pintor de pueblo.* Guanajuato: Gobierno del Estado, 1981.
334. Tocantins, Leandro. *Formaçao histórica* do Acre. Rio de Janeiro: Civilizaçao Brasileira. 1979.
335. Touron. Lucía Sala de (Nelson de la Torre ve Julio C. Rodríguez ile). *Artigas y su revolución agraria (1811-1820).* Mexico City: Siglo XXI, 1978.
336. Trías, *Vivian. Juan Manuel de Rosas.* Montevideo: Banda Oriental. 1970.
337. Tristán. Flora. *Les pérégrinations d'une paria.* Paris: Maspero, 1979.
338. Tulard, Jean (compiler). L'Amérique espagnole en 1800 vue par un savant allemand: Humboldt. Paris: Calmann-Lévy, 1965.
339. Tuñón de Lara. Manuel. *La España del siglo XIX.* Barcelona: Laia, 1973.
340. Turner, Frederick W., III. *The Portable North American Indian Reader.* London: Penguin, 1977.
341. Twain, Mark. *Un yanqui en la corte del rey Arturo.* Barcelona: Bruguera, 1981.
342. Un inglés ("An Englishman"). *Cinco años en Buenos Aires (1820-1825)* Buenos Aires: Solar/Hachette, 1962.
343. Uslar, Pietri, Arturo. *La isla de Robinson.* Barcelona: Seix Barral, 1981.
344. Valcarcel, Carlos Daniel. *La rebelión de Tópac Amaru.* Mexico City: FCE, 1973.
345. _____. (ed.). *Colección documental de la independencia del Perú.* Book II, Vol. 2. Lima: Comisión Nacional del Sesquicentenario, 1971.

346. Valle-Arizpe, Artemio de. *Fray Servando.* Buenos Aires: Espasa-Calpe, 1951.
347. Vargas, JoséSantos. *Diario de un comandante de la independencia americana (1814-1825).* Mexico City: Siglo XXI, 1982.
348. Vargas Martínez, Ubaldo. *Morelos, siervo de la nación.* Mexico City: Porrúa, 1966.
349. Velasco, Cuauhtemoc. "Los trabajadores mineros en la Nueva España (1750-1810)." in *La clase obrera en la historia de Mexico. 1. De la colonia al imperio.* Mexico City: Siglo XXI, 1980.
350. Vidart, Daniel. *El tango y su mundo.* Montevideo: Tauro, 1967.
351. Vieira, Antonio. *Obras várias.* Lisbon: Sá da Costa, 1951/1953.
352. Villarroel, Hipólito. *Enfermedades políticas que padece la capital de esta Nueva España.* Mexico City: Porrúa, 1979.
353. Viñas, David. *Indios, ejército y frontera.* Mexico City: Siglo XXI, 1983.
354. Vitier, Cintio. *Temas martianos.* Havana: Centro de Estudios Martianos, 1969 and 1982.
355. Von Hagen, Víctor W. *Culturas preincaicas.* Madrid: Guadarrama, 1976.
356. Walker, William. *La guerra de Nicaragua.* San José, Costa Rica: Educa, 1975.
357. Westheim, Paul, *et al. José Guadalupe Posada.* Mexico City: Instituto Nacional de Bellas Artes, 1963.
358. Whitman. Walt. *Hojas de hierba.* (Çeviri: Jorge Luis Borges.) Barcelona: Lumen, 1972.
359. Williams Garcia, Roberto. *Mitos tepehuas.* Mexico City: SEP/Setentas, 1972.
360. Wissler, Clark. *Indians of the United States.* New York: Doubleday, 1967.
361. Ziegler, Jean. *Les vivants et la mort.* Paris: Seuil, 1975.

Eduardo Galeano

YÜZLER ve MASKELER

ATEŞ ANILARI 2

CAN

Ateş Anıları (Memoria del Fuego)'nın ilk kitabı olan *Yaratılış*, dizinin ikinci kitabı olan: *Yüzler ve Maskeler* (Las Caras y Las Máscaras) ile sürüyor. Bu dizi, bir antoloji değil, yaratıcı, yazınsal bir yapıttır. *Eduardo Galeano*, Latin Amerika'nın tarihinin sayısız boyutlarını gözler önüne serip onun gizlerine inmeyi amaçlıyor. Yazar, dizinin ilk kitabı olan *Yaratılış*'ta 1700'lere kadar gelmişti. *Yüzler ve Maskeler*'de ise on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl yaşatılıyor. *Eduardo Galeano*'nun bu dev yapıtında, belgelere dayanan bir öyküleme ile, yalnızca Güney Amerika'nın değil, Batı yarıküresinin de bütünsel tarihi öyküleniyor. Dizinin üçüncü ve son kitabı olan *Rüzgârın Yüzyılı* (El Siglo del Viento) ise, öyküleme yi günümüze kadar getirip noktalıyor.

Kapaktaki resim: JOHN RUSH

ISBN 975-510-561-1

9 789755 105611

KDV İÇİNDEDİR